

**FUAD KÖPRÜLÜ DÖNEMİ TÜRK
DIŞ POLİTİKASI (1950-1955)**

Yasemin SELİMEFENDİGİL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILÂP TARİHİ
ANABİLİM DALI
TEZ YÖNETİCİSİ**

Doç. Dr. Asaf ÖZKAN

2018

(Her Hakkı Saklıdır)

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

FUAD KÖPRÜLÜ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI (1950-1955)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasemin SELİMEFENDİGİL

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Asaf ÖZKAN**

ERZURUM-2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç.Dr.Asaf ÖZKAN danışmanlığında, Yasemin SELİMEFENDİGİL tarafından hazırlanan "Fuat Köprülü Dönemi Türk Dış Politikası" adlı bu çalışma 25/07/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç.Dr.Asaf ÖZKAN

İmza:

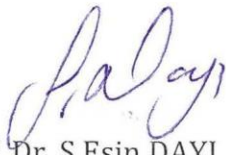
Jüri Üyesi : Prof.Dr.S.Esin DAYI

İmza:

Jüri Üyesi : Dr.Öğr.Üyesi Hüseyin KALEMLİ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 25/07/ 2018

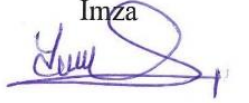

Prof. Dr. S.Esin DAYI
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum Fuad Köprülü Dönemi Türk Dış Politikası adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yöntemle başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Yasemin Selimefendigil

İmza

ÖNSÖZ

1933 üniversite reformu sırasında Ordinaryüslüğe yükseltlen Fuad Köprülü Edebiyat Fakültesi dekanlığına getirildi. Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile 1935 Haziran'ındaki ara seçimde Kars Milletvekili oldu. 1943'e kadar Ankara ve İstanbul'daki akademik faaliyetlerine de devam eden Köprülü, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında adını daha fazla duyurmuştur. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülürken bu kanuna itiraz eden dört milletvekilli arasında bulunan Köprülü Dörtlü Takrir'i imzalamıştır. Önergede özetle, 1924 Anayasası'nın demokrasiye ve meclis denetimine uygun, vatandaşların da siyasi bilince sahip oldukları belirtilmiştir. Ayrıca Anayasa'ya uygun tedbirlerin alınması, vatandaşların siyasi hak ve hürriyetlerini kullanmalarının sağlanması ve tüm parti çalışanlarının demokrasiye uygun olarak yeniden düzenlenmesi istenmiştir. Ancak bu takrir CHP Grubunda reddedilmiştir.

Fuad Köprülü bilim dünyası tarafından sadece edebiyat ve tarih alanlarında yaptığı çalışmalar ile ön plana çıkarılmış, otuz yıllık politik kişiliği ise arka planda kalmıştır. Fuad Köprülü Türkiye Cumhuriyeti devletinde 30 yıl siyasetçi olarak çalışmış, çok partili hayata geçiş döneminde aktif rol oynamış, Demokrat Parti iktidarında Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. Dışişleri Bakanlığı eleştirilse de faaliyetleri dönemin damgasını vurmuştur.

Çalışmada öncelikle konuyu aydınlatmaya yarayacak birinci elden kaynaklara ulaşmaya çalışıldı. Dışişleri Bakanlığı Arşivi araştırmacılara açık olmadığı için bu arşivde bulunması muhtemel konu ile ilgili evrak değerlendirilemedi. Başbakanlık Devlet Arşivlerinden Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı dönemine ait var olan belgeler kullanıldı. Birinci elden kaynaklardan Resmi Gazete, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, TBMM Tutanak Dergisi çalışmanın önemli kaynaklarıdır. Dönemin ulusal yayınlarından Akşam, Cumhuriyet, Hürriyet, Ulus, Son Posta, Zafer, Yeni Sabah gibi gazetelerin koleksiyonları taranarak konu ile ilgili haber ve yorumlara yer verildi. Ayrıca dönemi yaşamış kişilerin hatıraları da konunun aydınlatılması açısından oldukça önemli kaynaklardır. Bahsedilen birinci elden kaynakların yanı sıra dönemin iç ve dış politika gelişmelerini ele alan araştırma eserlerden de faydalanıldı. Yayımlanmış kitaplar, makaleler ve akademik tezlerle birinci elden

kaynaklarda ulaşılamayan alanlar doldurulmaya, eksiksiz bir değerlendirme yapılmaya çalışıldı.

Fuad Köprülü Dönemi Türk Dış Politikası adlı çalışmamız giriş bölümü, 3 ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde; Fuad Köprülü'nün hayatı ve ilmi anlayışı, tarih ve edebiyat anlayışı milliyetçilik anlayışı değerlendirilmeye çalışıldı. İkinci bölümde; Türkiye'de tek partili sistemden çok partili sisteme geçiş süreci, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de demokratikleşme hareketleri, Dörtlülük Takrir, Demokrat Parti'nin kuruluşu, 1946 ile 1950 seçimleri ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi sonucu Fuad Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı'na getirilmesi, Dışişleri Bakanı olduktan sonra bakanlık bünyesinde gerçekleşen atamalar ele alındı. Üçüncü bölümde ise; II. Dünya Savaşı sonrası Batı Devletleri ile yakınlaşma, NATO'nun kuruluşu, Türkiye'nin müracaatı ve Kore Savaşı, Türkiye'nin NATO'ya alınması, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç hareketi, göçün nedeni, uygulama biçimi ve sonuçları, göçmenlere yardım faaliyetleri, göçmenleri üretici duruma getirme çalışmaları, Balkan Paktı'nın imzalanması, Balkan Paktı'nın metni, içeriği, Balkan Paktı'nın iç ve dış kamuoyunda değerlendirilmesi, Bled Antlaşması, Bled Antlaşması'nın metni, içeriği, Balkan Paktı'nın çöküş nedenleri, Balkan Paktı'nın Yunanistan, Yugoslava ve Türkiye açısından sonuçları, 1950-1955 Kıbrıs Sorunu ve Türkiye'nin Politikası, 1950 plebisiti, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs Politikası, Ortadoğu'da savunma paktını oluşturma çabaları, Ortadoğu Komutanlığı, Kuzey Seddi Projesi, Türkiye - Pakistan Antlaşması, Bağdat Paktı'nın kurulması konularından oluşmaktadır.

Bu çalışmada Fuad Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı Döneminde Türk Dış Politikasını elde ettiğimiz belge ve bilgilerle oluşturmak için elimizden gelen çabayı gösterdik. Olabildiğince birinci elden kaynakları kullanmaya çalıştık. Bu çalışmanın ortaya çıkması sürecinde yol göstericiliğinden her zaman yararlandığım değerli Enstitü Müdürü Prof. Dr. S. Esin Dayı'ya; her türlü sorumu sabır ve öz veriyle yanıtlayan, tezimi inceleyen ve bana yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Asaf Özkan'a, emeklerini bizden esirgemeyen derslerimize giren değerli hocalarıma ve Enstitü çalışanlarına; birlikte çalışarak ve akıl yürüterek birlikte öğrendiğim yüksek lisans arkadaşlarıma ve ayrıca sevgili anneme, babama ve kardeşlerime teşekkür ederim.

Yasemin SELİMEFENDİGİL

Erzurum-2018

ÖZET

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa, devletin yönetim biçiminin cumhuriyet olmasını arzu etmiştir. 29 Ekim 1923'de Cumhuriyetin ilanı ile devletin resmi rejimi cumhuriyet olarak kabul edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa batı politikasını temel aldığı için mecliste bir muhalefet partisinin olmasını aslında istemiştir. Mustafa Kemal Paşa döneminde çok partili hayata geçiş ile ilgili yapılan iki denemede de başarısız olunmuştur. Bir süre sonra İsmet İnönü döneminde CHP Hükümeti içerisinde bir takım muhalif hareketler başladı. Bu hareketten sonra Fuad Köprülü, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'yi kurdular. Demokrat Parti programını iki esas etrafında şekillendirmişti: Demokrasi ve Liberalizm.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimler sonucunda Türkiye'de tek parti yönetimi sona erdi. Seçimler sonucunda iktidara gelen Demokrat Parti; Refik Koraltan'ı Meclis Başkanlığı'na, Celal Bayar'ı ise Cumhurbaşkanlığı'na seçti. Fuad Köprülü ise başbakan olmayı arzulamasına rağmen Celal Bayar'ın isteği ile Dışişleri Bakanlığı'na getirildi. Fuad Köprülü Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılından başlayarak partisinden istifa ettiği 1955 yılına kadar kısa aralıklar hariç hem Dışişleri Bakanlığı görevini sürdürmüş hem de parti üst kademelerinde görev almıştır. Dışişleri Bakanlığı döneminde tıpkı İsmet İnönü döneminde olduğu gibi Müttefik Devletlere yakınlaşma politikası takip edilmiştir. Bu politika nedeniyle Türkiye bu dönemde ilk olarak Kore Savaşı'na katıldı ve büyük bir zafer elde etti. Bu başarısından sonra asıl büyük hedef olan NATO üyeliğini kazanmıştır. Bunun dışında Sovyet tehlikesine karşı Balkan ve Bağdat Paktları'nın kurulmasında Türkiye'nin önemli bir rolü olmuştur. Yine bu dönemde Bulgaristan Göç Hareketi ve Kıbrıs Meselesi Türk Dış Politikasını önemli ölçüde etkilemiştir.

Fuad Köprülü, ilmi çalışmaları sonucunda kazandığı dünya çapındaki başarısının yanı sıra Türk siyasi hayatında iz bırakan önemli bir devlet adamı olmuştur. Ancak siyasi hayatı ilmi kişiliğinin gölgesinde kalmıştır. Köprülü bakanlığı döneminde birçok eleştiri almasına rağmen batı ile yakınlaşma konusunda başarılı olmuştur. Çünkü bu dönemde bölgesel ittifaklar anlamında önemli icraatlar gerçekleştirildi. Fuad Köprülü 1965'te resmen siyasi hayattan çekilme kararını alıncaya kadar geçen siyasi hayatında prensiplerine bağlı, idealist bir siyasetçi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dörtlü Takrir, Demokrat Parti, Fuad Köprülü, Dış Politika

ABSTRACT

After the victory of the War of Independence, Mustafa Kemal Pasha wanted the state to be a republic. On October 29, 1923 the proclamation of the Republic and the state were accepted as official regimes. Since Mustafa Kemal Pasha bases western policy, he actually wants to have an opposition party in parliament. In Mustafa Kemal Pasha period, it was failed in two trials about multiparty passion. After a while İsmet İnönü period CHP government started a series of opposition movements. After this movement, Fuad Köprülü, Celal Bayar, Adnan Menderes and Refik Koraltan set up the Democratic Party on January 7, 1946. The Democratic Party has shaped its program around two pillars: democracy and liberalism.

May 14, 1950 date of the general elections in Turkey resulted in single-party rule ended up. As a result of elections Democratic Party came in power. Refik Koraltan was chosen for the presidency of the council and Celal Bayar for the presidency. Fuad Köprülü was brought to the Ministry of Foreign Affairs at the request of Celal Bayar, despite his desire to become prime minister. Starting from 1950 when Fuad Köprülü Democratic Party came to power, he resigned from his party until 1955, except for short intervals, he served both as the Ministry of Foreign Affairs and at the upper levels of the party. During the period of Foreign Ministry, as in the period of İsmet İnönü, tried to get closer to the Allied Powers. Because of this policy, Turkey participated in the Korean War in the first period and achieved a great victory. After this success, became Turkey its main target. In addition, against the Soviet threat Turkey played an important role for the establishment of Baghdad Paktı and Balkans Paktı. Besides, the Bulgarian Migration Movement and the Cyprus Issue had a significant impact on the Turkish Foreign Policy.

Fuad Köprülü has become an important statesman, who has left his marks in Turkish political life as well as his worldwide success as a result of scientific studies. However, political life has supplanted the scientific personality. Although he received many criticisms during the period of the Ministry of Fuad Köprülü, he was successful at getting close to the west. Because in this period important actions were happened in terms of regional alliances. Fuad Köprülü, till 1965, in his political life, he has been an idealistic politician.

Key Words: Quadruple Takrir, Democratic Party, Fuad Köprülü, Foreign Policy

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR	X
KAYNAKÇA.....	XI
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN HAYATI VE FAALİYETLERİ.....	7
A- FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN HAYATI	7
B-FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN İLİM ANLAYIŞI	9
C- FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN TARİH ANLAYIŞI	14
D- FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN EDEBİYAT ANLAYIŞI.....	17
E-FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI.....	17

II. BÖLÜM

FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN SİYASİ HAYATI VE DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI.....	20
A- TÜRKİYE'DE TEK PARTİLİ SİSTEMDEN ÇOK PARTİLİ SİSTEME GEÇİŞ SÜRECİ.....	20
B- II. DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİ.....	25
1- Dörtlü Takrir	31
C- DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU VE FUAD KÖPRÜLÜ	34
D-SEÇİMLER VE FUAD KÖPRÜLÜ	37
1- 1946 Yerel (Belediye) Seçimler	37
E- 1950 SEÇİMLERİ VE DEMOKRAT PARTİ HÜKÜMETİ'NİN KURULUŞU.....	47
F- FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN DIŞİŞLERİ BAKANI OLMA SÜRECİ.....	52
G- FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN BAKANLIK BÜNYESİNDEKİ ATAMALARI	55

III. BÖLÜM

FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI YILLARINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	59
A- II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI BATI İLE YAKINLAŞMA.....	59
1- Missoruri'nin Türkiye'yi Ziyareti.....	63
2- Truman Doktrini	65
3- Marshall Planı.....	67
B- NATO'NUN KURULUŞU VE TÜRKİYE'NİN ÜYELİK SÜRECİ.....	70
1- Kore Savaşı ve Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin NATO'ya Müracaatı	74
a) Kunuri Muharebeleri (26-30 Kasım 1950).....	80
aa) Wawon Muharebesi (28 Kasım 1950)	81
ab) Sinnimni Baskını (29 Kasım 1950)	82
ac) Pongmyongni (Kaechon) Muharebesi	82
ad) Kunuri Boğazı Muhaberesi (29-30 Kasım 1950)	83
ae) Pyongyang'a Çekiliş (30 Kasım 1950)	84
b) Kumyangjang-ni Muharebesi (25-29 Ocak 1951)	84
c) Türk Tugayı'nın Savunma ve Taarruz Muharebeleri.....	85
ca) Savunma Muharebeleri (1-18 Mayıs 1951)	85
cb) Taarruz ve İlerleme Muharebeleri (20 Mayıs-4 Haziran 1951).....	86
d) Kore'de Son Muharebeler ve Ateşkes (28-29 Mayıs 1953).....	87
2- Türkiye'nin NATO'ya Alınması	88
a) Türkiye-Amerikan İkili Antlaşmaları ve Kapitalist Ekonominin Türkiye'ye Girişini Kolaylaştıran Kanunlar	97
b) Türkiye'nin NATO'ya Katılmasından Sonra Yaşanan İç ve Dış Gelişmeler ...	100
C- BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ HAREKETİ.....	101
1- 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç Dalgası ve Göçün Nedenleri	105
2- 1950-1951 Göçü ve Uygulamalarının Sonuçları	107
3- Göçmenlerin Miktarı ve Statüsü	110
4- Göçmenlere Yardım Faaliyetleri	112
5- Göçmenleri Üretici Duruma Getirme Çalışmaları.....	113
D-BALKAN PAKTI VE TÜRKİYE	114
1- Balkan Paktı'nın İmzalanması	114
2- Balkan Paktı'nın Metni	116

3- Balkan Paktı'nın İçeriği	117
4- Türk Kamuoyunda Balkan Paktı.....	119
5- Dış Kamuoyunda Balkan Paktı.....	120
6- Balkan İttifakı (Bled Antlaşması) 9 Ağustos 1954.....	121
a) Bled Antlaşması'nın Metni (9 Ağustos 1954).....	122
b) Bled Antlaşması'nın İçeriği	124
7- Balkan Paktı'nın Çöküş Nedenleri	126
8- Balkan Paktı'nın Sonuçları	127
a) Yunanistan Açısından Balkan Paktı	127
b) Yugoslavya Açısından Balkan Paktı.....	128
c) Türkiye Açısından Balkan Paktı.....	129
E- 1950-1955 KIBRIS SORUNU VE TÜRKİYE'NİN POLİTİKASI.....	129
1- Kıbrıs'ta Enosis Faaliyetleri ve 1950 Plebisiti	132
2- Fuad Köprülü Dönemi Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs Politikası.....	135
F-ORTADOĞU'DA SAVUNMA PAKTI OLUŞTURMA ÇALIŞMALARI.....	144
1- Ortadoğu Komutanlığı	144
2- Kuzey Seddi (Kuşağı) Projesi.....	150
3- Türkiye-Pakistan Antlaşması	152
4- Bağdat Paktı'nın Kurulması.....	157
SONUÇ.....	160
EKLER	162
EK 1. Türkiye Cumhuriyeti İle Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Ankara'da 28 Şubat 1953 Günü İmzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasına Ek Antlaşma.....	162
EK 2. Türkiye İle Irak Arasında Karşılıklı İşbirliği Andlaşması Maddeleri.....	165
EK 3. Fotoğraflar	167
ÖZ GEÇMİŞ	179

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilâtı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Der	: Derleyen
Doç	: Doçent
DP	: Demokrat Parti
Dr	: Doktor
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Ord	: Ordinaryüs
Prof	: Profesör
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı
s	: sayfa
S	: Sayı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
vb	: Ve Benzeri
YLT	: Yüksek Lisans Tezi
Yy	: Yüzyıl

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Milli Kütüphane Arşivi

RESMİ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

Ayn Tarihi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Resmi Gazete

SÜRELİ YAYINLAR

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Ulus

Son Posta

Yeni Sabah

Zafer

Dergiler

Akademik Bakış Dergisi

Akademik Der Tarih, Eğitim ve Kültür Dergisi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Ankara Üniversitesi SBF Dergisi

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Atatürk Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Avrasya İncelemeleri Dergisi

Belleten

Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Dergisi

Çağdaş Yerel Yönetimler

Folklor/Edebiyat

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası

Karadeniz İncelemeleri Dergisi

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi

Muhafazakâr Düşünce Dergisi

Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi

Sosyoloji Dergisi

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Tarih Araştırmaları Dergisi

Tarih Okulu Dergisi

Türk Kültürü

Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları

ARAŞTIRMA ESERLER

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç**, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001.

AĞAOĞLU, Samet, **Aşına Yüzler**, Alkım Yayınevi, İstanbul 2004.

AHMAD, Feroz , **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008.

AHMAD, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev:Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009.

AKÜN, Ömer Faruk, "Mehmed Fuad Köprülü", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, XXVIII, Ankara 2003.

AKŞİN, Aptülahat, **Türkiye'nin 1945'den Sonraki Dış Politika Gelişmeleri Ortadoğu Meseleleri**, İstanbul 1959.

AKŞİN, Sina, **Kısa 20. Yy Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

AKYILDIZ, Ali, "Şirket-i Hayriyye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, XXXIX, İstanbul 2010.

ALBAYRAK, Mustafa, "Demokrat Parti Döneminde Türk Dış Politikası(1950-1960), **Türk Tarihinde Adnan Menderes II**, (Editörler: Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı, Hüseyin Üreten, Gülay Gündeay), Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın 2012.

ALP, İlker, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)**, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarih 1914-1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul 2009.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yy Siyasi Tarih (1914-1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010.

AVCI, Orhan, **Mehmet Altay Köymen'in Derslerinde Türk Tarihi ve Tarihçiliği**, Bilge Yayınları, Ankara 2003.

BAĞCI, Hüseyin, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara 1990.

BAĞCI, Hüseyin, **Türk Dış Politikası'nda 1950'li Yıllar**, Ankara 2001.

- BALCI, Ali, **Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Alfa Yayınları, İstanbul 2017.
- BANARLI, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II, **MEB Yayınları**, İstanbul 1997.
- Bilal, ŞİMŞİR, **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986.
- BİLGİN, Mustafa, **Britain and Turkey In The Middle east Politics and Influence In The Early Cold War Era**, New York 2008.
- BRYSON, Thomas A., **Alakatu'd – Diplomasıyyeti'l Emerkiyye Maa's- Şarki'l – Evsat Min 1784 İla 1975** Dımaşk, 1985.
- ÇUYEV, Feliks, **Molotov Anlatıyor**, Çev: Ayşe Hacıhasanoğlu, Suna Kabasakal, İstanbul 2017.
- DEMİR, Şerif, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, Paraf Yayınları, İstanbul 2010.
- DEMİRTAŞ, Coşkun B., **Bulgaristan'la Yeni Dönem Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri**, Asam Yayınları, Ankara 2001.
- ERDOĞDU, Hikmet, **Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.
- ERHAN, Çağrı “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, Editör: Baskın Oran, **Türk Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar(1919-1980) I**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- EKİNCİKLİ, Mustafa, **İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti**, Ankara 2002.
- ERKİN, Feridun Cemal, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara 1968.
- EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1998.
- FIRAT, Melek, “Yunanistan'la İlişkiler- Türk Dış Politikası 1919-1980”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar I**, Editör: Baskın Oran, İstanbul 2004.
- GEÇİKLİ, Recep Murat, **Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri**, İleri Yayınları, İstanbul 2016.

- GÖNLÜBOL, Mehmet, ÜLMAN Halûk, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası(1945-1965)”, **Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1973) I**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara 1987.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, ÜLMAN A. Haluk, “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası(1945-1965)”, **(Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995))**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.
- GÜLCAN, Yılmaz, **Cumhuriyet Halk Partisi 1923-1946**, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.
- GÜRÜN, Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası, (1939’dan Günümüze Kadar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.
- GÜRÜN, Kamuran, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Ankara 1991.
- Harp Akademileri Komutanlığı, **Türk-İran İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını**, İstanbul 1994.
- KÂMİL, İbrahim, **Bulgaristan’daki Türkler’in Statüsü**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1989.
- KÂMİL, İbrahim, **İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan’daki Türklerin Hakları**, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1989.
- KARACA, Emin, **Sevdalınız Komünisttir- Nazım Hikmet Siyasal Yaşamı**, Gendaş Kültür, İstanbul 2001.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, Bilgi Yayınları, Ankara 1968.
- KARPAT, Kemal H. **Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller)**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- KOCABAŞ, Süleyman, **Adnan Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesine Giden Yol 1950-1960**, Bayrak Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 2011.
- KOÇAK, Cemil, **Türkiye’de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İktidar ve Demokratlar II**, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- KONGAR, Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı I**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1992.

- Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953)**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975.
- Kore’de Türk Muharebeleri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi 2012.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, “Başka Milletler Ne Yapıyor?” **Köprülü’nün Edebi ve Fikri Makalelerinden Seçmeler**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1972.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul”, **Edebiyat Araştırmaları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.
- KURAN, Ercümen, “Kıbrıs İdaresinin İngiltere’ye Terki”, Cevat Gürsoy, Halil İnalçık, Ercümen Kuran, Fikret Alasya, **Kıbrıs ve Türkler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1964.
- KÜRKÇÜOĞLU Ömer, **Türkiye’nin Arap Ortadoğusu’na Karşı Dış Politikası (1945-1970)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.
- LÜTEM, Ömer E. **Türk – Bulgar İlişkileri (1983-1989)I**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara 2000.
- MCGHEE, George, **ABD-Türkiye-NATO- Ortadoğu**, Çev: Belkıs Dişbudak Çorakçı, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1992.
- OLGUN, Aydın, **Kıbrıs Gerçeği (1931-1990)**, Ankara 1991.
- ÖZDAĞ, Ümit, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilâli**, Boyut Yayın Grubu, İstanbul 2004.
- ÖZMEN, Süleyman, **Avrasya’nın Kırılma Noktası Kıbrıs**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.
- ÖZTÜRK İbrahim Sadi, **Türklüğün İdam Fermanı Sevr Antlaşması (Tam Metin 433 Madde Mondros ve Lozan Ekleriyle)**, Fark Yayınları, Ankara 2007.
- PALABIYIK, Hanefi, **Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü’nün İlmi Hayatı ve Tarihçiliği**, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- PEHLİVANOĞLU, A. Öner, **Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul 2004.

- SANDER, Oral, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye(1945-1965)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1969.
- SANDER, Oral, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye, (1865-1945)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.
- SARINAY, Yusuf, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi (1939-1952)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I, (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2000.
- SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları(1945-1990)II, Kesim A (Çok Taraflı Bağlılar)**,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul 2011.
- ŞİMŞİR, Bilal, **Balkanlar ve Türkiye, Balkanlar'daki Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını Sempozyumu**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2002.
- ŞİMŞİR Bilal N. **Bulgaristan Türkleri (1878-2008)**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2012.
- TUNCER, Hüner, **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?** , Ümit Yayıncılık, Ankara 2005.
- TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara 1981.
- TUNÇKANAT, Haydar, **İkili Antlaşmaların İçyüzü**, Ekim Yayınevi, Ankara 1970.
- TURAN, Ömer, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri, Balkan Türkleri, Balkanlarda Türk Varlığı**, Derleyen: Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara 2003.
- UÇAROL Rıfat, **Siyasi Tarih**, İstanbul 1987.
- UMAR, Ömer Osman, **Bağdat Paktı**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013.
- USLU, Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara 2000.
- UYAR, Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, 2. Baskı, İstanbul 1999.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, **İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950-1954)**, Ankara 2000.

YILMAZ, Türel, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Ankara 2004.

YILMAZ, Türel, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, Barış Platin Yayınevi, Ankara 2009.

YÜCEL, Mustafa Serhan, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul 2001.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)**, Çev: Gül Çağalı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

WEİSBAND, Edward, **İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası**, Çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul 1974.

MAKALELER

AKALIN, Cüneyt, "Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S.III, 2013, s.1-13.

AKANDERE, Osman,"Fuad Köprülü ve Demokrat Parti'nin Kurulmasındaki Rolü", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. III, 1997, s.231-242.

AKINCI, Abdulvahap, USTA Sefa, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, XXI/I, 2016, s.275-288.

AKTAŞ, Erhan, "Mehmet Fuat Köprülü'de Folklor ile Halk Edebiyatı Algısı ve Bunlar Üzerine Yaptığı Çalışmalar", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 2013, s.151-172.

ALPAY, Yalın "Fuat Köprülü'nün Muhafazakâr Ulusal Tarih Tezi Kurgusu", **Muhafazakâr Düşünce**, S. XXXVIII, 2013, s.83-126.

ARMAOĞLU Fahir, "(Amerikan Belgeleri İle) Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktı'na 1951-1955", **Bellekten**, LIX/CCXXIV, Ankara 1995, s.189-236.

ASILSOY, Abdülkerim, "Mehmet Fuat Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Eserlerinde İzlediği Metot Üzerine", **Tarihimizden Portreler Osmanlı Kimliği-Prof. Dr. Cevdet**

- Küçük Armağanı**, Editörler: Zekeriya Kurşun-Haydar ÇORUH, Ordaf-Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013, s.213-244.
- AVCI, Orhan, “Fuad Köprülü’nün Dışişleri Bakanlığı”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, IV/II, 2014, s.75-97.
- AVŞAR, B. Zakir, KAYA Elif Emre, “Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi” , **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, XIII/II, 2012, s.113-132.
- AYAN Ergin, “Türk Tarih Yazımının Evriminde Annales Kuramının Yorumu”, **Tarih Okulu**, S. II, Eylül-Aralık 2011, s.75-101.
- BABAOĞLU Resul, “Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, XI/XXII, 2012, s.63-108.
- BAKAR Bülent, “Reel Politığın Türk-Alman İlişkilerine Yansıması: Almanların Ülkelerine Dönmesi ve Türkiye’de Kalanların Enterne Edilmesi (1944-1945)”, **Tarih Dergisi**, S.LXIII, İstanbul, 2016, s.89-126.
- BANARLI, Nihad Sami, “Köprülü’nün Hayatından Çizgiler”, **Türk Kültürü**, S. XLVII, Eylül 1996, s.960-965.
- BENHUR, Çağatay “14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP’nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları”, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, **Edebiyat Dergisi**, S. XVII, 2017, s.61-75.
- BOZKURT, İbrahim, “II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı’nın İstanbul Limanı’nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/XV, 2007, s.251-274.
- BULUT, Sedef, “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.XXXI, Mayıs 2008, s.35-61.
- BURÇAK, Rıfkı Salim, “İkinci Cihan Harbinde Boğazlar Meselesi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi II/I, 1947, s.191-204.

- BURGAÇ, Murat, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Dergisi**, XIII/XXVI, 2013, s.163-184.
- ÇULHA, İbrahim, “Bulgaristan Türkleri’nin Türkiye’ye Göç Süreci (1950-1951)”, **Akademik Der Tarih, Eğitim ve Kültür Dergisi**, S. I, Sonbahar 2017, s.51-71.
- DEĞERLİ, Esra Sarkoyuncu, “Demokrat Parti Döneminde Türkiye’nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)”, **Akademik Bakış**, VI/XI, Kış 2012, s.85-101.
- DEMİRTAŞ, Bahattin, “Dörtlü Takrir ve Fuad Köprülü”, **Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi**, V/XVI, 2014, s.395-409.
- DEMİRYÜREK, Mehmet, “Tarih-i Osman-i Encümeni ve Mehmet Fuat Köprülü”, **Karadeniz Araştırmaları**, S. XXXVI, Kış 2013, s.119-128.
- DOĞAN, Nejat, “NATO’nun Örgütsel Değişimi 1949-1999: Kuzey-Atlantik İttifakından Avrupa –Atlantik Güvenlik Örgütüne”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, LX/III,2005, s.69-108.
- EKİNCİKLİ, Mustafa, “Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın Kuruluşu” **Akademik Bakış**, VI/XI, 2012, s.151-163.
- ERDEM, Çiğdem, “Tek Parti Döneminde Muhalefet Algısı: Serbest Cumhuriyet Fırkası Hareketi Üzerinden Bir İnceleme”, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, XVI/I Gazi Üniversitesi, 2013, s.1-22.
- ERHAN, Çağrı, “ Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, LI/I,1996, s.275-287.
- ERTEM, Barış, “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası”, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, I/II, 2010, s.71-92.
- ESMER, Ahmet Şükrü, ‘Üçlü Antlaşma’, **Ulus Gazetesi**, 28 Şubat 1953.
- GEÇİKLİ, Recep Murat “Bulgaristan Türkleri’nin Göçü (1950-1951) ve ABD Yardım Programına Yansıması”, **Atatürk Dergisi**, V/I, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2016, s.1-38.
- GENÇ, Ernur, “Fuat Köprülü’nün Milliyetçilik Anlayışı ve Onun Türkçülük’e İlişkin Yaklaşımı”, **Folklor/Edebiyat**, XVIII/ LXXI, 2012, s.47-82.

- GÖKTEPE, Cihat, Süleyman SEYDİ, “Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası”
Bilig, S.LXXII, 2015, s.197-222.
- GÖKTÜRK, Turgay Bülent, “Rumlar’ın Kıbrıs’taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi ve Sonrası”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi VII/XVI-XVII**, 2008/Bahar-Güz, s.335-363.
- GÜNEŞ, Hasan Hüseyin, “Bir Üstad-ı Âlem: Mehmet Fuat Köprülü” , **Tarih Okulu**, S. XI, (Eylül-Aralık 2011), s. 103-119.
- İLERİ, İlay, “Türkiye’nin Dış Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.XXXV-XXXVI, Mayıs- Kasım, 2005, s.375-381.
- İLYAS, Ahmet, Orhan Turan, “İnönü Dönemi Türk Dış Politikası”, **Atatürk Dergisi I**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2012, s.319-341.
- İNAN, Süleyman, “Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim:1946 Seçimleri”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, XIII/I, 2004, s.50-66.
- KAHRAMANYOL, Mustafa, EMGİLİ Fahriye, “Tito ve Balkan Siyaseti”, **Avrasya Etüdüleri L**, 2016, s.315-349.
- KIRKPINAR, Leyla, “Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, III/X, 2000, s.85-98.
- KÖSE, İsmail, “Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, XIX,2015, 241-276.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, “Prof. M. Fuad Köprülü’nün Tarihe Dair İlk Yazıları”, **Türk Kültürü**, S. XLVII, 1996, s.953-956.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, “Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, XXXV/1, 1980, s.309-335.
- NADİ, Nadir, “Dostluk ve İşbirliği Antlaşması”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Şubat 1953, s.1.
- ÖZACUN, Orhan, “Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, II/II 2013, s.205-233.

- ÖZÇELİK, Mücahit, “İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. XXIX, 2010, s.253-269.
- ÖZÜÇETİN, Yaşar, “M. Şemsettin Günaltay’ın Hayatı, İlmî, İdari ve Siyasi Faaliyetleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, VIII/XXXVIII, 2015, s.413-449.
- ÖZTÜRK, İbrahim Mert, “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXXII/LIV, 2013, s.135-166.
- PINAR, Mehmet, “1950-1951 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler ve Demokrat Parti’nin Göçmen Politikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXX/LXXXIX, Temmuz 2014, s.61-93.
- SANCAKTAR, Caner, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Marksist Yaklaşım”, **Bilge Strateji**, III/V, Güz 2011, s.25-98.
- SERBEST, Bürkan, “Bağdat Paketi’nin Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye’nin Rolü”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, V/III, 2016, s.401-424.
- SOYSAL, İsmail, “1955 Bağdat Paketi”, **Belleten**, LV/CCXII-CCXIV, Ankara, 1991.
- ŞAHİN, Enis, TUNÇ Bilal, “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi(1945-1947)”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, I/II, 2015, s.31-69.
- ŞATIROĞLU, Ayşen, “San Francisco Konferansı Sonrası Dünya’da Türkiye’nin Yer Arayışı”, **Sosyoloji Dergisi**, III/XII, 2006, s.23-40.
- ŞİMŞİR, Bilal, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler, **Türk Tarih Kurumu Basımevi**, Ankara, 1985, s. 47-66.
- TANOĞLU, Ali “Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, XIV/I-IV, 1952, s. 129-161.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, “Memleketimizin Acı Kaybı Prof. Dr. Fuat Köprülü” , **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XIV, 1996, s.267-281.
- TAŞKIRAN, Celalettin, “Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, IV/XIV, 1994, s.255-265.

ULUSAN, Şayan, “Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi Öncesi ve Sonrası”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VII/XVI-XVII, 2008/Bahar-Güz, s.237-258.

UZMAN, Nasrullah, “Adnan Menderes ve M. Fuad Köprülü’nün Cumhuriyet Halk Partisi’nden İhraçları”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXXVI/LXII, Ankara, 2017, s.205-228.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “İmzalanan Misak” **Ulus Gazetesi**, 2 Mart 1953, s. 1.

YALÇIN, Osman, “Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, I/I, 2012, s.313-354.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, “Bağdat Paktı (1955-1959)” Tarihin Peşinde, **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.VI, 2011, s.85-100.

DOKTORA TEZLERİ

ÇALIŞOĞLU, Murat, **Mehmed Fuad Köprülü’nün Siyasi Hayatı**, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2009.

ÇELEBİ, Onur, **Gazeteciliğe Adanmış Bir ömür: Metin Toker**, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2015.

GÜRKAYNAK, Muharrem, **İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa’da Savunma ve Güvenlik** (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

YÜKSEK LİSANS TEZLERİ

AFŞAR, Ahmet, **Hüseyin Avni (Ulaş) Bey(1887-1948): Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri**, (YLT), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.

BAĞLAN, Ayhan, **1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri**, (YLT), Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

BUDAK, Muhsin Ertürk, **Demokrat Parti Dönemi Türk-Balkan İlişkileri(1950-1960)**, (YLT) Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2017.

- ÇALIŞKAN, Deniz, **Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri** (YLT), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2014.
- DOĞAN, Gazi, **Kamuoyunda Kore Savaşı**, (Yayınlanmamış YLT), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.
- DUMAN, Sabit, **Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası (1950-1960)** (YLT), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1990.
- ELMAS, Ahmet, **Kore Savaşı'nda Türk Ordusu** (YLT), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 2004.
- GELİŞ, Naz, **Formation of a Majoritarian Democracy Discourse İn Turkey's An Examination Of The Democratic Party 1946-1960**, (Master Of Arts in Political Science and International Relations), Boğaziçi University, 2013.
- GÜL, Teoman, **Türk Siyasal Hayatında Recep Peker**, (YLT), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1997.
- KARCI, Betül Demir, **Çok Partili Hayata Geçişin Türk Basınındaki Yansıması (1945-1950 Vatan Gazetesi Örneği)**, (YLT), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- KILIÇ, Cemil, **Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri**, (YLT), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.
- KÖMÜR, Gökhan, **Türk Siyasi Hayatında Çok Partili Siyaset Uygulamalarına Geçişini Hazırlayan Sebep ve Faktörler**, (YLT), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.
- MERİÇ, Özhan, **Türkiye'nin Doğu Politikası ve Bağdat Paketi** (YLT), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2009.
- PORTAKAL, Erkan, **Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) ve Varşova Paketi'nin Kuruluş Süreci ve NATO'nun İlk On Yılı**, (YLT), Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2013.
- SAKALI, Muzaffer Ammar, **Demokrat Parti Dönemi(1946-1960) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Azınlıklar**,(YLT), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2016.

SARI, Seda, **Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri (1923-1938)**, (YLT), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2011.

SARIÇOBAN, Gülay, **Çok Partili Siyasi Hayata Geçişte İktidar-Muhalefet İlişkileri 1946-1950**, (YLT), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2005.

ŞAHİN, Serkan, **Marshall Planı Ekseninde Türkiye** (YLT), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2014.

TANSEL, Ömer, **Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası** (YLT), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

UZUNER, Şebnem Oğuz, **1950-1960 Dönemi Türkiye’de Demokrasi Sorunsalı**, (Yayınlanmamış YLT), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2015.

ÜZMEZ, Adnan, **İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Gelişen Olayların Işığında Kore Savaşı ve Türkiye**(YLT), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2006.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Rehber.ihya.org/yenirehber/potsdam.(20.10.2015).

Tarihikebir.blogspot.com.tr/2013/09/harf-devrimi-ve-fuat-koprulu.html(09.10.2017).

earsiv.sehir.edu.tr.8080/xmlui/bitstream/handle, Fuad Köprülü New York Taymis ve Şikago Tribün’de Çıkan Beyanat, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, (10.01.2018).

www.ata.boun.edu.tr, Demokrat Parti Belgeleri, “Hürriyet Misakı” Demokrat Parti’nin Birinci Büyük Kongresi’nde Kabul Edilen Ana Davalar Komisyonu Raporu. (21.01.2018).

www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR/KARARLAR/Kanuntbmmc,1950 Yılı Bütçe Kanunu, TBMM Başkanlığı, s.810-812, (23.01.2018).

www.basbakanlik.gov.tr Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık 19. Hükümet Kabine Üyeleri, (24.01.2018).

Muharipgaziler.org.tr/kore-savaşı/ (23.05.2018).

www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/tayvan.htm (30.05.2018)

. www.worldmapfinder.com/Tr/Asia/Taiwan (30.05.2018.).

www.tarihkomplo.com/2015/05/maresal-tito.html (06.06.2018).

www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf (06.06.2018).

GİRİŞ

Tarihi olaylar ve dönemler incelenirken sebep-sonuç ilişkisi içinde ele alınmalıdır. Sadece incelenen olayın zamanına bakılmadan öncesi ve sonrası ile de ilişki kurulmalıdır.

Dış Politika; bir devletin sınırları ötesindeki devletlere uyguladığı siyaset demektir. Cumhuriyet Dönemi dış politika anlayışı, Osmanlı Dönemi politikasından çok farklı idi. 18. Yüzyıldan beri diplomasi Osmanlı Devleti'nin ömrünü uzatmak için bir araç durumunda iken, Mustafa Kemal Paşa devletin asıl dayanağının kendi gücü olması gerektiğini görmüştür¹. Mustafa Kemal Türkiye'nin yabancı güçlerle olan ilişkilerinde temel olarak tarafsızlık politikasını uygulamıştır. Ancak bu politika değişmez ve sürekli bir ilke niteliğinde olmamıştır. Türkiye, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönem bitmeden önce tarafsızlığını bir dereceye kadar bırakmak niyetinde olmuş ve topyekûn teslimiyeti içine almayan bir savunma ittifakı içine girmek istemiştir. Türkiye Milli Mücadele döneminde Misak-ı Milli sınırları içinde tam bağımsız bir devlet kurmak istemiştir. Bu dönemde Türkiye 1917 Bolşevik İhtilâli ile savaştan çekilen Sovyet Rusya'ya yönelmiştir. Lozan Barış Antlaşması'yla savaş dönemini kapatan Türkiye, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet yönetimine geçip uluslararası alandaki yerini almıştı. 1930'a kadar geçen bu dönemde Lozan'dan kalan bazı sorunların çözümüyle uğraştı. Lozan'dan kalan sorunlar ise İngiltere ile Musul, Fransa'yla borçlar ve Suriye sınırı, Yunanistan'la ahali mübadelesi ile kapitülasyonlarla ilgili konulardı.

Türkiye 1930 yılına gelindiğinde iç ve dış sorunlarını önemli ölçüde çözüme kavuşturmuş ve daha etkin bir dış politika uygulamıştır. 1932 yılında Birleşmiş Milletler Cemiyeti Genel Kurulu İspanya temsilcisinin teklifi ve Yunan temsilcisinin desteği ile Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne davetini öngören daveti kabul etmiştir. Bu kararın Türkiye'ye bildirilmesinden sonra TBMM 9 Temmuz 1932 tarihinde bu kararı kabul etmiş 18 Temmuz 1932 tarihinde ise Türkiye Milletler Cemiyeti'ne girmiştir².

Türkiye 1945'e kadar üç bölgede diğer ülkelerle ilişki içine girdi. Doğu Akdeniz'le ilgilenen Avrupalı güçlerle, yakın komşuları olan Balkan ve Ortadoğu devletleriyle ve Sovyet Rusya ile İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre öncesine kadar

¹ Ömer Kürkçüoğlu, "Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, XXXV/I, 1980, s.320.

² Şayan Uluhan, "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi, Öncesi ve Sonrası", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VII/XVI-XVII, 2008/Bahar-Güz, s.246.

tarafsızlık politikası uygulamıştır³. İngiltere, İtalya ve Fransa ile doğru ve dostane ilişkilerini sürdürdü ve Türkiye ismi geçen ülkelerle çeşitli ticari anlaşmalar imzaladı. Balkanlarda güvenliği sağlamak ve Balkan Devletleri arasında dostça ilişkileri sürdürmek amacıyla 1934 yılında Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya ile bir savunma ittifakı yapıldı. Bilindiği üzere 1925 yılında Rusya ile Dostluk ve Tarafsızlık anlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşma maddelerine 1929 ve 1931’de ekleme yapılmış ve 1935’te de anlaşma 10 yıl daha uzatılmıştır. Bu anlaşma iki ülkenin birbirlerinin devlet işlerine karışmama, tarafsızlık ve saldırmazlık ilkelerini kapsıyordu⁴.

1935 yılına gelindiğinde İtalya’nın Habeşistan’a saldırarak topraklarına katması sonucu Türkiye, Milletler Cemiyeti’nin konuya ilişkin olarak İtalya aleyhine aldığı ve bu ülkeyi saldırgan ilan eden 7 Ekim 1935 tarihli kararına katıldığı gibi Milletler Cemiyeti tarafından bu ülkeye ceza olarak uygulanan 18 Kasım 1935 tarihli askeri, mali ve ticari sınırlı nitelikteki hammaddeye ilişkin ekonomik ambargo önlemlerinin uygulayıcıları arasında da yer almıştır. Türkiye aynı zamanda İngiltere, Fransa, İspanya ve Polonya ile birlikte Habeşistan’a yardım için oluşturulan Beşler Komitesi bünyesinde de görev alarak yardımda bulunmuştur. Türk Kızılay’ı Habeş halkına yardım kampanyası düzenlemiş, hatta bir Türk generali Habeş kuvvetlerini eğitmek amacıyla işgal altındaki ülkeye gitmiştir. Bu sebepten ötürü Lozan Barış Antlaşması’nın taraflarından birisi olan İtalya Montreux Boğazlar Sözleşmesi⁵ görüşmelerine katılmamış ve sonuçta oluşan Sözleşme’ye imza atmamıştı⁶. 1937 yılı başlarından

³ İlay İleri, “Türkiye’nin Dış Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.XXXV-XXXVI, Mayıs- Kasım, 2005, s.376.

⁴ İ. İleri, “Türkiye’nin Dış Politikası”, s.376-377.

⁵1923 Boğazlar Sözleşmesini değiştirecek konferans, 22 Haziran 1936’da İsviçre’de Montreux’de toplandı ve Montreux Sözleşmesi adını alan yeni Boğazlar Sözleşmesi 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalandı. Sözleşme; Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanmıştır. Montreux Sözleşmesi ile Boğazlar hakkındaki silahsızlanma kayıtları kaldırılıyordu ve Türkiye’nin Boğazlar üzerindeki egemenliği tam olarak kuruluyordu. Öte yandan 1923 Sözleşmesine oranla hem Türkiye hem de Karadeniz devletleri lehine bazı değişiklikler de getirmiştir. Özellikle savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi meselesinde Türkiye tarafsız ve savaş dışı ise savaşan tarafların savaş gemileri Boğazlardan geçemeyecekti. Türkiye bir savaşa girerse veya kendisini yakın bir savaş tehlikesi karşısında görürse, diğer devletlerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi tamamıyla Türkiye’nin kendi takdirine kalacaktır. İsterse geçirecek, istemezse geçirmeyecektir. Karadeniz devletleri lehine yapılan değişikliklere gelince Karadeniz’e kıyısı olmayan devletlerin Karadeniz’e geçirebilecekleri ve bu denizde bulundurabilecekleri savaş gemilerinin cinsi, büyüklüğü ve toplam tonajı sınırlanıyordu ki, bu hüküm güvenlikleri bakımından Karadeniz devletlerinin lehine idi. Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi için de bir hayli geniş bir serbesti tanınmıştı. Sözleşme yirmi yıl için imzalanmakla beraber, şimdiye kadar hiçbir imzacı devlet tarafından feshedilmediği için hala yürürlüktedir.(Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarih 1914-1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2009, s.424-425.

⁶ Faruk Sönmezoğlu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s.314.

İtibaren Türkiye-İtalya ilişkileri geçici bir iyileşme dönemine girmiştir. 2 Ocak 1937 tarihinde, İtalya ile İngiltere arasında Akdeniz’de statükoyu koruma temelinde gerçekleştirilen bir anlaşmanın ardından, 2-3 Şubat 1937 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano arasında Milano’da gerçekleştirilen görüşmelerin sonrasında yayınlanan ortak bildiriye, iki ülke arasındaki ilişkilerde hiçbir sorun bulunmadığı belirtiliyordu. Bu görüşmede ayrıca İtalya’nın, Habeşistan üzerindeki haklarını tanıma doğrultusundaki görüşlerini Türkiye’ye de aktarmaları sonucunda, bu yolla İtalya’nın da Montreux Boğazlar Sözleşmesi’ni tanıyabileceği anlaşılmıştır. Nitekim bu süreç sonunda İtalya, 2 Mayıs 1938 tarihinde Montreux Boğazlar Sözleşmesini imzalamıştır⁷.

Bilindiği üzere Türkiye, İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939 tarihinde Üçlü İttifakı imzaladığı zaman, Almanya 1 Eylül 1939’da Polonya’ya saldırarak İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasına sebep olmuştur. Bu savaşta yenilgiye uğrayan Polonya, Almanya ile Sovyetler Birliği arasında paylaşılmıştır. Savaşın başında Türkiye müttefiklere sempati duymasına rağmen savaşın dışında kalmayı başarmıştır. Fakat 1940 Mayısında Almanya’nın Fransa’ya saldırması ve İtalya’nın da Almanya’nın yanında yer almasıyla savaş Akdeniz’e yayıldı. Bu durumda Üçlü İttifak gereği Türkiye’nin savaşa girmesi gerekiyordu ancak Türkiye yine tarafsızlığını koruyarak savaşa girmemiştir. Bu savaşta Fransa, Almanya tarafından saf dışı edilmiştir. Bunun üzerine Sovyet Rusya da Romanya’ya asker çıkardı. Bu restleşmeler Nazi Almanya’sına karşı bir İngiliz-Sovyet yakınlaşmasını beraberinde getirdi. Fransa’nın işgali diğer devletleri tedirgin ettiği gibi Türkiye’yi de sıkıntıya sokmuştur. Yine İngiltere ve Fransa Üçlü İttifak Antlaşması’na dayanarak Türkiye’nin savaşa girmesini istediler ancak Türkiye tarafsızlığını korumak için bu teklifi reddetti.

28 Ekim 1940 tarihinde İtalya Yunanistan’a saldırdığı zaman Türkiye bu durumdan endişe duymaya başlamıştır. Aslında konuyu karışık hale getiren bir Balkan devleti olmayan İtalya’nın Yunanistan’a bir Balkan devleti olan Arnavutluk üzerinden saldırmasıydı⁸. Türkiye’nin Üçlü İttifak gereği hem Fransa’ya hem de Yunanistan’a yardım etmesi gerekiyordu. Ancak Türkiye Almanya’yı ve İtalya’yı karşısına alacak güçlü bir devlet değildi ve müttefik devletler Türkiye’ye 1939 ittifakı ile söz verdiği silahları da vermemişti. Bu yüzden Türkiye haklı olarak antlaşmayı hiçe sayarak savaş

⁷ F. Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, s.314-315.

⁸ F. Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, s.430.

dışı kalmıştır⁹. 1941 yılında Bulgaristan'ın Almanya'nın yanında savaşa girmesi nedeniyle Sovyetler Balkanlar konusunda istemediği sonuçların doğmaması için Türkiye'ye 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nı hatırlatma gereğini duydu. Türkiye ise tarafsızlığını kararlılıkla korumuştur. Bulgaristan'ın Almanya'nın yanında savaşa girmesi nedeniyle Türk Dışişleri Bakanlığı en azından Trakya'daki güvenliğini sağlamak için bölgeye askeri yığınak yaparken diğer taraftan da 17 Şubat 1941'de Bulgaristan'la saldırmazlık protokolü imzaladı. Bu protokol Almanya'nın Balkan saldırısını kolaylaştırdı¹⁰. Almanya Mart 1941'de Bulgaristan'ı işgal ederek Türkiye ile komşu olmuştu. Hitler 4 Martta İnönü'ye yazdığı mektupta Türkiye'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu belirtmiştir. İnönü ise yazdığı cevapta Almanya'nın saldırmaması durumunda tarafsızlığın korunacağını ifade etmiştir. 26 Mayıs'ta Türkiye tarafından Almanya'ya saldırmazlık paktı önerisi yapılmıştır. 18 Haziran 1941'de Almanya ile Türkiye arasında karşılıklı olarak birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı göstermelerini öngören bir saldırmazlık paktı imzalanmıştır. Almanya'nın 1942 yılının sonunda Stalingrad'da Sovyetler Birliğine yenildiğini gören Türkiye, Birleşmiş Milletler örgütüne kurucu üye olarak katılabilmek için 23 Şubat 1945'de Almanya'ya savaş ilan etti. Bu savaştan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler uzun bir sakinlik dönemine girmiştir¹¹. Türkiye 1945'ten itibaren Batı taraftarı ve Komünizm karşıtı politikasından dolayı Batı ittifakı içinde tutarlı bir politika uygulamıştır. 1945'den 1947'ye kadar Türkiye, Sovyetler Birliği emperyalizminin geleneksel amaçları olan boğazlar üzerindeki ve Doğu Anadolu'daki talepleriyle neredeyse tek başına mücadele etmiştir. ABD Başkanı Harry S. Truman'ın 1947'de Doğu Akdeniz'deki Sovyet baskısına karşı koyma kararı bu bölgeden sorumlu sayılan İngiltere'nin yerini Amerika Birleşik Devletleri'nin almasına sebep oldu. Türkiye 1947'de uzun süren yalnızlığından kurtulmuş oldu ve Amerika'nın müttefiki oldu¹². 12 Aralık 1949 tarihinde Türkiye Avrupa Konseyi'nin kurucu üyesi oldu¹³. Türkiye'nin ABD ve batı devletleriyle yakınlaşma politikası bu dönemden sonra da devam edecektir.

⁹ Ahmet İlyas, Orhan Turan, "İnönü Dönemi Türk Dış Politikası", **Atatürk Dergisi I**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2012, s.324.

¹⁰ A. İlyas, O. Turan, "İnönü Dönemi Türk Dış Politikası", s.324.

¹¹ Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017, s.85-87.

¹² İ. İleri, "Türkiye'nin Dış Politikası", s.378.

¹³ **Akşam Gazetesi**, 13 Aralık 1949.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda coğrafi konumu nedeniyle savaş boyunca hem müttefik hem de mihver devletlerinin baskılarıyla karşılaşmıştır. Türkiye'nin politikası ise toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak, savaşın dışında kalmak ve büyük devletler arasında bir denge politikası izleyerek olası saldırılardan kendini muhafaza etmektir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nde meydana gelen muhalif hareketler sonucu Demokrat Parti 7 Ocak 1946 tarihinde kuruldu. Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimleriyle tek başına iktidar olmuştur. Demokrat Parti'nin muhalefette iken Cumhuriyet Halk Partisi'nin dış politikasını desteklemiş olması daha sonraki süreçte yani iktidara geçerken dış politikada bir değişiklik olmayacağını en açık belirtisiydi. CHP Hükümetinin de DP Hükümetinin de dış politikası Batı ile iş birliğine dayanıyordu. Ancak DP Hükümeti, Türkiye'nin Atlantik Paktına girmesi meselesini ilk iş olarak ele almışlar ve bunu partinin bir dış politika başarısı gibi görmek istemişlerdi¹⁴. 25 Haziran 1950 tarihinde başlayan Kore Savaşı'nın ardından Başbakan Adnan Menderes ve Fuad Köprülü konuyu Celal Bayar ile görüşmek amacıyla 18 Temmuz'da Yalova'ya vardılar¹⁵. Yapılan toplantının ardından hükümet Kore'ye asker göndermeye karar vermiştir. Kore Savaşı Türkiye'nin NATO'ya girebilmesi için önemli bir fırsat olmuştur. Kore Savaşı bitmeden Türkiye'nin NATO'ya katılması konusu Ottawa'da yapılan Atlantik Konseyi'nde ele alındı ve 1951 yılının Eylül ayında NATO'ya alınması kabul edildi. Daha sonra Kuzey Atlantik Antlaşması ve protokolü 18 Şubat 1952 tarihinde TBMM'de onaylandı¹⁶. Bundan sonra barış ve güvenlik anlamında Balkan ve Bağdat Paktları imzalanmıştır. Fuad Köprülü bu olayların içerisinde en ön planda bulunmuş ve çok etkin rol oynamıştır.

Fuad Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı döneminde Türkiye açısından oldukça önemli olaylar meydana gelmiştir. CHP döneminde takip edilen batıya ve ABD'ye yakınlaşma politikası bu dönemde daha somut adım ve icraatlarla devam etmiştir. Fuad Köprülü'nün ilmi kişiliği ön planda olmasına rağmen 30 yıllık bir geçmişi olan ve başarılı sayılabilecek siyasi hayatı genelde göz ardı edilmiştir.

¹⁴ Aptülâhat Akşin, **Türkiye'nin 1945'den Sonraki Dış Politika Gelişmeleri Ortadoğu Meseleleri**, İstanbul, 1959, s.28.

¹⁵ **Zafer Gazetesi**, 26 Haziran 1950; **Yeni Sabah Gazetesi**, 19 Temmuz 1950.

¹⁶ Sabit Duman, **Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası (1950-1960) (Yüksek Lisans Tezi)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1990, s.49.

Bu çalışmada başta arşiv belgeleri, TBMM Tutanak Dergileri ile TBMM Zabıt Cerideleri olmak üzere, dönemin siyasi vaziyetini anlatan siyasi kitaplar, gazete ve dergiler, konu ile ilgili yayımlanmış makalelerden, doktora ve yüksek lisans tezlerinden faydalanılmıştır.

I. BÖLÜM

FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN HAYATI VE FAALİYETLERİ

A- FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN HAYATI

Köprülüzâde¹⁷ Fuad 4 Aralık 1890'da İstanbul'da doğdu. Beyoğlu Ceza Dairesi Mümeyyizi Faiz Bey'in oğludur. Annesi İslimyeli Arif Hikmet Beyin kızı Hatice Hanımdır. Kökeni Sadrazam Köprülü Mehmet Paşaya dayanan Ahmet Ziya Bey'in torunudur¹⁸. İlk ve sonraki öğrenimini İstanbul'da tamamlayan Fuad Köprülü Ayasofya Rüştiyesinin ardından Mercan İdadisini bitirdi. 1907-1910 yılları arasında Hukuk Fakültesi'nde eğitimine devam etti. Fakat Hukuk Fakültesi'ndeki eğitimin yetersiz olduğunu düşünerek bu okulu tamamlamadan bırakmış ve kendini daha iyi geliştireceği ilmi alandaki çalışmalara yönelmiştir¹⁹.

Servet-i Fünûn Mecmuasının Edebi muharrirliğini, Hak gazetesi yazı işleri müdürlüğünü yaptı. 1910'dan sonra İstanbul'un çeşitli okullarında edebiyat okuttu ve liselerin programını düzenledi. 1923'te Edebiyat Fakültesi Dekanı oldu. "*Türkiye Tarihi*" adlı kitabını çıkardı. 1925'te Türkiyat Mecmuası'nı çıkarmaya başladı²⁰. Bilimsel çalışmalarından ötürü diğer ülkelerde de saygınlık kazanan Fuad Köprülü 1925 yılında Türkolojiye hizmetleri ve kazandırdığı orijinal araştırmalar nedeniyle Sovyet Bilimler Akademisi'nin Türkiye temsilcisi seçildi²¹. 1926'da Bakü'deki Türkiyat Kongresi'ne katılan Fuad Köprülü burada Türk dünyasında alfabe değişikliği ve ortak yazı dili meselesiyle ilgili olmak üzere Türk Halklarında Edebi Dilin İnkişafı isimli bildirisinin yanı sıra Anadolu'nun Türkleşmesi ve Anadolu'da dini hareketleri ele alan diğer bir bildiri sundu. Aynı zamanda Ali Şîr Nevâî hakkında bir konuşma yaptığı için Âzerî Edebiyatına Ait Tedkikler adlı kitabı aynı yıl Bakü'de yayımlandı. Bilimsel çalışmalarından ötürü 1927 yılında Alman Heidelberg Üniversitesi tarafından kendisine

¹⁷ Fuad Köprülü'nün meşhur Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın ailesinden geldiği bilinmektedir. Bu nedenle kendisi kaynaklarda Köprülüzâde Fuad olarak geçer. 1934 Soyadı Kanunu'ndan sonra ise Köprülü unvanını soyadı olarak kullanmıştır. Ömer Faruk Akün, "Mehmed Fuad Köprülü", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, XXVIII, Ankara, 2003, s.471-472. Özellikle soyadı kanunundan önceki yazılarında ve kaynaklarında farklı şekillerde geçse de orijinal alıntılarında dışında çalışma boyunca dilde birlik olması için Köprülü olarak kullanılacaktır.

¹⁸ Fevziye Abdullah Tansel, "Memleketimizin Acı Kaybı Prof. Dr. Fuat Köprülü", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XIV, 1996, s.267.

¹⁹ F. A. Tansel, "Memleketimizin Acı Kaybı Prof. Dr. Fuat Köprülü", s.268.

²⁰ Hasan Hüseyin Güneş, "Bir Üstad-ı Âlem: Mehmet Fuat Köprülü", **Tarih Okulu**, S. XI, (Eylül-Aralık 2011), s. 110-111.

²¹ Ö. F. Akün, "Mehmed Fuad Köprülü", s.477.

fahri felsefe doktorluğu payesi verildi²². Yine aynı yılda Türk Tarih Encümeni Başkanlığına seçildi. 1931’de Türk Hukuk Tarihi Mecmuası’nı çıkardı. 1932-1934 yılları arasında Divan Edebiyatı Antolojisini çıkardı. 1933’te Ordinaryüs Profesör oldu. İstanbul Üniversitesi’nde de birkaç defa dekanlık yaptı. 1935’te CHP’de siyaset hayatına adım atan Köprülü, Dörtlü Takrir ile CHP’den ayrılarak dört arkadaşıyla birlikte 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti’yi kurdu. 14 Mayıs 1950’de gerçekleşen genel seçimlerde Demokrat Parti iktidar oldu. 22 Mayıs 1950 tarihinde ise Demokrat Parti Hükümeti’nde Dışişleri Bakanı oldu.

Dışişleri Bakanı olduktan sonra Fuad Köprülü 31 Mayıs 1950 tarihinde Brüksel’de verdiği demeçte, İkinci Dünya Savaşı’ndan beri Batı’ya yönelmiş olan Türk Dış Politikasının seçim sonucunda bu yönde daha aktif yol alacağını ilan etti. Bunun üzerine ABD Türkiye’nin Kuzey Atlantik Paktı (NATO) teşkilatına alınmasını istedi. Temmuz ayında Büyük Britanya da buna razı oldu ve 1951 Eylül’ünde Kuzey Atlantik Paktı Konseyi Ottawa’da Türkiye’nin Kuzey Atlantik Paktı teşkilatına alınmasına karar verdi²³.

Fuad Köprülü’nün bundan sonraki hedefi Balkan memleketlerinin emniyete alınması için askeri bir teşkilatın kurulmasıydı. Yunanistan ve Yugoslavya ile devamlı temasları sonunda 25 Şubat 1953’te Üçlü Pakt Atina’da ilk şeklini alarak 28 Şubat’ta Ankara’da beş yıllık ittifak ve yardım antlaşması imzalandı. Yine Türk-Yugoslav antlaşması Ankara’da imzalandı²⁴. Köprülü döneminde Sovyet tehlikesini bertaraf etmek ve bölge ülkeleriyle ekonomik ilişki kurmak amacıyla 24 Şubat 1955’de Türkiye ile Irak arasında Bağdat’ta işbirliği antlaşması imzalandı. Antlaşmanın imzalanmasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görüşüldü. Dışişleri Bakanı konu hakkında bir konuşma yaparak; Bağdat Paktı’nın sadece bir savunma antlaşması olduğunu ifade etti²⁵.

Fuad Köprülü Bağdat Paktı’ndan sonra önce Dışişleri Bakanlığı’ndan; 5 Temmuz 1957’de de uğruna emek verdiği Demokrat Parti’den resmen istifa etti. Aynı yıl Hürriyet Partisi’ne katıldı. 1960 askeri darbesinde ise 6-7 Eylül olaylarında suçlu görüldüğü bahanesiyle tutuklanıp Yassıda’ya sevk edildi. Ancak 1961 Ocak ayı

²² Ö. F. Akün, “Mehmed Fuad Köprülü”, s.477.

²³ F. A. Tansel, “Memleketimizin Acı Kaybı: Prof. Dr. Fuat Köprülü”, s.274.

²⁴ F. A. Tansel, “Memleketimizin Acı Kaybı: Prof. Dr. Fuat Köprülü”, s.274.

²⁵ Recep Murat Geçikli, **Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri**, İleri Yayınları, 2016, s.239.

başında serbest bırakıldı. Fuad Köprülü 15 Ekim 1965 tarihinde Türk Tarih Kurumu'ndan evine giderken trafik kazası geçirdi. Durumu ciddi olmamakla birlikte bir takım rahatsızlıklarından dolayı tedavi gördüğü İstanbul Balta Limanı Hastanesi'nde 28 Haziran 1966 tarihinde vefat etti²⁶.

B-FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN İLİM ANLAYIŞI

Fuad Köprülü eğitim hayatına Ayasofya Rüşdiyesinde başladı ve Mercan İdadisinde devam etti. İdadi eğitiminden sonra Hukuk Fakültesine başlasa da eğitimini yarıda bırakmıştı. Fuad Köprülü babasından kalan kütüphaneyi kullanarak ilim alanında kendisini geliştirdi²⁷. 1912 yılında Osmanlılık fikrinin önemini yitirmesinden sonra Türkçülük fikri ortaya atılmıştır. Bu dönemde Türkçülüğün yayın organı olan Genç Kalemler Dergisi yazı kadrosunda Fuad Köprülü de yer aldı. Fuad Köprülü Ziya Gökalp'in Türkçülük konusundaki fikirlerinden etkilenmiştir. Ziya Gökalp, modern sosyolojinin verilerine dayanarak, meseleleri ana hatları ile de olsa, az çok çözmeye çalışıp, medeniyet ve fikir tarihimizde farklı bir yer edinmiştir. Ziya Gökalp'in genelde Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak tarzında üç kelime ile ifade edilen fikirleri, tarihi ve içtimai şart ve imkânlarla göre yeterince derinlemesine araştırılmış ilmi temellere dayanmasa bile, devrinde mevcut olan Garpcı ve İslamcı fikirlere göre daha geniş ve realitelere uygun bir görüş ve anlayışın ifadesidir²⁸.

Fuad Köprülü, muntazam bir tarih eğitimi almadığı halde Türkiye'de modern tarihçiliği kurma başarısını gösterdi. Şüphesiz bu başarısında metodolojiyi etkili biçimde kullanması etkili olmuştur. Fuad Köprülü'nün usul konusundaki hassasiyeti daha sonraki ilmi faaliyetlerinde de devam etti. Çalışkan bir kişiliğe sahip olan Fuad Köprülü eleştiri ve terkip yeteneklerini kullanmıştır. Bu yeteneklerine bir de sezgi yeteneği de eklenince Fuad Köprülü gibi başarılı bir bilim adamı ortaya çıkmıştır. Fuad Köprülü Ziya Gökalp'in de etkisinde kaldığı August Comte'nin geliştirip sistemleştirdiği pozitivizm düşüncesinden de etkilendi.

İkinci Meşrutiyet'in çalkantılı siyasi ve entelektüel havası içinde Türkçülük gibi yeni filizlenen bir ideolojinin de savunucusu olmuştur. Bu konu 19. yy'ın ikinci

²⁶ F. A. Tansel, "Memleketimizin Acı Kaybı: Prof. Dr. Fuat Köprülü", s.281.

²⁷ Abdülkerim Asılsoy, "Mehmet Fuat Köprülü'nün İلمي Hayatı ve Eserlerinde İzlediği Metot Üzerine", **Tarihimizden Portreler Osmanlı Kimliği-Prof. Dr. Cevdet Küçük Armağanı**, Editörler: Zekeriyâ Kurşun-Haydar Çoruh, Ordaf-Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013, s.213.

²⁸ Hanefi Palabıyık, **Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İلمي Hayatı ve Tarihçiliği**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s.91-92.

yarısından itibaren ele alınmaya başlandı. İşte bu ortamda artık tarihin araştırma nesnesi eskiden olduğu gibi hanedanlar veya devlet ricali değil, milletin kendisi ve onun oluşturduğu kültür ve medeniyettir. Bu düşünceyle Fuad Köprülü tarih çalışmalarını halka indirgedi. Fuad Köprülü için tarih demek ulusların tarihi demektir. Tek gerçek cemiyetin ulus olduğunu iddia eden Ziya Gökalp'in bu düşüncesini de benimsedi. Bu durum Fuad Köprülü'nün ilim ve düşünce alanında Ziya Gökalp'ten önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir²⁹.

İlim adamlığı ile ön plana çıkan Fuad Köprülü çeşitli alanda birçok eser geride bırakmıştır. Başlıca eserleri şunlardır:

1. Mehmet Kanar (Yayımlayan), **Anadolu'da İslamiyet**, (Franz Babinger'in makalesi ile birlikte), İnsan Yayınları, İstanbul 1996.

2. Orhan F. Köprülü, **Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, Ankara, 1986.

3. **Bugünkü Edebiyat**, İnan Biraderler Matbaa, İstanbul 1924.

4. T. Halasi Kun (Yayımlayan), **Demokrasi Yolunda**, Paris, 1964.

5. Orhan F. Köprülü (Yayımlayan), **Edebiyat Araştırmaları I-II**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1989.

6. **Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi I-XII**, Ahmed Hâlid Kitâbhânesi, İstanbul 1934.

7. **İnfluences du Chamanisme Turco-Mongol sur les Ordes Mystiques**, Türkiyat Enstitüsü Yay. İstanbul 1929.

8. **İslâm Medeniyeti Tarihi**, DİB Yay., 6. Baskı, Ankara 1984.

9. Orhan F. Köprülü (Yayımlayan), **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, Ötüken Yay., İstanbul 1983.

10. **Malûmât-ı Edebiye I**, (Şehabeddin Süleyman'la Birlikte), Kanaat Matbaa, Dersaadet 1330/1915.

11. **Malûmât-ı Edebiye II**, (Şehabeddin Süleyman'la Birlikte), Kanaat Mat., Dersaadet 1331/1916.

²⁹ Yalın Alpay, "Fuat Köprülü'nün Muhafazakâr Ulusal Tarih Tezi Kurgusu", **Muhafazakâr Düşünce**, S. XXXVIII, 2013, s.95.

12. Driault (Çeviri), **Napolyon'un Şark Siyaseti, Selim-i Sâlis ve Napolyon**, Kanaat Mat., Dersaaadet, 1329/1913.

13. **Ortazaman Anadolu Kitabeleri Repretvarı 297-857**, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.

14. **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu Yay., 3. Baskı, Ankara 1988.

15. Henri Becque (Çeviri), **Paris Kadını**, Ahmed İhsan Ve Şürekâsı Mat., İstanbul.

16. Gustave le Bon (Çeviri), **Ruh-i Siyaset ve Müdafaa-i İçtimaiye**, Ahmed İhsân ve Şürekâsı Mat., Dersaadet, 1326/1910.

17. Gustave le Bon (Çeviri), **Ruhu'l-Cemaat**, Uhuvvet Matb., Dersaadet, 1327/1911.

18. **Saman Oğulları (874-1005)**, Ankara, 1931.

19. **Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar**, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1934.

20. **Türk Edebiyatı Tarihi I: Kablelislâm Türk Edebiyatı**, Matbaai Âmire, İstanbul 1920.

21. Orhan F. Köprülü (Yay.), **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, DİB Yay., 7. Baskı, Ankara 1991.

22. **Türk Halkedebiyatı Ansiklopedisi**, Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 1935.

23. **Türk Saz Şairleri Antolojisi-II, XVI-XVIII. Asırlar**, Kanaat Kitabevi, İstanbul, İstanbul 1940.

24. **Türk Saz Şairleri Antolojisi-III, XIX-XX. Asırlar**, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1940.

25. **Türk Tarih-i Dinisi**, İstanbul, 1341/1925.

26. **Türk'ün Altın Kitabı Gazinin Hayatı, Büyük Halaskârimız Hakkında Münevverlerimizin ve Meşâirimizin İntibâât ve Mülâhazâtı**, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul 1928.

27. **Türkiye Tarihi I: Anadolu İstilâsına Kadar Türkler**, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1923

28. Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı-Menşelerinden Nevşehirli İbrahim Paşa Sadaretine Kadar I (Şehabeddin Süleyman'la Birlikte), Tefeyyüz Kit., Dersaadet 1332/1916.

29. **Cumhuriyet**, 7 Birinciteşrin 1936 ,“IX’uncu Asırda İslâm Resim Sanatı ve İbn-i Sîna’nın Tasviri”,

30. **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1933, “13-14. Asırlar’da Dobruca’da Oğuzlar”

31. “XIII. Asırda Maraga Rasathanesi Hakkında Bazı Notlar”, **Belleten**, VI/XII-XIV, 1942, s. 207-227.

32. “Abdullah Tukayef”, **Türk Yurdu**, V/XVI, 1986, s.299-308.

33. Cemal Köprülü (Almanca’dan Çev),“Abû İshak Kâzrûnî ve Anadolu’da İshâkî Dervişleri”, **Belleten**, XXXIII/CXXX, 1969, s.18-26.

34. “Akademi Meselesi”, **Hayat**, II/XLV, 1927.

35. “Ali Şîr Nevâî”, **Türk Yurdu**, V/XXVII, 1927, s.234-238.

36. “Altın Ordu’ya Ait Yeni Araştırmalar”, **Belleten**, V/XIX,1941, s.397-436.

37. “Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar”, **Türkiyat Mecmuası**, II/LXXXV, 1928, s.201-229.

38. “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları I”, **Belleten**, VII/XXVII, 1943, s.379-522.

39. “Anadolu’da Hristiyan Türkler”, **İkdam**, 18 Haziran 1337,

40. “Anadolu’da İslâmiyet-Türk İstilâsından Sonra Anadolu Tarih-i Dinisine Bir Nazar ve Bu Tarihin Membaları”, **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, S: IV, 4 Eylül 1338, s.281-311.

41. “Anadolu’da Türkler”, **İkdam**, 1 Kanunisanı 1337.

42. “Andre Godard, Gazne ve Gazne Abidelerindeki Kitabeler”, **Türkiyat Mecmuası**, II, 1926, s.509-512.

43. “Ankara ve Ahiler”, **Hayat**, I/XI, 1927, s.402-403.

44. “Antakya’da Türklere Ait Bir Tılsım”, **Cumhuriyet**, 2 Birinciteşrin 1936, s.3
45. Orhan F. Köprülü, “Asrılık ve Milliyetperverlik”, Köprülü’den Seçmeler, MEB Yay., İstanbul 1990, s.72-75.
46. “Aydın Oğulları Tarihine Ait”, **Türkiyat Mecmuası II**, 1928, s.417-425.
47. “Azerbaycan Medeniyet Tarihi Nasıl Yazılabilir?”, **Türk Kültürü**, V/LVI, 1967, s.47-48.
48. “Bahriye”, **Hayat**, I/XII, 1927, s.242-243.
49. “Bektaşiliğin Menşeleri Küçük Asya’da İslam Bâtımlılığının Tekâmül-i Tarihîsi Hakkında Bir Tecrübe”, **Türk Yurdu**, II, 1341, s.121-140.
50. “Beynelmilel Kongreler ve Ehemmiyetleri”, **Hayat**, III/LXX, 1928, s.341-342.
51. “Bir Hatıra”, **Bellekten**, III/X, 1939, s.277-279.
52. “Bir İhtifal Münasebetiyle”, **Hayat**, II/L, 1927, s.461-462.
53. “Bir Mülakat”, **Milli Mecmua**, S:XXXI, 15 Şubat 1341/1925, s.498-499.
54. Nihat Sami Banarlı (Neşreden), “Birkaç Söz”, Türkiyat Enst. Yay., İstanbul 1939.
55. “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar”, **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası I**, 1931, s.165-313.
56. “Bizde Milli Tarih Yazılabilir mi?”, **Yeni Mecmua**, Yıl: I, S:XII, 1333,
57. “Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında”, **Bilgi Mecmuası**, I/II, 1329, s.185-196.
58. “ Bunlar Birer Türk Tipi Değil midir?”, **Resimli Ay**, V/I, 1928, s.49.
59. “Cihan Tarihinde Türkler ve Medeniyetleri”, **Tevhid-i Efkar**, 3 Kanunisanı 1337.
60. “Cumhuriyetimizin Yıl Dönümü”, **Hayat**, II/XLIX, 1927, s.441.³⁰

Çok verimli bir yazar olan Fuad Köprülü’nün adından söz ettiren daha birçok eseri mevcuttur.

³⁰ H. Palabıyık, **M. Fuad Köprülü’nün İlmî Hayatı ve Tarihçiliği**, 317-326

C- FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN TARİH ANLAYIŞI

Fuad Köprülü Türkiye’de modern sosyal tarih anlayışının temellerinin atılmasına vesile oldu. Köprülü’ye göre tarihin konusu toplum ve onun ürettiği değerler olmalıdır. Türk Edebiyat Tarihinde Usul adlı makalede hem tarihi hem de edebiyat tarihini tanımlamıştır. Ona göre, bir milletin geçmişteki fikri ve hissi hayatını göstermek itibarıyla edebiyat tarihi, medeniyet tarihinin yani bir milletin umumi tarihinin tanımı ve görevleri, tümüyle tarihin özelliklerini yansıtmaktadır. Edebiyat tarihine ilişkin söylediklerinin tümü tarih için de geçerli olmuştur³¹.

Meşrutiyetin ilanından sonra memlekette tarih merakının uyandığına işaret eden Fuad Köprülü, buna rağmen Türk milli tarihine ait şahsi hiçbir eser çıkmamasına hayret etmekte, bunu da memlekette tarihçi ve âlim yokluğuna bağlamaktadır. Oysa Türk Milleti ulusal tarih yazmak için köklü askeri ve uygarlık geçmişine sahiptir. Türk Tarihini Türk tarihçiler yazmadığı sürece yabancıların yazdıkları Türk Tarihine egemen olur. Bu durumun elbette siyasi sonucu da olur³².

Fuad Köprülü, zamanın padişahı Sultan Reşad’ın emriyle kurulan Tarih-i Osmani Encümeni’nden de pek umutlu değildir. *“Üyeler mütebahhir ve mütehassıs olmakla beraber Fuad Köprülü’ye göre âlim sıfatına haiz değillerdir. Çünkü onlar Vak’aları yan yana yazmakla dizmekle tarih yazdıklarını zannetmekteler. Onun nazarında umumi kütüphanelerin birinde herkesin malumu olan gayri matbu bir metni istinsah ederek aralarına Vak’anüvis tarihlerinden bazı fıkralar karıştırmakla kıymettar bir eser-i tarihi vücuda getirdikleri zannına düşen bu heyetten ilmi bir Osmanlı Tarihi beklenemez. Daha ortada müessese tarihiyle uğraşanlar dahi yokken, Maarif Nezareti’nce 35 ciltlik tarih yazılmaya teşebbüs edilmesini de nihayet bir hülya telakki etmektedir”*³³. Bu ifadeler ile Osmanlı Tarihçilerini bilimsel yöntem kullanmamakla suçlayarak vaka yazmaktan başka bir şey bilmediklerini dile getirmektedir.

Fuad Köprülü, *“Bizde Tarih ve Müverrihler”* isimli eserde Türk Tarihinin zaman içinde gelişmesini bizde ilmi bir mahiyet kazanmamasını eleştirir. Peçevi,

³¹ Fuat Köprülü, “Başka Milletler Ne Yapıyor?” **Köprülü’nün Edebi ve Fikri Makalelerinden Seçmeler**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1972, s.28.

³² Y. Alpay, “Fuat Köprülü’nün Muhafazakâr Ulusal Tarih Tezi Kurgusu”, s.96-98.

³³ Mehmet Altay Köymen, “Prof. M. Fuad Köprülü’nün Tarihe Dair İlk Yazıları”, **Türk Kültürü**, S. XLVII, 1996, s.953-956.

Naima, Cevdet Paşa haricindeki tarihçilerin yazdıklarının bir ehemmiyetinin olmadığını söyleyerek Türk tarihçiliğini eleştiriyordu. Aslında dünyada tarihçilik iyi bir seviyede ve ileriye doğru gitmektedir; bizde ise, hala daha araştırılması gereken çok şey vardır ve bunu yapacak tarihçi de yoktur³⁴.

Fuad Köprülü Türk tarihçiliğinin gidişatından memnun değildir. Ona göre *“memleketimizde tarih hala muharebe, hükümdar ve vezir menkıbeleri, müsahaneler akdi, isyan ve ihtilal vakaları, ricalin katli idamı gibi telakki olunuyor. Bizde Tarihi vesikalar ziyadesiyle bu gibi mevzular üzerine dayandığı için, tarihçilerimizin dikkatini sadece bunlar celb ediliyor”*³⁵.

Bizde *“Milli Tarih Yazılabilir mi?”* (1917) adlı yazısında, Maarif Vekâleti'nin Osmanlı Tarihi yazdırmak istediği haberiyle ilgili tarihçiliğin durumuna değinmiştir³⁶. Köprülü, Tarih Encümeni'nin yayımlamaya başladığı ufak vesika mecmualarını ilmi bir nitelik taşıyan monografiler arasında saymakta ise de encümenin yayımladığı Osmanlı Tarihi konusunda bazı eleştiriler yapmaktadır. Köprülü'ye göre, tarih anlayışının ne kadar ilkel olduğunu anlamak için Tarih Encümeni'nin yayımladığı Osmanlı Tarihi'nin giriş bölümünü okumak yeterlidir. Tüm eleştirilerine rağmen eserin metnini takdire değer bulmaktadır³⁷.

Fuad Köprülü'ye göre usul, felsefi manasıyla, zihnin hakikate ermek için takibe mecbur olduğu yol demektir. Bacon ve Descartes'e gönderme yaparak yöntemin önemine işaret etmiş ve bilimlerdeki gelişmeleri de yöntemlerindeki önemli değişikliklerle ilişkilendirmiştir. Genel bir yöntem tanımı olmakla birlikte, her ilim dalının kendi yöntemini geliştirmesinin kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır³⁸. Comte'un katkılarını da göz önünde bulundurarak, doğa bilimleri ile kültür bilimleri arasındaki farka işaret etmiş ve kültür bilimlerinin hiçbir zaman doğa bilimleri olamayacağını belirtmiştir. Farklı iki öbek bilgi türünü birbirine benzetme çabalarını da yersiz bulmuştur³⁹.

³⁴ H. Palabıyık, **M. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tarihçiliği**, s.135.

³⁵ Fuat Köprülü, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul”, **Edebiyat Araştırmaları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s.7.

³⁶ H. Palabıyık, **M. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tarihçiliği**, s.139.

³⁷ Mehmet Demiryürek, “Tarih-i Osman-i Encümeni ve Mehmet Fuat Köprülü”, **Karadeniz Araştırmaları**, S. XXXVI, Kış 2013, s.125.

³⁸ F. Köprülü, “Türk Edebiyatında Usul” , s.27.

³⁹ F. Köprülü, “Türk Edebiyatı'nda Usul” , s.31.

Fuad Köprülü’de son derece gelişmiş bir tarih bilinci vardır. Köprülü tarihçiliği bir meslek olarak görmeyip, yeni kurulan bir devletin dünya medeniyetleri arasında kendi öz kültürüyle var olması için verilen bir çaba olarak görmüştür. İşte bu düşünce Köprülü’yü çok yönlü bir tarihçi olamaya itmiştir. Çünkü tarih bilmenin amacı, *“mazinin, tarihi karakterli olgularını dengeli bir bütün halinde ortaya koymaktır ki, bu da insan kültürünün tâ başlangıçtan günümüze kadar gelişme safhalarının derinlemesine incelenmesinden başka bir şey değildir. Yani tarih bilgisi ile kültür bilgisi mahiyet birliği içindedir”*⁴⁰.

Halil İnalçık; Fuad Köprülü’yü farklı kılan yaklaşımın, Batının her konuda üstünlüğünün kaynağı gördüğü ilim metodunu kullanmaktaki ustalığından kaynaklandığını ileri sürmektedir⁴¹. Tarih araştırmalarında kullandığı belgeler, birincil kaynakları teşkil eder. Tarihçiliğin önemli bir yöntemi olan metin incelemesinin nasıl yapılacağını, edebi metin çerçevesinde ele alıyordu. Yöntem açısından modern tarihçiliğin bütün gerekliliklerini tartışmakta ve olumlu-olumsuz özelliklerini ortaya koymaktadır. Düşünce hayatında Fransız pozitivistimin tesiri altındadır. İlk yazılarından itibaren Türkçülüğü romantizmin etkisinden uzak, ilmi bir bakış açısının kontrolündedir. Resmi tarih tezine karşı tavrındaki soğukkanlı yaklaşım da bu durumu teyit etmektedir. Fuad Köprülü, tarih alanındaki çalışmalarıyla çığır açmakla kalmamış kendinden sonra yetişen tarihçilere misal teşkil ederek bir ekol yaratmıştır. Eğitici ve yol gösterici karakteri, cumhuriyet tarih yazıcılığına damgasını vuran tarihçilerin Fuad Köprülü’nün takipçileri arasından çıkmasını sağladı. 20.yy başında, tarih yönteminin nasıl olması gerektiği Fuad Köprülü, Ziya Gökalp tarafından bütünlüklü bir biçimde ortaya kondu. Annales ile benzer biçimde sorun odaklı analizlere dayanır ve açıklayıcı bir nitelik taşır. O anlatılarının temelini siyasi alana dayandırmaz. Fuad Köprülü disiplinler arası bir yaklaşımı savunarak açıklamalarını bu tutum doğrultusunda inşa etti⁴².

⁴⁰ H. Palabıyık, **M. Fuad Köprülü’nün İlmi Hayatı ve Tarihçiliği**, s.209-210.

⁴¹ Halil İnalçık, “Türk İlmi ve Fuad Köprülü”, **Türk Kültürü**, S. LXV, 1968, s.290.

⁴² Ergin Ayan, “Türk Tarih Yazımının Evriminde Annales Kuramının Yorumu”, **Tarih Okulu**, S. II, Eylül-Aralık 2011, s.75-101.

D- FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN EDEBİYAT ANLAYIŞI

Fuad Köprülü'nün edebiyattaki serüveni Fecri Atı Edebi topluluğu ile başlar. Onun şairliği diğer alandaki çalışmalarına nazaran pek başarılı sayılmaz. Fecri Atı döneminde yazdığı şiirler ferdi özellikler taşır⁴³.

Fuad Köprülü, ilk şiirini 1905 yılında 15 yaşında iken Musavver Terakki'de yayınlamış ve 1908'den sonra ise devamlı olarak neşriyat hayatına atılmıştır. 1910'dan itibaren liselerde edebiyat okutmaya başlamış, çeşitli gazete ve mecmualarda edebiyat ve edebiyat tarihi hakkında makaleler yayımlamıştır. 1913 yılı sonlarında 23 yaşında iken Halid Ziya Uşaklıgil'in istifasıyla boşalan İstanbul Darülfunun'u Türk Edebiyatı şubesine müderris olarak tayin edildi. Fuad Köprülü bu dönemde bazı aydınlar tarafından savunulan Milli Edebiyat akımına katıldı. Kısa zamanda bu akımın ilmi anlamda en faydalı ve yetkili bir unsuru olmuştur⁴⁴.

Fuad Köprülü'nün Türk edebiyatına bakışı şüphesiz ilmi olmak yanında, milliyetçi kaygılar da taşır. O, Türklerin tarihleri boyunca üretmiş oldukları her türlü edebi birikime sahip çıktı. *“Türk Divan Edebiyatı, Milli Edebiyat çerçevesi dışında bırakılamaz gerçekte Türk Divan Edebiyatı da Türk Halk ve Tasavvuf Edebiyatı kadar milli ve büyük edebiyattır”* diyerek Divan Edebiyatına verdiği önemi ifade etmiştir⁴⁵.

E-FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Fuad Köprülü Balkan Savaşı yıllarında Türkçülük fikrini benimsemiştir. Ancak pozitif ve bilimsel olarak ileri olan her şeyi benimseme eğilimini koruyan Fuad Köprülü, Turancılık politikasının başarısızlığını somutlayan acı gerçekler arttıkça ilk romantik duygusallığından uzaklaşmıştır. Köprülü'nün milliyetçiliğinin oluşmasında Ziya Gökalp'in derin bir tesiri olmuştur⁴⁶.

1915 yılında Fuad Köprülü Ziya Gökalp ile birlikte Milli Tetebbular Mecmuası'nı çıkarmışlardır. Türk milletinin geçmişinin bütün yönleriyle araştırılması mecmuanın ana amacı oldu. Köprülü ilmi mesaisinin tamamını Türk milletinin

⁴³ Erhan Aktaş, “Mehmet Fuat Köprülü’de Folklor ile Halk Edebiyatı Algısı ve Bunlar Üzerine Yaptığı Çalışmalar”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 2013, s.154.

⁴⁴ Nihad Sami Banarlı, “Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II”, **MEB Yayınları**, İstanbul, 1997, s.1124.

⁴⁵ Nihad Sami Banarlı, “Köprülü’nün Hayatından Çizgiler”, **Türk Kültürü**, S. XLVII, 1996, s.965.

⁴⁶ Ernur Genç, “Fuat Köprülü’nün Milliyetçilik Anlayışı ve Onun Türkçülük’e İlişkin Yaklaşımı”, **Folklor/Edebiyat**, XVIII/ LXXI, 2012, s.48.

tarihinin, kültür ve medeniyetinin tanıtılmasına harcadı. Ama Köprülü bu yolda ilmi tavrından taviz vermedi. Köprülü'nün milliyetçilik düşüncesi ırk mefhumuna dayanmaz. Ona göre; sosyolojik ve manevi bir gerçeklik olan milliyet ile ırk arasında derin fark olmasına rağmen hala karıştırılmaktadır. Siyasetle ve tarihle uğraşan birçok yazar, ırk ve millet kelimelerinin birbiri yerine kullanıldığını ifade ederek bu tutumun çok yanlış olduğunu dile getirmektedir. Milletler, tarihi teşekküller olup ırki saflıklarını yitirmişlerdir. Köprülü, Almanya'da 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlayan Nasyonal-Sosyalist ideolojinin temelini teşkil eden ırkçılığın ilmi bakımdan yanlış olduğu kadar siyasi ve ahlaki bakımlardan da korkunç bir delaletten başka bir şey olmadığını ifade ederek ırk mefhumunu eleştiriyordu. Türk milliyetçiliğinin de dar ve bağnaz ırkçılık görüşüne tümüyle karşı olduğunu belirterek hiçbir milletin başka milletlerden üstünlüğünü ve başkalarına tahakküm ve tecavüzünü kabul etmediğini ifade etmektedir⁴⁷.

Fuad Köprülü milliyetçiliğe dayanarak Harf İnkılâbı konusunda da düşüncesini dile getirmiştir. Köprülü, Harf İnkılâbını benimsemekle beraber dilimizin alt yapısı bakımından bunun için vaktin erken olduğu kanaatindeydi. Harf İnkılâbının ehil ellerde olgunlaşmadan, idari tasarruflarla oynanmasını çok tehlikeli bulmaktadır. *“Anadolu Türkçesi'nin menşei, tekâmülü, fonetik meseleleri hallolunmadan harf ıslahatı meselesini ciddi olarak göz önüne alabilmek kabil midir?”* diye sorarak, bunun alelacele uygulanmasının sakıncalarına dikkat çekti. Sonuçların da hemen değil, ancak çeyrek asır sonra alınabileceğini söyledi⁴⁸.

Daha sonraki zamanlarda hız verilen öztürkçecilik faaliyetine de karşı olmuştur. Ona göre; *“Asırlardır işlene işlene son şeklini almış olan Türkçe Arapçadan da Acemceden de ileri ve medeni bir dil olmuştu”*⁴⁹. Bu yüzden Türkçe ile fazla oynanmaması gerektiğine inanmaktadır. Harf İnkılâbına karşı olan Fuad Köprülü Harf İnkılâbının 10. yılında kaleme aldığı bir yazıda ilginç şekilde harf devrimini savunarak şu ifadeleri kullanmıştır: *“Türk harflerini kabul ettiğimiz büyük günün 10. yıldönümü Türklerin kültür tarihinde, bu kadar azametli, bu kadar şümüllü bir dönüm noktası daha var mıdır? Bilemeyiz”*⁵⁰. Yine aynı konuda şöyle diyordu: *“Baş hocamız Atatürk'ün bu inkılâbı yaparken ve milletine milli, mükemmel bir alfabe hediye ederken ne kadar*

⁴⁷ Orhan Köprülü, **Köprülü'den Seçmeler**, İstanbul, 1972, s.35.

⁴⁸ O. Köprülü, **Köprülü'den Seçmeler**, s.79.

⁴⁹ N. S. Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, s.1125.

⁵⁰ Tarihkebir.blogspot.com.tr/2013/09/harf-devrimi-ve-fuat-koprulu.html(Erişim Tarihi:09.10.2017 23:54).

şümullü ve ne kadar derin düşünmüş olduğunu, hayat, on seneden beri ispat etti". Bu ifadeler ile daha önceki düşüncesini kıyasladığımızda Fuad Köprülü'nün düşüncesinde belirgin bir fark olduğu görülmektedir⁵¹.

⁵¹ Tarihikebir.blogspot.com.tr/2013/09/harf-devrimi-ve-fuat-koprulu.html(Erişim Tarihi:09.10.2017 23:55).

II. BÖLÜM

FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN SİYASİ HAYATI VE DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

A- TÜRKİYE'DE TEK PARTİLİ SİSTEMDEN ÇOK PARTİLİ SİSTEME GEÇİŞ SÜRECİ

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi görev süresinin bitmesinden sonra kendi kendini feshederek seçime gitti. Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına “9 Umde”yi yayımladı. Seçimlerin başarıyla tamamlanmasından sonra Ankara’ya gelen milletvekilleri 7 Ağustos-11 Eylül tarihleri arasında kurulacak olan Halk Fırkası’nın Nizamnamesini hazırladılar. Hazırlanan nizamname 9 Eylül 1923’teki TBMM toplantısında kabul edildi. Halk Fırkası’nın ilk toplantısı 11 Eylül tarihinde gerçekleştirildi ve bu toplantıda Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası başkanlığına seçildi. İlk toplantı tarihi Nizamnamenin kabul edilme tarihi 9 Eylül, yani İzmir’in düşman işgalinden kurtuluşunun yıldönümüne rastladığı için fırkanın kuruluş tarihi 9 Eylül 1923 olarak kabul edilmiştir⁵². 29 Ekim 1923’te TBMM Türkiye Cumhuriyeti’ni ilan etti. Cumhuriyet ilan edildikten sonra, 10 Kasım 1924 tarihinde verilen bir karar ile partinin ismi Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirildi⁵³.

Mustafa Kemal Paşa döneminde yani cumhuriyetin ilk dönemlerinde çok partili siyasal hayata geçiş denemeleri oldu⁵⁴. Bunlardan biri Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’dır. Cumhuriyet Halk Fırkası’ndan istifa eden Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Adnan (Adivar) Bey, Hüseyin Rauf (Orbay) Bey gibi önemli şahıslar 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluş dilekçesini ve programını İçişleri Bakanlığına verdiler⁵⁵. Partinin kuruluşunun onaylanmasından

⁵² Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s. 47-60; Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, 2. Baskı, İstanbul, 1999, s. 72-75; Cemalettin Taşkıran, “Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, S. XIV, 1994, s.256-257.

⁵³ H. Uyar, **Cumhuriyet Halk Partisi**, s. 75; Cemalettin Taşkıran, “Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, IV/XIV, 1994, s.257.

⁵⁴ Abdülvahap Akıncı, Sefa Usta, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, XXI/I, 2016, s.216.

⁵⁵ C. Taşkıran, “Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)”, s.257.

hemen sonra tüzük ve program yayımlandı⁵⁶. Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşları arasındaki görüş ayrılıkları 29 Ekim 1923 tarihinden sonra ortaya çıktı. Mustafa Kemal Paşa'ya karşı çıkmalarının nedenleri cumhuriyetin ilan edilme şekli ve inkılâpların acele, sert ve köklü değişimlere yol açması idi. Onlara göre millet kendini toparlamalı idi ve halkın isteği ile yavaş yavaş sosyal inkılâplara geçilmeliydi. Oysa Mustafa Kemal Paşa, ülkeyi Batı ile aynı düzeye getirmek için yeni bir düzen oluşturmaya çalışıyordu. Bu fikrin zamanla yürüyeceğine inanıyordu⁵⁷. Mardin Mebusu Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na göre Rauf Bey'in inkılâplara karşı olmasının asıl nedeni Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'yı hükümet başkanlığına seçme ihtimali idi⁵⁸. Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa cumhuriyetin ilanından sonra İsmet Paşa'yı Başvekil adayı göstererek muhaliflerin bu konudaki endişelerini haklı çıkardı⁵⁹.

Mustafa Kemal Paşa ise *“Meclisimizde iki parti olmalı hükümeti denetleme sistemi kurulmalı”* diyerek partinin kuruluşunu destekledi⁶⁰. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na göre Mustafa Kemal Paşa siyasi mücadelelerin meşru bir mahiyet almasından oldukça memnundu. Ancak Karaosmanoğlu'nun düşüncelerinin aksine, 21 Kasım 1924 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın Times muhabiri Mc. Cartney'e verdiği röportajda Terakkiper Cumhuriyet Fırkası için ağır ifadelerde bulundu. Mustafa Kemal Paşa yeni parti için şöyle diyordu: *“Terakkiperler cumhuriyetçilikte samimi değiller, programları sahtekârlık örneği, onlar gericidirler”*⁶¹. Mustafa Kemal Paşa bu sözlerle fırka kurucularını gericilikle suçlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya yakın bir siyasetçi olan Kılıç Ali'ye göre ise, Mustafa Kemal Paşa muhalif bir partinin olmasını çok iyi karşıladı ama bu parti yakın arkadaşları tarafından kurulduğu için şaşırıp üzüldü⁶². Mustafa Kemal Paşa, en tanınmış ordu kumandanlarından birkaçının görevlerini bırakarak Meclis'e gelmeleri, siyasete girmelerine asla iyi niyet nazarıyla bakmamıştı⁶³. Anlaşıldığı kadarıyla demokratik idareye uygun olarak mecliste muhalif bir fırkanın kurulmasını istemekteydi ancak Millî Mücadele'nin önde gelen liderlerinden oluşan Terakkiper Cumhuriyet Fırkası kurucularının kendisinden

⁵⁶ Yılmaz Gülcan, **Cumhuriyet Halk Partisi 1923-1946**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.94.

⁵⁷ Mustafa Ekincikli, “Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiper Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu” **Akademik Bakış**, VI/XI, 2012, s.153.

⁵⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1968, s.29.

⁵⁹ Resul Babaoğlu, “Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiper Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, XI/XXII, 2012, s.74.

⁶⁰ R. Babaoğlu, “Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiper Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci”, s.83.

⁶¹ R. Babaoğlu, “Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiper Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci”, s.84.

⁶² Hulusi Turgut (Der:), **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s.231.

⁶³ H.Turgut, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, s.231.

ayrılıp muhalif safa geçmelerinden dolayı bu fırkanın kuruluşuna karşı çıkıyordu. “*Bu ayrılığın gerçek nedenini, İsmet Paşa’nın Mudanya Mütarekesi ve Lozan Barışı’ndan sonra takındığı tavırlarda bulmak mümkündür. O tavırların yarattığı hiddetin etki ve sonuçları da, Terakkiperverlerin hareketlerinde yavaş yavaş İsmet Paşa’yı aşarak Mustafa Kemal Paşa’nın tuttuğu gelişme yoluna karşı bir çeşit muhalefet şeklinde soysuzlaşmak eğilimi göstermekte de maalesef gecikmedi. İsmet Paşa bu durumu nereye kadar götürecekti? Böyle bir durumdan yarın neler doğabilecekti? Bunları kestirmek güçtü. Bir gün Kazım Karabekir Paşa’nın İstanbul’da yaptığı bir açıklamaya İsmet Paşa kızarak “Biz bu ağızlara mühür vurmasını biliriz” demişti. Mustafa Kemal Paşa, bu sözlerinden ötürü İsmet Paşa’ya kızmış, “İyi ama nasıl mühürleyeceksin?” diye sormuş, sorusuna cevap alamamıştı. Bu gelişme Mustafa Kemal Paşa’yı endişelendirmişti*”⁶⁴.

Tam bu günlerde İsmet Paşa dizanteri hastalığına yakalanmış ve evinde dinlenmeye çekilmişti. İsmet Paşa, Parti Genel Başkan Vekilliğine devam etmek şartıyla Başbakanlıktan çekildi. Mustafa Kemal Paşa Başbakanlığa Fethi Bey’i atadı. Fethi Bey yeni kabinesini kurarken (22 Kasım 1924), Maliye Bakanı Abdülhalik (Renda) ile İçişleri Bakanı Recep (Peker)’i yerlerinde bıraktı. Milli Savunma Bakanlığı’nı da kendisi üstlendi. Dışişleri Bakanlığı’na Şükrü (Kaya), Adalet Bakanlığı’na Mahmut Esat (Bozkurt), Milli Eğitim Bakanlığı’na Şükrü (Saraçoğlu), Tarım Bakanlığı’na Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi (Ataç), Ticaret Bakanlığı’na Gaziantep Milletvekili Ali (Cenani), Bayındırlık Bakanlığı’na Diyarbakır Milletvekili Fevzi (Pirinççioğlu), Sağlık Bakanlığı’na da Aydın Milletvekili Dr. Mazhar Beyleri (German), getirdi. Fethi Bey bu kabineyi daha çok yakın arkadaşı olan Fevzi Bey’in grubundan oluşturmuştu. Uyumlu olmadığı için bu kabinenin başarılı olacağına ihtimal verilmiyordu. Bir süre sonra Denizcilik Bakanlığı’nın kurulması üzerine, Fethi Bey, yine Fevzi Bey’in tavsiyesiyle bu bakanlığa İhsan (Topçu) Bey’i atamıştı⁶⁵.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası demokratik, farklı fikirlere ve dini itikatlara saygılı, liberal ve tek dereceli seçim sistemini savunan bir fırka idi. Doğu illerinde Şeyh Sait’in liderliğinde başlayan ayaklanma Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın da sonunu getirmiştir. Fırkanın izlemiş olduğu politika, fırka tüzüğü ve fırkaya üye bir takım kişilerin bölgede yapmış oldukları propaganda ayaklanmada tetikleyici rol

⁶⁴ H.Turgut, *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, s.236.

⁶⁵ H. Turgut, *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, s.236-237.

oynadığı fikrini doğurmuştur. Ayaklanmadan sonra çıkarılan Takriri Sükûn Kanunu ile bölgede sadece asayişin sağlanması hedeflenmemiş aynı zamanda iç politikada önemli ölçüde otorite sağlanmaya çalışılmıştır. Bu otorite sağlama çabası da fırkanın sonunu hazırlayan diğer bir etmendir⁶⁶. 5 Mayıs'ta Ankara İstiklal Mahkemesi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kapatma önerisiyle hükümete başvurdu. Hükümet 3 Haziran'da yaptığı toplantıda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın tüm şubelerinin ve merkezinin kapatılması kararı aldığını resmen 5 Haziran 1925'te açıkladı⁶⁷. Cumhuriyet tarihinde çok partili sisteme geçiş için ilk muhalefet denemesi böylece başarısızlık ve hüsrarla sonuçlandı.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan sonra kurulan ikinci muhalefet fırkası Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır. 1920-1930 yılları arasında yaşanan sosyal ve ekonomik sıkıntılar bir de hükümetin gerçekleştirmeye çalıştığı devrimler halkın hoşnutsuzluğuna neden olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1929'da meydana gelen ekonomik kriz başta tüm ülkeleri olduğu gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Ekonomik kriz nedeniyle Türkiye sıkı bir ekonomi politikası uygulamış, halktan Arazi Vergisi ve Ağnam Vergisi gibi vergiler almıştır. Bu uygulama halkta bıkkınlığa neden olmuştur. Şeyh Said isyanının bastırılıp Şeyh Said'in idam edilmesi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun baskıları ve toplumun duyduğu rahatsızlığı dile getirememesi gibi siyasi, sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı yeni bir muhalefet fırkasının kurulması ihtiyacı duyulmuştur⁶⁸. Zaten Mustafa Kemal Paşa 1929 yılında bir muhalefet partinin kurulacağına dair düşüncelerini yakın çevresine açmıştır. Fakat bu düşünce 1930 Ağustos'unda ancak hayata geçmiştir⁶⁹. Mustafa Kemal Paşa, Yalova seyahati sırasında kendisini ziyaret eden Ali Fethi Bey'den yeni partinin kurulması görevini almasını istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu teklifini Ali Fethi Bey kabul etmiştir⁷⁰. Mustafa Kemal Paşa, Fethi (Okyar) Bey'e partinin kurulması konusunda her türlü kolaylığı göstereceğini söylemiş, fakat devrim uygulamalarından ödün

⁶⁶ Bülent Taşpınar, **Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde Şeyh Said Ayaklanması** (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2010, s.211.

⁶⁷ Erik Jan Zürcher, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(1924-1925)**, Çev: Gül Çağalı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.129-130.

⁶⁸ Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, I/II, 2010, s.72.

⁶⁹ B. Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", s.74.

⁷⁰ Çiğdem Erdem, "Tek Parti Döneminde Muhalefet Algısı: Serbest Cumhuriyet Fırkası Hareketi Üzerinden Bir İnceleme", **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, XV/I Gazi Üniversitesi, 2013, s.10.

verilmemesini istemiştir⁷¹. Mustafa Kemal Paşa partinin kurulması için maddi yardımda bulunarak Cumhuriyet Halk Fırkası'ndaki bazı milletvekillerini bu yeni kurulacak olan partiye yönlendirmiştir. Kız kardeşi Makbule Hanım'ı da partiye kaydetmiştir. Fethi Bey ise Cumhuriyet Halk Fırkası'nın karşısında Serbest Cumhuriyet Fırkasını 12 Ağustos 1930'da kurmuştur⁷².

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ilk faaliyeti 3-13 Eylül 1930'da düzenlediği Batı Anadolu Gezisi oldu. Ali Fethi Bey, Ağaoglu Ahmet Bey, Ali Haydar (Yuluğ) Bey, Tahsin (Uzer) Bey ve daha sonra Nuri (Conker')in de katıldığı gezi İzmir, Aydın, Manisa, Balıkesir illerini kapsayacak biçimde düzenlendi⁷³. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Batı Anadolu gezisinden sonra ikinci önemli icraatı 1930 Belediye seçimlerine katılması oldu. Seçimlere 37 ilde katıldı. Fırka, toplam 502 seçim bölgesinden 31'ni kazandı⁷⁴.

Fethi Bey Başkanlığındaki Serbest Cumhuriyet Fırkası halk arasında önemli bir destek gördü. Liberalizmin taraftarı olan bu firkaya katılımlar nedeniyle siyasette bir hareketlilik meydana geldi. Ancak bu destekle birlikte halkın bir kesimi Cumhuriyet Halk Fırkası'na olan hoşnutsuzluğunu Serbest Cumhuriyet Fırkası aracılığıyla dile getiriyordu. Bu kesim yapılan devrimlere ve laikliğe karşı çıktı. Bu karşıt hareket özellikle Fethi Bey'in Ege gezisi sırasında ortaya çıktı. Bu gezi sırasında bazı yerlerde bir kısım kişiler şapkalarını yere atıp çiğnemeye başladı. Bu durum hükümeti endişelendirdi⁷⁵. Fırkayı kapanmaya götüren bir diğer önemli neden de 15 Kasım 1930 meclis oturumunda yerel seçimlerin eleştirilmesi idi. Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir hareket içerisinde bulunmakla suçlanan Fethi Bey oturumdan sonra partisini kapatacağını ilan etti. Mustafa Kemal Paşa ile karşı karşıya geleceğini anlayan fakat bu riski göze almak istemeyen Fethi Bey 17 Kasım gecesi parti yöneticileriyle partiyi feshetme kararını görüştü. Olumlu yanıt alan Fethi Bey partisini 18 Kasım günü feshettiğini açıkladı. Mustafa Kemal Paşa döneminin ikinci önemli muhalefet fırkası olan Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruluşundan yaklaşık 100 gün sonra kendi kendini feshetti⁷⁶.

⁷¹ Ç. Erdem, "Tek Parti Döneminde Muhalefet Algısı", s.12.

⁷² Seda Sarı, **Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri (1923-1938)**, (Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2011, s.57.

⁷³ B. Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", s.80.

⁷⁴ B. Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", s.82-83.

⁷⁵ C. Taşkıran, "Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri(1925-1930)", s.261.

⁷⁶ B. Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", s.86-87.

Mustafa Kemal Paşa, Türkiye’de çok partili sistemin işlemlerini istemesine rağmen devletin ve yeni kurulan cumhuriyetin siyasi, ekonomik ve toplumsal dengelerinin tam oturmamış olmasından dolayı her iki muhalif girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁷⁷. Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılmasından sonra Türkiye’nin çok partili sisteme geçmesi için bir süre daha beklemesi gerekiyordu. 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’nin Batı ülkeleriyle yakınlaşması ile birlikte hükümet reform hareketlerine girişmiştir. Bu reformlar sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi’nde bir takım muhalif hareketler meydana gelmiştir. Bu da demokrasinin gereği olarak muhalif partilerin kurulmasına yol açmıştır.

B- II. DÜNYA SAVAŞI’NDAN SONRA TÜRKİYE’DE DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİ

Çok partili hayata geçilmesinin sebeplerini tek bir nedene bağlayarak açıklamak doğru değildir. O günün iç ve dış gelişmeleri ülkede değişimi zorunlu kıldı. II. Dünya Savaşı’nın son döneminde durumun müttefikler lehine değişmeye başlamasıyla birlikte Türkiye’nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini düzeltmek için yaptığı iyi niyet gösterileri tepkisiz kalmıştı. 6 Eylül 1944’te Bulgaristan’ı işgal eden Sovyetlerin bu davranışı Türkiye’yi endişelendirmiştir. 4-11 Şubat 1945 günlerinde toplanan Yalta Konferansı’na gelinceye dek Türk-Sovyet ilişkilerinde önemli bir gelişme yaşanmamıştı. Fakat savaş sonrası kurulacak dünya düzeninin ilkelerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu zirvede, tartışılan konular ve ortaya çıkan sonuçlar Türkiye’yi yakından ilgilendirmekteydi. Joseph Stalin, zirvenin 10 Şubat 1945 günü yapılan yedinci oturumunda Boğazların ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nin yeniden gözden geçirilmesini istedi⁷⁸.

İngiltere adına Başbakan Churchill, ABD adına Roosevelt ve Sovyetler adına Stalin’in katıldığı Yalta Konferansı’nda savaşın son durumu ve bundan sonra takip edilecek adımlar belirlenmişti. İngiltere ve ABD için Nazilere karşı aynı safta savaşmış ve zafer kazanmış bir ülke konumunda olan Sovyetlere karşılık, Türkiye savaş sırasında yürüttüğü politikalar ile yükümlülüklerini yerine getirmemiş ve savaşa girmemiş bir ülke konumundaydı. Bu sebepten ötürü konferansta savaş sonrasında Boğazlar Statüsünün yeniden belirlenmesi şeklindeki Sovyet istekleri kabul edilmişti. Türkiye II.

⁷⁷ C. Taşkiran, “Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri(1925-1930)”, s.265.

⁷⁸ Mücahit Özçelik, “İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. XXIX, 2010, s.265.

Dünya Savaşı'nın başında İngiltere ve Fransa ile ittifak yaparak tercihini batıdan yana kullanmıştır. Fakat Türkiye'nin savaş sırasında izlediği tarafsızlık politikası savaşın sonlarında Türkiye'yi büyük bir yalnızlık içerisinde iterek Sovyet tehdidi ve istekleri ile karşı karşıya bırakmıştı. Türkiye bu tehdit karşısında Batı Devletleri'ne yaklaşmaya çalışmıştır. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulacağı San Fransisco Konferansı'na katılabilmek için 23 Şubat 1945 tarihinde Mihver Devletleri'nden olan Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş ama fiilen savaşa girmemiştir⁷⁹.

Mart 1945'te Ankara Hükümeti'ne verdikleri bir nota ile Sovyetler, 17 Aralık 1925 antlaşmasını yeni şartlara uymadığı gerekçesiyle değiştirmek istediler. Buna göre Boğazlar'da Montreux rejiminin değiştirilmesini ve doğu sınırının kendi lehlerine yeniden gözden geçirilmesi isteğinde bulundular⁸⁰. Kısa süre sonra 17 Temmuz- 2 Ağustos 1945'te İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği arasında savaş sonrası durumu tartışmak amacıyla yapılan Postdam görüşmelerinde boğazlar konusu gündeme gelmiş ve taraflar Montreux Sözleşmesinde değişiklik yapılması gerektiği konusunda görüş birliğine varmışlardır. Postdam görüşmelerinde alınan karar doğrultusunda önce 2 Kasım 1945'te ABD, daha sonra 21 Kasım 1945'te de İngiltere Türkiye'ye birer nota göndererek Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesi taleplerini iletmışlerdir. Bu notalar sadece boğazlardan geçişi düzenleme bağlamında Montreux Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesini önerirken, Sovyetler Birliği 8 Ağustos 1946'da gönderdiği notada boğazların ortak savunulması ve boğazların statüsü sadece Karadeniz Devletleri'nin belirlemesi gerektiği yönündeki taleplerini Türkiye'ye iletmıştır. Türkiye Cumhuriyeti yönetimi 22 Ağustos'ta notaya cevap vererek Rusya'nın bu isteklerini kabul etmemiştir. Sovyet yönetiminin boğazlar konusundaki ısrarı Türkiye'yi endişelendirmiştir⁸¹. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya demokrasi ve komünist gibi iki ayrı kampa bölünmeye doğru gidince ABD'ye yakınlaşma siyaseti izleyen Ankara Hükümeti, 1 Kasım 1945 tarihinde İsmet İnönü'nün ağzından Türkiye'de muhalefet partilerinin kurulacağını ilan etmiştir. 11 Mayıs 1946 tarihinde de CHP tüzüğünden Milli Şef ibaresi çıkartılmıştır⁸². Böylece İsmet İnönü döneminde batı demokrasi sisteminin benimsenmesi adına önemli bir adım atılmıştır.

⁷⁹ M. Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", s.265-266.

⁸⁰ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s.21.

⁸¹ A. Balcı, **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar**, s.88-89.

⁸² A. Balcı, **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar**, s.92.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin çok partili döneme geçmesinin dış nedenleri önemli olduğu kadar iç nedenleri de çok önemlidir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de uygulanan ekonomi politikası halkı her açıdan zor durumda bıraktı. Savaşın başında piyasadaki ithal malların kıtlaşması fiyatların artmasına neden olmuştu. Mallara olan fazla talep karaborsacılık ve haksız kazanç zeminini oluşturdu. Bu sebepten dolayı devlet önlem almak amacıyla devletçilik politikası uyguladı ancak bu durum toplumu rahatsız etti⁸³.

CHP Hükümeti'nin amacı öncelikle kıtlığın doğurduğu sıkıntıları hafifletmek ve bazı fırsatçı kişilerin aşırı kazançlar sağlamalarını önlemek idi. Bunun için fiyat artışlarını önlemek zorunlu hale geldi ve sıkı bir fiyat denetim mekanizması ile piyasalara müdahale etmek şart oldu. Bu kanunun temelleri "*İktisadi Müdafaa Kanunu Tasarısı*" ile atıldı. Refik Saydam, 26 Aralık 1939'da "*Milli İktisadi Korunma Kanun Projesi'ni*" CHP Grup Başkanlığı'na sundu. Proje yeterli görülmedi. Daha sonra Recep Peker'in başkanlığındaki komisyon 70 maddelik bir tasarı hazırladı ve bu tasarı Milli Korunma Kanunu adını aldı. Milli Korunma Kanunu Başbakan Refik Saydam döneminde 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilerek, 26 Ocak tarihinde 3780 sayılı yasa ile yürürlüğe konuldu⁸⁴. Kanunun yürürlüğe girmesi ile ilk olarak satıcıların fatura vermek zorunluluğu hakkında 5 Mart 1940 tarihli kararname yayınlandı ve 3 Nisan 1940'ta da taşınmaz malların kiralarının arttırılması yasaklandı. Kanun, hükümete birçok konuda ekonomik hayata müdahale edebilme imkânı sağlıyordu. Devlet, 40 dönümden az arazisi olan küçük çiftçilerin bütün öküzlerini milli savunma yükümlülüğü olarak alabilirdi. Ayrıca özel sektörün elinde bulunan fabrikalara el koyabilme, hafta tatilini kaldırabilme, zorunlu çalışma saatlerini belirleme, ithal mallarını stoklama, maden işletmelerine el koyabilme, fiyatların kontrolü gibi konularda hükümete olağanüstü yetkiler veriliyordu. Bu kanuna uymayanlara ağır cezalar verilebilecekti⁸⁵.

Ülke ekonomisinin düzelebilmesi için piyasadaki paranın bir kısmının vergi olarak hazineye girmesi gerekiyordu. Bu dönemde Türkiye'nin en fazla sıkıntı çektiği tüketim maddelerinden olan elbiselik kumaş, hububat, bulgur, pirinç, yağ, şeker, kömür ile maliyenin sıkıntısının giderilmesi için bir defaya mahsus Varlık Vergisi alınması gündeme geldi. Türkiye, hububat sıkıntısını gidermek amacıyla İngiltere ve

⁸³ Cemil Kılıç, **Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri**, (Lisans Bitirme Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, İstanbul, 1995, s.10.

⁸⁴ İbrahim Mert Öztürk, "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXXII/LIV, 2013, s.140.

⁸⁵ Mustafa Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s.39.

Amerika'dan on beşer bin ton buğday istedi. Ama sorunlar devam ettiği için hükümet tarımcının ürettiği ürünün %25'ni iyi bir fiyattan almaya karar verdi. Hükümet 1,5-2 milyon ton beklerken rakam 600.000 tonu ancak buldu. 50.000 ton olan buğday açığı ise yine ithal edilerek karşılandı⁸⁶. Benzer sıkıntı zeytinyağında da yaşandı. Mahsul iyi olduğu halde yağ fiyatları stokçular yüzünden arttı. Yağlardan alınan vergiler de artık yağın bizzat alınması şekline dönüştürüldü⁸⁷. Bu dönemde zorunluluktan dolayı halkın her kesiminden insanlar silâh altına alınırken bir kısım varlıklı insanın da parası ile devlete destek vermesi istendi. 1.300.000 kişilik ordunun silah altında olması da iş gücünün düşmesine neden oldu ve bu yüzden ekonomik sıkıntılar baş gösterdi. Tüm bu sıkıntılarla mücadele etmek amacıyla meclisin desteği ile Varlık Vergisi Kanunu çıktı. Başbakan Şükrü Saraçoğlu ve Maliye Bakanı Fuat Ağralı'ya göre Varlık Vergisi 3 amaç için kullanılacaktı.

- a) Enflasyon ile mücadele edebilmek için tedavülde para çekmek,
- b) Savaş süresince çok para kazananlardan vergi almak,
- c) Devletin gelirlerini arttırmak⁸⁸.

Ülkenin çektiği sıkıntıları hafifletmek amacıyla 17 maddelik Varlık Vergisi Kanunu 11 Kasım 1942 tarihinde kabul edildi

Yukarıda bahsedildiği gibi İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz sonuçlarından dolayı Cumhuriyet Halk Partisi içinde bir takım muhalif sesler yükselmiştir. Mecliste görüşülen birkaç konu ile muhalefet grubu kendini belli etmiştir. İlk ciddi muhalefet hareketinin önderliğini Celal Bayar yapmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1944 "*Muvazene-i Umumiye Kanunu*" yani Bütçe Tasarısı görüşülürken hükümete oldukça sert eleştirilerde bulunmuştur. Tabii yine hayat pahalılığın, yoksulluktan ve üreticilerin devletten hakkını alamamalarından vb. konular üzerinde durmuş ve yasa tasarısına ret oyu vermiştir⁸⁹.

Yine bu dönemde tartışma konusu olan bir mesele de Şirket-i Hayriye'nin devlet tarafından satın alınmasıdır. Şirket yöneticileri, imtiyaz süresi 1953'de sona erecek olmasına rağmen 1943'te şirketin devlet tarafından satın alınması için hükümete başvurdu ve 20 Ekim 1944'te 2.550.000 TL karşılığında hükümetçe satın alınmasına

⁸⁶ Osman Yalçın, "Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, I/I, 2012, s.323.

⁸⁷ O. Yalçın, "Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması", s.324.

⁸⁸ O. Yalçın, "Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması", s.325.

⁸⁹ Muhsin Ertürk Budak, **Demokrat Parti Dönemi Türk-Balkan İlişkileri(1950-1960)**, (Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum, 2017, s.3.

karar verildi. Bu karar 24 Ocak 1945 tarih ve 4697 sayılı kanunla onaylandı. 95 yıl aradan sonra Şirket-i Hayriye bütün mal varlığıyla birlikte Devlet Deniz Yolları ve Limanları Umum Müdürlüğü'ne devredildi⁹⁰. Her ne kadar tartışma konusu olsa da parti içinde ve basında fazla bir yankı uyandırmadı⁹¹.

Cumhuriyet Halk Partisi içinde muhalif grupların oluşmasına ve sert tartışmalara neden olan bir diğer konu da Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'dur. 1945 Ocak ayından itibaren meclise getirilen bu konu için adalet, bütçe, ekonomi, tarım, maliye, ticaret, anayasa ve içişleri temsilcilerinden oluşan karma bir komisyon kuruldu. Komisyon çalışmalarını 3 ay sürdürdü. 3 Mayıs 1945 tarih 1/386 sayılı raporla tasarıda bir takım değişiklikler yapılarak detaylandırıldı ve madde sayısı 50'den 66'ya çıkarıldı.

15 Haziran 1945 tarihinde resmi gazetede yayımlanan 1. maddeye göre kanunun başlıca amaçları şunlardır:

“a) Arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçileri veya çiftçilik yapmak isteyenleri aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve iç kuvvetlerini değerlendirecek ölçüde araziye sahip kılmak,

b)Kendilerine arazi verilenlerle yeter arazisi bulunup istihsal vasıtaları eksik olan çiftçilerden muhtaç bulunanlara kuruluş, onarma ve çevirme sermayesi, canlı ve cansız demirbaş vermek;

c)Yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak”⁹².

Dağıtılacak toprak; hazine arazisi, vakıf, belediyelere ait ya da düzlüklerin fazla olduğu yerlerde 5000 dönümden⁹³, düzlüklerin az olduğu yerlerde de 2000 dönümden fazla toprağa sahip kişilerin ellerindeki bu fazla olan topraklar kamulaştırıldı⁹⁴. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Yasa Tasarısı 14 Mayıs 1945 tarihinde başlayıp 11 Haziran'a kadar görüşüldü. Toprak reformunun gerekliliği hakkında görüş ayrılığı olmadı ancak kanunun 17. ve 21. Maddelerine itiraz edildi⁹⁵.

Resmi gazetede yayımlanan kanunun 17. maddesine göre; *“topraksız veya az topraklı olan ortakçıları kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan*

⁹⁰ Ali Akyıldız, “Şirket-i Hayriye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, XXXIX, İstanbul, 2010, s.203.

⁹¹ M. Ertürk, “Demokrat Parti Dönemi Türk-Balkan İlişkileri (1950-1960)”, s.3.

⁹² **Resmi Gazete**, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”, S.6032, 15 Haziran 1945.

⁹³ Dönüm, 918.393 metrekarelik eski bir alan ölçüsüdür. Günümüzde ise 1.000 metrekare alana eşit olan dekar yerine kullanılmaktadır.

⁹⁴ Şerif Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010, s.55.

⁹⁵ C. Eroğul, **Demokrat Parti**, s.28.

arazi, o bölgede 39. madde gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak olan arazi 50 dönümden aşağı olamaz. Bu madde hükmünün uygulanmasında 15 ve 16. maddelerin hükümleri işlemez. Geçici mevsim işçileri hakkında bu hüküm uygulanmaz. İşçinin geçici mevsim işçisi olup olmadığını Tarım Bakanlığı belli eder”⁹⁶.

İtiraz edilen kanunun 21.maddesine göre ise;

“a) Beş bin dönümden fazla kısmında 1833 2901 sayılı kanunlar gereğince takdir edilip 1944 bütçe yılı arazi vergisine matrah olan değer;

b) Beş bin dönümden aşağı olan arazide aynı değer iki katı;

c) İki bin dönümlerin aşağısında yapılacak kamulaştırmalarda aynı değer üç katı kamulaştırma karşılığına esas olur.

Kamulaştırılacak araziden gizli kaldığından veya diğer bir sebepten dolayı 1944 bütçe yılı başında kesinleşmiş değeri bulunmayanlara çevrelerindeki en yakın benzeri arazinin sözü geçen yıl vergisine matrah olan değerlerine göre Arazi Vergisi Kanununun yetkilendirdiği komisyonlarca değerleri biçilir. Bu yolla bulunan değer kesinleştikten sonra kamulaştırma karşılığına esas tutulur. Bu fıkra gereğince tayin olunacak değere Hazine ve Mülk Sahibi 3692 sayılı kanunun hükümlerine göre itiraz edebilirler. Hazinece taksitle satılmış olup kamulaştırma tarihinde taksit bedelleri tamamen ödenmemiş olan arazinin ihale tarihinden kamulaştırma tarihine kadar geçen her yıl için ihale bedelinden yüzde beş tenzil edildikten sonra kalan miktar, vergi kıymetinden fazla olduğu takdirde kamulaştırma bedeli olarak kabul edilir. 14.maddenin (e) bendi gereğince kamulaştırılacak arazinin bedeli bölünmezden evvelki bütünün bağlı bulunduğu hükümlere göre hesaplanarak kayıtlı sahibine ödenir”⁹⁷.

Toprak reformunun gerekliliği konusunda görüş ayrılığı yoktur. Karşı çıkılan konu tasarıda yer alan kamulaştırma ve istimlak hususudur. Özellikle tasarıdaki 17. madde özel mülkiyet hakkının ihlali olarak değerlendirilmektedir⁹⁸.

Uzun görüşmeler ve çeşitli tartışmalar sonucunda Toprak Reformu Kanunu 11 Haziran 1945’te yasalaştı⁹⁹.

⁹⁶ Resmi Gazete, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”, S.6032, 15 Haziran 1945.

⁹⁷ Resmi Gazete, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”, S.6032, 15 Haziran 1945.

⁹⁸ Ş. Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s.58.

Toprak Reformu Kanunu ile beliren CHP'deki parti içi muhalefet, bütçe görüşmeleriyle daha da alevlendi. 21 Mayıs 1945 tarihinde 7 aylık bütçe görüşmeleri başladı. Görüşmelerin ilk günü Emin Sazak ve Yusuf Hikmet Bayur gibi bazı milletvekilleri bütçe hakkında eleştirilerde bulundular. Bütçeyi eleştirenler arasında Adnan Menderes de vardı. Adnan Menderes yaptığı konuşmada ülke ekonomisinin kötü, bütçe açığının fazla ve dış borçların arttığını ifade ederek tepkisini dile getirdi. Yine Menderes'e göre çözüm yolu dünyadaki değişim ve gelişmeler takip edilerek yatırıma yönelik bütçeler hazırlanmalı idi¹⁰⁰.

29 Mayıs'ta yapılan bütçe oylamasında Adnan Menderes ile birlikte Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuad Köprülü ve Emin Sazak açıkça ret oyu kullandılar. Yapılan oylama sonucunda bütçeye Recep Peker ve Hikmet Bayur da ret oyu verdi¹⁰¹.

1- Dörtlü Takrir

Toprak Reformu Kanunu ve bütçe görüşmelerinden sonra CHP hükümeti içinde ortaya çıkan muhalefet ortak hedef doğrultusunda hareket etti. Demokrat Parti'nin kuruluşunda yer alan Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan "*Dörtlü Takrir*" diye adlandırılan önergeyi CHP parti grubuna sundular¹⁰². Bu önerge bizzat Fuad Köprülü tarafından TBMM Başkanı Kazım Özalp'e verildi¹⁰³. Fuad Köprülü, daha "*Dörtlü Takrir*" ve Demokrat Parti'nin kurulma planları ortada yok iken demokrasi davasını başlatmak istedi. Bernard Lewis'e göre seçkin bir bilgin ve tarihçi olan Fuad Köprülü dobra konuşmayı seven ve gerektiği zaman kavgacı kişiliğini de ortaya koyan bir politikacı olarak kendini belli ediyordu. Cihad Baban ise Fuad Köprülü'yü az gülen, kısa boylu, çok okuyan ve yazan bir insan olarak tanımlamaktadır¹⁰⁴.

Dörtlü Takrir'in fikir babasının kim olduğu tartışmalı bir konudur. İsmet Bozdağ'a göre Refik Koraltan tarafından Adnan Menderes ve Fuad Köprülü'ye önerilmiş Adnan Menderes'in isteği ile Celal Bayar bu gruba dâhil edilmiştir. Celal Bayar'a göre; "*Dörtlü Takrir*"in verilmesi fikri Fuad Köprülü ve Adnan Menderes'e

⁹⁹ Ş. Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s.60.

¹⁰⁰ Ş. Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s.61-62.

¹⁰¹ Ş. Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s.62.

¹⁰² Enis Şahin, Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi(1945-1947)", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, I/II, 2015, s.39.

¹⁰³ Ş. Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s.64.

¹⁰⁴ Bahattin Demirtaş, "Dörtlü Takrir ve Fuad Köprülü", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, V/XVI, 2014, s.397.

aittir. Onlarla parti konusunu bu önerge dolayısıyla görüştük. Koraltan'ın imza koymasını ben istedim. Takrir'e Refik Şevket de imza koymak istedi. Koraltan ve Köprülü milletvekilli olmadığını ileri sürerek kabul etmediler”¹⁰⁵.

Metin Toker'e göre, Dörtlü Takrir'e beşinci kişi olarak Yusuf Hikmet Bayur katılmak istemiş ama Fuad Köprülü takriri hemen o gün vereceklerini söylemiş, bunun üzerine Bayur takriri imzalamaktan vazgeçmiştir¹⁰⁶.

Fuad Köprülü tarafından Kazım Özalp'e verilen Dörtlü Takrir 12 Haziran'da CHP Genel İdare Kurulunda görüşüldü. Yedi saat süren görüşmelerde özellikle Celal Bayar ve Adnan Menderes ağır eleştirilere maruz kaldılar¹⁰⁷.

Sonuçta Dörtlü Takrir uzun ve sert geçen tartışmalardan sonra CHP tarafından reddedildi. Dörtlü Takririn reddedilmesinin nedeni tartışmalı bir konudur. Bu konuda iki görüş ortaya atılmıştır. Birinci görüşe göre; parti başkanının Mayıs ayında verdiği liberalleşme önerisine rağmen, Halk Partililerin henüz otoriter alışkanlıklarını yitirmemiş olmalarıydı. İkinci görüşe göre ise CHP kendi içinden muhalif bir parti çıkarabilmek için, kasıtlı olarak sert davrandı¹⁰⁸. Ancak sebebi her ne olursa olsun önerge reddedildi ve bu da yeni bir muhalefet partisinin doğmasına neden oldu. Böylece Türkiye başarısız muhalefet parti denemelerinden sonra yepyeni bir demokratik süreç girdi.

Demokrat Parti kurulmadan evvel çok partili hayata geçiş kararının alınmasının ardından ilk muhalefet partisi olan Milli Kalkınma Partisi, 18 Temmuz 1945 tarihinde Mehmet Nuri Demirağ tarafından İstanbul'da kuruldu. Milli Kalkınma Partisi yöneticileri Hüseyin Avni Ulaş¹⁰⁹ ve Cevat Rifat Atilhan idi. Parti üyeleri de Lütfü

¹⁰⁵ B. Demirtaş, “Dörtlü Takrir ve Fuad Köprülü”, s.400.

¹⁰⁶ B. Demirtaş, “Dörtlü Takrir ve Fuad Köprülü”, s.400.

¹⁰⁷ Ş. Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, s.67-68.

¹⁰⁸ C. Eroğul, **Demokrat Parti**, s.30-31.

¹⁰⁹ Hüseyin Avni Bey 1887'de Bingöl ili, Karlıova ilçesinin merkez köylerinde Künbet'te doğdu. Babası Kıymetli Türkmen Ulaşoğullarından Künbetli Dursunağazade Musa, annesi Künbetli Mehmet Bey'in kızı Münire Hanım idi. Tahsil hayatına köyünde Halil Efendi'den ders alarak başlayan Hüseyin Avni 1889'da babası ile birlikte köydeki hocası Halil Efendi'nin abisi Köse Mescid imamı Mehmed Efendi'den ders almak için Erzurum'a geldi. 1901 yılında Erzurum Mülkiye İdadisi'nin Ziraat Mektebi Şubesine kaydolarak burada eğitimi 6 yıl sürdü. 1906'da İstanbul'a gelen Hüseyin Avni Bey liseyi Vefa Sultanisi'nde tamamladıktan sonra 1908'de Mekteb-i Hukuk'a geçti. 1912'de İstanbul Sirkeci Kosova Hanında bir yazıhane açarak serbest avukatlık yaptı. 1. Dünya Savaşı 1914 sonbaharında askere alınıp 9. Fırka 50. Alay 3. Tabur ve 2. Bölük takım komutanı oldu. 1918'de terhisinden sonra Nahcivan'da kurulan Aras Türk Hükümeti ve Kars Milli Şura Hükümeti'nde fahri hukuk müşavirliği yaptı. 13 Nisan 1919'da İngilizlerin Kars'ı işgali ve Şura Hükümeti'nin dağılması üzerine Erzurum'a döndü. Hükümetin dış ilişkiler temsilcisi Fahreddin (Erdoğan) Bey'in hukuk müşaviri oldu. (Ahmet Afşar, **Hüseyin Avni (Ulaş) Bey(1887-1948): Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri**, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s.3.

Bornovalı, Abdurrahman Şakar, Ziya Ok, Bekir Doğaç, Kemal Kaçar ve İzzet Mühürdaroğlu idi. Partinin merkez binası olarak Nuri Demirağ'ın Paşa Limanındaki köşkü, hizmet binası olarak ise Beşiktaş'taki uçak fabrikası kullanıldı¹¹⁰.

Nuri Demirağ, birikimini havacılık alanına yatırarak uçak fabrikası kurmuştur. Türk Hava Kurumu ile Nuri Demirağ arasında uçak alımları konusunda sorunlar yaşanmış, kurumun uçakları satın almak istememesi nedeniyle kurumla davalık olmuştur. Davayı kaybeden Demirağ başta İsmet İnönü olmak üzere hükümetin tüm üyelerine mektup yazarak sorunun çözülmesini istemiş fakat herhangi bir sonuç almamıştır. Bundan sonra iş adamı olan Demirağ, siyasete girmeye karar vermiştir. Devletçiliği ve komünizmi şiddetle reddetmiş ekonomide liberal düzeni savunmuştur. Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi 27 Ekim 1945'te törenle Beşiktaş'taki uçak fabrikasında açılmıştır¹¹¹. Milli Kalkınma Partisi kurulduktan bir ay sonra Hüseyin Avni Ulaş partiden ayrılmıştır. Partiden ayrılmasının nedeni ise fikir ayrılığı olarak gösterilmiştir. Yani Hüseyin Avni Bey, Mustafa Kemal Paşa döneminde kurulan ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası geleneğini takip etmek istemiş ancak Demirağ bu isteği kesin bir dille reddetmiştir. Bu sebepten ötürü Hüseyin Avni Ulaş'ın Millet Partisi'nden ayrıldığı dile getirilmektedir¹¹².

Milli Kalkınma Partisi, kurulduğu Eylül ayında İzmir'de bir şube açma girişiminde bulundu. Şubat 1946'da Selahattin adında bir şahsın başkanlığında Ankara şubesi açıldı hemen ardından 28 Martta da Beyoğlu şubesi açıldı. Eskişehir, Edirne, Kütahya, Elazığ, İzmir, Ayvalık, Gölcük, Beykoz, Ortaköy, Çatalca, Kartal, Babaeski, Vize, Pınarhisar, Hayrabolu, Çorlu, Karaman, Bolvadin'de parti merkezleri açtı. Çanakkale'de ise Bayramiç, Ayvacık, Lâpseki, Eceabat başta olmak üzere örgütlenmesini tamamladı. 1946 yılının sonuna doğru İstanbul, Trakya, Ege, Adana, Giresun, Elazığ ve Ankara'da örgütlenmiştir¹¹³. Milli Kalkınma Partisi Mayıs 1946 Belediye ve Temmuz 1946'daki milletvekilli genel seçimlerine katıldı. Bunun yanında

¹¹⁰ B. Zakir Avşar, Elif Emre Kaya, "Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, XIII/II, 2012, s.118.

¹¹¹ B. Z. Avşar, E. E. Kaya, "Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi" s.199.

¹¹² B. Z. Avşar, E. E. Kaya, "Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi Milli Kalkınma Partisi", s.121.

¹¹³ Orhan Özacın, "Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, II/II 2013, s.212-213.

1950 seçimlerine de katıldı. Parti 13 yıl aradan sonra 1958 yılında zayıflayarak kendiliğinden kapandı¹¹⁴.

C- DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU VE FUAD KÖPRÜLÜ

Yukarıda bahsi geçen Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsülleri Vergisi girişimcinin, geniş tarım kesimi ile diğer çalışanların omuzlarına büyük yük yüklemişti. Savaştan sonra sosyal dengelerin kurulması için adımlar atılması gerekiyordu. Fakat büyük halk kitlelerinde Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı çok ciddi bir muhalefet ortaya çıkmıştı. Refik Saydam Hükümeti'nden sonra işbaşına gelen ve daha çok özgürlük ve girişim vaat eden Şükrü Saraçoğlu Hükümeti'nin çıkarttığı Varlık Vergisi ile Toprak Mahsülleri Vergisi'nin ağır şartları muhalif grubun ortaya çıkmasına neden oldu. 1944 yılında Saraçoğlu Hükümeti'nin gündeme getirdiği Harp Sonrası Kalkınma Plan ve Programının hazırlanması için gerçekleştirilen girişimler ve oluşturulan komisyonlar, hükümete istenilen ölçüde güven ortamı oluşturmaya yetmedi¹¹⁵. Daha adil bir toprak paylaşımı için, büyük toprak sahiplerinin bir kısım arazilerinin kamulaştırılmasını isteyen Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu CHP içindeki büyük toprak sahiplerini rahatsız etmişti. En büyük tepkiyi büyük topraklara sahip olan Adnan Menderes göstermişti. Meclis kürsüsünde konuşan Adnan Menderes şöyle diyordu: *“Toprak mülkiyetinde artık, en küçük emniyet kalmayacaktır. Zirai reform adı altında siz, daha birçok yıllar zati istihsal şekline mahkûm bir düzeni, bir nizamı müdafaa ediyorsunuz. Hâlbuki küçük işletmeye gitmek değil, küçük işletmeleri birleştirerek, büyük kolektif işletmelere geçmek, hatta farzdır”*¹¹⁶. Tüm bu koşullar, Tek Parti düzeninin aşılmasını, çok partili demokratik siyaset yapısına geçmenin zamanın geldiğini gösteriyordu. Yukarıda bahsi geçen Dörtlü Takrir Cumhuriyet Halk Partisi Parti Grubuna 7 Haziran 1945'de verildi. Demokrat Partisi'nin muhalefet stratejisinin temelini oluşturacak prensipler şunlardı: 1. Meclis denetiminin anayasaya uygun biçimde gerçekleşmesini sağlayacak önlemleri almak; 2. Vatandaşların siyasi hak ve özgürlüklerini genişletmek; 3. Partinin çalışmalarına bu ilkelerin egemen kılınmasını

¹¹⁴ O. Özacun, “Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi”, s.213-214.

¹¹⁵ Leyla Kırkpınar, “Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, III/X, 2000, s.87.

¹¹⁶ L. Kırkpınar, “Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi”, s.88.

sağlamak¹¹⁷. Dörtlü Takrime Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinden büyük tepkiler gelmiş ve yapılan oylamada takrir reddedilmişti.

CHP Dörtlü Takrir'i reddetmekle birlikte Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan'ı ihraç etmeyi düşünmedi. Ancak Fuad Köprülü ve Adnan Menderes'in Tan ve Vatan gazetelerinde hükümeti hedef alan yazılar kaleme almaları nedeniyle CHP'nin bu tutumu değişti. Basında CHP taraftarı gazetecilerle sık sık kalem tartışmalarına giriştiler. Bu tartışmalardan en önemlisi Fuad Köprülü ile Falih Rıfki Atay arasında gerçekleşti. Fuad Köprülü ve diğer arkadaşlarını eleştiren Falih Rıfki Atay "*Pazar Konuşması*", "*Gülünç Bir Şantaj*", "*Tenkitlerden Bir Tenkit*" ve "*Particilik Nedir?*" yazılarında Türkiye'nin içişlerini, CHP'nin prensiplerini, tek parti meselesi, TBMM içinde ve dışında çıkan muhalefeti ve demokrasi taraftarlarını eleştirmiştir. Fuad Köprülü ise Falih Rıfki Atay'ın yazılarını tehdit ve küfür içeren, dört bir tarafa hücum eden ve bu şekilde adeta terör havası estirmek isteyen yazılar olarak değerlendirmiştir¹¹⁸.

Fuad Köprülü'nün tartışma yaşadığı bir diğer isim ise CHP Zonguldak Milletvekili Emin Erişirgil'dir. Emin Erişirgil *Ülkü Dergisi*'nde yayınlanan "*Demokrasi ve Parti Terbiyesi*" adlı makalesinde CHP muhaliflerini 8 kategoriye ayırmış bunlardan ilk yedisi ile konuşmanın boş olduğunu öne sürmüş ve gençleri uyanık olmaya davet etmiştir. Fuad Köprülü de buna karşılık olarak CHP taraftarlarını 7 kategoriye ayırabileceğini ifade etmiştir¹¹⁹.

Aslında yukarıda ismi geçen milletvekilleri basın yoluyla birbirlerini eleştiren CHP milletvekilleridir. Fuad Köprülü demokrasinin, hak ve özgürlüklerin yeterli olmadığını savunuyordu. Ancak CHP yöneticileri bu duruma tahammül edemeyince Genel Sekreterlik tarafından Adnan Menderes ve Fuad Köprülü'ye birer mektup gönderildi. 11 Eylül 1945'de Fuad Köprülü'ye gönderilen mektupta şöyle deniliyordu: "*Partili bir milletvekili olarak seçilmiş olduğunuz halde son zamanlarda Meclis konuşmalarında aldığınız tavır ve parti aleyhinde yayın yapan Vatan gazetesinde ve aynı gazetenin yer aldığı cephede yer almanızı idare kurulu bu hareketinizin, parti tüzüğü hükümlerine uymadığını görmektedir. Bu hareketinizin sebebini bildirmenizi ve*

¹¹⁷ L. Kırkpınar, "Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi", s.89.

¹¹⁸ Nasrullah Uzman, "Adnan Menderes ve M. Fuad Köprülü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nden İhraçları", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXXVI/LXII, Ankara, 2017, s.212.

¹¹⁹ N. Uzman, "Adnan Menderes ve M. Fuad Köprülü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nden İhraçları", s.214.

partimizin hangi ocağına kayıtlı olduğunuzu eklemenizi rica ederim"¹²⁰. CHP parti içinde beliren muhalif hareketi hazmedemeyerek bu durumu sorguluyordu.

Fuad Köprülü de yukarıda zikredilen mektuba yazdığı cevapta; Meclis Grubu ve Meclis toplantılarındaki tutum ve ifadelerinin partinin prensiplerine uygun olduğunu söylemekteydi. CHP'nin ana prensipleriyle, Vatan gazetesinin müdafaa ettiği demokrasi prensipleri arasında bir aykırılık görmediğini bu nedenle kendi imza ve mesuliyeti altında fikirlerini bir gazetede yazmasının herhangi bir sakıncasının olmadığını ifade etti¹²¹. Fuad Köprülü bu sözleriyle mücadelesinin meşru ve demokratik çerçevede olduğunu dile getiriyordu.

Bu tartışmalardan sonra CHP Parti Divanı 21 Eylül 1945'te toplandı. Toplantıda Fuad Köprülü ve Adnan Menderes'in durumu görüşüldükten sonra oybirliği ile bu iki milletvekillinin ihracına karar verildi. 2 Ekim'de Refik Koraltan ihraç edildi. Celal Bayar ise Eylül sonunda milletvekilliğinden Aralık ayında da partiden istifa etti. İstifasından sonra verdiği bir takım demeçlerde yeni bir parti kuracaklarını açıkladı¹²².

1 Kasım 1945 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Meclis'i açış konuşmasında Celal Bayar ile arkadaşlarını muhalefet partisi kurmaları için açıktan davet etmişti. İsmet İnönü'nün davet niteliğindeki konuşması şöyledir: *"Bizim tek eksliğimiz hükümet karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak hayata geçirilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde partinin de kurulması mümkün olacaktır"*¹²³. İsmet İnönü aslında hükümete karşı bir muhalif partinin kurulmasını istemiş ancak bunun demokrasi ve hürriyetin işlemesi ile mümkün olacağını ifade etmiştir. Bu konuşmanın ardından 4 Aralık 1945 tarihinde İsmet İnönü Celal Bayar'ı davet edip kurulması düşünülen yeni parti hakkında konuşmuştu. Onay alındıktan sonra Demokrat Parti 7 Ocak 1946 tarihinde resmen kuruldu¹²⁴. Parti kurulduktan sonra 8 Ocak'ta genel başkanlık seçimi yapılarak Celal

¹²⁰ Osman Akandere, "Fuad Köprülü ve Demokrat Parti'nin Kurulmasındaki Rolü", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. III, 1997, s.239.

¹²¹ O. Akandere, "Fuad Köprülü ve Demokrat Parti'nin Kurulmasındaki Rolü", s.240.

¹²² C. Eroğul, **Demokrat Parti'nin Kuruluşu**, s.31.

¹²³ Onur Çelebi, **Gazeteciliğe Adanmış Bir Ömür: Metin Toker**, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, s.44.

¹²⁴ O. Çelebi, **Gazeteciliğe Adanmış Bir Ömür Metin Toker**, s.44.

Bayar partinin genel başkanlığına seçildi¹²⁵. Fuad Köprülü de Demokrat Parti'nin İdare Kurulu üyesi ve Genel Başkanlık Divanı üyesi oldu¹²⁶.

D-SEÇİMLER VE FUAD KÖPRÜLÜ

1- 1946 Yerel (Belediye) Seçimleri

Eylül-Ekim 1946 tarihinde yapılması planlanan belediye seçimlerinin erkene alınması kararlaştırıldı. Demokrat Parti başkanı 23 Nisan 1946 tarihinde verdiği demeçte Demokrat Parti'nin bazı şartlarla erken yapılabilecek bir genel seçime bile hazır olduğunu söyledi. Celal Bayar'a göre Demokrat Parti'nin şartları;

- 1) Tek dereceli seçim sistemi,
- 2) İdare makamlarının seçime müdahale etmemesi,
- 3) Dürüstlük ilkesiyle seçimlerin yapılması.

Bu açıklamaları CHP'li milletvekilleri muhalefetin erken seçimi istediği şeklinde yorumladılar¹²⁷.

28 Nisan'da toplanan Demokrat Parti grubunda erken seçime karşı çıkma kararı alındı. 29 Nisan'da ise seçimlerin erken tarihe alınması ve seçim sisteminde birtakım değişiklikleri öngören Belediye Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesini içeren kanun teklifi görüşüldü. Tasarının tümü hakkında bilgi veren İçişleri Bakanı Hilmi Uran, geçici ve daimi değişiklikler hakkında açıklamalarda bulundu. Seçimlerin Eylül ayından Mayıs ayına alınması geçici madde iken; a) seçimlerin bir gün içerisinde oy verme saatlerinin belirlenerek yapılması, b) seçim komisyonuna seçim yapılan yerde teşkilatı olan partilerin temsilci gönderme hakkının tanınması, maddeleri de daimi maddeler olarak belirlendi. Bakan bu tasarının Meclis tarafından kabul edilmesini istedi¹²⁸. Demokrat Parti'yi bu görüşmelerde Adnan Menderes, Emin Sazak, Refik Koraltan temsil ettiler. Demokrat Parti kurucularından Kars Milletvekili Fuad Köprülü bu oturuma katılmadı¹²⁹. İçişleri Bakanı'ndan sonra söz alan Adnan Menderes'e göre bu aceleciliğin altında yatan asıl nedenin, muhalefete gelişme zamanı bırakmamak

¹²⁵ Ş. Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, s.87.

¹²⁶ O. Akandere, "Fuad Köprülü ve Demokrat Parti'nin Kurulmasındaki Rolü", s.242.

¹²⁷ O. Akandere, "Fuad Köprülü ve Demokrat Parti'nin Kurulmasındaki Rolü", s.242.

¹²⁸ Ş. Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, s.95.

¹²⁹ Süleyman İnan, "Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim:1946 Seçimleri", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, XIII/I, 2004, s.54.

olduğunu belirtti¹³⁰. Tartışmalı geçen kanun tasarısı çoğunlukla kabul edilerek yasalastı. Ama Demokrat Parti 1946 yerel seçimlerine katılmama kararı alarak bu konudaki tavrını sürdürdü¹³¹.

İnönü, Demokrat Parti'nin 8 Mayıs 1946 tarihli bildiriyle açıkladığı seçimlere katılmamakla ilgili karar için şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Millet iradesinin açık bir suretle belli olması için bu kadar dikkat ettiğimiz halde partilerin bir bahane bularak seçimlere girmekten kaçınacaklarını farz etmek istemem.*”¹³² İnönü'ye göre, seçime katılmamak Türkiye'yi yabancı devletlere karşı kötülemek hatta suçlamak demektir. İnönü'nün bu sözlerine karşı Demokrat Parti temsilcileri 13 Mayıs 1946 tarihinde bir beyanname yayımlayarak İnönü'nün sözünü tutmadığını ve seçimi erken tarihe almak gerekli olduğu düşünüldüyse bunun muhalefet partilerine danışılarak yapılması gerektiğini ifade ettiler¹³³. Fuad Köprülü'nün 14 Mayıs 1946'da New York Times Gazetesi'nde çıkan demeci gerginliği daha da tırmandırdı. Fuad Köprülü hükümeti siyasi partilerin kurulmasını normal olmayan yollardan önlemeye çalışmakla suçladı ve ülkedeki demokratik gelişmeleri dış baskıya dayandırdı¹³⁴.

Tüm bu gelişmeler ve tartışmalardan sonra Belediye Seçimleri nihayet 26 Mayıs 1946 tarihinde yapıldı. Demokrat Parti seçimleri denetlemek amacıyla sandık başına gözlemciler göndererek onlardan rapor aldı. Halktan da seçimlerde yapılan yanlışlıklar için Demokrat Parti Genel Merkezine şikâyetlerde bulunulmasını özellikle istedi¹³⁵. Milli Kalkınma Partisi Demokrat Parti'nin aksine 8 Mayıs'ta seçime katılacağını belirtti ancak 26 Mayıs'ta hükümeti taraf tutmakla suçlayarak seçimlerden çekilmeye karar verdi. İtirazlara rağmen neticede seçimleri CHP kazandı¹³⁶.

Sonuç olarak dönemin muhalefet partilerinden olan Demokrat Parti 1946 Belediye Seçimlerine katılmadı ancak Milli Kalkınma Partisi İstanbul dışında İzmir, Adana, Urfa, Hatay ve Çanakkale'de seçimlere girmiştir. Ancak seçim günü, seçime hile karıştırıldığını ve hükümetin taraf tuttuğunu ileri sürerek İstanbul'da seçimlerden çekildiğini açıklamıştır. Buna rağmen parti kısmi başarılar elde etmiştir¹³⁷. Seçim CHP lehine sonuçlandı ancak Demokrat Parti tarafından seçimin şaibeli olduğu iddia edildi.

¹³⁰ C. Eroğul, **Demokrat Parti**, s.37.

¹³¹ Ş. Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, s.96-97.

¹³² S. İnan, “Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri”, s.58.

¹³³ S. İnan, “Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri”, s.58.

¹³⁴ S. İnan, “Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri”, s.59.

¹³⁵ Ş. Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, s.100.

¹³⁶ S. İnan, “Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri”, s.61.

¹³⁷ O. Özacun, “Siyaset tarihimizde Milli Kalkınma Partisi”, s.213.

Bu seçimde seçim sonucu değil seçime katılım oranı önemli idi. İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa gibi büyük şehirlerin de dâhil olduğu 17 kentte katılım oranı %50'nin altında kalmıştı. İllere göre katılım oranları: Afyon %77, Ağrı %84.4, Amasya %46, Ankara %45.1, Antalya %66.6, Aydın %52.2, Balıkesir %32.5, Bilecik %78, Bingöl %68, Bitlis %98, Elazığ %57, Bolu %65, Burdur %55, Bursa %24, Çanakkale %48.5, Çankırı %48.7, Çoruh %97, Çorum %89.9, Denizli %61, Diyarbakır %81, Edirne %50, Manisa %34, Erzincan %78, Erzurum %95, Eskişehir %43, Gaziantep %70.8, Giresun %70, Gümüşhane %94, Hakkari %89, Hatay %26, İçel %43, Isparta %81.8, İstanbul %49.6, İzmir %24.5, Kars %94, Kastamonu %47, Kayseri %78, Kırklareli %58, Kırşehir %76, Kocaeli %58.6, Konya %52, Kütahya %70, Malatya %68, Maraş %46.2, Mardin %96, Muğla %31, Muş %71, Niğde %79, Ordu %83, Rize %63.5, Samsun %47, Seyhan %51, Siirt %48, Sinop %77, Sivas %83, Tekirdağ %71, Tokat %73, Trabzon %78, Van %75.8, Yozgat %64, Zonguldak %80¹³⁸. Bu seçim daha çok genel seçimler için prova niteliğinde idi. Katılım oranı ile birlikte genel seçimlerin sonucunu tahmin etmek daha kolay oldu. Bu da haklı bir yaklaşımdı çünkü partiler açısından genel seçimler çok daha önemlidir.

Belediye seçimlerinin ardından tek dereceli milletvekili seçim kanunu 5 Haziran 1946 tarihinde Meclis'te kabul edilerek yasalaştı¹³⁹. Meclis 10 Haziran 1946'da milletvekili seçimlerinin Ekim 1947 yerine 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmasına karar verdi. Demokrat Parti'ye göre CHP bu kararı art niyetle aldı. Yani CHP Demokrat Parti'nin zayıf bir şekilde seçime girmesine neden oldu. Demokrat Parti ise 18 Haziran'da yayınladığı bir beyanname ile seçime katılma kararını açıkladı¹⁴⁰. Bu arada CHP de seçime gitmeden bir takım radikal kararlar aldı. 5 Haziran 1946'da yapılan değişiklikle sendikaların kurulması önündeki engelleri ortadan kaldırdı. 10 Haziran 1946'da üniversitelere özerklik veren "*Üniversiteler Kanunu*" kabul edildi. 13 Haziran'da ise Basın Kanunu'nun 50. maddesi kaldırılarak hükümetin elinde bulunan gazete kapatma yetkisi mahkemelere devredildi¹⁴¹.

Demokrat Parti 18 Haziran'da seçime katılma kararı aldıktan sonra seçimlerin propaganda aracı olan mitingleri etkili bir şekilde kullandı. 30 Haziran Adana mitingi ile seçim çalışmalarını resmen başlattı. Propagandanın başlıca öğeleri CHP'nin ekonomi

¹³⁸ S. İnan, "Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri", s.63.

¹³⁹ Cemil Kılıç, **Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri**, (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995, s.58.

¹⁴⁰ Ş. Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, s.105.

¹⁴¹ C. Kılıç, **Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri**, s.65.

politikası ve Varlık Vergisi uygulaması idi. Demokrat Parti tüm bu konularda CHP'yi en ağır şekilde eleştirdi. Demokrat Parti ayrıca Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu, ormanları korumak için aldığı tedbirleri, devlet başkanının parti başkanı olması gibi konularda CHP'yi halkın önünde eleştirdi¹⁴².

Mitinglerden sonra Demokrat Parti teşkilatlanma sürecini tamamlayamadan 21 Temmuz 1946 milletvekili seçimine katılmak zorunda kaldı. Demokrat Parti bazı illerde seçime katılamadı. Bu iller Ağrı, Bingöl, Bitlis, Çoruh, Diyarbakır, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Kırşehir, Malatya, Mardin, Muş, Niğde, Rize, Siirt ve Van illeridir¹⁴³. Nihayet 21 Temmuz milletvekilli seçimi gerçekleştirildi ve seçim sonucunda CHP 390, DP 65, Bağımsızlar 7 milletvekilli kazandı¹⁴⁴. Azınlık nüfusunun fazla olduğu İstanbul'da Demokrat Parti 27 milletvekilliğinden 18 milletvekilli kazandı¹⁴⁵. 1946 seçimleri ilk çok partili ve tek dereceli seçim sisteminin uygulandığı önemli bir seçimdir. Bu gibi ilkleri içermesi bakımından Türkiye demokrasisi için oldukça önemli bir seçimdi.

21 Temmuz 1946 milletvekili seçimlerinde Fuad Köprülü İstanbul Milletvekilli olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. Fuad Köprülü 26 Ağustos 1946'da "Ankara milletvekillerinin seçim tutanakları hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu raporu (5/6)1" görüşmeleri esnasında Ankara ve Türkiye genelinde seçimler sırasında usulsüzlükler yapıldığını ifade etti. Seçimlerde Demokrat Parti'ye çok haksız propagandalar yapıldığını dile getirdi. "Bu seçimlerde türlü türlü garip hadiseler aleyhimize türlü propagandalar cereyan etti. Bu propagandalardan bir tanesini tasrih etmek isterim. O da Polatlı'da Keskin'de oldu. Oraların müftüleri, Demokrat Parti kâfirdir, onlara rey vermeyiniz" diye vaiz verdiler¹⁴⁶.

Fuad Köprülü CHP Hükümetini en sert dille eleştiren milletvekilidir. 14 Mayıs 1946 tarihinde yani milletvekili seçimleri gerçekleşmeden önce Fuad Köprülü Chicago Tribune ve New-York Times muhabirine parti ve seçimler hakkında bir beyanatta bulunmuştur. Bu beyanatta şöyle diyordu: "Hükümet memlekette muhalefet partilerinin

¹⁴² Murat Burgaç, "1946 Genel Seçimlerinde Propaganda", *Çağdaş Türkiye Tarihi Dergisi*, XIII/XXVI, 2013, s.168-169.

¹⁴³ C. Kılıç, *Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri*, s.71.

¹⁴⁴ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev:Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s.130.

¹⁴⁵ Muzaffer Ammar Sakalı, *Demokrat Parti Dönemi(1946-1960) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Azınlıklar*, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2016, s.30.

¹⁴⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: VIII, Birleşim: VIII, Cilt: I, 26. 08. 1946, s.122.

yayılmasına mani olmak için kanuna ve demokrasiye aykırı metotlar kullanmaktadır. Anadolu'da birçok kasabada Demokrat Parti'nin faaliyetleri, polis ve jandarma da dâhil olmak üzere, hükümet makamları tarafından baltalanmaktadır.

Orta Anadolu'da Koyulhisar Kasabası'nda bir vatandaş Demokrat Parti'nin bir bürosunu kurmak istediye de jandarma tarafından yakalanmış ve sabaha kadar dövülmüştür. Churchill ile İnönü harp esnasında buluşup görüştikleri şehir olan Adana'da vali, parti binasının açılış merasiminin yapılmasına mani olmak için polis ve jandarmaya emir vermiştir¹⁴⁷.

Parti kurultayının kapanışında orduya selam gönderilmesini de tenkit eden Fuad Köprülü şöyle diyordu:

“Siyasi partiler silahlardan ve üniformalardan uzak durmalı idi. İnönü'nün ekim ayındaki senelik nutkunda verdiği sözler tutulmadığı takdirde Demokrat Parti'nin genel seçimler için de boykot ilan edeceği tehdidi Türkiye'yi dört yıl daha tek parti yönetimiyle karşı karşıya bırakır”¹⁴⁸.

Yine CHP yönetimini eleştiren Fuad Köprülü sözlerine şöyle devam etti: “Hususi mektuplar da dâhil olmak üzere, posta muhaberatı sansür edilmekte, telefon görüşmeleri de daimi olarak kontrol altında bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı seçimlerin serbest olacağını ve anayasa tarafından bahşedilen hürriyetlerin tam surette tatbikini emreden kanunların kaldırılacağını vaat eylemişti”¹⁴⁹. Chicago Tribune ve Newyork Times gazetelerinde çıkan beyanatından dolayı cumhuriyet savcılığı tarafından soruşturma başlatıldı. Ancak 14 Haziran 1946'da kabul edilen 4943 sayılı kanunun 1. maddesine göre suçun kanunda belirtilen 7 Haziran 1946 tarihinden önce işlendiği için Fuad Köprülü hakkında herhangi bir yargılama yapılmadı¹⁵⁰.

Hükümetle muhalefet arasındaki ilişkileri gerginleştiren bir gelişme de 1947 görüşmeleri sırasında başlayan tartışma oldu. Demokrat Parti adına söz alanlar arasında bulunan Adnan Menderes bütçe açığının yaşandığını, iktisadi ve mali durum konusunda köklü tedbirler alınmadığını, bürokrasinin yaygınlaştığını ve tarımın yeterince

¹⁴⁷ earsiv.sehir.edu.tr.8080/xmlui/bitstream/handle, Fuad Köprülü New York Taymis ve Şikago Tribün'de Çıkan Beyanat, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, (Erişim: 10.01.2018 Saati:00:38)

¹⁴⁸ earsiv.sehir.edu.tr.8080/xmlui/bitstream/handle, Fuad Köprülü New York Taymis ve Şikago Tribün'de Çıkan Beyanat, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, (Erişim:10.01.2018 Saati:00:38).

¹⁴⁹ earsiv.sehir.edu.tr.8080/xmlui/bitstream/handle, Fuad Köprülü New York Taymis ve Şikago Tribün'de Çıkan Beyanat, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, (Erişim: 10.01.2018 Saati:00:38)

¹⁵⁰ Murat Çalışoğlu, **Mehmed Fuad Köprülü'nün Siyasi Hayatı**, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009, s.67.

desteklenemediğini sert bir dille ifade ederek hükümeti eleştirdi. Adnan Menderes'in konuşmasına sinirlenen başbakan Recep Peker söz alarak bu ifadenin "*psikopat bir ruhun ifadesi*" olduğunu dile getirdi. Recep Peker'in bu küçültücü ifadesinden dolayı Demokrat Parti milletvekilleri Meclis salonunu terk ettiler¹⁵¹. Bu sırada ülkenin dört bir yanından gönderilen telgraflar Demokrat Parti'nin Meclis'i protesto etme kararını desteklemiş hatta bazıları Recep Peker'i istifaya davet etmiştir¹⁵². 27 Aralık'ta Demokrat Parti milletvekilleri meclise döndükten sonra Bütçe Tasarısı 48 oya karşı 354 oyla kabul edilerek yasalaştı¹⁵³.

7 Ocak 1947'de Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi'nde Celal Bayar 541 oy alarak Parti Genel Başkanlığı'na seçilirken Fuad Köprülü ile Emin Sazak, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Yusuf Kemal Tengirşenk, Cemal Tunca, Enis Akaygen, Servet Ağaoğlu, Cemal Ramazanoğlu, Hasan Dincer, Refik Şevket İnce, Lütfi Karaosmanoğlu, Ahmet Oğuz genel idare kuruluna seçildiler¹⁵⁴. Yine bu kongrede "*Hürriyet Misakı*" kararı alındı. Buna göre;

1.Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan Anayasanın ruhuna ve metnine uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması,

2.Vatandaş reyunin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hâkimiyet prensiplerini teminat altına almak maksatlarıyla seçim kanununda değişiklikler yapılması,

3.Devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü"¹⁵⁵. "*Hürriyet Misakı*" içerdiği konularda verilecek önergeler kabul edilmediği zaman Demokrat Parti Meclis Grubunun Meclis'ten çekilerek milletin sinesine dönmesine Parti Genel merkezini yetkilendirdi. CHP ise Hürriyet Misakı'ndan sonra Demokrat Partiye karşı belirsiz bir tutum içine girdi¹⁵⁶.

Şubat 1947'de yapılan köy muhtarları seçimi CHP ile muhalefetin arasının daha da açılmasına neden oldu. Çünkü Demokrat Parti seçimlere hile karıştırıldığını iddia etti.

¹⁵¹ C. Kılıç, **Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri**, s.79.

¹⁵² Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.263.

¹⁵³ M. Çalışoğlu, **Mehmed Fuad Köprülü'nün Siyasi Hayatı**, s.68.

¹⁵⁴ M. Çalışoğlu, **Mehmed Fuad Köprülü'nün Siyasi Hayatı**, s.68.

¹⁵⁵ www.ata.boun.edu.tr, Demokrat Parti Belgeleri, "*Hürriyet Misakı*" Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi'nde Kabul Edilen Ana Davalar Komisyonu Raporu. (Erişim Tarihi:21.01.2018, Saati:22.10)

¹⁵⁶ C. Kılıç, **Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri**, s.81.

CHP ile Demokrat Parti arasındaki çatışma yatışmayınca İsmet İnönü araya girmiştir. İsmet İnönü tarihe “12 Temmuz Beyannamesi” olarak geçen bir bildiri yayınlamıştır. 12 Temmuz Beyannamesi uzlaştırma niteliğinde bir bildiri idi. İsmet İnönü uzlaştırma gerekçesini şöyle açıklıyordu: “*Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet bir yandan memleketin emniyeti manasını taşıdığı için gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kitlesi ise, iktidarın şu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir*”¹⁵⁷. Böylece İsmet İnönü adilce muhalefetin haklarını koruyacağını ve tarafsız kalacağını ifade etti. Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki ilişkiler 12 Temmuz Beyannamesi ile değişmeye başladı. Recep Peker ve arkadaşları Cumhuriyet Halk Partisi haricinde partilerin varlığını kabul edemiyor, İsmet İnönü’nün gereksiz yere yumuşadığına inanıyorlardı. Demokrat Partililer ise Recep Peker’e tavrı almaya başladılar. Fuad Köprülü, tarih Recep Peker hükümetinin istifasını, bu hükümetin ilk ve son hizmeti olarak hatırlayacaktır diyerek bu konudaki görüşünü açıklamıştır. Recep Peker 12 Temmuz beyannamesinden memnun değildi. Anayasa, cumhurbaşkanına muhalefet ile hükümet arasında hakemlik görevi tanımıyor, böyle bir yetki vermiyordu. Muhalefetin bir sıkıntısı, bir şikâyeti varsa muhatabı cumhurbaşkanı değil, hükümet olmalıydı. Cumhurbaşkanı ile başbakan arasında özellikle muhalefete karşı takip edilecek politikada fikir ayrılıkları olduğu biliniyordu. Yine Peker’in Halk Partisi Kurultayında söylediğine göre; partide ve bazı dostlar arasında güvenoyu alındıktan sonra dâhil hükümet aleyhtarı fikirler azalmamış, Peker de memleketin bütün toplumsal yapısını sarsacak anarşiden kaçmak için istifa etmek istemişti¹⁵⁸. Bu dönemlerde Peker-İnönü ilişkisi iyice gerginleşmişti. İstanbul basını, zorla kapatılmaya başlanınca İsmet İnönü’den yardım istediler. İsmet İnönü de gazetecilerin mektubunu sıkıyönetim komutanıyla görüşsün diye başbakana havale edince Recep Peker bu müdahaleye kızmış ve hemen cevap yazmıştı. Cevapta, vaktiyle İsmet İnönü’den gazetelerin açılmasını istediğini ama hayır cevabı aldığını hatırlatıyordu. Şimdi de böyle bir harekete geçmeyeceğini söylüyordu. İsmet İnönü buna çok sert cevap yazdı. Başbakan

¹⁵⁷ Gökhan Kömür, **Türk Siyasi Hayatında Çok Partili Siyaset Uygulamalarına Geçiş Hazırlayan Sebep ve Faktörler**, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015, s.128.

¹⁵⁸ Teoman Gül, **Türk Siyasal Hayatında Recep Peker**,(Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1997, s.66-68.

söz dinlemiyor, cumhurbaşkanının politikasını takip etmiyor diyerek serzenişte bulundu. Daha sonra başbakanın 8 Eylül günü yapılan parti divanında kabul edilmemesi sonucunda istifa etti. Recep Peker toplantıda CHP genel başkanvekilliği ile başbakanlığın tekrar kendi şahsında birleştirilmesini istiyordu. Hükümet başının fiilen iktidar partisinin de başı olmamasının kendi hareket kabiliyetini zedelediği görüşünde oldu. CHP toplantısı 9 Eylül’de de devam etti. Toplantı başladığı halde Recep Peker ve hükümeti yoktu. Saat 14: 45’de hükümet üyeleri içeri girdi ve istifa ettiğini açıkladı¹⁵⁹. İsmet İnönü 12 Temmuz Bildirgesi ile Başbakanlığa Hasan Saka’yı uygun görmüştür. Recep Peker’in istifasından sonra Başbakan olan Hasan Saka 12 Temmuz Beyannamesine sadık kalacaklarına dair vaatte bulundu. İlgili görüşmelerde söz alan Fuad Köprülü; *“evet idarenin bütün partilerin dışında iktidarlara hangi parti gelirse gelsin, onların dışında tamamen bitaraf ve müstakil işlemesi bugünkü medeni idarelerin ilk şartıdır. Ama müsaadenizle söyleyeyim ki, hiçbirimiz bizim henüz böyle bir idare tesis ettiğimizi iddia edemeyiz. Bundan sonra gayemiz ve her iki partinin gayesi bu idareyi tesis etmek olmalıdır. Bunu tesis etmedikçe memleketin siyasi hayatında istikrar temini ne bugün ne de yarın için kabil olmayacak. İktidara gelen parti, idare mekanizmasını kendi organı olarak kullanmak vaziyetine düşecektir. Bu itibarla eski hatıralarımızı bir tarafa bırakıp idarenin bitaraf olması hususundaki 12 Temmuz Beyannamesi’ne uygun olarak şimdi Sayın Başbakan tarafından verilen izahatı memnuniyetle karşılamak vazifemizdir”*¹⁶⁰. Sözleriyle bu konudaki düşüncesini belirtti. Bir diğer tartışma konusu olan parti ile devlet başkanlarının ayrılması konusu da çözüme kavuştu. İsmet İnönü genel başkan olarak kaldı ama devletin başında bulunduğu sürece başkanlık yetkilerini fiilen genel başkanvekili kullanacaktı. Fuad Köprülü ise Kudret Gazetesi’nde yazdığı bir makalede hükümetin bu tutumunu eleştirerek şu ifadeleri kullandı: *“Antidemokratik hükümler ortada durdukça, devlet reisi, vevleki fahri olsun, parti genel başkanı sıfatını taşıdıkça, idare amirleri kanunen imtiyazlı bir sınıf mahiyetinde kaldıkça, örfi idare usulüyle matbuat hürriyeti daimi bir tehdit altında bulunduruldukça bugünkü emniyetsizlik havasının kalkması asla kabil olmayacaktır”*¹⁶¹.

Sonuç olarak İnönü tarafından yayınlanan 12 Temmuz Beyannamesi hem CHP’de hem de Demokrat Parti’de fikir ayrılıklarına ve Demokrat Parti içerisinden yeni

¹⁵⁹ T. Gül, **Türk Siyasal Hayatında Recep Peker**, s.68-70.

¹⁶⁰ M. Çalışoğlu, **Mehmed Fuad Köprülü’nün Siyasi Hayatı**, s.71-72.

¹⁶¹ C. Eroğlu, **Demokrat Parti**, s.63.

bir partinin çıkmasına neden olacak kadar vahim oldu¹⁶². Fuad Köprülü 7 Şubat 1948'de Meclis Grup Başkanvekilliği'nden düşürüldü. Parti içi muhalefet sonucu General Sadık Aldoğan, Kemal Silivri, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu ve Osman Nuri Köni partiden ihraç edildiler. Genel İdare Kurulundaki Yusuf Kemal Tengirşenk, Enis Akaygen, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer ve Emin Sazak kuruldaki üyeliklerden çekildiler. Bunun sonucunda genel merkeze bağlı 31 milletvekili kaldı. Daha sonra Kenan Öner, Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı, Mustafa Kentli ve Enis Akaygen ile birlikte mecliste Müstakil Demokratlar grubunu kurdu. Bu gruptaki milletvekilleri 20 Temmuz 1948'de Fevzi Çakmak başkanlığında kurulan Millet Partisi'ne 5 Temmuz 1949'da katıldılar¹⁶³.

Yine bu dönemde önemli olan bir mesele de seçim kanunudur. Hasan Saka Hükümeti 13 Ocak 1948'de yeni seçim kanunu teklifini CHP Meclis Grubu'na sundu. Buna göre seçimler gizli oy, açık tasnif ve sandık başında seçime katılan parti adına müşahit bulundurma şeklinde olacaktır. Böylece CHP meclis grubu gizli oy, açık tasnif prensibini kabul ederek tasarının bu tarzda hazırlanmasına karar verdi. CHP meclis grubunun almış olduğu bu karara muhalefet en başta ses çıkarmamıştır. Ancak bir süre sonra Demokrat Parti seçimlerin idari değil adli makamlar tarafından denetlenmesi konusunda ısrar etmiştir. Bu görüşü hükümet çevrelerine kabul ettirebilmek için Demokrat Parti Bursa, Adana, İstanbul ve Ankara'da mitingler düzenlemiştir. Meclis müzakerelerinde de demokratlar seçimlerin belediye makamlarınca denetlenmesinin iyi netice vermeyeceği konusunda ısrar etmiş fakat Cumhuriyet Halk Partisi bu konuda asla taviz vermemiştir. Onlara göre bu usul hakimleri siyasete karıştırmak olacaktır¹⁶⁴. Demokrat Parti ise hükümeti kanunu çıkarmaya zorlamak için Yeni Seçim Kanunu lehinde Eskişehir, Taksim, Bursa ve Ankara'da mitingler düzenledi¹⁶⁵. Seçim Kanunu 2 Temmuz'da görüşülmeye başlandı¹⁶⁶. Seçim Kanunu 33 muhalife karşı 167 oyla kabul edildi. Tartışmalı geçen seçim tasarısı 9 Temmuz'da kabul edilerek kanunlaştı¹⁶⁷.

Seçim Kanunu'ndan sonra Demokrat Parti 1948 ara seçimlerine katılmama kararı aldı. Celal Bayar seçimlere katılmamanın gerekçelerini belirten beyannameyi

¹⁶² C. Eroğul, **Demokrat Parti**, s.64.

¹⁶³ M. Çalışoğlu, **Mehmed Fuad Köprülü'nün Siyasi Hayatı**, s.74-75.

¹⁶⁴ Gülay Sarıçoban, **Çok Partili Siyasi Hayata Geçişte İktidar- Muhalefet İlişkileri 1946-1950**, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2005, s.164.

¹⁶⁵ Ş. Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, s.180-181.

¹⁶⁶ Gülay Sarıçoban, **Çok Partili Hayata Geçişte İktidar-Muhalefet İlişkileri 1946-1950**, s.164.

¹⁶⁷ G. Sarıçoban, **Çok Partili Hayata Geçişte İktidar-Muhalefet İlişkileri**, s.168.

imzası ile kamuoyuna ilettili. Beyannameye g6re CHP H6k6meti yine se7im emniyetini sağlayamadı. Bu nedenle Demokrat Parti'nin se7ime katılmayacağını belirtti. Demokrat Parti bu beyanname ile CHP'yi zor durumda bıraktı. Millet Partisi de se7imlere girmeyeceğini a7ıklayınca CHP tek başına se7ime girdi. Sonu7ta 17 Ekim 1948'de ger7ekleşen ara se7ime 13 ilden katılan CHP se7imi kazandı. Se7imlerin yine adaletli bir Şekilde yapılmadığı iddia edildi. Bu iddia h6k6meti tedirgin etti¹⁶⁸.

T6m yaşananlar nedeniyle Hasan Saka H6k6meti yıprandı. Celal Bayar Aralık ayında Edirne'de verdiği nutuğa g6re “*iktidar tedbir alma ve hareket kabiliyetini kaybetmiştir*”¹⁶⁹. Ekonomik alanda beklenen d6zenlemeler de ger7ekleştirilemeyince Hasan Saka kabinesi 14 Ocak 1949'da daęıldı¹⁷⁰. Hasan Saka'dan sonra Fuad K6pr6l6 gibi 6nemli bir ilim adamı olan, tarihe ilgi duyan ve aynı zamanda K6pr6l6'n6n arkadaşı olan Şemsettin G6naltay¹⁷¹ 16 Ocak 1949 tarihinde kabinesini belirleyerek yeni h6k6meti kurdu¹⁷².

Netice itibariyle 1950 yılına kadar muhalefet-iktidar ilişkisi sert tartışmalar ve m6cadelelerle ge7ti. H6k6meti en sert dille eleştiren kişilerden biri de Fuad K6pr6l6 oldu. Bu durumu onun mizacına bağlayabiliriz. Mizacı itibari ile Adnan Menderes'e nazaran biraz daha sert tavırlı bir siyaset7i idi. Bu durum da siyasi kimliğini etkiledi. Bu arada 1950 se7imlerine ge7meden 6nce 6nemli bir konu olan 1950 b6t7e g6r6şmelerine kısaca değinmek gerekir. TBMM 13 Şubat 1950 tarihinde b6t7e g6r6şmelerine başladı. Demokrat Parti adına s6z alan Adnan Menderes b6t7enin ge7en yıla g6re daha fazla a7ık verdiğini yek6nu da 54 milyon dolar arttığını ifade etti. Bor7ların Marshall Yardımı ile kapatılmasına da karşı 7ıktı. Memleketin k6t6 olan ekonomisinden dolayı i7

¹⁶⁸ G. Sarı7oban, **7ok Partili Hayata Ge7işte İktidar-Muhalefet İlişkileri**, s.169-170.

¹⁶⁹ C. Eroğul, **Demokrat Parti**, s.72.

¹⁷⁰ Bet6l Demir Karcı, **7ok Partili Hayata Ge7işin T6rk Basınındaki Yansıması(1945-1950 Vatan Gazetesi 6rneği)**, (Y6ksek Lisans Tezi), Gazi 6niversitesi, Sosyal Bilimler Enstit6s6, Ankara, 2010, s.84.

¹⁷¹ **M. Şemsettin (G6naltay)**: 1883'te Erzincan'a bağlı bug6nk6 adı Kemaliye olan Eğin'de doğdu. Babası M6derris İbrahim Ethem Efendi, annesi Saliha Hanım'dır. 6sk6dar Ravza-yı Terakki Mektebi ve Vefa İdadisi'ni birincilikle bitirdi. D6r6lmuallimi 6li'nin fen Őubesinden 1905'de mezun oldu. Bununla birlikte Arap7a, Fars7a, Fransızca 6ęrendi ve dini ilimler okudu. 1923 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası Sivas Milletvekili olarak bulundu. Meclis Başkan Vekili oldu. 1945'de Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkanı oldu. 1941'den 1961'e kadar T6rk Tarih Kurumu Başkanlığını y6r6tt6. Hasan Saka'dan sonra Başbakan oldu. 1954 se7imlerinden sonra milletvekilliğinden ayrılarak İstanbul'a geldi. 1958-1959 yıllarında CHP İstanbul İl Başkanlığı g6revinde bulundu. 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi ile beraber Kurucu Meclisi meydana getiren Temsilciler Meclisi 6yeliğine se7ildi. 1961 yılında CHP İstanbul Senat6r6 oldu. 20 Ekim 1961 tarihinde vefat etti. Cenazesi Ankara Asri Mezarlıkta defnedildi. Yaşar 6z67etin, “M. Şemsettin G6naltay'ın Hayatı, İlimi, İdari ve Siyasi Faaliyetleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, VIII/XXXVIII, 2015, s.417-418.

¹⁷² Ő. Demir, **T6rk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, s.185.

borçlanma ya da vergilendirme yoluna başvurulamayacağını ancak tek çarenin tasarruf olduğunu belirtti¹⁷³. Tartışmalardan sonra 25 Şubat 1950 tarihinde bütçe kanunu kabul edilerek, 1 Mart 1950 tarihinde yürürlüğe girdi¹⁷⁴.

Bütçe Kanunu'ndan önce 7 Şubat 1950'de görüşülen bir konu da seçim yasasıdır. 16 Şubat 1950'de tasarı kabul edilerek yeni seçim sistemine geçildi. Buna göre; seçimlerin tek dereceli seçim sistemi, çoğunluk usulüne göre, genel, eşit, gizli oy ilkesi ile sayımın açık yapılması kabul edildi. Nüfusu 150'den fazla olan her köyün sandık bölgesi olması kararlaştırıldı. Tek yerden adaylık kaydı kaldırılıp çift yerden adaylık imkânı tanındı¹⁷⁵. Bu seçim kanunu ile demokratik anlamda önemli bir adım atıldı.

E- 1950 SEÇİMLERİ VE DEMOKRAT PARTİ HÜKÜMETİ'NİN KURULUŞU

Seçim kararı alınmadan önce 7-9 Ocak 1950'de Demokrat Parti mahalli teşkilat toplantısı (Küçük Kongre) düzenledi. Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerine katılıp katılmayacağı merak konusuydu. Celal Bayar kongrede ülkenin durumunun önceki yıllara nazaran daha iyi olduğunu ifade ederek 1950 seçimlerine katılacaklarını ifade etmişti¹⁷⁶.

Adnan Menderes kongrenin son günü yaptığı kapanış toplantısında şu ifadeleri kullanıyordu: *“İktidar mutlaka milletin arzusuyla Demokrat Parti'nin olacaktır. CHP çürük mesnetlere dayanarak cankurtaran simidi telakki ettiği iftira ve isnatlara bağlanmıştır. Tarihte ilk defa bir mucize olacaktır. İktidarın bir elden bir ele geçmesi hadisesi yakındır. Onların haksız cephelerini tarumar edeceğiz. 1950 seçimi tarihte bir defa olacaktır. Onlar bu seçimleri huzursuzluk yaratacak kargaşalık yaparak kazanmak niyetindedirler. Huzur ve sükûn havasını bulamazsak seçimlere girmeyeceğiz”*¹⁷⁷. Adnan Menderes bir yandan 1950 seçimlerinde partisinin iktidar olacağına inanmakta ama bir yandan da CHP iktidarının illegal yollara başvuracağından endişe etmekteydi. Sözlerine devam eden Menderes, *“Türk milleti dürüst ve namuslu bir seçim beklemektedir. 1946 metotlarına sapılmadığı ve dürüst hareket edildiği takdirde,*

¹⁷³ Ş. Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s.200-203.

¹⁷⁴ www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR/KARARLAR/Kanunbmmc, 1950 Yılı Bütçe Kanunu, TBMM Başkanlığı, s.810-812, (Erişim:23.01.2018 ,Saati:22:15)

¹⁷⁵ C. Eroğul, *Demokrat Parti*, s.81.

¹⁷⁶ Ş. Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s.204.

¹⁷⁷ Ş. Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s.204.

kimsenin kimseye en küçük bir iğbirarı olmayacaktır”¹⁷⁸ sözleriyle 1946 seçimlerinin dürüst yapılmadığını, seçimlere hile karıştırıldığını ifade ederek CHP’ye yüklenmekteydi.

Fuad Köprülü ise iktidarın yanlış yolda olduğunu ifade ederek mücadeleleri için şu ifadelere yer verdi: *“Bu imanlıların imansızlara karşı bir mücadelesidir. Halk Partisinin yaygarası, kuru sıkı ve son ışıkları da kuvvetini kaybetmektedir. 1946-1950 arasında mesafe 4 değil 54 senedir...”*¹⁷⁹ diyerek iktidarın sonunun geleceğini Demokrat Parti’nin zafer elde edip tüm dengeleri değiştireceğini dile getiriyordu. Demokrat Parti Kongresi yayınlanan bir beyanname ile son buldu. CHP Hükümeti ise 1 Mart 1950 tarihinde seçimlerin 14 Mayıs 1950’de yapılmasına karar verdi¹⁸⁰.

1950 seçim kampanyası 16 Nisan’da mevcut CHP Hükümeti’nin Beykoz’da, Demokrat Parti’nin ise Sirkeci’de başladı. Celal Bayar verdiği demeçte milli birliği ihlal edecek girişimlere cephe alınacağını ve seçimlerin kanuni yoldan yapılması için hükümetin gayretlerine yardımcı olacaklarını ve bunu bir vatan borcu olarak kabul ettiklerini ifade etti¹⁸¹.

Demokrat Parti’nin Bolu ve Düzce mitinglerinde halka hitap eden Celal Bayar, milletin kaderine hâkim olduğunun ispat edilmesinin zamanının geldiğini, 4 yıl boyunca demokrasi için mücadele ettiklerini ve millet iradesinin hiçbir baskı altında olmadan gerçekleşmesi gerektiğini ifade etti. Ekonominin vahim bir durumda olduğunu söyleyerek hükümetin politikalarını eleştirdi. Yine Celal Bayar Elazığ’daki mitingde halka hitap ederek, seçim kanununun Demokrat Parti’nin mücadelesinin eseri olduğunu, vatandaşın istediğini iktidara getirebileceğini ifade etti. Demokrat Parti’nin doğu-batı ayrımı yapmadığını doğu illerinde yapılacak olan kültür ve toprak reformunun kendilerinin de amacı olduğunu söyledi¹⁸².

Demokrat Parti’nin seçim mitinglerinin ana konusu demokrasi oldu. Celal Bayar yaptığı her konuşmada millet iradesinin üstünlüğünü ve CHP’ye karşı verdikleri demokrasi mücadelesini açıkça vurguladı. Bu durum da Demokrat Parti’yi CHP’ye karşı güçlü bir konuma getirdi.

¹⁷⁸ Ş. Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, s.204.

¹⁷⁹ M. Çalışoğlu, **Mehmet Fuad Köprülü’nün Siyasi Hayatı**, s.84.

¹⁸⁰ Ş. Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, s.204-205.

¹⁸¹ Şebnem Oğuz Uzuner, **1950-1960 Dönemi Türkiye’de Demokrasi Sorunsalı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2015, s.61.

¹⁸² Ş. Oğuz Uzuner, **1950-1960 Dönemi Türkiye’de Demokrasi Sorunsalı**, s.61.

24 Nisan 1950'de Demokrat Parti aday listesini açıkladı. Adayların mesleki dağılımları şöyleydi: 88 Avukat, 69 Bürokrat, 56 Çiftçi, 55 Tüccar, 52 Doktor, 37 Milletvekili, 23 Subay, 20 Mühendis, 19 Öğretmen(Öğretim Üyesi), 18 Gazeteci, 12 İktisatçı, 12 Eski Milletvekili, 5 Eczacı, 4 Fabrikatör, 3 İşçi, 1 Müftü, 1 Vaiz, 1 Veteriner, 1 Kimyager. 8 aday ise bağımsız olarak adaylığını koydu¹⁸³.

Demokrat Parti 8 Mayıs 1950'de yayınladığı seçim beyannamesinde ağırlıklı olarak CHP'nin uygulamalarını eleştiriyordu. Beynamede köylünün sıkıntı çektiği, vergi sisteminin yetersiz olduğu ve özel teşebbüsün iş sahasının daraltıldığı ifade edilerek bu sorunların çözüleceği mesajı veriliyordu¹⁸⁴.

Ayrıca beynamede bütçe sorununun giderileceği, vergilerin indirileceği, iş hayatını engelleyen bürokratik kısıtlamaların kaldırılacağı, yabancı sermaye ve teknolojinin memlekete hızla getirileceği, işçi ve köylü sorunlarının batı örnek alınarak çözüleceği, Anayasa'da demokrasi için bazı değişiklikler yapılacağı, dış politikada da Amerikan, İngiliz ve Fransız dostluklarına bağlı kalınacağı ve barıştan yana olunacağı belirtiliyordu. Demokrat Parti Beynamesi "*Söz Milletindir*" sloganı ile bitmekte idi¹⁸⁵.

CHP ise 28 Nisan'da yayınlanan seçim beyannamesinde, köylü ve çiftçinin her alanda kalkınması başta olmak üzere yol, orman, petrol, sağlık ve eğitim alanlarında çalışmaların devam edeceğini, Doğu illerinin kalkınması için düzenlemeler yapılacağını belirtiyordu. Bunun yanında devletçi ekonominin kurallarının esnetileceği, özel mülkiyetin ön planda olacağı, yabancı sermayenin ülke ekonomisine katılacağı, vergi reformunun yapılacağı ve paranın değerinin korunacağı vaadinde bulunuluyordu¹⁸⁶. CHP beynamesi genelde ekonomik ağırlıklı vaatler içeriyordu.

Partilerin hazırlık ve propagandalarından sonra daha önce belirlenen tarihte yani 14 Mayıs 1950 tarihinde seçim gerçekleşti. 14 Mayıs genel seçimleri yapılan hazırlık nedeniyle son derece sükûnet içinde geçti. Seçime katılma oranı yüzde seksenin üzerine çıktı. Oy verme saati tamamlandıktan sonra Adnan Bey Aydın'da arkadaşı Şevki Hasırcı'nın evinde radyo başında seçim sonuçlarını dinliyordu. Radyoda önce önemsiz

¹⁸³ Çağatay Benhur, "14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları", Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, **Edebiyat Dergisi**, S. XVII, 2017, s.64.

¹⁸⁴ Ç. Benhur, "14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları", s.67.

¹⁸⁵ Ç.Benhur, "14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları", s.67.

¹⁸⁶ Ş. Oğuz Uzuner, **1950-1960 Dönemi Türkiye'de Demokrasi Sorunsalı**, s.62.

birkaç yerin sonuçları verildi. Saat 22.00'dan itibaren CHP'nin adı seyrekleşirken DP'nin kazandığı yerler artmaya başladı. Tam bu sırada İstanbul'dan Adnan Menderes'e, "Ağam! Olanlar oldu, dik şapkanı başının üstüne! Çık sokağa ilan et. Seçildin! Artık İstanbul mebususun..."¹⁸⁷ şeklinde bir telefon geldi. Bu haber Adnan Menderes'i çok mutlu etti ancak akli partisinde idi. Partisinin durumunu merak ediyordu. Çok geçmeden ikinci telefon saat 01.00'de Ankara'da olan Fuad Köprülü'den geldi. Köprülü, Adnan Menderes'i Ankara'ya davet ediyordu¹⁸⁸.

Demokrat Parti 4.242.831 oy ile %53,59 oy oranına karşılık meclise 408 milletvekili ile girdi. CHP 3.165.096 oy alarak %39.98 oy oranı ile 69 milletvekili kazandı. Millet Partisi ise %3.03 oy oranına karşılık 240.290 oy alarak 1 milletvekili çıkardı. Bağımsızlar ise 267.955 oy alarak %3,40'lık oy oranı ile 9 milletvekili kazandı¹⁸⁹. Demokrat Parti kurucularından Celal Bayar Bursa ve İstanbul'dan, Adnan Menderes Aydın ve İstanbul'dan, Fuad Köprülü Aydın ve İstanbul'dan, Refik Koraltan Balıkesir ve İçel'den yeterli oy alarak iki yerden milletvekili seçildiler¹⁹⁰.

Seçim sonuçlarına bakıldığında Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimlerinde büyük bir zafer elde etmişti. Demokrat Parti kuruluşundan beri verdiği demokrasi mücadelesini bu seçimle birlikte kazandı. 27 yıllık CHP iktidarına da bu şekilde son verildi. Ülke yönetimi böylece tek parti tekelinden kurtuldu.

14 Mayıs 1950 seçim zaferinden sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Demokrat Parti lideri olan Celal Bayar'ı 16 Mayıs'ta davet etti. Celal Bayar Hükümeti devralmak için zamana ihtiyaçları olduğunu ve Günaltay Hükümeti'nin görevini biraz daha sürdürmesini istedi. Çünkü Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Meclis Başkanı ile Bakanlar Kurulunun kimlerden oluşacağı belirsizdi. 20 Mayıs'ta Demokrat Parti Meclis grubu ilk toplantısını yaparak seçim sonuçlarını görüştü. Grup toplantısına Celal Bayar başkanlık etti. İstanbul Milletvekili Mükerrer Sarol ve arkadaşları Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı seçilmesi için önerge verdi Önergeden sonra oylamaya geçildi ve cumhurbaşkanı seçilmesine karar verildi¹⁹¹. Cumhurbaşkanının kimin seçileceğine karar verildikten sonra Başbakanın da belirlenmesi gerekiyordu. Celal Bayar'ı ziyaret eden Adnan Menderes hükümeti kurması için Fuad Köprülü'yü önerdi. Fakat Celal Bayar bu öneriyi

¹⁸⁷ Ş. Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s.209.

¹⁸⁸ Ş. Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s.209.

¹⁸⁹ M. Çalışoğlu, *Fuad Köprülü'nün Siyasi Hayatı*, s.85.

¹⁹⁰ Ş. Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s.210.

¹⁹¹ Ş. Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s.213-214.

kabul etmeyerek “*Başbakan sizsiniz Adnan Bey!*” dedi. Bu ifadesinden açıkça anlaşılıyor ki Celal Bayar başbakanlığa Adnan Menderes’i uygun görmekteydi. Bu karardan sonra 22 Mayıs’ta toplanan Dokuzuncu Dönem TBMM toplantısında Refik Koraltan 387 üyeden 365’nin oyunu alarak Meclis Başkanlığına, Celal Bayar ise 453 üyeden 387’sinin oyunu alarak cumhurbaşkanlığına seçildi. Celal Bayar, İstanbul Milletvekili Adnan Menderes’i hükümeti kurmakla görevlendirdi¹⁹².

Adnan Menderes 22 Mayıs’ta Türkiye’de çok partili siyasetin ilk kabinesini kurdu. Kabine basın ve toplum tarafından olumlu karşılanmasına rağmen, parti ileri gelenlerinden sadece altı kişinin (Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Hasan Polatkan, Nuri Özsan, Tevfik İleri, Zühtü Velibeşe) hükümete girmesi, diğer hükümet üyelerinin son zamanlarda partiye katılan teknokratlardan veya bürokratlardan oluşması parti grubunda hoşnutsuzlukla karşılanmıştı. Adnan Menderes daha sonra Samet Ağaoğlu, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Seyfi Kurtberk, Ekrem Hayri Üstündağ, Hulusi Köymen, Kemal Zeytinoğlu gibi kişileri kabinesine ekledi¹⁹³. Adnan Menderes’in kabinesi şu şekilde idi: Başbakan Adnan Menderes, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Devlet Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Adalet Bakanı Halil Özyörük, Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce, İçişleri Bakanı Rukneddin Nasuhioğlu, Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Maliye Bakanı Nuri Özsan, Tarım Bakanı Nihat Eğriboz, Ulaştırma Bakanı Ahmet Tevfik İleri, İşletmeler Bakanı Mehmet Muhlis Ete¹⁹⁴.

Kabine kurulduktan sonra yeni hükümet 29 Mayıs 1950 tarihinde programını meclise sundu. Programın ilk kısmı CHP’nin son dönemlerdeki icraatlarının eleştirisine ayrılmıştı. İkinci kısmı ise Demokrat Parti’nin hedeflerini içeriyordu. Bunlar; hayat pahalılığının ucuzlatılması, üretim hacminin ve istihdamın artırılması, maliyetlerin düşürülmesi, vergi adaletinin sağlanması, gümrük tarifelerinin toptan gözden geçirilmesi, özel girişim alanının mümkün olduğu kadar genişletilmesi ve devlet işletmelerinin özel girişime devredilmesi, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, grev hakkının kanunlaştırılması, antidemokratik kanun hükümlerinin kaldırılması ve aşırı

¹⁹² M. Çalışoğlu, **Mehmed Fuad Köprülü’nün Siyasi Hayatı**, s.87.

¹⁹³ Naz Geliş, **Formation of a Majoritarian Democracy Discourse In Turkey An Examination Of The Democratic Party 1946-1960**, (Master Of Arts in Political Science and International Relations), Boğaziçi University, 2013, s.29.

¹⁹⁴ www.basbakanlik.gov.tr Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık 19. Hükümet Kabine Üyeleri, (Erişim 24.01.2018, Saati:01:45).

solun ezilmesi¹⁹⁵ gibi önemli ve halk yararına olan hedeflerdi. Parti programının meclise sunulmasından sonra 1. Menderes Hükümeti 2 Haziran'da meclisten 487 milletvekillinden 282'sinin olumlu oyunu alarak göreve başladı¹⁹⁶.

F-FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN DIŞİŞLERİ BAKANİ OLMA SÜRECİ

Fuad Köprülü İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde bulunduğu sırada 1935 yılına kadar siyasetle hiç ilgisi olmadı. Bu döneme kadar kendini ilmi çalışmalara adanmıştı. Fakat Yusuf Akçura'nın 11 Mart 1935 tarihinde kalp krizi sonucu vefat etmesiyle boşalan Kars Milletvekilliği için 31 Mayıs 1935 tarihinde ara seçim yapıldı ve burada Köprülü milletvekili seçildi. 1 Haziran 1935'te mazbatasını alan Köprülü 10 Haziran 1935'te meclise girdi¹⁹⁷.

1943 yılına kadar İstanbul ve Ankara Üniversitesi'ndeki hocalığını bırakmayarak siyasi hizmetlerde bulundu. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki siyasetine uygun olarak, Alman ve Japonlara karşı açılan savaşa girilmemesi gerektiğini meclis oturumlarında hararetle müdafaa etti. 19 Eylül 1945 tarihli Vatan Gazetesi'nde çıkan Demokrasi Ruhu başlıklı makalesinde totaliter rejimlerin yaşayamayacağı, memleketimizde demokrasi ruhu yaratmak için siyasi ve başka sahalarda yapılması lazım gelen şeyler üzerinde durduğundan, bilhassa bu ve daha önceki siyasi neşriyatından dolayı Cumhuriyet Halk Partisi'nden atıldı. 7 Ocak 1946'da aynı fikirde birleşen Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan ile birlikte Demokrat Parti'yi kurdu¹⁹⁸. Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanıp iktidara gelince, Adnan Menderes kabinesi kuruldu. Kurulan kabinede Fuad Köprülü de Dışişleri Bakanı olarak yer aldı (22 Mayıs 1950)¹⁹⁹.

Esasen Fuad Köprülü Başbakan olmak istediği, hatta bu konuyu Celal Bayar'la da görüşüp Dışişleri Bakanlığı görevinin kendisine verilmesinden çok da memnun olmadığını dile ifade etti. Köprülü'ye göre önce kendisinin ardından da Menderes'in başbakanlık görevine getirilmesi gerekiyordu. Köprülü bu konuda Demokrat Parti iktidarının ilk zamanlarında partinin lehinde olan Ahmet Emin Yalman'a verdiği röportajda şöyle diyordu: *“Ben ilim adamıyım. Makamda gözüm yok; fakat en münasibi,*

¹⁹⁵ C. Eroğul, **Demokrat Parti**, s.98-99.

¹⁹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, IX-VI, 02.06.1950, s.144.

¹⁹⁷ M. Çalışoğlu, **Fuad Köprülü'nün Siyasi Hayatı**, s.24.

¹⁹⁸ F. A. Tansel, “Memleketimizin Acı Kaybı Prof. Dr. Fuat Köprülü”, s.274.

¹⁹⁹ F. A. Tansel, “Memleketimizin Acı Kaybı Prof. Dr. Fuat Köprülü”, s.274.

Başbakanlığa bir müddet için benim geçmem ve Adnan Menderes'i yetiştirmemdi. Madem ki böyle olmadı, bana Dışişleri Bakanlığı ile beraber hiç olmazsa Parti Başkanlığı da verilmeliydi." Köprülü'nün konuşmasının ardından Ahmet Emin Yalman, Dışişlerinin çok önemli bir iş olduğunu ve seçim zaferi gününde herhangi bir olumsuzluğa meydan vermenin uygun olmayacağını uzun uzun anlatarak Köprülü'yü yatıştırmaya çalıştığını ifade etmektedir²⁰⁰.

Dönemin siyasetçi ve gazetecilerinden Nadir Nadi ise, Demokrat Parti'nin dört kurucusunun hangi görevlere geleceğini, Parti Meclis Grubu'nun belirlediğini yazmaktadır. Nadir Nadi'ye göre; Demokrat Parti Grubu'nun Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanlığına, Adnan Menderes'i Başbakanlığa, Refik Koraltan'ı Meclis Başkanlığına, Fuad Köprülü'yü de Dışişleri Bakanlığı'na getireceği günler öncesinden belirlenmişti²⁰¹. Dolayısıyla Parti Meclis Grubu'nun almış olduğu karara rağmen, siyasetçilerin görevlendirmelerle ilgili itirazları manasız idi.

Köprülü'nün Dışişleri Bakanı olması ile ilgili hem kendi döneminde hem de daha sonraki dönemde pek çok yorum yapılmıştır. Örneğin, Şevket Süreyya Aydemir Türkiye'nin Kore Savaşı'na girişi ile ilgili yaptığı değerlendirmelerde, Köprülü'nün bakanlığına da değinmiştir. Türkiye'nin Kore Savaşı'na, Meclis'ten karar alınmadan ve muhalefete de danışılmadan hükümetin 25 Temmuz 1950'de aldığı bir kararla katıldığını belirten Aydemir, Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'yü hariciyeciyi olmamakla itham etmektedir. Köprülü'yü tarih alanında çok başarılı bulmasına rağmen bir politikacı ve devlet adamı olarak aynı derecede başarılı bulmamaktadır. Kore kararında onun esaslı düşünce ve incelemeleri olmadığını belirterek, Meclis'te bu konu konuşulduğunda, bütün yıldırımları üzerinde toplayanın Köprülü değil, Adnan Menderes olduğuna işaret etmektedir. 11 Aralık 1950'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Osman Bölükbaşı ve Kemal Türkoğlu'nun verdiği gensoru ile gündeme taşınan Kore'ye asker gönderme konusunda konuşan Köprülü değil Başbakan Menderes oldu. Şevket Süreyya Aydemir'e göre; Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü henüz konunun farkında değildi ve kendisine bu hususta birtakım notlar ancak Meclis'e girerken yetiştirilmişti, onun da bunları okumaya, anlamaya vakti olmadığı için görüşmelerde bütün yük ve sorumluluk Adnan Menderes'in üstüne kalmıştı²⁰².

²⁰⁰ Orhan Avcı, "Fuad Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, IV/II, 2014, s.78.

²⁰¹ O. Avcı, "Fuad Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı", s.79.

²⁰² O. Avcı, "Fuad Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı", s.81.

Şemsettin Günaltay Hükümeti'nde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olan Nihat Erim Günlükleri'nde, Köprülü'nün Dışişleri Bakanı olması ile ilgili ilginç hususlara değinmektedir. Köprülü'nün olayları yüzeysel gören bir kişi olduğunu belirten Erim, hiç devlet tecrübesi olmayan Köprülü'nün daha ilk günden itibaren çok konuşmaya başladığını belirtmektedir. Köprülü'nün Amerika ve İngiltere'ye rest çekerek, Türkiye'ye daha çok yardım etmeleri ve NATO'ya alınması konusunda bu devletleri zorlayacağını ifade ettiğini aktarmaktadır. Erim, Atlantik veya Akdeniz Paktı'nı Cumhuriyet Halk Partisi'nin en az iki yıldır takip ettiğini ve büyük devletlere politika empoze edilemediğini ifade etmektedir. Bu devletlere kendilerince zamanı gelmeden bir iş gördürülemediğini bu yüzden Köprülü'nün "*büyük ve parlak*" bir iş göreyim derken fena bir sonuç alacağından endişe ettiklerini kaydetmektedir²⁰³.

Fuad Köprülü'nün Dışişleri Bakanı olduğu dönemi değerlendirenlerden Mehmet Altay Köymen; dönemle ilgili ılımlı ifadeler kullanmasına rağmen, Kore'ye asker gönderilmesi konusunda Köprülü'yü eleştirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin bölük seviyesinde askeri birlik istemesine rağmen, Köprülü'nün tugay gönderdiğini söylemektedir. Köymen'e göre Köprülü'nün, "*Kıbrıs Meselesi diye bir meselemiz yoktur. Bu mesele İngiltere ile Yunanistan arasındaki bir meseledir.*" şeklindeki yanlış söz ve davranışları bir yana bırakılacak olursa Dışişleri Bakanlığı dönemi yine de başarılı olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını Fuad Köprülü'nün bir eseri olarak gören Köymen, bu ittifakla Türkiye'nin siyasi yalnızlıktan kurtulduğunu ifade etmektedir²⁰⁴.

Fuad Köprülü'yü Dışişleri Bakanlığı ile ilgili en ağır eleştirenlerden biri de kendi partisinden bir isim olan Samet Ağaoğlu oldu. Samet Ağaoğlu; Köprülü'nün canı istediği zaman işleri genel müdürlere bıraktığını, kendisini yalnızca merasimlere ve ziyafetlere verdiğini dile getirmektedir. Bakanın bir çeşit protokol durumuna düştüğü bu garip manzarada büyükelçiler onu resmi masasından ziyade ziyafet sofralarında görüyorlardı ve bu yüzden işleri memurlarıyla ya da başbakanla görüşüyorlardı. Samet Ağaoğlu, Demokrat Parti iktidarı üzerindeki ilk dedikoduların Köprülü'nün bu tavır ve hareketlerinden dolayı ortaya çıktığını ve Ankara'nın en güzel köşkünde oturan bu işsiz bakanın göze battığını iddia etmektedir. Bu söylentiler Köprülü'nün kulağına ulaştığında ise günün birinde yerini elinden alabileceklerini düşünerek, parti içinde bu

²⁰³ O. Avcı, "Fuad Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı", s.82.

²⁰⁴ Orhan Avcı, **Mehmet Altay Köymen'in Derslerinde Türk Tarihi ve Tarihçiliği**, Bilge Yayınları, Ankara, 2003, s.68.

söylentilerin önüne geçebilmek için başbakanı temizlik harekâtına zorladı. Demokrat Parti'nin Köylü ve Hürriyet Partilerine bölündüğünü ekleyen Samet Ağaoğlu, 27 Mayıs'a giden süreçte meclisi, kamuoyunu, basını meşgul eden ve muhalefetin elinde en keskin silah haline gelen yolsuzluklar gibi 27 Mayıs darbesinin birer dava konusu olarak ileri sürdüğü bütün iddiaların geniş ölçüde bu kaynaktan çıktığını belirtmektedir²⁰⁵. Buradan anladığımız kadarıyla Fuad Köprülü'yu sadece muhalif çevreler değil kendi partisinden de eleştirenler oluyordu.

Fuad Köprülü'nün bakanlığı döneminde Türkiye İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nden uzaklaşarak Amerika Birleşik Devletlerine yakınlaştı. Amerika Birleşik Devletleriyle NATO çerçevesinde ittifak yapan, Soğuk Savaş'ın şartları içerisinde kendine düşen rolü oynamaktan geri durmayan Türkiye, Ortadoğu ve Balkanlar'da belirleyici rol oynamaya başladı.

31 Mayıs 1950'de Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü Brüksel'de verdiği demeçte, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Batı'ya yöneldiğini ve bundan sonra daha aktif olacaklarını ifade ederek aslında yeni hükümetin dış politikasının ipuçlarını veriyordu²⁰⁶. Demokrat Parti iktidarının ilk döneminde (1950-1954) gerçekleşen en önemli dış politika gelişmeleri Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıdır. Ayrıca Sovyet tehlikesinin belirmesi ile Türkiye kendi güvenlik sistemini güçlendirmek zorunda kalacak ve bunun etkisiyle Balkan ve Bağdat Paktları'nın oluşmasında önemli bir rol oynayacaktır²⁰⁷.

G- FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN BAKANLIK BÜNYESİNDEKİ ATAMALARI

Fuad Köprülü, 22 Mayıs 1950'den başlayarak 15 Nisan 1955'e kadar kurulan birinci, ikinci ve üçüncü Menderes hükümetlerinde aralıksız olarak Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüştür. Dışişleri Bakanı olduktan sonra bakanlık bünyesinde bir takım atama ve nakillere karar vermiştir. Uzun tek partili yıllardan sonra iktidara geçen Demokrat Parti Hükümeti'nin diğer bakanlıklarında olduğu gibi Dışişleri Bakanlığında da ciddi bürokratik atama ve nakiller yaşanmıştı. Bakanlığa getirilmesinden sonra başlayan bu atama kararlarının ilki 24 Ocak 1951 tarihlidir. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı'nın Üçlü Kararnamesi ile yapılan bu atama ve nakiller şöyleydi:

²⁰⁵ Samet Ağaoğlu, *Aşına Yüzler*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004, s.164-165.

²⁰⁶ M. Çalışoğlu, *Mehmet Fuad Köprülü'nün Siyasi Hayatı*, s.89.

²⁰⁷ M. Çalışoğlu, *Mehmet Fuad Köprülü'nün Siyasi Hayatı*, s.90.

“1. Cenevre Birinci Sınıf Başkonsolosu Hasan Nurelgin, Cidde Elçiliğinde Büyük Elçilik Müsteşarı İrfan Karasar, Bern Elçiliğinde Büyük Elçilik Başkâtibi Fuat Kepenek, Kahire Büyükelçiliği Başkâtibi Şahin Uzgören, Kabil Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Başkâtibi Zübeyir Aker ve Batum Başkonsolosluğunda Muavin Konsolos Orhan Ermete dereceler ile merkeze,

2. Paris Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Başkâtibi İsmail Soysal Londra Başkonsolosu maiyet Konsolosluğuna, aynı Büyük Elçilik İkinci Kâtibi Cemil Özakal Rodos Başkonsolosluğu Muavin Konsolosluğuna, Londra Başkonsolosluğunda Muavin Konsolos Osman Ulcay Londra Büyük Elçiliği İkinci Kâtipliğine, Rodos Başkonsolosluğu Muavin Konsolosu Mükerrerem Alaca Napoli Başkonsolosluğu Muavin Konsolosluğuna, Kudüs Birinci sınıf Başkonsolosu Burhan Işın derecesiyle Kıbrıs Konsolosluğunu ve Kıbrıs Konsolosu Fuad Bayramoğlu derecesiyle Kudüs Başkonsolosluğunu tedvire,

3. Merkezden Kahire Büyük Elçiliğinde Konsolosluk işlerini görmek üzere Orta Elçilik Müsteşarlığına Ziya Akbil, Kabil Büyük Elçiliğinde Konsolosluk işlerini görmek üzere Başkatipliğe Ali Rıza Yiğitbaşıoğlu, Paris Büyük Elçiliği Başkatipliğine Ziya Tepedelen, Bern Elçiliği İkinci Katipliğine Haluk Bilgin ve Batum Başkonsolosluğu maiyet Konsolosluğuna Hamit Sıtkı Balkan dereceleriyle nakil, memur ve tayin kılınmışlardır.

4. Onuncu derece derece Aday memurlardan Osman Başman dereceleriyle asil memur olarak meslek sınıfına alınmıştır”²⁰⁸.

25 Nisan 1952 tarihli atama ve nakil kararı da şu şekildedir:

1.Yenidelhi Büyük Elçiliği Müsteşarı Orhan Halit Erol, Frankfurt Birinci Sınıf Başkonsolosu Orhan Tahsin Günden, Moskova Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Müsteşarı İrfan Sabit Akça, Cenevre Başkonsolosu Orhan Kutlu, Sofya Elçiliği Müsteşarı Cemal Arsal, Vaşington Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Müsteşarı Melih Esenbel, Roma Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Müsteşarı Daniş Tunalıgil, Sofya Elçiliğinde Büyük Elçilik Başkâtibi Rüştü Ozan, Yenidelhi Büyük Elçiliği Başkâtibi Suntay, Köstence Başkonsolosluğunda maiyette Birinci Sınıf Konsolos Sadullah Eygi, Ottava Büyük Elçiliği Başkâtibi Efdal Deringil, Vaşington Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Başkâtibi Bedil Karaburçak, Londra Büyük Elçiliği İkinci Katibi Osman Ulcay,

²⁰⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.11.1/221.7.9

Londra Başkonsolosluğu Muavin Konsolosu Melih Berkmen, Bükreş Büyük Elçiliği İkinci Katibi Celal Çalışlar, Viyana Elçiliği İkinci Katibi Celal Çalışlar, Viyana Elçiliği İkinci Katibi Ali Binkaya, Roma Büyük Elçiliği İkinci Katibi Nesih Karaman dereceleriyle Merkeze,

2.Merkezden, 4.üncü derece memurlardan Nurullah Korkut Köstence Başkonsolosluğunu tedvire, İrfan Karasar Frankfurt Başkonsolosluğunu tedvire, 5.inci derece memurlardan Siret Halulu Cenevre Birinci Sınıf Konsolosluğuna, Nizamettin Kemal Liverpool Birinci Sınıf Başkonsolosluğuna, 6. Derece memurlardan Selahattin Ülkümen Amman Elçiliği Müsteşarlığına, Saffet Omeri Bern Elçiliği Konsolosluk İşlerini tedvire, Abdullah Zühtü Arıç Burgaz Konsolosluğunu tedvire, Semih Baran Birleşmiş Milletler nezdindeki Daimi Delegationta Orta Elçilik Müsteşarlığına, Faruk Berkol Londra Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Müsteşarlığına, 7.inci derece memurlardan İbrahim Ethem Saraloğlu Köstence Başkonsolosluğunda maiyette Birinci Konsolosluğuna, Hüveyda Mayatapak Paris 'de Atlantik Antlaşması Teşkilatı nezdindeki Türkiye Daimi Temsilciliğinde Büyük Elçilik Başkatipliğine, Hikmet Bensan Bonn Büyük Elçiliği Başkatipliğine, Zübeyir Aker Ottawa Büyük Elçiliği Başkatipliğine, 8.nci derece memurlardan Kamuran Acet Helsinki Elçiliği Başkatipliğine, Nüzhet Durukan Roma Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Başkatipliğine, 9.ncu derece memurlardan Nejat Balkan Şam Elçiliği İkinci Katipliğine, 10.ncu derece memurlardan Rahmi Gümrükçüoğlu Londra Büyük Elçiliği Üçüncü Katipliğine, Ercüment Yavuzalp Londra Başkonsolosluğu Kançılarlığına, İlter Türkmen ve Mehmet Baydar Paris 'te Atlantik Antlaşması Teşkilatı nezdindeki Türkiye daimi Temsilcilik Üçüncü Katipliklerine, Salih Diler Bükreş Büyük Elçiliği Üçüncü Katipliğine, Ahmet Asım Akyamaç Yenidelhi Büyük Elçiliği Üçüncü Katipliğine, Oktay İşcan Sofya Elçiliği Üçüncü Katipliğine, Mustafa Yavuz Gör Vaşington Büyük Elçiliği Üçüncü Katipliğine, Özdemir Yiğit Kahire Büyük Elçiliği Üçüncü Katipliğine, Hasan Fahir Alaçam Halep Başkonsolosluğu Kançılarlığına, Nejat Akan Liverpool Başkonsolosluğu Kançılarlığına, Adnan Bulak Viyana Elçiliği Üçüncü Katipliğine,

3.Amman Elçiliği Müsteşarı Rıza Rifat Aktimur Moskova Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Müsteşarlığına, Kahire Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Müsteşarı Ferit Şerif İlden İskenderiye Başkonsolosluğuna, Londra Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Müsteşarı Reşat Akdur Yenidelhi Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Müsteşarlığına, Bonn Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Müsteşarı Necmettin Tuncel Başkonsolosluğunda Maiyet

Başkonsolosluğuna, Birleşmiş Milletler nezdindeki Daimi Delegationta Orta Elçilik Müsteşarı Turgut Menemencioğlu Vaşington Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Müsteşarlığına, Cenevre Başkonsolosluğunda maiyette Birinci Sınıf Konsolos Mustafa Kenanoğlu Prag Elçiliğinde Büyük Elçilik Başkatipliğine, Midilli Konsolosluğunda maiyette Birinci Sınıf Konsolos Salih Raşit Günar Belgrad Büyük Elçiliği Başkatipliğine, Prag Elçiliğinde Büyük Elçilik Başkatibi Kunalalp ve İskenderiye Başkonsolosluğunu tedvire memur Taha Carım Paris'te Atlantik Antlaşması Teşkilatı nezdindeki Türkiye Daimi Temsilciliğinde Büyük Elçilik Başkatipliklerine, Filibe Muavin Konsolosu Neşet Asaf Demandoğlu Amman Elçiliği Konsolosluk İşlerini tedvir eylemek üzere İkinci Katipliğine, Amman Elçiliği İkinci Katibi Osman Fuat Özkılıç Filibe Başkonsolosluğu Muavin Konsolosluğuna dereceleriyle nakil ve tayin kılınmışlardır”²⁰⁹.

Yine 22 Kasım 1952 tarihinde yapılan atama ve nakil kararı şu isimleri kapsamaktadır:

“1. Merkezde Beşinci dereceden Daire Reis Muavini Samim İzzet Yenişçibaşı, Londra Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik Müsteşarı Orhan Eralp Dördüncü dereceye terfian Merkezde Umum Müdürlüğe, Merkezde Altıncı dereceden İlhan Savut Beşinci derece ile NATO Dairesi Reis Muavinliğine, Sofya Elçiliğinde Büyük Elçilik Müsteşarı Fehmi Nuza Vaşington Büyük Elçiliği Müsteşarlığına, Viyana Elçiliğinde Büyük Elçilik Başkatibi Osman Derinsu Londra Büyük Elçiliği Başkatipliğine, Merkezdten Sofya Elçiliği Müsteşarlığına Namık Yolga ve Viyana Elçiliğinde Büyük Elçilik Başkatipliğine Sait Sahipoğlu nakil ve tayin olunmuşlardır”²¹⁰.

Daha sonraki dönemde de devam eden bu atama ve nakil kararlarıyla Köprülü'nün yeni döneme uygun bir dış politika bürokrasisi kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

²⁰⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), 030.11.1/230.10.6

²¹⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), 030.11.1/235.34.1

III. BÖLÜM

FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI YILLARINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

A- II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI BATI İLE YAKINLAŞMA

Demokrat Parti döneminin ilk yıllarında takip edilen dış politika, Tek Parti dönemi dış politikasının bir devamı niteliğinde olmuştur. Türkiye II. Dünya Savaşı yıllarında dış politikada tarafsız kalmaya gayret etmişti. Savaş süresince konjonktürel değişikliklerle uyumlu olarak, savaş dışı kalma amacına ulaşabilmek için bir taraftan İngiltere ve Fransa ile gerçekleştirmiş olduğu anlaşmalara sadık kalmak diğer taraftan da Almanya veya Sovyetler Birliği ile çatışmaya girmeyecek bir ilişki zemini yakalamak istiyordu. İngiltere ve Fransa ile imzalamış olduğu 1939 Üçlü Antlaşması ile 1941 Türkiye-Almanya Saldırmazlık Paktı birlikte düşünüldüğünde, bu durum daha iyi anlaşılabilir.²¹¹ Bu türden bir politika sonradan “*aktif tarafsızlık*” olarak adlandırılır²¹².

1943 yılında savaş üstünlüğü Müttefiklere (İngiltere, ABD, Fransa ve Rusya) geçmiştir. Bu devletler yükümlülüklerini yerine getirmek için Türkiye'ye baskılarını arttırmışlardı. Müttefik Devletler savaş sonrasında oluşturulacak düzenin esaslarını tespit etmek amacıyla bir dizi konferans gerçekleştirmiştir. Bu konferanslarda önemli konulardan birisi savaşta Türkiye'ye verilecek rol olmuştur. Bu bağlamda Churchill'in talebiyle 30-31 Ocak 1943'te İnönü ile Churchill'in Adana görüşmesi gerçekleşti. 1943 İlkbaharında bir İngiliz heyeti Ankara'ya geldi ve görüşmeler başladı. Müttefikler, Türkiye'nin istediği oranda malzemeyi vermezken, Türk yetkililer bu durumdan rahatsız olmamışlardır. Yardım meselesinin tamamlanması savaşa girmek demek olacağından Türk tarafı bunu zamana yaymaya çalışmıştır. Ekim 1943'te gerçekleşen Moskova Konferansı'nda Sovyet yetkililer Türkiye'nin savaşa girmesini ve ayrıca Manş Denizi üzerinden Avrupa'ya çıkarma yapılmasını gerekli görmüşlerdi. 5 Kasım 1943 tarihinde Kahire'de İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden ile Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioglu buluşması gerçekleşti. Eden, Türkiye'nin bir ay içinde

²¹¹ F. Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, s.406-407.

²¹² F. Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, s.407.

Almanya'ya savaş ilan etmesini beklediklerini belirtti²¹³. Bir süre sonra müttefikler bu kez İsmet İnönü'yü Kahire'ye davet ettiler. İsmet İnönü'nün 1943 yılının Aralık ayında Roosevelt ve Churchill ile Kahire görüşmesi sırasında şartlı da olsa savaşa katılmayı kabul etmesi Türkiye'nin savaş dışı olduğu dönemde hukuki tarafsızlık konumunu en çok zorlayan konu olmuştur. İsmet İnönü'nün amacı savaşa girmemek için zaman kazanmaya yönelikti²¹⁴. Neticede İsmet İnönü kesin bir savaşa katılma kararını vermeden Kahire'den dönmüştür. 1944 yılında ABD ve İngiltere'nin baskıları sonucu Türkiye-Almanya ilişkileri bozulmaya başladı. 1944 yılı ilkbaharında Türkiye'nin Almanya'ya ihraç ettiği krom madeniyle ilgili politik açıklama ve temaslar Türk-Alman ilişkilerinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Almanya, Türkiye ile 9 Ekim 1941'de yaptığı bir antlaşmayla 1943 ve 1944 yılı krom ihtiyacını güvence altına almıştı. Müttefik Devletler ise Almanya'ya karşı sonuca ulaştıracak büyük bir harekâta girişmeden önce Türkiye'nin Almanya'ya krom ihracatını durdurmasının şart olduğunu düşünmekteydiler²¹⁵. Müttefik Devletlerin Almanya'ya yapılan krom sevkiyatının durdurulması baskısı karşısında Türkiye, 14 Nisan 1944'te Almanya'ya yapılan krom ihracatını aylık 4.200 tona düşürerek, %50 azaltma kararı aldı. Daha sonra 21 Nisan 1944 itibariyle Almanya'ya krom ihracatını durdurmuştur²¹⁶. Türkiye'nin Müttefiklerle ilişkilerini iyileştirmeye çalıştığı bu dönemde diplomatik sorun yaratan bir başka durum Boğazlardan geçen Alman gemileri olmuştur. İngilizler bu gemilerin ticari gemi kılığında savaş gemileri olduğunu iddia etmiştir. Onlara göre bu durum Montreux Antlaşması'na uygun değildi. Bu sorun Türkiye üzerinde baskı oluşturdu. İngiliz Hükümeti 4, 9 ve 14 Haziran 1944 tarihlerinde Türkiye'yi Montreux Antlaşmasını çiğnemek ve denetim yükümlülüğünü hafife almakla suçladı. Bu durum üzerine sorumluluğu üstlenen Numan Menemencioğlu 15 Haziran 1944 tarihinde Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etti. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, Dışişleri Bakanlığı görevini üstlendi²¹⁷. Başbakan Şükrü Saraçoğlu 2 Ağustos 1944 tarihinde Türkiye'nin Miğfer Devletlerden olan Almanya ile ekonomik ve diplomatik ilişkilerini kestiğini açıklamıştır²¹⁸. Aynı tarihte yani 2 Ağustos 1944 tarihinde Churchill'in Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, Türkiye'nin bugüne kadar olan süreçteki

²¹³ Bülent Bakar, "Reel Politğin Türk-Alman İlişkilerine Yansıması: Almanların Ülkelerine Dönmesi ve Türkiye'de Kalanların Enterne Edilmesi (1944-1945)", **Tarih Dergisi**, S.LXIII, İstanbul, 2016, s.92-93.

²¹⁴ F. Sönmezoglu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, s.408.

²¹⁵ B. Bakar, "Reel Politğin Türk-Alman İlişkilerine Yansıması: (1944-1945)", s.94-95.

²¹⁶ B. Bakar, "Reel Politğin Türk-Alman İlişkilerine Yansıması: (1944-1945)", s.95-96.

²¹⁷ B. Bakar, "Reel Politğin Türk-Alman İlişkilerine Yansıması: (1944-1945)", s.96.

²¹⁸ Cihat Göktepe, Süleyman Seydi, "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası" **Bilgi**, S.LXXII, 2015, s.198.

tereddütlerinde tamamen haklı olduğu, Türk ordusunun modern silah ve araçlara sahip olmadığı, kendini yenileyemediği ve Adana Görüşmeleri sonrası müttefikler safına zorunlu olarak giremediğini açıklamıştır²¹⁹. Türkiye Almanya ile ilişkilerini kestikten sonra 23 Şubat 1945 tarihinde Japonya ve Almanya'ya savaş ilan etti²²⁰. Türkiye'yi Müttefik Devletlerine yakınlaştıran diğer önemli gelişme de San Fransisco Konferansı'dır. 26 Nisan 1945'de başlayan San Francisco Konferansı'nda Türk kuruluna, Dışişleri Bakanı Hasan Saka Başkanlık ediyordu. Kurulda, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Büyükelçi Hüseyin Ragıp Baydur ile Feridun Cemal Erkin de bulunmaktaydı²²¹. Konferansın Türkiye açısından şöyle bir siyasi sonucu vardır: İngiltere'nin yalnız başına bir savaşı kazanamayacağı anlaşılmıştır. Müstakbel harpleri sanayi gücü en büyük devletler kazanacaktır. Bu devletlerin en büyüğü ve kudretlisinin de hiç şüphesiz Amerika olduğu meydandadır. Bu yüzden Türkiye emniyetini İngiltere'ye değil, doğrudan doğruya Amerika'ya bağlaması gerekirdi. İki ay süren hararetli tartışmalar sonucunda Türk heyeti 26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler Antlaşmasını ve Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü'nü imzaladı²²². Antlaşma 15 Ağustos 1945'de onaylanarak yürürlüğe girdi²²³. Bu tarihten sonra ABD ve diğer Müttefik Devletlerle yakınlaşma giderek gelişti²²⁴.

7 Mayıs 1945 tarihinde Almanya teslim oldu²²⁵. Bu olayın ardından toplanan 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihli Potsdam Konferansı'ndan önce ABD'nin Türkiye'den bir takım istekleri olmuştur:

1. İnsanların özgürce istedikleri siyasal, ekonomik ve toplumsal sistemi seçmeleri,
2. Ticarete fırsat eşitliği,
3. Basının haber alma ve verme özgürlüğü,
4. Amerikan eğitim kurumlarının faaliyetlerinin devam etmesi,
5. Amerikan vatandaşlarının haklarının korunması.

²¹⁹ **Ayn Tarihi**, Ağustos 1944, s.66-92.

²²⁰ **Ayn Tarihi**, Şubat 1945, s.35-66.

²²¹ Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası**, Çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974, s.387.

²²² Ayşen Şatıroğlu, "San Francisco Konferansı Sonrası Dünya'da Türkiye'nin Yer Arayışı", **Sosyoloji Dergisi**, III/XII, 2006, s.28-29.

²²³ **Resmi Gazete**, S.6092, 24.08.1945.

²²⁴ A. Şatıroğlu, "San Francisco Konferansı Sonrası Dünya'da Türkiye'nin Yer Arayışı", s.31.

²²⁵ F. Sönmezoğlu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, s.482.

Maddelere bakıldığında ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra izleyeceği uluslararası siyasetin genel ilkeleri ve Türkiye'nin buna uygun hale getirilmesi çabası göze çarpmaktadır. ABD'yi özellikle ideolojik olarak kurmak istediği yeni sistemin karşıtı olarak gördüğü Sovyet tehlikesi ciddi anlamda korkutuyordu. Sovyetler Birliği'ni dünya siyasetinden tecrit etmek isteyen ABD, Montreaux Antlaşması'nda imzası olmadığı halde boğazlarla yakından ilgileniyordu. Yani ABD Potsdam Konferansı öncesinde Boğazların ve Karadeniz'in SSCB'nin egemenliğine girmesini engellemek istiyordu²²⁶.

Potsdam Konferansı, Yalta sonrasındaki önemli gelişme ve hazırlıklardan sonra toplandı. 16 Temmuz günü başlaması planlanan ilk toplantı Joseph Stalin kalp krizi geçirdiği için ertelendi. Ertesi gün Stalin Potsdam'a geldi devlet başkanları düzeyindeki ilk toplantı yapıldı. İlk toplantıya ABD 15, İngiltere 20, SSCB 8 temsilci ile katıldı²²⁷. Potsdam Konferansı'nda ABD boğazlar ile ilgilenmeye devam etti. Konferansta 22 Temmuz 1945 tarihli oturumunda Boğazlar konusu ele alınmıştır²²⁸. Amerika Birleşik Devletleri'nin 33. devlet başkanı olan Harry Truman, İngiltere Başbakanı Clement Atlee ile Joseph Stalin arasında imzalanan protokolle Montreux'un zamanın şartlarına göre değiştirilmesi fikrini benimsedi²²⁹. Rusya'nın Konferanstan bir takım istekleri olmuştur: Rusya savunma amacıyla Boğazlarda ve bazı topraklarda üs kurmak istiyordu²³⁰. Ayrıca Doğu'da Kars ve Ardahan'ı da istemiştir. Ancak Türkiye Rusya'nın bu isteğine şiddetle karşı çıkmıştır. Bu olaydan sonra Rusya ile ilişkiler bozulmuş ve Türkiye gittikçe ABD'ye yaklaşmıştır²³¹.

Türkiye; ABD ve SSCB boğazlar konusunda anlaşmaya varamayınca devreye girdi. 20 Ağustos 1945'de Washington ve Londra'ya birer nota verdi. Türkiye bu nota ile Amerika'nın desteğini talep etmişti²³².

ABD, Ankara Büyükelçisi Edwin Wilson aracılığıyla 2 Kasım 1945'de Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya bir nota göndererek Montreux'da yapılmasını istediği değişiklikleri sıraladı. ABD'nin istekleri; savaş sırasında tüm devletlerin Boğazları

²²⁶ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Editör: Baskın Oran, **Türk Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar(1919-1980) I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.522.

²²⁷ İsmail Köse, "Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, XIX,2015, 258-259.

²²⁸ F. Sönmezoğlu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, s.482.

²²⁹ Ç. Erhan, " ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.523.

²³⁰ Sina Akşin, **Kısa 20. Yy Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s.282.

²³¹ Rehber.ihya.org/yenirehber/potsdam. (Erişim Tarihi:20.10.2015)

²³² Ç. Erhan, ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.523.

kullanabilmeleri, savaş sırasında Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin savaş gemilerinin BM kararının söz konusu olduğu durumlar dışında Karadeniz'e girmemeleri idi²³³. Amerika Birleşik Devletleri'ni müteakip, 21 Kasım 1945'de İngiltere de bir muhtıra ile Boğazlar rejiminin gözden geçirilmesine taraftar olduğunu Türkiye'ye bildirerek İngiliz görüşünün neler olduğunu açıkladı²³⁴. İngiliz görüşünü şu iki demeç açıklanmaktadır: Bunlardan biri İngiliz Devlet Bakanı Noel Baker'in Kasım 1945 tarihinde Avam Kamarasında verdiği bir demeçtir. Noel Baker, Boğazlar meselesinde, İngiliz siyasetinde iki açık noktanın mevcudiyetini belirtmiştir: *"İngiltere Boğazlar antlaşmasının tadilini müsait karşılar. Fakat bu tadili üsler verilmesini intaç edecek mahiyette telakki etmez"*²³⁵. Bu ifadelerle Bevin, İngiltere'nin Montreux Sözleşmesi'nin değişikliğini incelemeye hazır olduğunu ancak milletlerarası suyuolları konusunda bazı prensiplerin göz önünde tutulması gerektiğini söyledi. İkinci demeç de Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'in 21 Şubat 1946'da Avam Kamarası'nda vermiş olduğu, demeçtir. Demeçte Bevin Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bir sınır sorununun çıkmasını teessüfle karşıladıklarını belirterek; *"şunu açıkça söylemeliyim ki, Türkiye'nin bir peyk(uydu)devlet haline geldiğini görmek istemem. İstediğim şey Türkiye'nin bağımsız ve hür bir devlet olarak kalmasıdır. Türkiye ile Rusya arasında dostluk anlaşmasının yenilendiğini görmek isterim"*²³⁶. ABD'ye göre Türkiye ile Sovyet Rusya'nın ilişkileri kopma noktasına geldi ve bu yüzden Türkiye Batı ittifak sistemine dâhil olmalı idi. Böylece ABD ve İngiltere Türk-Sovyet ilişkileri hakkındaki düşüncelerini ifade etmişlerdir.

1- Missoruri'nin Türkiye'yi Ziyareti

Sovyet Rusya 19 Mart 1945'te Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov²³⁷ aracılığı ile Türkiye'ye nota vererek 1925 Antlaşması'nın artık uzatılamayacağını bildirdi.

²³³ Ç. Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.523.

²³⁴ Rıfkı Salim Burçak, "İkinci Cihan Harbinde Boğazlar Meselesi", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi II/I, 1947, s.200-201.

²³⁵ **Ayn Tarihi**, Kasım 1945, s.86; **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Kasım 1945.

²³⁶ **Ayn Tarihi**, Şubat 1946, s.96.

²³⁷ Molotov, 9 Mart 1890'da Kuarka Köyü'nde doğdu. Asıl adı Vyaçeslav Mihaloviç'dir. 1902 yılında Kazan Lisesi'ne başladı. 1906'da RSDİP-B'ye (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi-Bolşevik girdi ve Molotov takma adını aldı. 1909'da siyasi etkinlikleri nedeniyle tutuklanarak Vologda Eyaletine sürgüne gönderildi. Cezası bitince St. Petersburg Politeknik Enstitüsüne girdi. 1915 yılında sürgüne gönderildiyse de 1916'da oradan kaçarak Petrograd'a(bugün Leningrad) döndü. 1917 Şubat Devrimi sırasında Troçki seçilene kadar Petrograd Sovyeti başkanlığında bulunan Molotov, 1921-1930 arasında Merkez Komitesi Sekreterliği, 1926-1952 arasında Politbüro üyeliği ve 1930-1941 arasında Halk Komiserleri Konseyi başkanlığı(başbakanlık)yaptı. 1939'da dışişleri bakanı da olan Molotov, Alman-Sovyet Saldırmazlık

Rusya'ya göre şartlar değişti bu yüzden antlaşma da değişmeli idi. Yukarıda da belirtildiği gibi Sovyet Rusya, Montreux Antlaşması'nın eskidiğini ve değiştirilmesi gerektiğini belirterek Doğu Anadolu'da da Kars ve Ardahan'ın kendisine verilmesini istiyordu. Ancak Rusya'nın bu istekleri Türk kamuoyunda heyecan ve endişe yaratırken İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir 20 Aralık 1945'de mecliste bir konuşma yaparak şu ifadelere yer verdi: *“Yabancı gazete ve ajanslardan aldığımız malumat doğru ise şimal komşumuzun bizden bazı istekleri varmış. Bütün dünya bilmelidir ki, Boğazlar milletimizin hakikaten boğazıdır. Oraya el saldırtmayız. Fakat şu da bilinmelidir ki, Kars yaylası da milli bel kemiğimizdir. Kırdırırsak yine mahvoluruz”*²³⁸. Sovyet istekleri Potsdam Konferansı'nda bir kez daha gündeme geldi ancak Türkiye yine bu istekleri kabul etmedi. 1946 yılında Amerika'nın Türkiye'yi destekleme kararı alması aniden gelişen değil belli bir süreç sonunda gerçekteşen bir olaydır.

1944 Kasım'ında vefat eden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşı savaş yıllarında Türkiye'ye getirilemedi. Naaşın Türkiye'ye gönderilmesi kararı şubat 1946'da verildi. Washington'daki Arlington Lahit Odası'ndan çıkarılan Ertegün'ün naaşı Missouri zırhlısına konuldu. Missouri ve ona eşlik eden Providence, Power 23 Mart akşamı New York'tan yola çıkarak 1 Nisan'da Cebelitarık'ı geçer. Nihayet 3 gemi 5 Nisan 1946 sabahı İstanbul'a vardı. Yapılan anma töreninin ardından Missouri'nin komutanı Oramiral Hewitt ve Truman'ın özel elçisi Wendel Ankara'ya geçtiler. İsmet İnönü ve Başbakan şükrü Saraçoğlu konukları en iyi şekilde karřıladılar²³⁹. Bu Türkiye- ABD ilişkileri açasından oldukça önemli bir ziyaret idi.

Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşının Amerikan donanmasının en büyük zırhlısı ile getirilmesi çok önemli idi. Boğazlar Sorununun yaşandığı günlerde ABD, SSCB'ye Türk Boğazları'nın statüsünün kendi izni olmadan değiştirilemeyeceği mesajını veriyordu. Bu ziyaretten sonra Türkiye-ABD ilişkileri

antlaşmasını imzaladı. II. Dünya Savaşı sırasında Devlet Savunma Komitesi'nin başkan yardımcılığını yürüttü. Savaştan sonra Tahran(1943), Yalta(1945), Potsdam(1945) ve Birleşmiş Milletlerin kurulduğu San Fransisco(1945) Konferanslarına katıldı. 1949'da dışişleri bakanlığını Andrey Vişinski'ye bıraktı. 1953'de Stalin'in ölümünden sonra tekrar dışişleri bakanı oldu. 1957-1960 yıllarında SSCB Moğolistan Halk Cumhuriyeti Büyükelçiliğini yaptı. 1986 yılında ise Moskova'da hayatını kaybetti. Feliks Çuyev, **Molotov Anlatıyor**, Çev: Ayşe Hacıhasanoğlu, Suna Kabasakal, İstanbul, 2017, s.25-26.

²³⁸ İbrahim Bozkurt, “II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı'nın İstanbul Limanı'nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/XV, 2007, s.254.

²³⁹ Cüneyt Akalın, “Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S.III, 2013, s.5-6.

daha da gelişti. ABD 7 Mayıs 1946 tarihli antlaşma ile Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı sırasında aldığı borçların tamamını sildi. Türkiye ekonomik anlamda az da olsa rahat bir nefes aldı. Bundan sonra Amerikan ve İngiliz gemilerinin Türkiye limanlarını ziyaret etmesi Sovyet Rusya'yı rahatsız etti ve bu durumu bir tahrik kampanyası olarak değerlendirdi. Türk dış politikası yeni bir sürece girdi ve ABD ile yakınlaştı²⁴⁰.

Aynı tarihte SSCB, savaş sırasında önemini daha da fazla hissettiği Türk Boğazlarındaki geçişi düzenleyen 1936 Montreux Boğazlar sözleşmesi ile ilgili Türkiye, ABD ve İngiltere'ye birer nota gönderdi. SSCB bu nota ile boğazların Türkiye ile ortak savunmasını, boğazlar rejiminin Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından belirlenmesini ve boğazların özel durumların dışında Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin savaş gemilerine kapanmasını talep etti. Tabii ülkenin egemenlik haklarına aykırı olan bu isteklere Türkiye tarafından olumsuz yanıt verildi²⁴¹.

2- Truman Doktrini

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik alanda örgütlenme siyasal dayanışmadan bile önce başlamış ve çok hızlı gelişmiştir. 12 Mart 1947 tarihinde ABD Başkanı Harry S. Truman SSCB'nin komünizmi yaymasından endişe ettiğini ifade ederek ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yardım etmesi gerektiğini savunuyordu²⁴². Ancak İngiltere Türkiye'ye daha fazla yardım edemeyeceğini açıklayınca ABD üzerine düşen yardımı yapacağını ifade etti²⁴³. Truman'ın Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak yardıma dair kanunu onayladığı gün, 22 Mayıs 1947 tarihinde Ankara'ya gelen ve ABD Dışişleri, Harbiye ve Donanma Bakanlıkları temsilcilerinden oluşan General Lunsford Oliver başkanlığındaki heyet, yapılacak yardımın kullanım alanlarının belirlenmesi konusunda tetkiklere başladı²⁴⁴.

12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Yardım Anlaşması 1 Eylül 1947 tarihinde TBMM'de görüşüldü. Dışişleri Bakanı Hasan Saka yaptığı konuşmada kamuoyunda oluşan yardımın Türkiye'nin iktisadi serbestliğini sınırlayıcı unsurları olabileceği konusuna açıklık getirmeye çalıştı. ABD'nin yardım yolu ile bağımsız bir devletin bu durumuna aykırı teşebbüs gösteremeyeceği ve Türkiye'nin de kendi

²⁴⁰ İ. Bozkurt, "II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı'nın İstanbul Limanı'nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler", s.271.

²⁴¹ Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara, 1968, s.414-415.

²⁴² S. Akşin, **Kısa 20. Yy Tarihi**, s.283.

²⁴³ Ç. Erhan "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.528.

²⁴⁴ **Ulus Gazetesi**, 23 Mayıs 1947.

bağımsızlığını tehlikeye sokacak herhangi bir girişimde bulunamayacağını vurguladı. Türkiye'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumak için yaptığı masraflar yüzünden ekonomik sıkıntılar yaşıyor olması sebebiyle bu tür yardımlara talip olduğunu belirtti. Birleşmiş Milletlerin de, üyelerinin emniyetini sağlayacak girişimler yapmaya hazır olmaması sebebiyle, yardımın ABD tarafından “*aleyhimize arî*” olarak karşılanması gereği üzerinde durdu²⁴⁵. Türk-Amerikan Yardım Anlaşması 12 Temmuz 1947 tarihinde Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile ABD Büyükelçisi Edwin C. Wilson arasında imzalandı²⁴⁶.

Truman, Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardım konusunda ABD Kongresinden 3 istekte bulunmuştur:

1. Yunanistan ve Türkiye'ye, 30 Haziran 1948'de sona erecek bir dönem için toplam 400.000.000 dolarlık yardımda bulunulması. Bu miktardan Yunanistan'a ayrılacak payın 350.000.000 doları geçmemesi.
2. Yunanistan ve Türkiye'de bulunan Amerikan sivil ve askeri personeline, bu iki ülkenin talep etmesi durumunda yeniden inşa faaliyetlerinde verilecek mali ve aynı yardımın kullanımının denetlenmesinde ve bu ülkelerin personelinin eğitiminde görevlendirilmeleri için yetki verilmesi.
3. İhtiyaç duyulan malzemenin en hızlı ve etkin bir biçimde ulaştırılmasını sağlayacak gerekli düzenlemelerin yapılması için gerekli yetkinin verilmesi.²⁴⁷

1948 yılında Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardım, Amerikan Kongresi tarafından genel Dış Yardım Yasası içine aktarılmıştır. 6 Ekim 1949'da Karşılıklı Savunma Yasası'nın kabulü ile yapılan yardımlar bu çerçevede değerlendirildi. 1947-1949 döneminde Truman Doktrininde yer alan askeri malzeme yardımı ile birlikte yardımın miktarı 152.500.000 dolar oldu. 147.500.000 dolar kara, deniz, hava kuvvetlerinin modernizasyonu, 5.000.000 dolar ise yol yapım masraflarına ayrılmıştır. 1947-1951 yılları arasında Türkiye'ye yapılan askeri yardımın tutarı 400.000.000 dolara ulaştı²⁴⁸.

²⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, VIII- LXXIX/VI, 01.09.1947, s. 553.

²⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Temmuz 1947.

²⁴⁷ Ç. Erhan “ ABD ve NATO'yla İlişkiler”, s.529.

²⁴⁸ Ç. Erhan, “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, s.530-531.

Doktrin kapsamında Türkiye'ye verilen uçaklar arasında 241 P-47 avcı uçağı, 32 A-26 saldırı ve hafif bombardıman uçağı, 100 AT-6 ileri eğitim uçağı, 67 AT-11 eğitim uçağı ve 50 C-47 nakliye uçağı bulunmaktadır. Tuman Doktrini ile dünya iki belirgin bloğa ayrıldı. Bir ülke ya Sovyet ya da ABD bloğunda yer aldı. Komünizm ve kapitalizm birbirini dışladı. Doktrin NATO, Bağdat Paktı, SEATO gibi örgütlere ve Marshall planına ön ayak oldu. Türkiye bu tarihten sonra batı yanlısı bir politika izlemeye başlamıştır. İzlediğı politikalar nedeniyle 1949'da toplanan Asya Devletleri Kongresi'ne katılmadı. Bu tutum Bandung Konferansında daha da belirginleşmiştir²⁴⁹.

3- Marshall Planı

Marshall Planı Truman Doktrin'in devamı niteliğinde olan, Batı Avrupa'yı Sovyet tehlikesinden uzaklaştırarak, batı bloğuna katmayı temel alan bir plandır. ABD Dışişleri Bakanı George Marshall 5 Haziran 1947'de Harward Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada planın işaretlerini vererek SSCB dâhil tüm Avrupa ülkelerini bu plana davet etti²⁵⁰. Marshall, konuşmasında Avrupa ülkelerinin yakılıp yıkılması gerçeğinden başka, ekonomilerinin alt üst olduğunu, bu durumun tehlikeler yaratabileceğini, ekonomik dengenin yeniden kurulabilmesinin uzun zaman alacağını, kalkınma sürecinin hızlı ve sağlıklı olabilmesi için Amerika Birleşik Devletlerinin buna yardımı gerektiğini ifade etmiştir²⁵¹. Marshall'ın önerisinde 3 nokta göze çarpmaktadır:

1. Truman Doktrini'nden farklı olarak, ekonomik tamir üzerine vurgu yapılmaktaydı. Yeni politika, açlık, fakirlik ve kaosla mücadeleye yönelmişti. Herhangi bir askeri yardım söz edilmemekteydi.
2. Yardım ulusal düzeyden bölgesel düzeye (tüm Avrupa kıtası) çıkılmıştı. Tek tek ülkeler değil, bir bölge söz konusu edilmekteydi. Daha önce Türkiye ve Yunanistan örneğinde olduğu gibi tek tek ülkelerle yardım ilişkisine giren ABD, bu politikasını değiştirmiyordu.
3. Marshall, bu plana karşı çıkacak olan hükümetler, siyasi partiler ya da grupların Amerika'nın direnişiyile karşılaşacaklarını ifade etti Bu sözler

²⁴⁹ Ç. Erhan, " ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.536.

²⁵⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yy Siyasi Tarih (1914-1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010, s.540.

²⁵¹ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990) II, Kesim A (Çok Taraflı Bağlılar)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.286.

Sovyetler Birliği ve Batı Avrupa'daki komünist partilere yönelik açık bir ihtar niteliği taşımaktaydı²⁵².

Marshall Planı, tüm Avrupa ülkelerine ve Sovyetler Birliğine önerilmişti. İngiliz Dışışleri Bakanı Ernest Bevin ve Fransa Dışışleri Bakanı George Bidult planı ilk olarak Rus Dışışleri Bakanı Vyacheslav Molotov'a ileterek görüşme çağrısı yaptılar. 3 Temmuz 1947'de Rus, Fransız, İngiliz Dışışleri Bakanları Paris'te bir araya geldiler. Üçler Konferansı adı verilen toplantıda Molotov, bölgesel yardım şeklinin ulus egemenliği anlayışına ters düşeceğini ifade ederek her ülkeye ayrı ayrı yardım edilmesi talebinde bulundu. Ancak İngiltere ve Fransa Dışışleri Bakanları bu talebi reddettiler ve bu yüzden konferans kısa sürede dağıldı²⁵³. Sovyet Rusya Marshall Planı'nı Truman Doktrini'nin farklı bir versiyonu olarak düşünmüştür. Sovyetler Birliği; 10 Temmuz'da Bulgaristan, 11 Temmuz'da Çekoslovakya, 14 Temmuz'da Macaristan, 25 Temmuz'da Yugoslavya, 4 Ağustos'ta Polonya, 26 Ağustos'ta Romanya ile karşılıklı ticaret antlaşmaları yaptı. İkili antlaşmalar sonucunda Komünist İstihbarat Bürosu (Cominform)²⁵⁴ kuruldu. Tüm bu gelişmelere rağmen Amerika Avrupa'ya yardım konusundaki ısrarını devam ettirmiştir²⁵⁵.

ABD ve İngiliz yetkilileri, 12 Temmuz 1947'de Paris'te bir konferans daha düzenlemeye karar verdiler. Sovyetler Birliği davet edilmesine rağmen toplantıya katılmadı. Toplantıya Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Yunanistan, Portekiz, İngiltere, İrlanda, Lüksemburg, İtalya, İzlanda, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre ve Türkiye olmak üzere 16 ülke katıldı. Konferansta, Marshall Planı'ndan faydalanacak ülkelerin ihtiyaçlarını belirleyecek bir rapor hazırlama kararı alındı. Raporların hazırlık aşamasında, her ülkeye 13 sorudan oluşan formlar gönderildi. Bu sorular ülkelerin 1938-1951 yılları arasındaki üretim, tüketim ithalat gereksinimleri, ihracat yapabilme düzeyleri, kendileri için gerekli olan teçhizat bilgilerini içeriyordu. Plandan faydalanacak olan ülkelerin ABD'den 25-30 milyar dolar talep ettiği belirtilmişti. Fakat

²⁵² Çağrı Erhan, " Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, LI/I,1996, s.279.

²⁵³ Serkan Şahin, **Marshall Planı Ekseninde Türkiye** (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2014, s.47-48.

²⁵⁴ Marshall Planı ile mücadele etmek amacıyla 1943 yılında Komünist Enternasyonalinin yerine 5 Ekim 1947 tarihinde Varşova'da Cominform kurulmuştur. Üyeleri Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Polonya, Çekoslovakya, Romanya, Macaristan, Yugoslavya, İtalya, Fransa idi. Daha sonra Hollanda komünist partilerinin liderleri de katılmıştır. Muharrem Gürkaynak, **İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa'da Savunma ve Güvenlik** (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s.61.

²⁵⁵ S. Şahin, **Marshall Planı Ekseninde Türkiye**, s.48.

ABD 15 milyar dolar civarında bir yardım düşünüyordu. Bu uyuşmazlığın ardından raporlar yeniden ele alındı ve para talebi 18 Milyar dolara kadar düşürüldü²⁵⁶. Türkiye ise Paris toplantısında savaş nedeniyle kesintiye uğrayan ekonomik kalkınma planının tekrar uygulamaya sokulabilmesi için 615.000.000 dolarlık bir yardıma ihtiyacı olduğunu belirtti. Bu istek hazırlanan sonuç raporunda yer aldı. Rapordaki istekleri inceleyen Amerikalı teknik ve siyasi uzmanlar, Marshall yardımlarının savaştan büyük zarar gören ülkelerin ekonomilerini canlandırmaya yönelik bir program olduğu düşüncesiyle Türkiye'ye yardım verilmesine karşı çıktılar. Çünkü Türkiye'nin altın ve döviz stoklarıyla dış ticaret dengesi diğer 15 Avrupa ülkesine göre daha iyi durumda idi. Ayrıca Türkiye, yardımı ortak bir Avrupa kalkınması için değil kendi kalkınma planının finansmanı için kullanacağını bildirmişti. Amerikalı uzmanların bu olumsuz tavrı Türk kamuoyunda büyük bir endişeyle karşılandı. Türkiye'yi ekonomik olarak yalnız bırakan ABD'nin, ileride siyasi olarak da yalnız bırakabileceği dile getirilmeye başlandı. Kamuoyundan gelen tepkiler sonucunda Türk hükümeti Amerikan hükümetine başvurarak, Türkiye'nin de Marshall Planı içine alınmasını istedi. Türkiye başvurusunda, ekonomik durumla askeri ve siyasi istikrar arasındaki ilişkiyi vurguladı ve Türkiye'nin yardım verilecek ülkeler listesine alınması gerektiğini belirtti. ABD ise, Plan içine dahil edilebilmesi için Türkiye'nin kalkınma planında, Marshall Planının ruhuna uygun bazı değişiklikler yapılmasını istedi. Verilecek yardım tarımsal üretimin artırılması, tarım aletlerinin modernizasyonu ve ulusal ulaşım sisteminin yenilenmesi için kullanılmalıydı. Kalkınma Planının bu şekilde yenilenmesiyle Türkiye, Avrupa'nın Yeniden İmarı Programına katılan diğer ülkeler için bir gıda ve hammadde deposu haline gelebilecekti. Sanayi alanında ise değerli madenlerin, özellikle ABD savunması için büyük önem taşıyan kromun çıkarılmasına önem verilmeliydi. Türkiye bu istekleri yerine getireceğini bildirdi. ABD böylece Türkiye'nin Marshall Planından yararlanabilmesini kabul etti²⁵⁷.

Marshall Planı çerçevesinde tahsis edilen yardımların dağıtımı için ABD bünyesinde Ekonomik İşbirliği İdaresi (Economic Cooperation Administration, ECA) adında özel sektöre dayanan bir örgüt kuruldu. Buna karşılık Avrupa ülkeleri kendi aralarında Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütünü (Organization of European Economic Cooperation, OEEC) kurmuşlardır. Bu örgüt bilindiği üzere 1960 yılında OECD'ye dönüştü. 4 Temmuz 1948'de Türkiye ile ABD arasında imzalanan Ekonomik İşbirliği

²⁵⁶ S. Şahin, **Marshall Planı Ekseninde Türkiye**, s.49.

²⁵⁷ Ç. Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.539-540.

Antlaşması ile Marshall yardımlarının verilmesine başlanmıştır²⁵⁸. Türkiye'ye ilk üç ay için 10 milyon dolar yardım öngörülmüş, hazırlanan raporlara göre 6.5 milyon dolar ziraat makineleri, 3.5 milyon dolar da maden makinelerinin alımı için tahsis edilmiştir²⁵⁹. Ancak bu antlaşma Türk kamuoyu ve bazı siyasetçiler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Tepkinin nedeni Antlaşmanın Osmanlı dönemindeki kapitülasyonları andırması idi²⁶⁰.

B- NATO'NUN KURULUŞU VE TÜRKİYE'NİN ÜYELİK SÜRECİ

İkinci Dünya Savaşı sona erdiği zaman Avrupa'da bir bölünme meydana gelmişti. Sovyetler Birliği Doğu Avrupa'da sınırlarını genişlettikten sonra, Almanya'nın doğusunu, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan gibi ülkeleri işgal etmiş ve komünist rejimi zorla kabul ettirdiği bu ülkeleri birer uydu durumuna getirmişti. Ayrıca Yunanistan ve Türkiye'yi tehdit ediyordu. 1945'de kurulan Birleşmiş Milletler bu gibi oldubittileri önleyecek ve dünyada güvenliği sağlayacak bir etkinlik kazanamamıştı. Ayrıca Sovyetler Birliği, Güvenlik Konseyinde veto hakkını kötüye kullanıyor, örgütü büsbütün etkisiz duruma sokuyordu. Öte yandan, atom enerjisinin denetiminde Batılıların Sovyetler Birliği ile anlaşamaması kararsızlığı daha da arttırıyordu²⁶¹. İkinci Dünya Savaşının ardından, 1947 ve 1952 yılları arasında Batı Avrupa ekonomilerinin istikrarlı bir hale getirilmesi için Marshall Planı kullanılmıştı. Bunun yanı sıra batılı devletler Sovyet tehlikesine karşı bir araya gelip 17 Mart 1948'de Brüksel Antlaşması adında bir antlaşmaya imza atmışlardı. İmza atan devletler İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg oldu. Ancak bu antlaşmaya Amerika dâhil olmadı. Buna ek olarak 1948 Eylül'ünde Sovyetler Birliği'ne karşı Batı Avrupa Birliği Savunma Örgütü adında askeri bir örgüt kuruldu²⁶². Amerika'nın eksikliğini fark eden Batı Avrupa Devletleri Brüksel Antlaşması'nın genişletilmesini istediler. Bu antlaşmanın yerine 4 Nisan 1949'da ABD, Kanada, İzlanda, Danimarka, İtalya, Norveç ve Portekiz'i de içine alacak şekilde North Atlantic Treaty Organization yani Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı kuruldu. İngilizce isminde geçen baş harflerden hareketle

²⁵⁸ Ç. Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.540-541.

²⁵⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, VIII- LXXXV/XII, 08.07.1948, s.1000.

²⁶⁰ Ç. Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.541.

²⁶¹ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları II**, s.391.

²⁶² Erkan Portakal, **Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) ve Varşova Paketi'nin Kuruluş Süreci ve NATO'nun İlk On Yılı**, (Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul,2013, s.112.

bu antlaşmaya “NATO” denildi²⁶³. Antlaşma, gereken onay işlemi tamamlanınca 24 Ağustos 1949’da yürürlüğe girmiştir²⁶⁴. NATO’nun kuruluşunda iki neden belirleyici oldu: Bunlar Sovyet tehlikesi ve yayılcılığı ile Almaya sorunudur. Almanya sorunu 19. Yüzyılın ortalarından beri Almanya tarafından Almanların tek devlet altında birleşmesi şeklinde değerlendirilse de, diğer Avrupa devletlerine göre bu sorun Alman askeri gücünün Avrupa’da istikrarı ve güç dengesini bozma olasılığıdır. Buna göre Almanya Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına yol açarak, 20. yüzyılda iki kez Avrupa’daki sorunların kaynağı oldu²⁶⁵. NATO Antlaşması’na göre üyeler; “*Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın gaye ve prensiplerine göre, dünyada barışın korunması ve devamı için çalışacaklar, ülkelerden birine saldırı olursa, BM Antlaşmasınının 51. maddesine göre onu her yola başvurarak savunmaya koşacaklar, ortak miras ve medeniyetin korunması, iktisadi ve askeri kalkınma için işbirliği yapacaklar, bir başka devletle antlaşmaya aykırı antlaşma yapmayacaklar ve bütün işleri idare için birer üye ile temsil edilen Konsey kuracaklardı*”²⁶⁶. Üyeler, dünya barışını sağlayacaklarının, askeri ve ekonomi alanında işbirliği içinde olacaklarının, bir başka devletle antlaşmaya aykırı bir antlaşma yapmayacaklarının teminatını verdiler. Zaten Kuzey Atlantik Antlaşması’nın giriş kısmında, imzacı devletlerin BM’nin amaçlarına ve ilkelerine bağlı oldukları, dünyada barış istedikleri, demokrasiye, kişi özgürlüğüne ve hukukun üstünlüğüne dayanan bağımsızlıklarını, ortak varlıklarını ve uygarlıklarını korumaya kararlı olduklarını, Kuzey Atlantik bölgesinde sağlam bir düzen ve gönencin gelişmesine çalıştıklarını, ortak savunmaları ve barış ve güvenliğin korunması için birlikte çaba göstermek istedikleri belirtilmektedir²⁶⁷.

Batılı Devletlerin muhtemel bir Sovyet tecavüzüne karşı böyle bir ittifak antlaşması imzalamaları, Sovyetlerin Türkiye üzerindeki emellerinden hâlâ endişe duyan ve 1947 yılından beri ABD’den yardım alan Türkiye’de de ilgi uyandırmıştır. Türkiye ise bu dönemde Batılı devletler ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışıyordu²⁶⁸. Türkiye Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, 1949 Şubatında Avrupa İktisadi İşbirliği

²⁶³ Süleyman Kocabaş, **Adnan Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesine Giden Yol 1950-1960**, Bayrak Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2011. s.119.

²⁶⁴ İ. Soysal, **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları II**, s.392.

²⁶⁵ Nejat Doğan, “NATO’nun Örgütsel Değişimi 1949-1999: Kuzey-Atlantik İttifakından Avrupa – Atlantik Güvenlik Örgütüne”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, LX/III,2005, s.70.

²⁶⁶ S. Kocabaş, **Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı**, s.119.

²⁶⁷ İ. Soysal, **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları II**, s.392.

²⁶⁸ Mehmet Gönübol, Halük Ülman, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası(1945-1965)”, **Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1973) I**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1987, s.224.

Teşkilatı'nın toplantılarına katılmak üzere Londra ve Paris'e gitmeden önce verdiği demeçte, sınırlı coğrafi alanı sebebiyle Türkiye'nin hazırlanan Atlantik Antlaşması'na katılması mümkün olmayacaksa da Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere'yi içine alan Akdeniz Savunma Sistemi'nin kurulmasından yana olduğunu açıklamıştır²⁶⁹. Ankara'dan ayrılan Necmettin Sadak, Londra'da Ernest Bevin'le, Paris'te de Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'la konuştuğundan sonra yaptığı basın toplantılarında, Atlantik Paketi'nin "*mutlak surette tahdit edilmiş bir coğrafi bölgeye ait güvenlik*" sistemi olduğunu, bu nedenle Türkiye için buna iştirake hiçbir sebep olmadığını belirttikten sonra şöyle demişti: "*Fakat Avrupa'da barış yalnız kıta kısmında korunmaz. Bizce Avrupa barışı birdir ve bölünemez. Bu sebeptendir ki, biz Atlantik sahillerinin savunma sisteminin Akdeniz'de de bir anlaşma ile imtidat ettirilmesi veya tamamlanması imkânlarını tasavvur ediyoruz... Bu anlaşma, sonradan, bütün siyasi imkânlar tamamlanınca, münasip zamanda hasıl olabilir.*"²⁷⁰

Türkiye ilk başta NATO dışında bırakıldı. Bu da Türk kamuoyunda endişelere sebep oldu. Duyulan endişe iki noktada toplanıyordu:

"1.Sovyet tehditlerinin yenilenmesi karşısında Türkiye'nin güvenliği nasıl korunacaktır?"

*2.Atlantik Paketi üyelerine yapılan Amerikan yardımı, Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımının azalmasına yol açabilir mi?"*²⁷¹.

Bu iki konu Necmettin Sadak'ın, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Türk Delegasyonuna başkanlık etmek için Nisan ayının başında ABD'ye gittiği zaman Amerikan yetkilileri ile yaptığı konuşmada ele alınmıştır. Bu ziyareti esnasında Necmettin Sadak Dışişleri Bakanı Dean Acheson ile görüşükten sonra 13 Nisan'da Başkan Truman tarafından kabul edilmiştir. Truman ve Acheson'la yaptığı görüşmelerde Necmettin Sadak'a Atlantik Paketi'na benzer bir Akdeniz savunma paketi kurulmasının ABD tarafından tasarlanmadığının açıklandığı, buna karşılık Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı duyulan ilginin azalmadığı hususunda teminat verildiği anlaşılmaktadır. Bundan başka, Amerikan yöneticileri, Necmettin Sadak'a o günkü uluslararası durum karşısında Türkiye'ye askeri yardım

²⁶⁹ Yusuf Sarımay, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi (1939-1952)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s.79.

²⁷⁰ M. Gönlübol, A. H. Ülman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", s.224.

²⁷¹ Mehmet Gönlübol, A. Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası(1945-1965)", **(Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995))**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.225.

programının devam etmesinin Birleşik Amerika'nın dış politikasının en faal ve karakteristik yönlerinden birini teşkil ettiğini bildirmişlerdir. Bunun dışında ABD Başkanı Truman İsmet İnönü'nün kendisine Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'la gönderdiği mesaja verdiği cevapta da, İnönü'ye, ABD'nin Türkiye'ye karşı duyduğu ilginin azalmadığı konusunda güvence vermiştir.²⁷² Batı Avrupa Devletleri bir yandan Sovyetler Birliği karşısında güvenliklerini korumak için ABD ile NATO çerçevesinde savunma güçlerini birleştirirken, öte yandan da, milletlerarası alanda savaş sonunda yitirdikleri eski önemlerini yeniden kazanabilmek için kendi aralarında siyasal birleşme yolunu deniyorlardı. Bu denemelerin sonunda İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, İrlanda, İtalya, Norveç ve İsveç 5 Mayıs 1949 tarihinde Avrupa Konseyini kuran anlaşmayı imzalamışlardır. Avrupa Konseyini kuran devletler arasında Türkiye yer almamıştır. Bu durum kamuoyunda tartışmalara neden oldu. Bu dışlanmışlık daha fazla sürmeden Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 8 Ağustos 1949'da Strasburg'daki toplantıda Yunanistan ve İzlanda ile beraber Türkiye'yi de Avrupa Konseyi'ne çağırdı. Böylece Türkiye ve Yunanistan Avrupa Konseyi'ne kabul edildi²⁷³. Bu durum Türkiye'nin batı ittifakında yer alması için önemli bir adım olmuştur. Bununla yetinmeyen Türkiye NATO'ya girmek için teşebbüslerine devam etmiştir. Türkiye 1949 Aralık ayında NATO'ya girme konusunda ABD'nin kesin kararını istedi. Fakat bu durumda hiçbir değişiklik olmadı. Buna karşılık, 1950 Mart'ı başlarında Amerikan Akdeniz filosuna mensup bazı gemilerin İstanbul ve İzmir Limanlarını ziyaret etmeleri Türkiye'nin ABD'ye olan güvenini biraz daha arttırmıştır²⁷⁴.

NATO dışında bırakılan Türkiye, Sovyet tehlikesine karşı Batılı devletlerin dikkatini Doğu Akdeniz bölgesine çekmek amacıyla, Akdeniz İttifakı'nın gerçekleşmesi için teşebbüslerine devam etti. Bunun için NATO'nun tek Akdeniz ülkesi olan İtalya ile 24 Mart 1950'de Dostluk ve Hakemlik Antlaşması imzalamıştır. Sonuç olarak, bundan sonra Türkiye'nin NATO'ya yaptığı müracaatlar İtalya tarafından desteklenecektir. Türkiye'nin teklif ettiği bu pakt, İngiltere'nin menfaatlerine ters düşüyordu. Çünkü İngiltere, Ortadoğu'daki menfaatlerini korumak maksadıyla, böyle bir pakta Mısır ve Irak gibi bazı Ortadoğu ülkelerinin de katılmasını ve kurulacak olan Ortadoğu

²⁷² M. Gölübol, A. H. Ülman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", s.225-226.

²⁷³ M. Gölübol, H. Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", s.226-227.

²⁷⁴ Y. Sarıncay, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi (1939-1952)**, s.83.

kumandanlığının da İngiltere'nin komutası altında olmasını istiyordu. Oysa Türkiye bir Akdeniz Savunma Paktı kurulmasını teklif ediyordu. Bu nedenle İngiltere Türkiye'nin teklifini reddetmiş, ABD de gereken desteği vermemiştir. Bu sebeplerden dolayı Türkiye'nin güvenliğini sağlaması için önünde tek bir seçenek mevcuttu o da NATO'ya üye olmaktı. Bu dönemde Türkiye'de genel seçimlerin yaklaşması CHP hükümetinin NATO'ya girmek için resmi müracaatını teşvik mahiyetinde olmuştur. Çünkü bu sırada muhalefette bulunan Demokrat Parti, 1950 seçim kampanyasında NATO'ya girmeyi büyük bir mesele haline getirmiştir. Türkiye'nin NATO'ya girişi sadece dış politika ve güvenlik açısından değil, aynı zamanda iç politika bakımından da önemli görülüyordu. CHP hükümeti, genel seçimlerden önce, 11 Mayıs 1950'de NATO'ya katılmak için ilk resmi müracaatını yapmıştır. Sadece İtalya tarafından desteklenen bu müracaat Kanada ve Batı Avrupa ülkelerinin muhalefeti nedeniyle sonuçsuz kalmıştır²⁷⁵.

1- Kore Savaşı ve Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin NATO'ya Müracaatı

Yukarıda bahsedildiği gibi Türkiye NATO'ya katılabilmek için ilk başvurusunu Cumhuriyet Halk Partisi döneminde yapmıştı. Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimlerinde tek başına iktidar olduktan yaklaşık bir ay sonra 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı başladı. Kore, Doğu Asya'da kuzey-güney doğrultusunda uzanan dağlık bir yarımadadır. Japon adalarının batısında, 34-43 kuzey paralelleri ve 124-130'uncu boylamları arasında bulunmaktadır. Kore'nin kuzeyinde Rusya Federasyonu ve Çin, doğusunda Japon Denizi, batısında Sarı Deniz, güneyinde de Çin Denizi bulunmaktadır.²⁷⁶ Kore Jeopolitik durumu nedeniyle özellikle Çin'in, Japonya'nın ve Rusya'nın ilgi alanı olmuştur. 1905 yılında Japonya, Rusya İmparatorluğu'nu yenerek Kore'ye sahip oldu. 1945 yılında Japonya'nın tesliminden sonra bu bölge ABD ile Sovyet Rusya arasında bir anlaşmazlığa neden olmuştu. ABD ve Rusya kendilerine bağımlı hükümetler kurduktan sonra 1948-1949 yıllarında askerlerini geri çektiler. SSCB işgalindeki Kuzey Kore'de sosyalist, ABD işgalindeki Güney Kore'de kapitalist bir devlet kurulmak üzere Kore ikiye bölündü ve 38. enlem aralarında sınır kabul edildi²⁷⁷. Beş yıldan beri hazırlandıkları anlaşılan Kuzey Kore Silahlı Kuvvetleri Choi-Yung-Kun komutasında 25 Haziran 1950 sabahı saat 04.00'te Ongjin Yarımadası'nı

²⁷⁵ Y. Sarıncay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi(1939-1952)*, s.84-85.

²⁷⁶ *Kore'de Türk Muharebeleri*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 2012, s.1.

²⁷⁷ Ç. Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.547.

bombalayarak Güney Kore'ye karşı saldırıya geçti. Güney Kore Cumhuriyeti de aynı gün saat 11.00'de Kuzey Kore'ye savaş ilan etti²⁷⁸. ABD'nin isteğiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 25 Haziran 1950'de toplantıya çağrıldı²⁷⁹. Komünist Çin'in Birleşmiş Milletlere alınmaması dolayısıyla Güvenlik Konseyi toplantılarına katılmayan Sovyetler Birliği, 25 Haziran 1950 toplantılarını boykot etti. Sovyet vetosu tehlikesi ortadan kalkmış olduğundan Güvenlik Konseyi, Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırdıktan sonra sınır hattı olan 38. enlemi bozmuş olduğuna karar verdi. 27 Haziran 1950'de Konsey yine ABD'nin isteği üzerine Kuzey Kore'ye karşı zorlama tedbirlerinin uygulanmasını kararlaştırdı²⁸⁰. Yine aynı günde Birleşmiş Milletler, üyelerini Kore Cumhuriyetine saldırıyı karşılamak yeterliliğini verecek ve bu bölgedeki milletlerarası barış ve güvenliği geri getirecek yardımlarda bulunmaya çağırıyordu.²⁸¹ Bu süreçte TBMM gündemi de Kore Savaşı ile meşgul idi. 30 Haziran 1950 tarihli TBMM oturumunda söz alan Demokrat Parti İzmir Milletvekili Cihad Baban Kore Savaşı'nın devam ettiğini belirterek, Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin bir üyesi olan Türkiye'nin bu savaş karşısında takip edeceği tutumun ne olacağını Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'ye sordu. Ardından söz alan Köprülü, Kore Savaşı'na değinerek şu açıklamalarda bulunmuştur: *“Kuzey Kore Cumhuriyeti Güney Kore'ye karşı silahlı saldırıya geçmiştir. Hâlbuki o bölgede Birleşmiş Milletler Kore Komisyonu inceleme yapmış ve bir hudut belirlemiştir. Bundan dolayı bu hareket dünya barışına karşı bir tehdittir. Bu saldırı üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bir taraftan Güney Kore Hükümeti'nin isteği bir taraftan da dünya barışının korunmasıyla alakalı devletlerin talebiyle toplandı”*²⁸². Sözlerine devam eden Köprülü, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie tarafından bütün Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na dâhil devletlere gönderilen iki telgraf aldığını ve birinci telgrafın 27 Haziran tarihi ile Lake Success'den çekilen bir telgraf olduğunu belirttikten sonra telgrafi aynen okumuştur: *“Emniyet Konseyinin 25 Haziran 1950 tarihli ve 473 sayılı toplantısında almış olduğu kararın metnini bildirmekle şeref duyarım. Genel Kurulun 21 Ekim 1949 tarihli kararına atfen Emniyet Konseyinin, Kore Cumhuriyeti Hükümetinin kanuni şekilde kurulmuş ve Birleşmiş Milletler Kore Muvakkat Komisyonunun kontrol ve memuriyet havzası altında*

²⁷⁸ **Kore'de Türk Muharebeleri**, s.23.

²⁷⁹ **Ayn Tarihi**, Haziran 1950, s.112.

²⁸⁰ **Ayn Tarihi**, Haziran 1950, s.115.

²⁸¹ M. Gönlübol, H. Ülman, “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)”, s.228.

²⁸² **TBMM Tutanak Dergisi**, IX-XIV/I, 30.06.1950, s.310-311.

bulunan ve Kore ahalisinin meskûn bulunduğu bölgelerde, fiili kontrol ve hâkimiyeti haiz bir hükümet olarak tanıdığına,

Bu hükümetin Birleşmiş Milletler Muvakkat Komisyonunun nezareti altında Kore'nin o kısım ahalisinin serbest ve meşru seçimlere dayanarak kurulmuş yegâne hükümet olduğuna,

Âza devletlerin, Kore'nin mutlak İstiklalini ve birliğini meydana getirmek için Birleşmiş Milletlerin başarmak istediği neticelere karşı tevessül edilecek hareketlerden doğacak neticeler hakkındaki Genel Kurulun 12 Aralık 1948 ve 21 Ekim 1949 tarihli kararlarında beyan olunan mütalâatın Birleşmiş Milletler Kore Komisyonunun raporunda zikredilmiş olduğu ve durumun Kore Cumhuriyeti ve Kore ahalisinin emniyet ve selâmetini tehlikeye koyduğuna ve Kore'deki karışıklığın askeri muhasemata yol açabileceğini ve Kore Cumhuriyetinin Şimali- Kore Cumhuriyetleri tarafından silahlı bir taarruza maruz kaldığını derin bir endişe ile kaydederek bu hareketin sulhü ihlal ettiğine karar verildiğinden,

1. Askeri harekâtın derhal durdurulması ile Şimali-Kore askeri kuvvetlerinin derhal 38nci arz dairesine çekilmelerini Şimali-Kore makamlarından talep eder.

A) Tavsiyelerin en kısa bir zamanda Şimali-Kore makamlarına tebliğini,

B) Şimali-Kore kuvvetlerinin 38nci arz dairesine çekilip çekilmediklerinin müşahedesini:

C) Bu kararın tatbik edilip edilmediğinin işaretini Birleşmiş Milletler Kore Komisyonundan:

2. Bu kararın tatbiki için Birleşmiş Milletler her türlü yardımda bulunulmasını ve Şimali Kore makamlarına ise yardımda bulunulmaktan kaçınılmalarını bütün âza Devletlerden talep eder.

Trygve Lie

Kâtibi Umumi”²⁸³.

İkinci telgraf ise şöyleydi:

“Emniyet Konseyinin 474ncü toplantısında ittihaz ettiği aşağıdaki kararı bildirmekle şeref duyarım.

²⁸³ TBMM Tutanak Dergisi I, 30.06.1950, s.311.

Emniyet Konseyi,

Şimali – Kore kuvvetlerinin Cenubi Kore Cumhuriyetine silahlı taarruzları sulha karşı bir tecavüz teşkil ettiğine karar verdikten,

Silahlı kuvvetlerini 38nci arz derecesinin Şimaline çekmelerini Şimali-Kore makamlarından istedikten,

Birleşmiş Milletler Kore Komisyonunun raporundan, Şimali-Kore makamlarının muhasemata nihayet vermediklerini ve kuvvetlerini 38nci arz derecesinin Şimaline çekmediklerini ve Devletlerarası sulh ve emniyetin yeniden teessüsü için acele askeri tedbirler ittihazının şart olduğunu anladıktan,

Sulh ve emniyetin temini zımında gereken adımların atılmasını rica eden Kore Cumhuriyetinin talebini nazara aldıktan,

Sonra:

Silahlı tecavüzü püskürtmek ve bu bölgede devletlerarası sulhu ve emniyeti tekrar tesis etmek için, Birleşmiş Milletler teşkilatı azası olan Devletlerin Kore Cumhuriyetine gereken yardımı sağlamalarını tavsiye eder”²⁸⁴.

Lie'nin telgrafını okuduktan sonra sözlerine devam eden Köprülü, dış siyasette Birleşmiş Milletler şartına bütün kuvvet ve samimiyetle ortak olma, yeryüzünde barışı ve emniyeti koruma, saldırıya karşı koyma ve bütün milletlerin istiklallerine, toprak bütünlüklerine saygı duyma, bütün insanlığın saadetini, refahını temin çabalarının hükümetin takip ettiği ilkeler olduğunu ifade etmiştir. Köprülü'ye göre bu tecavüz karşısında Birleşmiş Milletler harekete geçmeseydi dünya barışı temelinden sarsılacaktı. Yine Köprülü, Birleşmiş Milletlerin kararını uygulama konusunda bütün kuvvetlerini harekete geçiren ABD Hükümetinin hareketini memnuniyetle karşılamanın sulhsever bütün milletlerin vazifesi olduğuna inanmaktadır.²⁸⁵ Fuad Köprülü daha önce yani 29 Haziran'da Lie'ye göndermiş olduğu ve meclis oturumunda okuduğu cevabi telgrafi ise şöyleydi: “Birleşmiş Milletler Konseyinin Kore'deki elim hadiselerle ilgili olarak yapmış olduğu teşebbüsleri bozulan barışın iadesini ve açıkça tecavüze uğramış bir Devletin egemenlik haklarının korunmasını sağlayacak ve bu suretle dünya sulhunun ve milletler güvenliğinin kuvvetlenmesine en müessir bir surette hizmet edecek bir kararın ifadesi addeden Hükümetim adına ve 28.VI.1950 tarihli 8755 sayılı telgrafınızın ihtiva

²⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi I, 30.06.1950, s.311-312.

²⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi I, 30.06.1950, s.312.

ettiği tavsiyeye cevap olarak zatı devletlerine Türkiye Cumhuriyetinin Birleşmiş Milletler Kurulunda bir üye olmak sıfatiyle deruhde eylemiş bulunduğu taahhütleri şart hükümleri dahilinde ve âzami samimiyetle yerine getirmeye âmade olduğunu bildirmeye müsaraat eder ve bu vesile ile derin saygılarımı sunarım”²⁸⁶. Daha sonra meclis başkanı, Dışişleri Bakanı’nın yukarıda geçen beyanatına dair 8 milletvekili tarafından bir önerge verildiğini belirterek verilen önergeyi meclise sundu:

“Yüksek Başkanlığa,

Kore hadiseleri dolayısıyla Dışişleri Bakanının Hükümet adına vermiş olduğu izahatla Yüksek Meclis tenevvür etmiş bulunuyor. Cumhuriyet Hükümetinin, Birleşmiş Milletler esprisi dahilindeki sulh anlayışını tasvip ettiğimizi bildiren ve aynı zamanda ruznameye geçilmesini tazammun eden takririmizin reye konulmasını teklif ederiz.

Dr. Ekrem Hayri Üstündağ(İzmir), Abidin Potuoğlu(Eskişehir), Cihat Baban(İzmir), Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu(Manisa), Dr. S. Barı (Seyhan), Z. Barlas(Konya), M. Yazıcı(Erzurum), M. Benker(İstanbul)”²⁸⁷.

Bu yazışmaların ardından Temmuz ayı başında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Türkiye’nin yapabileceği yardımın şeklini ve miktarını soran bir telgraf gönderdi. Bunun üzerine Hükümet adına Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü; “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Birleşmiş Milletler şartından mütevellit taahhütlerine sadıktır. Binaenaleyh Türkiye hükümeti Güvenlik Konseyinin bu hususta alacağı kararlara tevfikane harekete ve Konseyle temasa gelmeye hazırdır”²⁸⁸ diyerek yardım konusunda olumlu yanıt vermiştir

Kore Savaşı’na 16 ülke askeri birlik, 6 ülke de tıbbi yardım araçları ile katılmışlardı. 19 Temmuz 1950 tarihinde Celal Bayar başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu’nda Kore’ye asker gönderilmesine dair bir karar alındı. Muhalefet tarafından meclisten onay alınmadığı için eleştirilen bu karar, Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla 25 Temmuz günü Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie’ye bildirildi. Karar metni şöyleydi: “Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nden kaynaklanan yükümlülüklerine ve Güvenlik Konseyinin kararlarına uymayı görev bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Kore hakkında yardım talebini içeren 15 Temmuz 1950 tarihli telgrafınızı bu zihniyetle ve itina ile değerlendirmiştir. Cumhuriyet Hükümeti bu değerlendirme neticesinde söz

²⁸⁶ TBMM Tutanak Dergisi 1, 30.06.1950, s.312.

²⁸⁷ TBMM Tutanak Dergisi 1, 30.06.1950, s.312.

²⁸⁸ Zafer Gazetesi, 3 Temmuz 1950.

konusu kararları, içinde bulunulan şartlarda dünya barışı hizmetinde etkili ve etkin bir girişim, olarak düşünülmektedir. Gereğini ve önemini idrak ederek Kore’de hizmet yapmak üzere 4500 mevcutlu, silahlı bir Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeye karar vermiştir.

Profesör Fuad Köprülü

Türkiye Dışişleri Bakanı ”²⁸⁹.

Türkiye’nin Kore Savaşı’na alelacele katılmasının nedeni, Sovyet Rusya tehlikesine karşı batı bloğuna yanaşarak ekonomi ve güvenlik konularında yardım sağlamak olarak değerlendirilmektedir²⁹⁰. Türkiye Kore’ye asker göndermeyi kabul ettikten sonra 1 Ağustos 1950 tarihinde NATO’ya ikinci kez müracaat etti. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi çalışmalarına katılmak için 30 Temmuz 1950 tarihinde Brüksel’e giden Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Atlantik Paktı’na Türkiye ve Yunanistan’ın da katılması gerektiğini ifade etti. Ancak bu başvuru da NATO Konseyi’nde reddedildi. Bu ret kararında ABD’nin hazırlamış olduğu rapor da etkili olmuştu. Bu rapora göre, Türkiye ve Yunanistan NATO’ya katılırsa NATO’nun gelişimi olumsuz etkilenecektir²⁹¹. Yine raporda NATO üyeliği yerine Türkiye ve Yunanistan’ın Akdeniz Paktı çerçevesinde birleşmeleri gerektiği ifade ediliyordu. Tüm siyasi çekişmelerin devam ettiği sırada Kore’de savaş devam ediyordu²⁹². Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin Kore’ye asker gönderme kararı üzerine, Genel Kurmay Başkanlığı 3 Ağustos 1950’de 4.500 kişilik savaş birliğinin hazırlanmasını emretti. Gönderilecek askeri gücün komutanlık karargâhıyla gerekli birliklerden oluşacak bir tugay olması kararlaştırıldı. Erlerin, 1929 doğumlu ve gönüllülerin tercih edilmesi, işlemlerin 20 Ağustos 1950’ye kadar bitirilmesi istenmiştir²⁹³. Türkiye’nin askeri yardım göndermek hususundaki bu kararı ABD’de olumlu karşılandı. Tanınmış yorumcu Fulten Lewis, Newyork’ta Wor Radyosunda “*Türkiye’nin yardımı çok manalıdır. Çünkü Türkiye, dünya savaşı bittiğinden beri Sovyet tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Doğu Avrupa’daki komünist tehdidini Amerika önlemişti. Fakat dünyanın diğer kısımları ile olan münasebetlerimizde, yapılan yardımdan dolayı takdir görmek*

²⁸⁹ **Kore’de Türk Muharebeleri**, s.27.

²⁹⁰ Mustafa Albayrak , “Demokrat Parti Döneminde Türk Dış Politikası(1950-1960), **Türk Tarihinde Adnan Menderes II**, (Editörler: Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı, Hüseyin Üreten, Gülay Gündeay), Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın, 2012, s.592.

²⁹¹ Ç. Erhan, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s.545-546; **Akşam Gazetesi**, 31 Temmuz 1950.

²⁹² Ç. Erhan, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s.546.

²⁹³ **Hürriyet Gazetesi**, 9 Ağustos 1950.

ender tesadüf edilen bir vakıa olduğundan, bugünkü durumda ve bilhassa bu şartlar içinde Türkiye'nin yardım teklifi son derece ferahlatıcıdır"²⁹⁴. Kore'ye gidecek birliğe, Tümen Komutanı yetkisi ile 2. Zırhlı Tugay Komutanı Tuğgeneral Tahsin Yazıcı'nın komuta etmesi uygun görülmüştür²⁹⁵. Birliğin Kurmay Başkanlığına Kurmay Yarbay Selahattin Tokay; Alay Komutan yardımcılığına ise Piyade Yarbay Natık Poyrazoğlu atanmıştır²⁹⁶. Kore'de Türk Silahlı Kuvvetleriyle çalışmak amacıyla Topçu Albay Thomas Gumby başkanlığındaki beş kişilik Amerikan müşavir grubu Türk kuvvetleriyle Kore'ye gitmişlerdir. Amerikan kuvvetleriyle tugayın bağlantı kurmasında, ikmal işlerinde ve yeni Amerikan silahlarıyla yapılan eğitim ve atışlara yardım etme konusunda bu kurulun yaptığı yardımlar faydalı olmuştur. Kurul personelinin isimleri şu şekildedir: Başkan Topçu Albay Gumby, üye Piyade Kurmay Yarbay Wedwer, üye İstihkâm Binbaşı Munsin, üye Ordonatım Subayı Robenson, üye Muharebe Yüzbaşı Lorenzo'dur²⁹⁷. Tugay'ı Kore'ye taşıyan beş gemi, Süveyş Kanalı-Kızıldeniz-Mendep Boğazı-Seylan adasının merkezi Colombo-Singapur-Filipinler ve Formoza Adası deniz yolunu izleyerek yirmi bir günde Kore'nin güneydoğusunda bulunan Pusan limanına 18 Ekim 1950 tarihinde varmıştır²⁹⁸.

Türk Tugayı'nın Kore Savaşı'nda katıldığı muharebeler ise şöyledir;

a) Kunuri Muharebeleri (26-30 Kasım 1950)

Kunuri Kuzey Kore'nin başkenti Pyongan'ın daha kuzeyinde bir yerdedir. BM ordusu Kuzey Kore ordusunu püskürttü ancak hesap edilmeyen Çin'in çok üstün kuvvetlerle yaptığı karşı taarruz sonucunda 26 Kasım 1950 günü 2. Güney Kore Kolordusu cephesinin yarılması ve Tokchon'un sarılması üzerine; Kore'de durum BM kuvvetleri aleyhine dönmüştür. Tokchon'u saran düşman kuvvetleri, haritada 4000 kişi olarak gösterilmiştir. 9. Kolordu Komutanı Tümgeneral John B. Coulter Tokchon şehrinin düşman tarafından kuşatıldığını söyleyerek Türk Tugayına hemen harekete geçmesi için emir vermiştir. Bu emir üzerine Türk Tugayı ilk olarak Kunuri'nin 25 km doğusundaki Wawon bölgesine yürümüş yolu kapatmak için geceyi burada geçirmiştir.

²⁹⁴ **Ayin Tarihi**, Ağustos 1950, s.106.

²⁹⁵ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 030.11.1/216.30.6

²⁹⁶ Ahmet Elmas, **Kore Savaşı'nda Türk Ordusu** (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2004, s.37.

²⁹⁷ **Kore'de Türk Muharebeleri**, s.34.

²⁹⁸ M. Gönlübol, H. Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası(1945-1965)", s.228; A. Elmas, **Kore Savaşı'nda Türk Ordusu**, s.44.

27 Kasım sabahı 2. Taburu izleyerek topçu taburu hareket etmiştir. Ardından 3. Piyade Taburu, istihkâm ve muharebe bölüklerinin geri kalan kısımlarıyla uçaksavar bataryası yürüyüş kolundaki yerlerini almışlardır. Bir keşif ve emniyet kademesi olarak en ileride giden takviye edilmiş motorlu keşif birliğini piyade taburları yaya olarak takip etmiştir. Bunların da aralarında ve gerilerinde yürüyüş koluna giren Topçu Taburuyla Uçaksavar, Havan, İstihkâm ve Muharebe Bölükleri, Tugaya bağlı birlikler ise motorlu idiler. Yaya olan piyade taburlarında, karargâhlar ve bazı servislerde de motorlu araçlar vardır. Kısmen yaya kısmen motorlu olan bu yürüyüş kolu sarp ve ormanlık bir arazide, dar bir şose üzerinden Tokchon istikametinde yürüyüşe geçmiştir²⁹⁹. Tugay, Tokchon'a ilerlerken saat 14.30 sıralarında 9. Kolordu Komutanlığından bir emir almıştır. Emre göre Tokchon'a gidilmeyecek, kamyonlardan indikleri yerin 10.000 yard³⁰⁰ doğusunda kalarak yolu kapatacaklardı. Çünkü Chongsangni'de bir alay kadar düşman vardı. Ancak Tugay bu emri yerine getirmemişti. Çünkü bu bölge Tugayı tehlikeye düşürebilecek kadar çok ilerideydi ve belirtilen yerde hava kararmadan savunma tertibatı almak için vakit elverişli değildi. Tugay Komutanı Kolordu emrini tamamen yerine getirmeyip Choyangmyon kesimine dönerek Kunuri Tokchon yolunu tıkama kararını vermiştir. Tugay Birlikleri Wawon bölgesine ancak karanlık bastıktan sonra gelmeye başlamıştır. Geriye yürüyüş sırasında Wawon'dan yaklaşık 3 km kuzeydoğuda Amerikalı Muharebe Yüzbaşısı Lorenzo'nun Tugay Karargâhına bağlı olan havaleli telsiz arabası arıza yaparak yolu tıkadığı için Tugayın Artçı Müfrezesinin araçları geçemeyip durmak zorunda kalmıştır. Bu esnada yaklaşmayı başaran düşman kuvveti 28 Kasım 1950 günü gece saat 02.00'de sözü edilen keşif müfrezesine havan ve makineli tüfek ateşi açarak ansızın saldırıya geçmiştir. Bu saldırıda Amerikalı Muharebe Yüzbaşısı Lorenzo ile Tugayın telli muharebe ve istihkâm takım komutanları esir düşmüştür. Birçok er şehit düşmüş veya kaybolmuştur³⁰¹.

aa) Wawon Muharebesi (28 Kasım 1950)

Bu muharebe dört ay önce oluşturulan 1. Türk Tugayı'nın Kunuri'deki ilk muharebesidir. 28 Kasım sabahı düşman ile karşı karşıya gelindi. Tugay çok sarp ve kapalı bir arazi ile soğuk hava şartları altında, çok üstün sayıda bir düşmana karşı giriştiği taarruzla düşmanı durdurmuştur. Tugay Komutanlığı muharebeyi keserek 5 km

²⁹⁹ Kore'de Türk Muharebeleri, s.58-60.

³⁰⁰ 1 yard 0,9144 metre olarak hesaplanan ölçü birimi.

³⁰¹ Kore'de Türk Muharebeleri, s.60-61.

kadar geride bulunan Sinnimni mevzilerine çekildi ve böylece düşmanın hareketini bir gün geciktirdi³⁰².

ab) Sinnimni Baskını (29 Kasım 1950)

Gece saatlerinde Sinnimni mevzilerine çekilen Türk birliğini düşman kuvvetleri takip etmişti. Geri çekilme sırasında birçok Güney Koreli halk ve mülteci de Sinnimni köyüne geldi. 28/29 Kasım gece yarısına kadar çatışma olmamasına rağmen ani bir baskın meydana gelmiştir. Bu baskın Türk birlikleriyle Sinnimni bölgesine gelen sivil mülteci ve Güney Kore askeri personeli kılığında girmiş Kuzey Kore gerillaları ve bunların işbirlikçileri ile Çinliler tarafından gerçekleştirilmiştir³⁰³. Bu durum karşısında 3. Piyade Taburu, Topçu Taburu ve Havan Bölüğü hemen düşmanın ateş çemberinden çıkarak bir kısım malzemelerini de bırakmak zorunda kalmışlardır. Yola hâkim tepeleri elinde bulunduran 7. Bölük geri çekilmiş, düşman bu tepelere, Sinnimni'ye ve buradan Kaechon'a giden yola hâkim olmuş aynı zamanda 1. ve 2. Taburların arasındaki irtibatı kesmiştir. 1. Taburun 2. Bölüğü ile 2. Tabur düşmana karşı bütün gece ve ertesi gün öğleye kadar yerlerini korumuşlardır. Sinnimni'nin ve vadinin güneyindeki tepeleri tutan 2. Bölük bu bölgeyi 29 Kasım öğleye kadar savunup elde tutmayı başarmıştır. 29 Kasım 1950 günü öğle vakti, Tugay Komutanı ileride kalan 2. Bölük ile 2. Taburun geriye çekilmelerini sağlamak için Kunuri'deki talimgâhtan Kaechon'a getirttiği 2. Talimgâh Bölüğü ile Sinnimni'ye doğru bir taarruz yaptırmıştır. Amerikan Tank Takımı bu bölüğün ilerlemesine toplarıyla yardım ederken Topçu Taburu ve Havan Bölüğü de taarruzu desteklemiştir. Amerikan uçakları köye ve düşmana ateş etmiş ancak Sinnimni geri alınamamıştır. 1. Taburun 2. Bölüğü ile 2. Tabur bölgeden çekildiler. 2. Bölük Kaechon'un hemen doğusunda ve yolun güneyindeki tepeyi tutan tabura katılmıştır³⁰⁴.

ac) Pongmyongni (Kaechon) Muharebesi

Kaechon bölgesine çekilen Türk Tugayı, üstün düşman kuvvetlerinin saldırılarına maruz kaldı. Bunun üzerine Tugay her iki taraftan kuşatılmamak için geri çekilme kararı almıştır. Türk Tugayı, katıldığı Wawon, Sinnimni ve Kaechon

³⁰² Kore'de Türk Muharebeleri, s.63.

³⁰³ A. Elmas, Kore Savaşı'nda Türk Ordusu, s.65.

³⁰⁴ Kore'de Türk Muharebeleri, s.64-66.

bölgesindeki muharebelerde üstün sayıdaki düşman kuvvetlerine karşı yalnız savaştı ve ağır kayıplar verdi. Ama netice itibariyle 9. Kolordu'nun yan ve gerilerine doğru ilerlemek isteyen büyük düşman kuvvetlerine karşı mücadele ederek görevini yapmış ve 8. BM Ordusu'nun geri çekilmesini sağlamıştır³⁰⁵.

ad) Kunuri Boğazı Muhaberesi (29-30 Kasım 1950)

Türk Tugayı Pongmyongni- Kunuri yolunun geçtiği boğazdan 29/30 Kasım gecesi Amerikan Piyade Taburu ve tanklarıyla beraber omuz omuza mücadele ederek geçecektir. Yaklaşık 4 km uzunluğundaki bu boğazın her yanı düşman tarafından tutuluyordu. Düşman piyadeleri ile gerillalar yerli komünist kılavuzların yardımıyla kuzeyden ve güneyden dolaşarak mevcut patika ve izlerden geçip bu boğazı tutmuş, yola hâkim tepelere makineli tüfek, havan ve roketatar grupları yerleştirmişlerdi. 29 Kasım 1950 günü yaklaşık saat 21.00 sıralarında, yolun güneyinden gelen bir düşman kuvveti Amerikan Piyade Taburunun bazı kısımlarının tuttıkları 107 rakımlı tepeye, birer saat ara ile iki taarruz yaptıysa da ateşle geri püskürtülmüştür. Düşmanın güneyden boğaza doğru yaptığı bu gece taarruzlarıyla yolun kuzeyindeki diğer grupların işaret fişekleri atarak ve boru çalarak işbirliği yaptıkları görülmüştür. Türk Topçu Taburu erken davrandığı için boğazdan ateş yemeden geçerek Kunuri'nin 1 km kadar güneydoğusunda, yolun kuzeyindeki düzlüğe gelmiştir. Burada bulunan Amerikan Topçu Taburunun yanında az süre kaldıysa da hava kararırken kendiliğinden Anju yoluyla Pyongyang'a gitmiştir. Buna karşılık Pongmyongni'den geri çekilen, artçıya kalan yaya birlikler boğaza girerken ve boğazın içinde ilerlerken sağdan, soldan ve ileriden gelen ateş altında düşmanla küçük gruplar halinde uğraşarak kendilerine yol açmak zorunda kalmışlardır Ayrıca yolda bozulup kalan ve başka sebeplerden dolayı duran motorlu araçlarla boğazın tıkanmış olması çekilmeyi güçleştirmiştir. Amerikan Taburu da araçlarından inerek boğazı Türk birlikleriyle beraber açmaya mecbur kalmıştır³⁰⁶.

30 Kasım 1950 günü saat 03.00 sularında 4 Amerikan uçağının düşman mevzilerini isabetli şekilde bombalaması ve Tümen tanklarının boğazı zorlamalarının yanında, Türk birlikleri de süngü muharebeleri ile boğazdan çıkabildiler. Türk birlikleri

³⁰⁵ Adnan Üzmez, **İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Gelişen Olayların Işığında Kore Savaşı ve Türkiye**(Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2006, s.105.

³⁰⁶ **Kore'de Türk Muharebeleri**, s.67-68.

38. Amerikan Alayının gönderdiği tank ve kamyonlardan faydalanarak yaya ve bindirilmiş olarak karışık bir halde 30 Kasım 1950 günü Kunuri'ye gelmiştir³⁰⁷.

ae) Pyongyang'a Çekiliş (30 Kasım 1950)

Tugay Komutanı Tahsin Yazıcı, Tugayın Kunuri'de toplanmış olan kısımlarına verdiği emirle ilk toplanma yeri olarak Sunchon üzerinden Pyongyang'ı göstermiştir. Kunuri dolaylarından güneye gitmek için biri Sunchon Boğazı diğeri daha batıda Anju üzerinden geçmek üzere iki yol vardır. Ancak Tokchon ve Kaechon dolaylarından güneybatıya doğru ilerleyen düşman daha önce bu boğazı tutmuş ve kesmiştir. Bu yüzden Sunchon Boğazı da ancak Türk ve Amerikan birliklerinin kendilerine ve Amerikan Tümeninin Karargâhına yol açmak için küçük gruplarla yaptıkları zor ve çok kanlı mücadeleler sayesinde geçilebilmiştir. Türk ve Amerikan birlikleri bu boğazdan geçmek için büyük zayıat vermişlerdir. Tugay Komutanı, Tugay Karargâhının Birinci Kademesi, Topçu Taburu ve Anju yoluna sapan diğer Türk ve Amerikan birlikleri, Anju yolundan çekilerek Pyongyang'a varmıştır. Tugay 1 Aralık 1950 sabahından itibaren burada toplanmaya başlamıştır³⁰⁸. Türk Tugayı bu muharebede 218 şehit, 455 yaralı ve 94 kayıp olmak üzere toplam 767 insan kaybetmiştir³⁰⁹.

b) Kumyangjang-ni Muharebesi (25-29 Ocak 1951)

Kuzey Çin ordusunun 25 Kasım 1950'de başlattığı taarruzlar büyük bir şiddetle devam ediyordu. Çin kuvvetleri BM kuvvetlerine ağır darbeler indirdi. Bu da BM kuvvetleri arasında büyük bir paniğe neden oldu. Bu yüzden BM kuvvetleri düşmanı durdurmak için İmjın Nehri güneyinde savunma hattını işgal etti. 29 Ocak 1951'de bütün cephede taarruza başlayarak düşmanı 38. Paralelin kuzeyine sürmeyi başardı. Bu muharebede Türk Tugayından 12 asker şehit olmuş, 31 asker de yaralanmıştı. Düşman kaybı ise BM kaynaklarınca 1734 olarak tespit edilmişti³¹⁰.

Türk Tugayı bu muharebede de büyük başarı kazandı. Kore Hükümeti tarafından savaşın yapıldığı alanın en yüksek tepesine Türk Zafer Anıtı dikildi. Türk Tugayı'nın Kumyangjang-ni Muharebelerinde gösterdiği üstün ve fedakârlık dolayısıyla Amerikan

³⁰⁷ **Kore'de Türk Muharebeleri**, s.68-69.

³⁰⁸ **Kore'de Türk Muharebeleri**, s.69-70.

³⁰⁹ **Kore'de Türk Muharebeleri**, s.70.

³¹⁰ Gazi Doğan, **Kamuoyunda Kore Savaşı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, **Sayfa No Yok**.

Kongresi'nce, ABD'nin en büyük nişanı olan Mümtaz Birlik Nişanı ve Beratı verilmiştir. Türk Tugayı'na ayrıca Güney Kore Cumhurbaşkanı Synman Ree tarafından Cumhurbaşkanlığı Birlik Nişanı verilmiştir³¹¹.

c) Türk Tugayı'nın Savunma ve Taarruz Muharebeleri

ca) Savunma Muharebeleri (1-18 Mayıs 1951)

29 Nisan 1951'de Türk Tugayı 1. Kolordu'nun Seoul (Seul) köprübaşı mevzilerinin sağ kanadındaki 25. Tümen'in emrinde ve bu tümenin sağ kanadında ikinci hatta mevzileştirilmiştir. 29 Nisanda yapılan hava keşiflerine göre düşman kuvvetleri küçük gruplar halinde kuzeybatıya Uijongbu'ya hareket etmişlerdi³¹². Düşman Uijongbu Seoul ve bu yolun batısında şiddetli taarruzlar yapmakta idi. 30 Nisan 1951'de Garney Köprüsü'nü koruma görevi verilen 2. Tabur aynı zamanda Han nehrini savunan Filipin Taburuna da yardım ediyordu. Türk Silahlı Kuvvetleri 2. Tabur'un koruduğu köprünün kuzeyinde ve 25. Tümen'in sağ kanat derinliğindeki ikinci hattın doğu kısmını oluşturan hâkim bölgeyi işgal ve gerektiğinde savunmak üzere görev aldı. Verilen emre göre 3. Tabur, köprü muhafızı olan 2. Tabur'un 2,5 km kadar kuzeyindeki Acha-ri köyünün batısındaki 214 ve 348 rakımlı tepeler ile bu civardaki tepeleri; 1. Tabur; 3. Tabur'un 1,5 km kuzeyindeki 292 rakımlı ve bu civardaki tepeleri; 2. Tabur da 3. Tabur ile köprü arasındaki tepeleri çevre savunması düzeniyle işgal ettiler³¹³. Düşman direnişi hafif olmasına rağmen BM kuvvetlerinin doğu ve batı kesimlerde harekât tarzı taarruz şeklinde olmuştur. Keşif kuvvetleri merkez kesiminde Uijongbu'nun 5 mil³¹⁴ kuzeyine ve daha doğuda ise Chunchon'a ilerlemişlerdir. Türk Tugayı Komutanlığı tarafından 5 Nisan-5 Mayıs dönemi için hazırlanan rapora göre Türk birlikleri 7 subay, 5 astsubay, 77 er şehit; 1 astsubay, 108 er kayıp ve 5 subay, 3 astsubay, 115 er yaralı olmak üzere 321 asker kaybetmiştir³¹⁵.

13 Mayıs 1951 saat 13'te köprü muhafızı olan 2'nci Tabur 24. Alayın batı kanadının 2,5 km kuzeyindeki 143 rakımlı tepe, Sosari bölgesine hareket etti. 2. Tabur, 143 rakımlı tepe ile bu tepenin doğu ve batısındaki tepeleri üç bölüğü ile cephe kuzeye

³¹¹ A. Elmas, **Kore Savaşı'nda Türk Ordusu**, s.71.

³¹² **Kore'de Türk Muharebeleri**, s.131.

³¹³ **Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953)**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.287-288.

³¹⁴ 1kara mili:1,609344 km'dir. 1 deniz mili:1,85200 km'dir.

³¹⁵ **Kore'de Türk Muharebeleri**, s.131.

olmak üzere işgal etti. 3. Tabur, Sosari batısında ve 133 rakımlı tepenin kuzeyi ile bu tepenin doğusundaki tepeleri üç bölüğü ile cephe güneye olmak üzere işgal etti. 1. Tabur ise, iki tabur arasındaki aralıkta bir bölüğü batıya diğer bölük doğuya mevzilendi. Hava Bölüğü, Alay Karargâhı ve bağlı birlikler bu mevziin içine alındılar ve yalnız Türk Silahlı Kuvvetleri Karargâhı Tümen emri ile bu dairenin dışında kaldı ve Tümenin hattı üzerinde Ch'onggi-ri batısında komuta yerini kurdu. Topçu Taburu bu mevziden geriye alınmış ve asıl muharebe hattının gerisinde mevzilendirilmiştir. 25. Tümen Topçu Komutanı 15,5 ve 10,5'lük 2 taburunu takviye topçusu olarak Türk Silahlı Kuvvetlerini destekleme ayırdı ve her tabur dokuz tevkif ateşi sahasına tanzim atışları yaptı³¹⁶. 13 Mayıs'ta 1. Kolordu cephesine düşman taarruz etmiştir. Türk Tugayına yaklaşmış ve kuzeye doğru mevzilenmiş olan düşman kuvvetleri 2. Tabura saat 22.00'de saldırmıştır. Bu saldırı Türk ve Amerikan topçusunun ve uçakların muharebe sahasını devamlı olarak aydınlatmaları sayesinde püskürtülmüştür. Düşman Türk mevzilerine tekrar saldırarak Türk Tugayını şiddetli top ve havan ateşi altına almıştır. Çok miktarda subay ve er zayiatına sebep olan bu ateşler, 2. Tabur Komutanı Binbaşı Mikat Uluönlü'nün de şehit olmasına neden olmuştur³¹⁷. 17 Mayıs günü saat 23.48'te düşman kuvvetleri yine taarruz etmiştir. Saat 00.00'da düşman hücumları iyice şiddetlenmiş ve Türk birliklerine ait bir kısım mevzilere girmişlerdir. Düşman geri püskürtülerek perişan hale getirilmiştir. Bu gece, tahmin edilen 1500 düşman zayiatına karşılık Türk birliklerinin zayiatı 2 subay, 9 er şehit; 4 subay, 2 astsubay, 18 er ise yaralıdır³¹⁸.

cb) Taarruz ve İlerleme Muharebeleri (20 Mayıs-4 Haziran 1951)

Türk Tugayı, asıl savunma hattındaki 24 ve 35. Alayların iç kanatları üzerinden birinci savunma hattını aşarak bu iki alayla birlikte kuzeye doğru ilerleyecek ve karşılaştığı düşmana taarruz ederek planlanan günlük hedefine varacaktı. Türk Tugayı Tank Bölüğü ile piyade takımını 20 Mayıs 1951 saat 04.00'te 1. savunma hattından kuzeye geçirdi. Sağda 1. , solda 3. Taburu 1. hatta görevlendirdi. 1. Tabur saat 09.15'te terk edilmiş olan 143 rakımlı tepeye muharebe ile vardı kuzeydeki 161 rakımlı tepeye de taarruz etti. Tabur daha kuzeyde bulunan 218 rakımlı tepeye de birkaç defa taarruz

³¹⁶ Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953), s.294.

³¹⁷ Kore'de Türk Muharebeleri, s.131-132; Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953), s.295.

³¹⁸ Kore'de Türk Muharebeleri, s.132.

etmiş ancak tepeyi zapt edememiştir. 3. Tabur, 20 Mayıs 1951 saat 9.30'da Chonggi-ri kuzeyindeki 54 rakımlı tepeyi saat 11.55'te zapt ettikten sonra 2 km kuzeyindeki 188 rakımlı tepeyi de muharebe ile zapt etti. Türk Tugayının iki tarafındaki 25. Tümenin alayları ilerleyemediği için geceyi 143-188 rakımlı tepeler hattında geçirdi. 2 Tabur da 143 rakımlı tepenin batısına getirildi. Bu muharebede düşmanın kaybı 500 kadar olduğu tahmin edildi. Türk Tugayından ise 2 er şehit oldu ve 1 subay ile 20 er yaralandı³¹⁹.

21 Mayıs 1951'de Türk Tugayı 1. Taburla 218 rakımlı tepeden sonra 199 rakımlı tepeye de taarruz ederek 14.45'te tepeyi zapt etmiştir. Bu muharebede 44 Çin askeri esir alınmış 250 Çin askeri öldürülmüştür. Türk birliklerinde 14 er yaralanmıştır. Düşman kuvvetlerinin kaybı ise 15.000 yaralı, 30.000 ölü olduğu tahmin edilmektedir. 22 Mayıs 1951'de 1. ve 9. Kolorduların saldırıları devam ederken 10. Kolordu düşman saldırılarını durdurmuş, 3. Güney Kore Kolordusunun cephesine giren 27. Çin Ordusunun taarruzları da şiddetlenmiştir. Türk Tugayı Havan Bölüğünün ateşleri ve Tank Bölüğünün yardımıyla 203 rakımlı tepeyi zapt etmişler ve birlikler 4 km daha ilerleyerek günlük hedeflerine varmışlardır. 23 Mayıs 1951'de 1. ve 9. Kolordular kimi yerlerde düşmanla çatışarak kimi yerde ise düşmanla karşılaşmadan günlük hedeflerine ulaşmışlar, 10. Kolordu tümenleri ise saldırıya geçmiştir. Düşman çekildiği için Türk Tugayı kayıp vermeden 2 mil ilerleyerek ikinci taarruz hedefini işgal etmiştir. 1. Güney Kore Tümeni de İmjın Nehri'ne ulaşmıştır. 24 Mayıs'ta 1. ve 9. Kolordular kuzeye doğru ilerlemeye devam etmiştir. Türk Tugayı düşmanla herhangi bir şekilde temas etmeden 12 km ilerlemiş bu bölgede 3. Tabur muharebe idare yerinde karargâh subaylarından bir kısmının bulunduğu çadırda tahminen gerillacıların koyduğu bombanın patlaması ile 3. Tabur ve 12'nci Bölük komutanları şehit olmuşlardır. 25 Mayıs günü de Birleşmiş Milletler Ordusu saldırıya devam etmiş, bütün cephede sınır olan 38. paralel dairesine 2 mil kadar ilerlemiştir. Türk Tugayı da bölgesini Kanada Tugayına devrederek Uijongbu'da ihtiyata alınmış ve 4 Haziran 1951'de ihtiyatta kalmıştır³²⁰.

d) Kore'de Son Muharebeler ve Ateşkes (28-29 Mayıs 1953)

1951 yılının ortalarına doğru büyük askeri harekât durmuş, taraflar ateşkes görüşmelerine başlamışlardı. Fakat iki yıl devam eden ateşkes görüşmelerinden

³¹⁹ Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri(1950-1953), s.298-299.

³²⁰ Kore'de Türk Muharebeleri, s.134-135.

özellikle esirlerin iadesi gibi konularda uzlaşma sağlanamadığı için sonuç alınamıyordu. Düşmanın iki hedefi vardı: Ya Panmunjan ateşkes görüşmelerinde isteklerini kabul ettirecekler ya da BM hatlarını yarararak sonuca ulaşacaklardı. Askeri baskı kozunu kullanma isteyen Kuzey Kore taarruzu 28 Mayıs 1953’de Doğu ve Batı Berlin, Vegas, Elko ve Korson’daki saldırılar ile başladı. 30 saat süren 28-29 Mayıs 1953 tarihli taarruz çok kanlı bir şekilde geçmiştir. Bu muharebede Türk Tugayından 151 asker şehit, 241’i de yaralanmıştır. Bu saldırıda düşman 38. Paralel hattının güneyine geçemedi. 3. Türk Tugayı bu muharebelerindeki başarısından sonra ABD Cumhurbaşkanlığına Legion of Merit nişanı verilmiştir³²¹.

Panmunjom Ateşkes Antlaşmasınının 27 Temmuz 1953’de imzalanması kararlaştırıldı Mütareke belgeleri, 27 Temmuz 1953 saat 10.00’da Panmunjom’da Birleşmiş Milletler adına General Harrison ve komünistler adına Nam İl tarafından imzalandı Aynı belgeleri, Birleşmiş Milletler Ordusu Başkomutanı Mark Clark 3 saat sonra Munsan-ni’de imzaladı Yine bu belgeler aynı saatte Kore Halk Orduları Başkomutanı Kim İl Sung ve Çin Halk Gönüllüleri Komutanı Peng Keh Hüai tarafından imzalanarak Kore’de 3 yıldan beri devam eden savaş geçici bir süre için çarpışmaların kesilmesiyle durdurulmuştur³²².

Türkiye Cumhuriyeti askerleri bu savaşta büyük bir azim göstererek başarı elde etti. Başından itibaren verilen zayıat sayılarına göre 3. Türk Tugayı’nın Kore’den ayrılış tarihlerine denk gelen 27 Temmuz 1953 tarihine kadar muharebe zayıatı 619 şehit, 1599 yaralı, 168 kayıp; muharebe dışı zayıatı ise 96 ölü ve 517 yaralıdır. 4. Türk Tugayı’nın Kore’deki görevinin bitmesine yakın bir tarih olan Mayıs 1954 sonu muharebe zayıatı 619 şehit, 1599 yaralı, 168 kayıp; muharebe dışı zayıatı da 106 ölü ve 581 yaralıdır³²³. Bu savaştan sonra Türkiye’nin NATO’ya girişi kolaylaşmıştır. Türk Ordusu’nun Kore Savaşı’nda göstermiş olduğu performans, Demokrat Parti’nin hem içerde hem de dışarıda itibarını arttırmıştı.

2- Türkiye’nin NATO’ya Alınması

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa dengesinde meydana gelen boşluktan faydalanan Sovyet Rusya, gerek Balkanlar gerekse Türkiye ve özellikle boğazlar

³²¹ Muharipgaziler.org.tr/kore savaşı/ (Erişim:23.05.2018 Saat:22.20)

³²² Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri(1950-1953), s.396-397.

³²³ Kore’de Türk Muharebeleri, s.172.

üzerinde nüfuz sahibi olmak istiyordu. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Türkiye'nin iç ve dış politikasını bu Sovyet tehdidine göre belirlediği ve batı bloğuna yanaştığı yukarıda belirtilmişti. 1950 seçimlerinden sonra iktidara gelen Demokrat Parti de Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu politikalarını devam ettirecektir. Nitekim 28 Mayıs 1950'de önce Parti Meclis Grubuna ardından da 29 Mayıs'ta TBMM'ye sunulan ilk Demokrat Parti Hükümeti programında iç politikada belirgin bir demokrasi vurgusu göze çarpmaktadır. Demokrat Parti programında; cumhuriyetçi olduğu vurgulanıyor, “*geniş manası ile demokrasinin bütün devlet faaliyetlerinde milli iradeyi hâkim kılmak, yurttaşın ferdi ve içtimai bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek*” olduğu belirtiliyordu³²⁴. Demokrat Parti Cumhuriyet Halk Partisi'nin aksine cumhuriyetçilik ile demokrasiyi kaynaştırıyor ve bu iki kavramı iç içe geçmiş bir şekilde tanımlıyordu. Programda “*milli iradeye*” vurgu yapılırken, Türk siyasi hayatında çok özel bir anlam taşıyacak olan kavram yeniden ön plana çıkarılıyordu³²⁵. Dış Politikaya gelince barışçıl bir dış politika izleneceği ve geleneksel İngiliz-Fransız ittifaklarına sadık kalınacağı belirtiliyordu. ABD'ye karşı izlenecek strateji için de şu ifadeler yer verilmişti: “*Büyük dostumuz Birleşik Amerika'nın askeri sahadaki maddi ve teknik yardımlarından, aynı zihniyet ve anlayışla, daha geniş mikyasta ve daha süratle istifadeler teminini tahakkuk ettirmeye çalışacağız*”³²⁶. Yine Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü Demokrat Parti Hükümeti'nin daha ilk aylarında verdiği demeçte dış politika ile ilgili şunlardan bahsediyordu: “*Bugünkü dünyanın, siyasi ve manevi telakkileri birbirinden tamamen iki cepheye ayrıldığı, hazin olmakla beraber, artık hakikattir. Bugün, manevi kuvvetlere dayanan hürriyet sever ve sulhsever milletlerden meydana gelen demokrasi cephesi karşısında, bu kıymetleri hiçe sayan ve onlarla alay eden bir Komünizm Emperyalizmi mevcut bulunuyor. Demokrat ve sulhsever milletlerin bu korkunç emperyalizm ile uyuşabilmek hayaline kapılarak beş yıldır giriştikleri bütün teşebbüsler daima sonuçsuz kalmış ve bu derin gaflet, Komünizm Emperyalizminin hırs ve alaya almasını artırmaktan başka bir işe yaramamıştır. İdeolojik telakkileri itibariyle birbirleriyle samimi surette uyuşmalarına asla imkan olmayan bu iki cephe arasında, tarafsız ve bağımsız bir siyaset takip etmek*

³²⁴ Cemil Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İktidar ve Demokratlar II**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.57.

³²⁵ C. Koçak, **Türkiye'de İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları(1945-1950) İktidar ve Demokratlar II**, s.57.

³²⁶ Mustafa Albayrak, “Demokrat Parti Döneminde Türk Dış Politikası (1950-1960)”, **Türk Tarihinde Adnan Menderes II**, (Editörler: Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı, Hüseyin Üreten, Gülay Gündeay), Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın, 2012, s.591.

hülyasına kapılarak hürriyet cephesine dahil olmaktan çekinen milletler, bu affedilmez gafletlerinin cezasını mutlaka çekeceklerdi. Dünya sulhunun ve insanlık idealinin zaferi için bu kadar kararlı olan ve bu uğurda şimdiye kadar çok ağır maddi fedakârlıklara katlanan Türkiye'ye karşı Birleşik Amerika'nın şimdiden daha geniş ve daha tesirli askeri ve iktisadi yardımlarda bulunması ve bugünkü fiili işbirliğini hukuki teminata bağlaması (NATO'ya girme isteği), Ortadoğu'nun korunması konusunda az zamanda büyük olumlu sonuçlar doğuracaktır"³²⁷. Fuad Köprülü, Türk siyasetinin komünizme ters olduğunu vurgulayarak, Sovyet Komünizmi'ne karşı ABD'yi güvenli bir liman olarak görüyordu. Buna bağlı olarak Demokrat Parti Hükümeti Kuzey Atlantik Pakti (NATO)'na üye olmayı batıya yanaşmak için bir fırsat olarak değerlendiriyordu. Adnan Menderes'e göre; *"Ortak güvenlik ruhunu yürütmek ve itibarımızı yükseltmek bakımından bu, bizim hesabımıza göre yaman bir fırsattı..."*³²⁸.

Türkiye'nin NATO'ya girme düşüncesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan batılı ülkelerle daha yakın ilişkiler kurma politikası sonucunda doğdu. Daha yakın ve somut bir neden de savaştan sonra Sovyet tehditlerine karşı bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak endişesidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hissedilen Sovyet tehdidine karşı batılı demokrasilerle girilen yakın ilişkiler ve özellikle ABD'nin ekonomik yardımları Türkiye açısından büyük önem arz ediyordu. Fakat ABD'nin Türkiye'ye sağladığı bu ekonomik desteğin karşılıklı ittifaka dayanmaması Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden duyduğu endişelerin tamamen giderilememesine neden oluyordu. Bu endişeyle hareket eden Türkiye ABD'nin askeri ve ekonomik desteğinin de ötesinde bir güvenlik şemsiyesi aramaya başlamıştır³²⁹.

Türkiye NATO kurulduğu günden itibaren NATO ittifak sistemine dâhil olmak istemiştir. Türkiye'nin NATO'ya katılmasına ABD'nin itirazı olmamış ancak NATO'nun küçük üyeleri ile İngiltere itiraz etmiştir. Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika gibi küçük devletlerin Türkiye'nin NATO ittifak sistemine girmesine karşı çıkmalarının nedeni Sovyet Rusya ile karşı karşıya gelmek istememeleri idi. Sovyet Rusya ile meydana gelebilecek olası bir savaştan kaçınmak istemişlerdir. Bu devletlerin itirazı nedeniyle Türkiye'nin NATO'ya girişi gecikti. İngiltere'nin itirazının ardındaki en büyük neden Ortadoğu'daki çıkarlarıdır³³⁰. CHP Hükümeti döneminde başlayan

³²⁷ S. Kocabaş, **Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı**, s.102.

³²⁸ **Türk Tarihinde Adnan Menderes II**, s.591.

³²⁹ Y. Sarınoy, **Türkiye'nin Batı İttifakına ve NATO'ya Girişi(1939-1952)**, s.77.

³³⁰ F. Armaoğlu, **20. Yy Siyasi Tarihi**, s.627.

NATO'ya girme çabası ve mücadelesi sonuçsuz kalmış ancak 1950 seçimlerinde iktidara gelen Demokrat Parti bu durumu memleket meselesi haline getirmiş ve bunun için daha somut bir adım atmıştır. BM'nin çağrısı ile Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı'na katılmak üzere tugay seviyesinde bir birliği Kore'ye göndermiştir. Türk birliği savaşta üstün başarı göstererek kendini kanıtlamıştır. Bundan dolayı Türkiye'nin NATO üyeliğine yapılan itirazlar bertaraf edilmiş ve Kore Savaşı Türkiye'nin NATO'ya katılmasına vesile olmuştur³³¹.

Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin NATO'ya alınmasında önemli rol oynadı. Bunun sebebi Türkiye'nin jeopolitik önemi idi. Amerika'nın Sovyet Rusya ile olacak bir savaşında askeri yönden en uygun bölge Türkiye idi ve Türkiyesiz bir Avrupa'nın savunulması mümkün değildi. Amerika'nın üsleri Türkiye'de bulunursa, buralardan kalkacak uçaklar ve fırlatılacak füzeler, Sovyet hedeflerini kolaylıkla vururdu. Ortadoğu'nun Sovyet Rusya hâkimiyetine girmemesi için de Türkiye önemli bir set olarak görüldü. Ortadoğu'ya hâkim olmak için NATO'ya girmiş bir Türkiye, Amerika için bir köprü ve dayanak olacaktı³³². Bu yüzden Amerika Birleşik Devletleri 15 Mayıs 1951'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliğini İngiltere ve Fransa'ya resmen teklif etti³³³. Dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Herbert Morrison Türk Hükümeti'nin NATO'ya girme isteğini destekleyeceklerini söyledi fakat onu bir Orta Doğu Pakti'na da katılmaya çağırdı³³⁴. Fuad Köprülü ise 20 Temmuz 1951'de TBMM'de yaptığı konuşmada Türkiye adına bir Orta Doğu Pakti'nda aktif rol almaya söz verdi³³⁵.

NATO Konseyi; 15-20 Eylül 1951 tarihleri arasında Ottawa'da yaptığı toplantıların sonunda yayınladığı bildiriye Yunanistan Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti'ni Antlaşmaya katılmaya çağırdı³³⁶. Türkiye ve Yunanistan henüz Pakt azası olmadıkları için müşahitle umumi celselerine katıldıkları Atlantik Pakti Roma toplantısında, bu hususta hiçbir karar alınmadı. 17 Ekim 1951'de NATO ülkeleri ile Türkiye arasında yapılan bir toplantıda, teşkilata katılmak için gerekli protokol imzalandı. Türkiye Büyük Millet Meclisi NATO Antlaşmasını kabul etmeden önce yani 19 Aralık 1951 tarihinde Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü Demokrat Parti Hükümetinin

³³¹ F. Armaoğlu, **20. Yy Siyasi Tarihi**, s.628.

³³² S. Kocabaş, **Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı**, s.123.

³³³ Hikmet Erdoğan, **Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.60

³³⁴ H. Erdoğan, **Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi**, s.61.

³³⁵ H. Erdoğan, **Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi**, s.61.

³³⁶ A. Halil, **Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye**, s.123.

takip ettiği dış politika hakkında meclis oturumunda bir konuşma yapmıştır. Köprülü; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun altıncı toplantı devresi için Paris'e gittiğini belirterek milletlerarası meseleler karşısında Türk hükümetinin dış siyasetini izah etmeye çalışmıştır. Köprülü, genel kurulda ABD, Fransa ve İngiltere'nin barışı korumak adına yaptıkları silahların kontrolü ve sınırlanmasına dair teklifi Türk Hükümeti adına desteklediğini ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere bağlı olduğunu ifade etmiştir. Genel Kurul toplantısı sonunda, dünyanın içerisinde bocaladığı zorlukları halledilebileceğine ve tehlikenin bertaraf edileceğine inanmak saf dillik olacağına ancak ümitsizliğe kapılmak ve Birleşmiş Milletlerin faydasız bir yapı olduğunu kabul etmenin de hatalı ve tehlikeli bir davranış olacağını söylemiştir. Bunun yanında hükümet olarak Birleşmiş Milletler müesseselerine sadık olduklarını ve onun kuvvetlenmesi için sabırla çalıştıklarını dile getirmiřtir³³⁷. Meclis oturumunda konuşmasına devam eden Köprülü; NATO İttifakına değinmiş ve şu ifadelere yer vermiştir: *“Malumunuz olduğu veçhile Atlantik Paktı Konseyinin geçen Ekim ayında vukubulan Ottova toplantısında za devletler temsilcileri müttefikan, bizim ve Yunanistan'ın Pakta iltihaka davet edilmemiz hususunda karar aldılar. Bu kararın tatbik sahasına intikali için bzi formalitelerin yapılması gerekiyordu. Bunlardan birincisi Paktı 6 ncı maddesinin, bizim ve Yunanistan'ın ülkelerimizin tamamı ile Pakta za olmamızı derpiş eden şekilde, değiştirilmesi idi ki, bu, evvel ki ay, Londra'da bilcümle Pakt zası devletler temsilcileri tarafından imzalanan bir protokolün tanzimi suretiyle yapılmıştır. İkinci formalite de Pakt zası devletlerin kendi anayasa usullerine göre bu protokolü kabul edip Pakta iltihaka davet olunmamızı tasvip eylemesi ve tasvip keyfiyetini gereğine tevessül olunmak üzere, Amerika Hkmetine resmen tebliğ eylemeleridir ki Norveç ve Danimarka tasdik muamelelerini ikmal etmişler, İngiltere ise ahiren hem tasdik ve hem de Amerika Hkmetine tebliğ muamelesini yapmıştır.*

Pakta iltihakımızı temin hususunda en şayanı şükran şekilde faaliyet sarfetmiş olan Birleşik Amerika'nın bu formaliteleri henüz yapmamış olması, anayasası gereğince karar almaya yetkili bulunan teşrii meclislerinin henüz tatil devresinde bulunmasından ileri gelmektedir. Diğer za devletlerin gereken muameleyi ikmalde gecikmeyeceklerini kuvvetle tahmin edebilecek durumdayım. Pakta, diğer za devletlere nispetle eşit şartlar altında girmeyeceğimiz yolunda bir aralık ortaya çıkan veya çıkarılan dedikodular veya endişeler, vakaların vuzuhu karşısında çok şükür bertaraf

³³⁷ TBMM Tutanak Dergisi, IX- XIX/XI, 19.12.1951, s.227.

olmuş bulunuyor. Şimdi karşımızda, Pakta girdiğimiz zaman Türkiye'nin Pakt içindeki askeri tertibat bakımından nasıl bir yer alacağı meselesi kalmıştır. Henüz muallakta bulunan bu mesele hakkında, müsaadenizle şimdilik yalnız şunu söylemekle iktifa edeceğim: Her bakımdan milli menfaatlerimiz, Atlantik Paktı teşkilâtının müşterek menfaatleri ve coğrafi ve askeri icabıyla tamamen muvafik bulunduğu cihetle, mantıkan memnuniyet verici bir neticeye varılması pek tabiidir. Hükümetimiz bu meseleyi her noktayı nazardan esaslı bir tetkika tâbi tutarak sarîh ve katî neticelere varmış ve bunları alâkadâr devletlere zamanında bildirmiştir.

Henüz Pakt âzası olmadığımız için Yunanistan'la birlikte sırf müşahitle (ki bu vazifeyi Roma Büyükelçimiz ifa eylemiştir) umumi celselerine katıldığımız Atlantik Paktı Roma toplantısında, bu hususta hiçbir karar alınmamıştır. Geçen Ekimde General Bradley, Field Mareşal Slim ve General Lechere'in iştirakiyle Ankara'da yapılan ihzari fikir müdaveleleri sırasında kararlaştırıldığı veçhile, Vaşington'daki Atlantik Paktı Askeri Komitesiyle, daha şimdiden hazırlık temasları yapmak üzere ahiren Genelkurmay Başkanlığı Haber Alma Başkanı Amiral Aziz Ulusan bir yardımcı ile birlikte Vaşington'a gönderilmiştir. Bu temaslara, kâfi derecede süratle inkişaf eder ve kuvvetle tahmin ettiğimiz gibi, Atlantik Paktına iltihakımız hakkındaki hukuki formaliteler de o zamana kadar tamamlanırsa, önümüzdeki Şubat ayında bizim de iştirakimizle Lizbon'da vukubulacak olan Atlantik Paktı Konseyi toplantısında bu mesele de ele alınabilecektir. Her halü kârda bizim muvafakatimiz lâhik olmadan bize dair her hangi bir karar ittihazi bahis mevzuu olamayacağını bir defa daha tekrara lüzum yoktur sanırım³³⁸.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 18 Şubat 1952 tarihli ve 5886 sayılı bir kanunla, NATO Antlaşması ile protokolünü onaylamıştı³³⁹. Dolayısıyla Türkiye ve Yunanistan 18 Şubat 1952'de NATO'ya üye olmuşlardır³⁴⁰. Türkiye'nin NATO'ya girme olayını Adnan Menderes kamuoyuna şu sözlerle sunmuştur: "Türkiye Atlantik Paktı'na girmekle tarihte insan dehasının şimdiye kadar keşfedebildiği en kuvvetli ve teminatlı bir emniyet sistemi içine ve çok emin bir şekilde ve çok kuvvetli teessüs etmiş olan bir müdafaa manzumesi içine girmiş bulunuyor. Dünya tarihi şimdiye kadar bu derece geniş, kuvvetli ve tam anlaşmalı bir paktı kaydetmemiştir"³⁴¹. Bu tarihten sonra

³³⁸ TBMM Tutanak Dergisi XI, 19.12.1951, s.227-228.

³³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, IX- XXXVIII/XIII, 11.2.1952, s.313-340.

³⁴⁰ A. Halil, Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye, s. 124.

³⁴¹ A. Halil, Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye, s.124.

ABD'nin Türkiye'ye yaptığı ekonomik ve askeri yardımlara düzenli bir işlerlik kazandırıldı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve SSCB dünya politikasındaki etkinliklerini arttırmak amacıyla kendi bloklarında yer alan ya da kendileriyle yakın ilişki kurmasını istedikleri ülkelere askeri, teknik, mali, ticari veya sosyal yardımlarda bulunmuşlardır³⁴². Kore Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye, Pakistan, Ürdün, Güney Vietnam, Güney Kore ve Formoza'ya³⁴³ yapılan ekonomik yardımlar yerini askeri ve siyasi yardımlara bırakmıştır. Kore Savaşı'ndan sonra ise askeri yardımlar devam etti ancak ekonomik yardımlarda da artış görüldü³⁴⁴. Yardımların verilisinin temel olarak dört nedeni şöyle idi:

1. ABD'ye göre; muhtemel bir Sovyet saldırısı NATO'ya zarar verebilirdi. Yani NATO içinde doğabilecek olumsuz sonuçları ortadan kaldırmak için ABD, Türk ordusunun güçlendirilmesini istiyordu.
2. İlerleyen yıllarda Türkiye'de çok sayıda ABD askeri üssünün kurulmasıyla birlikte sonraki yardımlar bu üslerin korunması amacıyla veriliyordu.
3. Türkiye'nin NATO içerisinde tutulabilmesi ve ileriki yıllarda Amerika'nın girişimiyle oluşturulacak bazı örgütlenmelerin içinde yer alması için ekonomik ve askeri yardıma devam edilmeliydi.
4. ABD yöneticileri Türkiye'nin siyasi ve ekonomik istikrar içinde olmasının NATO ve kendi çıkarları için gerekli olduğu fikrine sahipti³⁴⁵.

Türkiye ve Yunanistan NATO'ya üyelik sürecinde Akdeniz'de beliren komünist tehlikeye karşı fikir teatisinde bulunmak ve Atlantik Paktı'nı görüşmek amacıyla karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. Nitekim Yunanistan Başbakan Vekili Sofokles Venizelos 29 Ocak 1952 tarihinde Türkiye'ye gelmiş ve 30 Ocak - 4 Şubat tarihleri arasında temaslarda bulunmuştu. Venizelos'un 5 Ocak günü ülkesine dönmesinden sonra bu defa 25 Nisan 1952 tarihinde Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı

³⁴² Ç. Erhan "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.550-551.

³⁴³ Batı Pasifik Okyanusunda, doğudan ve güneyden Çin Deniziyle çevrili, Çin Halk Cumhuriyetinin güneydoğusuna düşen bir Çin ada cumhuriyetidir. Milliyetçi Çin (Tayvan) Cumhuriyeti'nin başşehri Taypey'dir. Günümüzde Tayvan adı, Tayvan (Formoza) adasıyla birlikte Büyük Okyanus'undaki Lanyu ve Lüdao adaları, Tayvan Boğazı'ndaki Penghu, Matsu ve Kinmen adaları gibi Çin Cumhuriyeti yönetimi altındaki topraklara işaret etmektedir. www.worldmapfinder.com/Tr/Asia/Taiwan; www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/tayvan.htm (Erişim: 30.05.2018, Saat: 21.55).

³⁴⁴ Ç. Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.551- 552.

³⁴⁵ Ç. Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.551-552.

Fuad Köprülü ve refakatlerindeki heyet (Aydın Milletvekili Ethem Menderes, Ankara Milletvekili Mümtaz Faik Fenik, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Şükrü Kanatlı, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü, Başbakanlık Emir Subayı, Yayınlar ve Haberler Dairesi Müdürü) Yunanistan'a bir iade-i ziyarette bulunmuş ve 3 Mayıs 1952 tarihinde İstanbul'a gelmişlerdir. Yurda döndüğünde 12 Mayıs 1952 tarihinde CHP Trabzon Milletvekilli Faik Ahmed Barutçu Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'den Atina seyahati ve yapılan görüşmeler hakkında bilgi almak amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na bir soru önergesi vermiştir³⁴⁶. Meclis Başkanı Refik Koraltan soru önergesini 26 Mayıs 1952 tarihli meclis oturumunda okuduktan sonra sorunun muhatabı olan Fuad Köprülü söz alarak konu ile alakalı birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Verdiği bilgiye göre Yunan Başbakan Vekili ve Dışişleri Bakanı Mösyö Venizelos Ankara'yı ziyaret etmiş kendisi de Başbakan Adnan Menderes'le iade-i ziyarette bulunmuştur. Sözlerine devam eden Fuad Köprülü, Türk-Yunan dostluğunu ve Atlantik Paktından sonraki ilişkileri şu ifadelerle açıklamıştır: Türk-Yunan dostluğu 20 küsur senelik bir geçmişe dayanmaktadır. Atatürk ile Yunan Devlet adamı Eleftros Venizelos geniş bir anlayışla geçmişte kalan zıtlıkları, ihtilafları ve pürüzleri bertaraf ederek her iki memleket arasındaki samimi ve verimli işbirliğinin temellerini kurmuşlardır. Aramızdaki bu dostluk ve işbirliği jeopolitik unsurlara, menfaat ve ideal birliği gibi temellere dayanmaktadır. Geçmişteki Türk-Yunan dostluğuna değindikten sonra sözü Demokrat Parti Hükümeti dönemindeki Türkiye-Yunanistan ilişkilerine getirmiştir. Demokrat Parti iktidara gelir gelmez komşu ve dost Yunanistan ile ilişkilerini yeni zaruretlere göre ayarlamayı daha faal ve verimli bir şekle dönüştürmeyi kendisine vazife bilmiştir. Özellikle Birleşmiş Milletler ile birlikte Yunanistan ve Türkiye arasında sıkı bir işbirliği başlamıştır. Birleşmiş Milletlerin ilkelerine samimiyetle bağlı bulunan her iki ülke bu prensiplerin müdafaası için Kore'ye kuvvet göndermekte bir an bile tereddüt etmemiştir. Bu savaş iki ülke arasındaki dostluğu daha da güçlendirmiştir. Birleşmiş Milletler Andlaşmasına uygun olarak esasları hazırlanan her türlü tecavüz emellerini kırmak yolu ile barışı desteklemeyi amaç edinen Atlantik Paktı'na Türkiye ve Yunanistan kendi emniyetlerinin sağlanması için olduğu kadar dünya barışının korunması amacıyla da katılmış bulunmaktadır³⁴⁷. Fuad Köprülü Atlantik Paktı'na üye olunduktan sonra Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin yeni ve daha faal bir safhaya

³⁴⁶ **Aydın Tarihi** 1-31 Ocak 1952, s.38; **Aydın Tarihi** 1-29 Şubat 1952, s.1; **Aydın Tarihi** 1-31 Mayıs 1952, s.3-4.

³⁴⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, IX- LXXVI/XV, 26.05.1952, s.351-352.

girdiğini ifade etmiştir. Görüşlerini belirttikten sonra Köprülü sözü Mösyö Venizelos'un Şubat ayındaki Ankara ziyaretine getirerek şu ifadelere yer vermiştir: “Bu ziyaret esnasında iki memleket arasındaki iş birliği sahasını tevsie ve müşterek meseleleri tetkika memur bir Muhtelit Komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Nisan başında Ankara’da büyük bir hüsnüniyet ve anlayışla faaliyete geçen Muhtelit Komisyon Türk-Yunan iş birliğinin icabettirdiği İktisadi; kültürel ve turizm sahalarında şimdiden birçok müspet neticelere varmış bulunmaktadır. Komisyonca tesbit olunup her iki Hükümetin tasvibine arzedilmek üzere bulunan karar tasarıları şunlardır:

1. Türk ve Yunan tütünlerinin ihracının kolaylaştırılmasını sağlayacak tedbirler ittihazı ve umumiyetle bu sahada sıkı bir iş birliği yapılması ve iş birliğinin teşkilatlandırılması;

2. Türk ve Yunan kuru üzümünün yabancı piyasalarda satışını arttırmak için müşterek tedbirler alınması ve iş birliği temini;

3. İki memleket arasındaki vize formalitelerinin kaldırılması;

4. İki Devlet milletvekillerinin kara ve deniz yollarında ücretsiz seyahat etmeleri;

5. Milletvekillerinin sadece hüviyet varakalarını ibraz suretiyle her iki memlekette seyahat edebilmeleri;

6. Türkiye ve Yunanistan gençliği için iki memlekette muhtelit kamplar kurulması;

7. Turizm sahasında iş birliği yapılması. Geri kalan diğer bazı meselelerde aynı anlayış zihniyeti içinde Muhtelit Komisyonunda görüşülmektedir. Bunların her iki tarafı tatmin edecek bir hal şekline bağlanmasını ümit etmekteyiz”³⁴⁸.

Fuad Köprülü Türk heyetinin nisan sonunda Yunanistan’a yapmış olduğu seyahat hakkında da konuşmuştur. Yunanistan’a ayak bastıklarında her yerde tezahüratla karşılandıklarını, Türk milletine karşı duyulan dostluğu Yunan milletinde hissettiklerini ifade etmiştir. Konuşmasını sürdüren Köprülü; “Bu karşılıklı ziyaretler esnasında vâkı temas ve görüşmelerimizde dünya meseleleri üzerinde tam bir görüş mutabakatını memnuniyetle müşahede etmiş bulunuyoruz. Şurasını da ilâve etmek isterim ki, aramızda açık ve sıkı iş birliğinin inkişafına mâni olabilecek, hiçbir mesele yoktur.

³⁴⁸ TBMM Tutanak Dergisi XV, 26.05.1952, s.352-353.

Diğer taraftan gerek Ankara'da gerek Atina'da Yunan Devlet adamlarıyla vâkı temas ve görüşmelerimizde her hangi bir metin imzalamadık hiçbir anlaşma akdetmedik, fakat aramızdaki iş birliğini geliştirmek hususunda esaslı fikir müdavelelerinde bulunduk. Ve bu hususta tam bir mutabakata vardık. Bu itibarla çok müspet bir başarı elde ettiğimize kaniim³⁴⁹. Fuad Köprülü konuşmasını bitirirken Türk-Yunan dostluğu hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir. Köprülü'ye göre; birçok tecrübeler geçirmiş olan Türk-Elen dostluğunun her iki ülkenin partileri üstünde, Türk ve Yunan halkına mal edilmiş milli bir politika biçimi almıştır. Köprülü bu dostluktan büyük bir memnunluk duyduğunu ifade etmiştir³⁵⁰.

Görüldüğü gibi Fuad Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı döneminde Türk Dış Politikası CHP iktidarının devamı niteliğinde olmuş ancak batılı devletlerle olan ilişkiler daha da yoğunlaşmış ve bunun için daha somut adımlar atılmıştır. İlk somut adım Türkiye'nin bu dönemde Kore'ye asker göndermesi ve NATO'ya üye olması idi. Temel hedef Sovyet tehlikesinden kurtulmak ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD yardımı ile bozulan ekonomisini ve ordusunu düzeltmek olmuştur. Savaştan sonra Soğuk Savaş Dönemi başlamış ve dünyada oluşan Doğu-Batı ittifak sisteminde Türkiye Batı bloğunda yer almıştır. Zaten bu amaçla Türkiye bazı bölgesel paktlar ve örgütler kurarak işbirliği antlaşmaları imzalamıştır. Böylece Türkiye, ABD ve batılı ülkelerin güvenini kazanarak Sovyet Rusya'ya karşı desteğini sağlamıştır.

a) Türkiye-Amerikan İkili Antlaşmaları ve Kapitalist Ekonominin Türkiye'ye Girişini Kolaylaştıran Kanunlar

Demokrat Parti döneminde ABD ile birçok ikili antlaşmalar yapılmıştır. Kimi antlaşmalar NATO'ya üye olunmadan kimi antlaşmalar da üye olunduktan sonra imzalanmıştır. Konumuz gereği sadece Fuad Köprülü'nün dışişleri bakanlığı döneminde ABD ile yapılan ikili anlaşmalara ve yabancı sermayeyi ülkeye girişini kolaylaştıran kanunlara değineceğiz:

Ortak Güvenlik Antlaşması: 17 Ekim 1951'de NATO'ya üye olmaya davet edildiği bir ortamda mektup teatisi yoluyla yapılarak 10 Mart 1954'te TBMM tarafından onaylanmıştır. Antlaşmanın TBMM'de geçirilmesi esnasında, İngilizce metindeki "ABD ve Türkiye Arasında Karşılıklı Güvenliğe İlişkin Antlaşma" şeklinde

³⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi XV, 26.05.1952, s.353.

³⁵⁰ TBMM Tutanak Dergisi XV, 26.05.1952, s.353.

çevrilebilecek başlık “Türkiye Cumhuriyeti ile ABD Hükümeti Arasında Münakid Muaddel Ekonomik İşbirliği Anlaşmasını Tadil Eden 7 Ocak 1952 tarihli Antlaşmanın Onanmasına Dair Kanun” olarak verilmiş, böylece antlaşmanın siyasi ve askeri niteliğine hiçbir atıfta bulunulmayarak Meclisten geçirilmesi kolaylaştırılmıştır. Antlaşma 10 Mart 1954 tarihinde 6370 sayılı kanunla onaylanarak 19 Mart 1954 günü 8662 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. 7 maddelik bu antlaşma Türkiye’nin ABD ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerini düzenlemiştir. Bu antlaşmaya göre; Türkiye mevcut insan gücü, kaynakları ve genel ekonomik durumu müsaade ettiği kadar, ABD’nin bölgesel askeri girişimlerini destekleme ve gerekirse bu girişimlere yardımcı olma yükümlülüğü altına girmiştir³⁵¹.

NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi: NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi 19 Haziran 1951 tarihinde Londra’da imzalanmış olup NATO üyesi ülkelerde bulunan ABD askerlerinin yetki, sorumluluk ve ayrıcalıklarını düzenleyen sözleşmedir. Türkiye NATO’ya dâhil olduktan sonra sözleşmeye taraf olmak zorunda kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin 25 Ağustos 1952 tarihinde imzaladığı bu sözleşme TBMM tarafından 10 Mart 1954 tarihinde kabul edilerek 6375 sayılı kanunla onaylanmıştır. 20 Mart 1954 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmeyle ABD’nin Türkiye topraklarında askeri tesisler ve üsler kurması ve askeri personel bulundurması kabul edildi³⁵².

Askeri Tesisler Antlaşması: ABD ile Türkiye arasında imzalanan antlaşmalardan biri de 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Tesisler Antlaşması’dır. Bu antlaşmayla ABD’nin Türkiye topraklarında askeri tesisler ve üsler kurması, askeri personel bulundurması kabul edildi³⁵³. Bir süre sonra Yunanistan’la da benzer bir antlaşma imzalandı. ABD ordusunun Yunanistan’daki kara ve deniz yollarını kullanması, askeri tesisler kurup geliştirmesi, Amerikan silahlı kuvvetleri ve teçhizatının Yunanistan topraklarına girebilmeleri, ABD tarafından kurulmuş bütün askeri tesislerin Amerikan hükümetinin malı olması ve istenildiğinde ülkeden çıkarılabilmesi, Amerikan askeri personelinin kendi kullanımları için Askeri Posta Bürosu kurup işletebilmesi öngörülüyordu³⁵⁴.

³⁵¹ Ç. Erhan “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s.555; Ayhan Bağlan, **1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri**, (Yüksek Lisans Tezi), Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s.56.

³⁵² A. Bağlan, **1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD ilişkileri**, s.57.

³⁵³ F. Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, s.54.

³⁵⁴ Ç. Erhan, “ ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s.558.

Vergi Muafiyetleri Antlaşması: 23 Haziran 1954'de³⁵⁵ imzalanan bu antlaşma ile ortak savunma için Amerikalılarca yapılacak masraflardan vergi alınmaması kararlaştırıldı. Amerikan askeri personelinin Türkiye'ye ithal ettiği eşyadan gümrük vergisi, nakliyat resmi, harç ve damga resmi alınmaması, Amerikan tesislerinin elektrik, havagazı, akaryakıt, PTT, içki ve sigara vergilerinden de muaf tutulması yoluna gidildi³⁵⁶. Tesisler Antlaşması gibi Vergi Muafiyetleri Antlaşması da TBMM'ye getirilmemiştir. Bunun nedeni her iki antlaşmanın da uygulama antlaşması olmasıdır³⁵⁷.

Yine Vergi Muafiyetleri Antlaşması'nın 2. Maddesi'ne göre; bütün Türk vatandaşlarının ödemekle zorunlu olduğu ithalat vergisi, resim ve ücretler, işlem vergisi, taşıma resmi, harçlar ve damga resmi, elektrik ve havagazı tüketimi üzerinden devlet ve belediyelerce alınan resimler, içerde elde edilen akaryakıt üzerinden alınan vergiler, telgraf ve telefon üzerinden alınan milli savunma vergisi, gemi ve uçaklar dolayısıyla liman ve hava meydanlarından alınan resim ve ücretler, belediyece alınan ilan ve tellaliye resimleri, şeker tüketim vergisi, tütün ve içkilerden alınan tekel resmi, savunma ve özel tüketim vergileri Amerikalılardan alınmayacaktı. Antlaşmanın 3. Maddesine göre vergi muafiyetleri ABD'ye ait şirket ve bireyler ya da bunlar tarafından görevlendirilen ABD uyruklu kişileri de kapsayacak, yukarıdaki vergilere ek olarak gelir ve kurumlar vergileri de ödenmeyecekti³⁵⁸.

Kanunlar (1950-1954):Yabancı sermayeyi ülkeye getirmek için ilk destek önlemi 1 Mart 1950'de yani Türkiye daha seçime gitmeden çıkarılan bir yasa ile alınmıştır. Yapılan genel seçimlerde iktidara gelen Demokrat Parti Hükümeti Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü döneminde imzalanan ikili anlaşmalar dışında ABD'nin ve diğer Batılı kapitalist ülkelerin Türkiye'ye girişini kolaylaştıran bir takım kanunlar da çıkarıldı. Bu kanunlardan en önemlileri Yabancı Yatırım Kanunu (1 Ağustos 1951), Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (18 Ocak 1954) ve Petrol Kanunu'dur (7 Mart 1954). Bahsi geçen bu üç kanundan ilk ikisi yabancı sermayenin Türkiye'ye girişini kolaylaştırmak, yabancı yatırımlarına güvence vermek ve Türkiye'de elde edilen kârların ülke dışına aktarılmasını kolaylaştırmak amacıyla hazırlanıp uygulandı. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun 10. Maddesi, yerli sermaye ve teşebbüslere tanınan bütün haklar, muafiyetler ve imtiyazlardan yabancı girişimleri de

³⁵⁵ **Resmi Gazete**, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Vergi Muafiyetleri Antlaşması", S.8747, 6 Temmuz 1954.

³⁵⁶ Ç. Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.558.

³⁵⁷ Ç. Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.559.

³⁵⁸ Haydar Tunçkanat, **İkili Antlaşmaların İçyüzü**, Ekim Yayınevi, Ankara, 1970, s.303.

yararlandırmayı kabul etti. Petrol Kanunu da, Türkiye’de yabancı firmalar tarafından çıkarılacak petrolden elde edilecek gelirin yarı yarıya paylaşılmasını öngörüyordu. Kanunun 2.maddesine göre devlet, petrol arama-çıkarma çalışmalarından vazgeçerek bu alanı özel girişimlere terk etti. En önemlisi de 136.maddeye göre ilgili kanunun ancak yabancı şirketlerin onayıyla değiştirilebilecekti. Bu yasalardan en çok Amerikan sermayesi faydalandı³⁵⁹.

b) Türkiye’nin NATO’ya Katılmasından Sonra Yaşanan İç ve Dış Gelişmeler

Başbakan Adnan Menderes Türkiye’nin NATO’ya katılmasıyla ilgili Ajans Press ve Reuters Ajansına verdiği beyanatta, Ottawa’da lehimize verilen kararın memnuniyetle karşılandığını Türk halkının da bu karar için destekçi olduğunu ifade ediyordu³⁶⁰.

Menderes yine Türkiye’nin NATO’ya katılmasıyla ilgili TBMM’de bir konuşma yapmıştır: “*Muhterem arkadaşlar; bu tarihi günün büyük ehemmiyetini ona layık olan bir birlik ve tesanüt manzarasıyla ve azmi kararlarla tecelli ettirmiş bulunuyorsunuz. Bu azim ve tesanüt manzarasını hiçbir sebeple gölgelemeyelim*”³⁶¹ dedi.

Türkiye’nin NATO’ya üye olmasından sonra Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü ve refakatindeki heyet (Genelkurmay İkinci Başkanı Şahap Gürler, İktisadi İşbirliği Umumi Kâtibi Fatin Rüştü Zorlu, Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtip Birinci Muavini Muharrem Birgi, Maliye Bakanlığı Hazine Umum Müdür Muavini Burhan Ulutan, Kurmay Yarbay Emin Dirvana, Dışişleri Bakanlığı memurlarından Mehmet Baydar) 20 Şubat 1952 tarihinde Lizbon’da toplanan Atlantik Paktı Konseyi toplantısına katıldı³⁶².

Atlantik Paktı Konseyinde konuşan Fuad Köprülü: “*Yeni müttefikler sıkı safta ve tek blok halinde aranızda yer almaya gelmiştir. Türkiye’nin mevcudiyetinde, bugün iltihak ve iştirak etmiş olduğumuz anlaşma hedeflerinin tahakkukuna mâtuf gayretlere büyük hararetle ve kayıtsız şartsız işbirliği zihniyetiyle hareket etmeyi şiar edinen bir*

³⁵⁹ Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı I**, Remzi Kitabevi, İstanbul,1992, s.349; Caner Sancaktar, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Marksist Yaklaşım”, **Bilge Strateji**, III/V, Güz 2011, s.39.

³⁶⁰ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 30.1.0.0/13.76.7.

³⁶¹ Sedef Bulut, “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.XXXXI, Mayıs 2008, s.42-43.

³⁶² **Akşam Gazetesi**, 19 Şubat 1952.

müttefik bulacaksınız”³⁶³. Köprülü bundan sonra Atlantik Paktı teşkilâtı çalışmalarının başarı ile biteceğini belirtmiştir.

Sovyet tehdidi nedeniyle Türkiye batıya özellikle de ABD’ye yanaşmıştır. Truman Doktrini ve Marshall Yardımı, Türkiye’yi ABD ile bütünleştirme sürecini başlattı ve bu süreç Türkiye’nin NATO’ya üye olmasıyla en yüksek noktaya ulaştı ³⁶⁴.

Türkiye’nin NATO’ya üye olmak için yaptığı teşebbüsler Sovyetler tarafından yakından izlenmiş ve engellenmeye çalışılmıştır. Sovyet hükümeti sadece resmi kanallar değil basın yoluyla da Türkiye’yi ağır şekilde eleştirmiştir. NATO ve üyelerine yönelik olumsuz propagandalara Stalin de destek vermiştir. Stalin, Sovyet Komünist Partisi’nin 5 Ekim 1952 tarihli toplantısında ABD ve diğer NATO üyelerini Sovyetlere karşı blok oluşturmakla suçlayarak bu karşıt hareketin dağıtılacağını ifade etmiştir³⁶⁵. Batılıların Türkiye’de hava ve deniz üssü kurmalarına da karşı çıkmışlardır. Türkiye NATO’ya üye olduktan sonra Ortadoğu Arap politikası da değişti. Ortadoğu’da Arap ülkelerini Batı ile karşı karşıya getiren her olayda Türkiye’yi Batı’nın yanında karşı bir tavır göstermeye yöneltti³⁶⁶.

1954 yılında imzalanan “*Türkiye’de Bulunan Amerikan Askeri Yardım Kurulu Personeline NATO Kuvvetler Statüsü Anlaşmasının Tatbik Edileceğine Dair Anlaşma*” Türkiye’deki Amerikan askeri varlığını arttırdı. Bu anlaşmaya göre bu tesislerde Amerikan askeri NATO’ya değil ABD’ye bağlı olmuştur. Yani ABD kendi güvenliğini sağlarken Türkiye’nin güvenliğini de sağladı³⁶⁷. Bu durumda ABD daha etkili konumda olmuştur.

C- BULGARİSTAN’DAN TÜRKİYE’YE GÖÇ HAREKETİ

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra 3 Mart 1878’de imzalanan Yeşilköy (Ayestafanos) Antlaşması ile Tuna’dan Ege Denizi’ne, Selânik’ten Edirne kapılarına, Karadeniz’deki Balçık, Varna, Burgaz, Sisebolu, Ahtebolu limanları ile batıdaki Ohri gölü ve Pirot ötelere kadar uzanan alanlarda Büyük Bulgaristan’ın kurulması hedeflenmişti. Ancak özellikle Rusya’nın Osmanlı üzerindeki kazanımları nedeniyle

³⁶³ **Akşam Gazetesi**, 21 Şubat 1952.

³⁶⁴ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s.131.

³⁶⁵ S. Bulut, “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları...”, s.43.

³⁶⁶ Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye’nin Arap Ortadoğusu’na Karşı Dış Politikası (1945-1970)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972, s. 49-50.

³⁶⁷ Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilâli**, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 2004, s.47-48.

çıkarları zedelenen Avrupa ülkeleri bu antlaşmayı kabul etmeyerek onun yerine Berlin Antlaşmasını imzalamışlardır. 13 Temmuz 1878’de kabul olunan bu antlaşma Osmanlı Hükümeti ile Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında yapıldı. Antlaşmada Balkanlardaki sınırlar yeniden tespit edildiği gibi Bulgaristan’ın varlığı kabul ediliyordu. Büyük Bulgaristan üç bölgeye ayrılıyordu. Bir kısmı Doğu Rumeli adıyla Osmanlı Devletine bırakılırken diğer kısmı Makedonya adı altında ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı’ya iade ediliyordu. Üçüncü ve asıl kısım ise özerk Bulgar Prensiğinin toprağı olarak kalıyordu. Berlin Barış Antlaşması ile bu prensliğin hukuki varlığı kabul edilmiştir. Aynı zamanda yeni çizilen sınırlar içerisinde kalan Bulgaristan Türklerinin de ilk defa milletlerarası antlaşma düzeni içinde statüleri ortaya konulmuş, hak ve menfaatleri tespit edilmeye çalışılmıştır³⁶⁸.

Bulgaristan’ın kuruluş belgesi olan Berlin Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Bulgar Meclisince gündeme getirilen, bir anayasa yapılması ve ilanı konusundaki görüşmelere Osmanlı komiseri Pertev Efendi de katılmıştı. Amaç yapılacak anayasa maddeleri içerisinde Bulgaristan Türkleri ile ilgili hükümler koydurmak ve onların haklarını savunmaktı. Hatta bu yüzden Osmanlı Padişahı Sultan Abdülhamid bir ferman göndermişti. Pertev Efendi aracılığıyla 15 Ağustos 1879 tarihinde Prens Aleksandr’a iletilen söz konusu fermanla şöyle deniliyordu: “*Bulgaristan’ın kuruluşunu, zatıdevletlerinin prensliğe seçilişini lütfen kabul buyuruyorum. Şu şartla ki, orada kalmış Müslim kullarının haklarına, hürriyetlerine halel getirilmeye*”³⁶⁹. Yine Berlin Antlaşması ile Edirne Vilayetinin Filibe ve İslimiye Sancakları üzerinde kurulmuş olan Şarki Rumeli Vilayeti de 1885 yılında Bulgaristan’ın egemenliğine girmiştir. Bu yolla Bulgaristan’ın toprak genişliği 96.000 kilometre kareye çıkmıştır³⁷⁰.

19 Nisan 1909’da Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Prensiği arasında imzalanan protokolle Bulgaristan’ın bağımsızlığı tanındı. Bu antlaşmaya göre Bulgaristan’da yaşayan Türkler Bulgarlar ile aynı haklara sahip olacaktı³⁷¹. Fakat antlaşma hükümleri uygulanmamıştır. 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları sırasında Bulgarlar işgal ettikleri yerlerdeki Müslüman Türkleri yok etmeye başlayınca Anadolu’ya göç zorunlu

³⁶⁸ İbrahim Kâmil, **Bulgaristan’daki Türkler’in Statüsü**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989, s.11-12.

³⁶⁹ İ. Kâmil, **Bulgaristan’daki Türkler’in Statüsü**, s.13.

³⁷⁰ İlker Alp, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)**, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990, s.1.

³⁷¹ Ömer E. Lüttem, **Türk – Bulgar İlişkileri**(1983-1989) I, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2000, s.59.

hale gelmiştir³⁷². İki ülke arasında 29 Eylül 1913’de imzalanan İstanbul Antlaşması ile Bulgarlar, Türklerin haklarını teyit ederek güvence vermişlerdir³⁷³. I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti ile müttefik olmasıyla birlikte ilişkileri olumlu bir seyir takip etti. Savaştan çekilirken imzaladığı Neuilly Antlaşması da iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin devam etmesini sağladı³⁷⁴.

Anadolu’da Milli Mücadele’nin devam ettiği dönemde Bulgaristan’da Çiftçi Partisi yönetime gelmiştir. Bu dönemde Türkler rahat bir nefes aldı³⁷⁵. 1923 yılında yapılan darbe sonucunda yönetim faşist bir idarenin eline geçti. Bu faşist idare Türklere zulmetmeye başladılar. Özellikle Kuzey Bulgaristan’daki Rodna Zaştita ile Güney Bulgaristan’daki Trakya Komiteleri adlı silahlı örgütler bu baskıda rol oynamışlardır³⁷⁶.

18 Ekim 1925 tarihinde Ankara’da imzalanan Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesi ile iki ülke arasında göç işi ilk defa hukuki bir temele oturtuldu³⁷⁷. Buna göre Bulgaristan, Türklerin göç etmelerine engel olmayacak ve mallarına el koymayacaktı.³⁷⁸ Bulgarların baskılarını devam ettirmelerinden dolayı 1923-1939 yılları arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye 198.688 Türk göç etti³⁷⁹.

II. Dünya Savaşı yıllarında ise göç durma noktasına geldi. Almanya’nın yanında savaşa giren Bulgaristan 8 Eylül 1944 tarihinde Sovyetler Birliği’nin işgaline uğradı. Burada “*Vatan Cephesi*” adında komünist bir idare kuruldu³⁸⁰. Yeni idare 1946 yılında yapılan genel seçimleri kazandı. Tek ulus yaratma düşüncesi Bulgaristan’da bulunan azınlık milletleri endişelendirdi. Türklere baskılarını arttıran Komünist idare din derslerini kaldırmış, Türkçeyi yasaklamış, Türk adlarını zorla değiştirmeye başlamış, Türk aydınlarını çeşitli bahanelerle tutuklayarak sürgüne göndermiş, Türk özel

³⁷² Recep Murat Geçikli, “Bulgaristan Türkleri’nin Göçü (1950-1951) ve ABD Yardım Programına Yansımaları”, *Atatürk Dergisi*, V/I, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2016, s.10.

³⁷³ R. M. Geçikli, “Bulgaristan Türkleri’nin Göçü (1950-1951) ve ABD Yardım Programına Yansımaları”, s.11.

³⁷⁴ Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri(1878-2008)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s.65.

³⁷⁵ Ö. E. Lütem, *Türk – Bulgar İlişkileri*, s.63.

³⁷⁶ B. Şimşir, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu” , s. 53-54.

³⁷⁷ İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları I*, (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2000, s. 261.

³⁷⁸ B. Şimşir, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu” s.53.

³⁷⁹ B. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 229.

³⁸⁰ Ö. E. Lütem, *Türk –Bulgar İlişkileri*, s. 73; Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.183.

okullarını devletleştirmiş ve Türk köylülerinin topraklarını kooperatifleştirme bahanesiyle ellerinden almaya başlamıştı³⁸¹.

Bulgarlaşma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Bulgar Türkleri Türkiye'ye göç etmek istemişlerdir. Fakat Bulgaristan'ın yurtdışına çıkışları yasaklaması ve 1945-1949 yılları arasında Türklere pasaport vermemesi nedeniyle göç hareketi gerçekleşmemiştir³⁸².

Bulgaristan ülkesindeki azınlıkların hak ve menfaatlerine saygı göstereceğini taahhüt eden ve aynı zamanda II. Dünya Savaşı'na son veren Paris Barış Antlaşması 10 Şubat 1947 tarihinde Paris'te imzalandı. Antlaşmayı onaylayan 21 devlet arasında SSCB, Büyük Britanya, ABD, Avustralya, Beyaz Rusya, Çekoslovakya, Yunanistan, Hindistan, Yeni Zelanda, Ukrayna, Güney Afrika Birliği, Yugoslavya, Bulgaristan bulunuyordu. Ayrıca İtalya, Romanya, Macaristan ve Finlandiya da vardı. Bu antlaşmaya Türkiye taraf değildir³⁸³. İmzalanan Paris Antlaşması'nın ikinci maddesine göre; *"Bulgaristan ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı yapılmaksızın kendi hâkimiyeti altında bulunan bütün insanların temel insan haklarından, bu arada, ifade, düşünce, basın ve yayın, din, kanaat ve toplantı hürriyetinden faydalanmasını sağlayacak bütün tedbirleri alacaktır"*³⁸⁴. Ancak bu ilkeler Bulgaristan tarafından uygulanmadığı için Bulgaristan'da yaşayan Türk ve diğer azınlıklar serbest ve hür yaşamamışlardır. 1919 Neuilly Barış Antlaşması'nda azınlık haklarının çiğnenmesi, engellenmesi, kaldırılması doğrultusunda kanunlar çıkaramayacağını açıklayan Bulgaristan; Paris Barış Antlaşması'nın 3. Maddesinde de mevzuatlarında bu konularla ilgili ayrımcı nitelik varsa değiştirmeyi, belirtilen gayeler dışında tedbirler almamayı taahhüt etmiştir. Yani azınlıklar meselesindeki temel hak ve hürriyetlerin tanınacağı konusu bir kez daha teyit edilmiştir. 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması'nda sık sık temel hak ve hürriyetler deyimini geçmektedir. Bu deyim Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde anılan bütün hak ve hürriyetler sistemini ifade etmektedir. Barış antlaşmasında bulunan hükümler Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın kabul ettiği esaslardan kaynaklanmaktadır. Bu hükümler milletlerarası barış ve güvenliği sağlamaya

³⁸¹ Ö. E. Lütem, **Türk- Bulgar İlişkileri**, s.74; Ömer Turan, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri, Balkan Türkleri, Balkanlarda Türk Varlığı**, Derleyen: Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003, s.24.

³⁸² O. Sander, s. 73.

³⁸³ İbrahim Kâmil, **İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan'daki Türklerin Hakları**, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1989, s.15.

³⁸⁴ İ. Kâmil, **Bulgaristan'daki Türklerin Hakları**, s.15.

yöneliktir. Bu hükümler sadece Barış Antlaşması'na taraf olan ülkeleri değil Birleşmiş Milletlere üye bütün devletleri ilgilendirir. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti de 1955'de Birleşmiş Milletlere girmiş ancak Bulgaristan ne bu tarihten önceki barış antlaşmalarının maddelerine riayet etmiş ne de ondan sonraki dönemlerde riayet etmiştir³⁸⁵. Yaşanan büyük göçler bunun en büyük delilidir.

II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru CHP Hükümeti Bulgaristan'dan gelen göçmen krizini soğukkanlı bir şekilde karşıladı. Demokrat Parti iktidardan daha kararlı bir tutum izlemesini istemiştir. Demokrat Parti'nin eleştirilerini dikkate alan CHP göç için planlı bir çözüm getirme niyetinde idi. Bunun için 31 Mayıs 1947'de Bakanlar Kurulu kararnamesi ile iki devlet arasında yapılacak anlaşmayla göçün yıllara yayılması ve yılda 25-30 bin göçmen ile 500 bin Türk'ün ve 300 bin Pomak'ın Türkiye'ye yerleştirilmesi kararı verildi. Bu kararnamenin amacı, yıllara yayılacak göçün Türkiye ekonomisine büyük yük getirmemesiydi. Hazırlanan plana göre, Türkiye'ye yerleştirilecek göçmenlerin üretime geçmeleriyle birlikte, kendilerine yeter hale gelerek Türkiye ekonomisine katkı sağlamaları hedeflenmekteydi³⁸⁶.

1- 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç Dalgası ve Göçün Nedenleri

1950-1951 göçü, 1946 yılında Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin ilanından sonra Türkiye'ye doğru ilk kitlesel göç hareketidir. Her göçün kendine has nedenleri ve anlamı olduğu gibi 1950-1951 göçünün de kendine ait anlamı ve nedenleri vardır. Bu nedenler ve göçün ne ifade ettiği konusu genelde iki farklı açıdan ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi uluslararası siyaset yaklaşımıdır.

Bu yaklaşıma sahip olan Oral Sander II. Dünya Savaşı'ndan sonra beliren soğuk savaş ve iki kutuplu dünyanın Bulgar göç dalgası üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir. Ona göre; Türkiye'nin NATO içerisinde yer alma çalışmaları, Demokrat Parti'nin Amerika yanlısı bir tutum sergilemesi, Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi gibi nedenler yaşanan göçün genel çerçevesini oluşturdu³⁸⁷. Bulgar göçünün bir nedenine göre, 1950-1951 göç emrini bizzat Stalin verdi. Slav Bilim Araştırma Enstitüsü tarafından, Rus arşivlerinde Doğu Avrupa adıyla yayınlanan ve 337 gizli

³⁸⁵ İ. Kâmil, **Bulgaristan'daki Türklerin Hakları**, s.15-16.

³⁸⁶ Mehmet Pınar, "1950-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler ve Demokrat Parti'nin Göçmen Politikası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXX/LXXXIX, Temmuz 2014, s.65.

³⁸⁷ O. Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye**, s.70.

belge ve tutanaktan oluşan kaynağa göre Bulgaristan'daki Türklerin Türkiye'ye göç ettirilmesi ile ilgili emir 29 Temmuz 1949'da Kremlin Sarayı'nda yapılan görüşmede bizzat Stalin tarafından verildi³⁸⁸.

Bilal Şimşir, tarihsel açıdan bakarak yaşanan göçün nedenini açıklamaya çalışmıştır. Bilal Şimşir'e göre; Bulgaristan-Türkiye arasında yaşanan göçler tarihsel seyrin bir gerçeği ve parçasıdır. Ona göre göçler Osmanlı'nın Balkanlar'a geçmesiyle başladı. Balkanların kaybedilmesiyle birlikte geriye göçler yaşandı. Bulgaristan'dan Türkiye'ye ilk büyük göç 1877-1878 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra yaşandı. 1940-1949 yılları arasında Türkiye'ye göçe izin verilmediği için 200.000 kişilik bir kitle yarattı bu da 1950-1951 göç dalgasının temel nedenlerinden birisini oluşturdu. Yine aynı yazara göre Bulgaristan'daki sosyalist rejimin varlığı ve Türk azınlığının bu yönetimin altında yaşamak istememeleri göç hareketinde etkili oldu³⁸⁹.

Ömer Engin Lütem'e göre; Bulgaristan'da yaşayan Türkler arasında güvensizlik yaratan ve Türkleri göçe iten nedenlerden biri de Türk okullarının devletleştirilmesidir. 27 Eylül 1946 tarihinde 20 anaokulu, 1018 ilkokul, 2 gece ilkokul, 157 ortaokul, 1 lise ve 1 pedagoji enstitüsü olmak üzere 1.199 okul ve bu okullardan bazılarına kaynak sağlayan vakıflar devletleştirildi³⁹⁰. Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfusunun göç etmesine neden olan diğer bir neden de toprakların ve çiftlik hayvanlarının kooperatifleşmesidir. 1944 öncesi kooperatifler, küçük ya da az arazili köylülere benimsendi ama 1953 ile 1957 yılları arasında tüm köylüler katıldı. 1958 yılında da kooperatifi olmayan köy kalmamıştır. Buna göre 1950-1951 göç dalgasında kooperatifleşme sürecinin büyük etkisi oldu. Bulgaristan'ın sosyalist bir ulus devlet kurma çabası 1947 yılından itibaren başladı. Ülkede yaşayan Türklerin yanı sıra Pomak³⁹¹ ve Çingenelelere de asimilasyon politikası uygulandı. Dikkat çeken bir nokta Nazım Hikmet'in 1951 Eylül ayında gerçekleştirdiği Bulgaristan ziyareti olmuştur. Nazım Hikmet'in Bulgaristan'a çağırılma sebebi, gündün güne artan göçe son vermek ve Türklerin sosyalizmle bağ kurarak kooperatifleşme sürecine gönüllü ve etkin

³⁸⁸ Coşkun B. Demirtaş, **Bulgaristan'la Yeni Dönem Soğuk Savaş Sonrası Ankara- Sofya İlişkileri**, Asam Yayınları, Ankara, 2001, s. 16.

³⁸⁹ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s.213.

³⁹⁰ Ö. E. Lütem, **Türk-Bulgar İlişkileri**, s. 72.

³⁹¹ Bunlar, Orta Asya'dan kuzey göç yolunu (Hazar Denizi ve Karadeniz'in kuzeyini) takip ederek Ukrayna ile Besarabya'ya giden, buradan da 11.yy'da Balkanlar'a inen ve Peçeneklerin yardımıyla 1034 yılından itibaren Rodoplar, Batı Trakya, Pirin ve Vardar Makedonyası'nı hâkimiyetleri altına alan Kıpçak'ların ya da Avrupalıların Kuman olarak adlandırdıkları kabilelerin torunlarıdır. İ. Alp, **Bulgar Mezâlimi**, s.8.

katılımlarını sağlamaktı. Nazım Hikmet dört günde yirmiden fazla köy gezerek 150.000 kişiye hitap etti ve konuşmalarında birçok Türk'ü Bulgaristan'da kalmaya ve kooperatifleşmeye katılmaya çağırdı³⁹².

Görüldüğü gibi her yazar Bulgar göçünü farklı nedenlere bağlamıştır. Sonuç olarak 1950-1951 göçünün nedenlerine kısaca bakıldığında ilk ve en önemli nedenin kooperatifleşme süreci ve çalışmaları olduğu görülmektedir. Diğer önemli nedenler Türk okullarının kapatılması ve Türkçe eğitiminin sona erdirilmiş olması, dünya sistemindeki konjonktürel gelişmeler, Sovyet Rus yönetiminin telkinleri, süreç içerisinde biriken göç etme arzusu ve göç bekleyen kişi sayısı, Bulgaristan'da artan Türk nüfusunun göçle azaltılma isteği ve Bulgar yönetiminin Türklere uyguladıkları asimilasyon etkili oldu.

2- 1950-1951 Göçü ve Uygulamalarının Sonuçları

Bulgaristan'da sosyalist idare kurulduktan sonra Türkiye'ye göçü engellemesi ve uyguladığı politikalar nedeniyle Bulgaristan'daki Türkler oldukça büyük sıkıntılar yaşıyorlardı. Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye gelmek konusundaki talepleri nedeniyle hükümet çeşitli tedbirler almak zorunda kaldı. Nitekim konsolosluklarda biriken istek dilekçelerinin fazlalığı sonucunda 31 Mayıs 1947'de Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'ndan bir kararname çıkartıldı. Bu kararnameye göre; göçün yıllara yayılması ve yılda 25-30 bin göçmen alımıyla, 500 bin Türk'ün ve 300 bin Pomak'ın Türkiye'ye yerleştirilmesi planlandı. Kararnamenin amacı, yıllara yayılacak göçün Türkiye ekonomisine zorluklar getirmemesidir³⁹³.

Eylül 1949'da Bulgar Hükümeti göç konusundaki sert ve tavizsiz tavrını değiştirdi. Bu süreçte Türk konsolosluklarına göç için başvurularda bir artış gözlemlendi. Temmuz 1950 sonunda 7.340 aileden 26.788 kişiye Türk konsolosluklarınca göç vizesi verildi³⁹⁴.

Bulgar Hükümeti daha önce Türklerin göç etmesini engellemeye çalışmasına rağmen, 1950 yılı ortalarından itibaren politika değişikliğine giderek bütün Türkleri bir an evvel Türkiye'ye göndermek için çalışmaya başladı. Bulgarların bu tutumu iki ülke

³⁹² Emin Karaca, **Sevdalınız Komünisttir- Nazım Hikmet Siyasal Yaşamı**, Gendaş Kültür, İstanbul, 2001, s. 254-257.

³⁹³ H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 312.

³⁹⁴ B. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s.218.

arasında zaman zaman ciddi krizlere neden oldu. Örneğin, Bulgaristan'ın Türkiye'ye gönderdiği 10 Ağustos 1950 tarihli nota göç meselesinin siyasi krize dönüştüğünü göstermektedir. Notada iki ülke arasında 1925 yılında yapılmış olan antlaşmanın serbest göçü öngördüğü Bulgaristan'daki 250.000 Türk asıllı Bulgar vatandaşının Bulgaristan'dan ayrılmak için müracaat ettiği belirtiliyordu. Bulgar Hükümetinin bu kişilere kısa zamanda pasaport verme işini bitireceği ifade edilerek Ankara Hükümetinin 3 ay içerisinde 250.000 Türk'e giriş vizesi vermesi isteniyordu. Hükümetin 28 Ağustos'ta verdiği cevabi notada Türkiye, Bulgar notasında iddia edilenlerin incelendiği, bu inceleme sonucunda Bulgar hükümetinin Türk azınlıklara karşı sorumluluklarını yerine getirmediğinin anlaşıldığı ifade edilmektedir.³⁹⁵

22 Eylül'de Bulgaristan ikinci bir nota verdi. Bu notada Türk Hükümeti'nin meseleyi siyasi amaçlarla kötüye kullandığı, Türk azınlığının kötü durumda olmadığı, Bulgar Hükümeti'nin Bulgaristan'daki azınlıkların haklarını korumak için tedbirler aldığı iddia edilmekte ve Bulgar Hükümeti'nin daha önceki antlaşmalara sadık kalarak göç etmek isteyen Türk azınlığa engel olmak istemediği söylenmektedir. Notada Türk hükümetinin göçmenleri kabul etmek zorunda olduğunu, Türk notasında dile getirilen göçmen meselesinin milletlerarası bir hale sokulacağı noktasına işaret ederek bunu göçmenleri kabul etmemek için bir bahane olarak kabul ettiğini bildirmiştir³⁹⁶. Türkiye ise notaya 16 Ekim 1950 tarihinde karşılık verdi. 7 Ekim 1950'de, Bulgaristan tarafından Türkiye'ye vizesiz kişiler ve Çingenelerin gönderildiği iddiasıyla, Türkiye'nin sınırı kapatması sonucu göç durmuştur. Bir gün sonra Fuad Köprülü konuya ilişkin yaptığı açıklamada *“Türk aslından olmayanları Türkiye'ye sokmak isteyenler bu hareketlerinde muvaffak olamayacaklardır. Hudut ve münasebetleri ancak o zaman tabii şeklinde gireceklerdir.”*³⁹⁷ sözleriyle tepkisini dile getirmiştir. 4 Kasım 1950 tarihinde Avrupa Konseyi Dışişleri Bakanları Komitesi'nin yaptığı toplantıda Bulgaristan'dan haksız yere tehcir edilmekte olan Türklerin durumu Türklerin durumu görüşüldükten sonra Bulgaristan'ın bilerek meseleyi acıklı bir hale getirdiği belirtilmiştir. Avrupa Konseyi Türkiye Cumhuriyeti'ni haklı bulmuştur. *“Bulgarların tehciri sebepsiz ve haksızdır. Asla beşeri bir karar değildir”*³⁹⁸. Fuad Köprülü konuya ilişkin yaptığı açıklamada Türkiye'nin gerekçelerini belirtmiştir. *“Bu meseleden dolayı*

³⁹⁵ Deniz Çalışkan, **Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri** (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2014, s.56-57.

³⁹⁶ D. Çalışkan, **Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri**, s.59.

³⁹⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Ekim 1950.

³⁹⁸ **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Kasım 1950.

BM teşekküllerine müracaat etmeye mecbur kalacağımızı kendilerine bildirirken hakeme de gitmeğe amade olduğumuzu ifade etmiştik. Bundan dolayı hükümetin BM'ye müracaat etmesi doğaldır”³⁹⁹.

2 Aralık 1950 günü sınır tekrar açılarak göçmen alımına devam edildi. 8 Kasım 1951 günü aynı nedenle göçmenlerin Türkiye'ye girişini engellemek amacıyla Türkiye sınırını kapatarak 1950-1951 göçünü sona erdirdi. Sert bir nota ile Bulgar Hükümeti ikaz edilmesine rağmen bu göç esnasında yani 1950-1951 yıllarında toplam 154.393 kişi göçmen olarak kabul edilmiş ve Türkiye'ye yerleştirilmiştir⁴⁰⁰. Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü 19 Aralık 1951 tarihli Meclis oturumunda Türkiye Cumhuriyeti komşularından biri olan Bulgaristan'a değinerek şu ifadelerle yer vermiştir: *“Bu hükümet bize karşı kötü niyetlerinin son günlerde yeni bir örneğini vermiştir. Bulgaristan'dan göç ettirilen soydaşlarımız arasına sahte vizelerle karışan Çingenelerin gelmelerine mâni olmaması ve tamamen usulsüz olarak memleketimize gelen bu kimseleri geri almadıkları için bir müddet sabrettikten sonra Bulgaristan'la olan sınırimızı kapatmak zorunda kalmıştık. Bulgar Hükümeti bu durumu doğal olarak kötü niyet niteliğinde değerlendirmiş ve bu yüzden göçü durduğunu bildirmiştir. Sınırı kapatmaya mecbur olduğumuz halde sınırda biriken 1500 kişiyi Türkiye'ye alacağımızı Sofya Hükümetine orada bulunan Maslahatgüzarımız vasıtasıyla bildirmiştik. Buna cevap olarak Bulgar Dışişleri Bakanının Maslahatgüzarımıza 10 Kasım günü söylediği sözler çok önemlidir. Bakan bu 1500 göçmenin geriye çekildiklerini ve artık alınan karar gereği bunların göç etmesine izin vermediklerini belirttikten sonra bu Türk aslından kimselerin gönderilmesinin hata olduğunu anladıklarını ve memleketin ekonomisinin ciddi derecede sarsıldığını açıkça ilave etmiştir. Geçen günkü Bulgar tebliğinde göçmen durdurulmasını güya izah için suçlamalarda bulunan Bakanın bu ifadeleri karşılaştırılınca evvelce Bulgar Hükümetinin bu soydaşlarımızın serbestçe göç etmek isteyen kimseler olduğuna dair ileri sürdükleri iddialarla, bakanın kullandığı sevk etmek tabiri yan yana gelince bu durum kötü/çirkin bir hal almıştır⁴⁰¹. Bu sözlerle Fuad Köprülü Bulgar Bakanını ve Hükümetini eleştirmiştir. 1949-1951 yıllarında*

³⁹⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Kasım 1950.

⁴⁰⁰ İ. Kâmil, *Bulgaristan'daki Türklerin Hakları*, s.133; B. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.227

⁴⁰¹ *TBMM Tutanak Dergisi XI*, 19.12.1951,s.230-231.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen toplam göçmen sayısı 156.063'tür ancak bu rakam Bulgar istatistiklerine göre 155.667'dir⁴⁰².

3- Göçmenlerin Miktarı ve Statüsü

Bulgaristan'daki Türk Konsoloslukları tarafından Bulgaristan Türklerine Aralık 1950, Ocak ve Şubat 1951 dönemlerinde Bulgaristan'ın olumsuz tutumları nedeniyle vize verilmemiştir. Ancak 1 Ocak 1950 ve 30 Eylül 1951 tarihleri arasında 212.150 kişiye Bulgaristan'dan Türkiye'ye giriş vizesi verilmiştir. Türkiye 7 Ekim 1950'den 2 Aralık 1950'ye kadar Bulgar sınırını kapalı tuttuğu için Türkiye'ye göçmen girişi olmamıştır. 1950 yılı içerisinde 12.233 aileden 52.185 kişi Türkiye'ye göçmen olarak giriş yapmıştır. Bulgar Hükümeti göçü tetikleyen yukarıda da bahsi geçen ilk notası 1950 yılının 2. yarısında verildiği için göçler miktar bakımından daha az olmuştur⁴⁰³.

Aylara göre 1950 yılı içerisinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin miktarı şöyledir:⁴⁰⁴

AYLAR	AİLE	NÜFUS
Ocak	224	816
Şubat	285	1.212
Mart	463	2.186
Nisan	588	2.387
Mayıs	296	1.274
Haziran	804	3.930
Temmuz	898	3.065
Ağustos	1.330	6.028
Eylül	1.449	7.308
Ekim	867	2.572
Kasım	–	–
Aralık	4979	21.407
Toplam	12.333	52.185 ⁴⁰⁵

⁴⁰² Bilal Şimşir, **Balkanlar ve Türkiye, Balkanlar'daki Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını Sempozyumu**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2002, s. 24.

⁴⁰³ İbrahim Çulha, "Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'ye Göç Süreci (1950-1951)", **Akademik Der Tarih, Eğitim ve Kültür Dergisi**, S. I, Sonbahar 2017, s.66.

⁴⁰⁴ B. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu**, s. 227.

⁴⁰⁵ B. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu**, s.227.

Aylara göre 1951 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin miktarı şöyledir:

AYLAR	AİLE	NÜFUS
Ocak	5073	21.325
Şubat	5538	20.237
Mart	2240	9.553
Nisan	3812	16.250
Mayıs	1668	8.008
Haziran	2098	8.646
Temmuz	1220	5.243
Ağustos	1394	5.489
Eylül	723	2.861
Ekim	886	3.445
Kasım	268	1.114
Aralık	–	–
Toplam	25.118	102.208 ⁴⁰⁶

1950-1951 yılları arasında gelen göçmenlerin meslek dağılımı ise şöyle idi: % 9.8 mesleksiz, %4.8 sanatkâr, madenci, inşaat işçileri, % 0.1 satıcılar, % 0.4 nakliyecisi, % 0.7 teşebbüs sahipleri, idareciler, büroyla ilgili meslekler, % 0.9 serbest meslek sahipleri, % 82.6 çiftçi, ormancı, balıkçı ve avcı idi. Oranlara baktığımız zaman Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin büyük kısmını çiftçi ve ormancı mensupları idi⁴⁰⁷.

⁴⁰⁶ B. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu**, s.227.

⁴⁰⁷ İ. Çulha, "Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'ye Göç Süreci (1950-1951)", s.66.

4- Göçmenlere Yardım Faaliyetleri

Güç şartlar altında Türkiye'ye gelen Bulgaristan Türklerine yurt içi ve yurt dışından çeşitli yardımlar yapıldı. Marshall Planı çerçevesinde göçmenlere sarf edilmek üzere 30 milyon Türk Lirası gönderildi⁴⁰⁸. Bunun dışında diğer dış devletlerden gelen yardım miktarı 250.000 TL'dir⁴⁰⁹.

Hemen her tarafta yardım komiteleri kurularak göçmenler için nakdi ve ayni yardımlar toplanmaya başlamıştır. Bir süre dağınık bir şekilde devam eden bu çalışmalar ve yardımlar Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın teşviki ve memlekette ileri gelenlerin girişimleriyle Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği adı altında bir birlik kurulmuş ve yapılan yardımlar düzenli bir hal almıştır. Bu birliğe Refik Koraltan başkanlık yaptı⁴¹⁰. Yardım Birliğine ilk bağıışı 2500 lira ile Celal Bayar yaptı. Ardından Refik Koraltan da 500 lira katkıda bulundu⁴¹¹.

Demokrat Parti grubu da halkın desteğini almak için 16 Ocak 1951 tarihli toplantılarda Demokrat Parti milletvekillerinin 250'şer lira bağıış yapmalarını kararlaştırdı⁴¹². Yine göçmenlere yardım maksadıyla piyango idaresi tarafından bir piyango etkinliği düzenlendi⁴¹³. Büyük ikramiyenin 500 bin lira olduğu⁴¹⁴ bu girişimde 1 milyon 300 bin lira hasılat sağlanmış oldu⁴¹⁵.

Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği vasıtasıyla halkın Bulgaristan Türkleri Göçmenlerine yaptığı nakdi ve ayni yardımlar oldukça önemlidir. Nakdi yardımlar yurt içinden 9.188.054 lira, yurt dışından 252.537 lira olmak üzere tam 9.438.851 lira oldu. Amerikan Ekonomik İşbirliği İdaresi (The U.S Economic Cooperation Administration) 4 milyon lira değerinde ayni yardımda bulundu. Uluslararası Göçmenler Örgütü (International Refugee Organization) göçmenlerin durumunu incelemek için Ankara'ya bir teknik yardım grubu⁴¹⁶, Dünya Sıhhat Teşkilatı İcra Konseyi de 50 dolar kıymetinde tıbbi malzeme⁴¹⁷, Kanada'dan 6 bin dolar giyim

⁴⁰⁸ **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Ocak 1951.

⁴⁰⁹ Ali Tanoğlu, "Bulgaristan Türkleri'nin Son Göç Hareketi (1950-1951)", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, XIV/I-V, 1952, s. 41.

⁴¹⁰ **Ayn Tarihi**, Numara:212, Temmuz 1951, s. 47.

⁴¹¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Ocak 1951.

⁴¹² **Ayn Tarihi**, Numara:206, Ocak 1951, s. 52.

⁴¹³ **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Kasım 1950.

⁴¹⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Ocak 1951.

⁴¹⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Nisan 1951.

⁴¹⁶ Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye(1945-1946)**, Ankara,1969, s.80.

⁴¹⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Şubat 1951.

eşyası, Amerikalı Hrand Cevheriyan 2000 takım giyim eşyası⁴¹⁸, Amerika'daki muhtelif mezheplere ait kiliselerin ortak teşkilatı olan World Council of Churches tarafından 60 ton buğday ile 60 ton kuru fasulye gönderildi⁴¹⁹.

Diğer dış yardımlar ise şöyledir: Irak Kızılay'ı göçmenlere 100 bin lira, Amerikan Prudential Line Deniz Yolları Şirketi 1000 dolar⁴²⁰, Milletlerarası Kurtarma Komitesi 50 bin ton giyilmiş eşya, Afganistan'da bulunan Türk Askeri Heyeti de 1078 lira bağışlamıştır⁴²¹. Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği aracılığıyla göçmenlere halktan temin edilen ayni ve nakdi yardımların bedeli 15 milyon lirayı buldu⁴²². Hükümet göçmenler için 1 Nisan 1954 tarihine kadar 6 milyon lira sarf etti. Hükümetten gelen nakdi ve ayni bütün yardımların miktarı yaklaşık olarak 85 milyon liraya ulaştı⁴²³.

5- Göçmenleri Üretici Duruma Getirme Çalışmaları

Göçmenlerin barınması için meskenler yapılırken diğer taraftan da bu kişilerin bir an önce üretici duruma geçirilme meselesi ele alınıyordu. İş ve İşçi Bulma Kurumu müfettişlerinden birisi göçmenlerin iş ve sanat durumlarını tespit etmek için görevlendirildi⁴²⁴. Gerekli tedbirlerin tespiti için Amerika'dan bir uzman istenmiş, bunun üzerine Marshall Planı İktisadi İşbirliği Teşkilatından M. Clifford Wilson Ankara'ya gönderilmiştir⁴²⁵. Göçmenlerin büyük bir kısmı çiftçi olduğu için Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'ndan da faydalanmışlardır. Göçmenlere dağıtılan topraklar devlete ait topraklardır. İki nüfuslu bir göçmen ailesine ortalama 40-50 dönüm arazi verildi. İki den fazla 5 nüfusa kadar her nüfus için bu miktarın %50'si ilave edildi. 5'den fazla 10 nüfusa kadar her nüfus için 5 kişilik aileye verilen toprak miktarına %10 nispetinde bir ilave yapıldı⁴²⁶.

Demokrat Parti Hükümeti Kasım 1951 tarihine kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Türk Göçmenlere 703.962 dönüm ziraat arazisi, 5.770.000 kilo

⁴¹⁸ **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Temmuz 1951.

⁴¹⁹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Ekim 1951.

⁴²⁰ **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Mart 1951.

⁴²¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Nisan 1951.

⁴²² A. Tanoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi(1950-1951)", s.147.

⁴²³ A. Tanoğlu "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi(1950-1951)", s.148.

⁴²⁴ A. Tanoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi(1950-1951)", s.156-157.

⁴²⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Ekim 1950.

⁴²⁶ A. Tanoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)", s.158.

tohumluk, 18.288.935 lira donatım ve işletim kredisi verildi⁴²⁷. Sanatkâr göçmenlere ise hükümet aile başına ortalama 14 bin lira sermaye sağladı⁴²⁸. Hükümet, çiftçi göçmenlerin üretici duruma geçebilmeleri için bu yardımları yaptı. Toplanan yardımlarla göçmenler için müstakil köyler kurulması kararlaştırıldı. Konya’da 4, Yozgat’ta 3, Samsun ve Tekirdağ’da birer tane olmak üzere 9 köyün inşasına başlandı. İstanbul ve Ankara’da da 6 köyün inşası ihaleye çıkarıldı⁴²⁹.

1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı’ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması ile kısmi bağımsızlığı kazanmış olan Bulgaristan bu tarihten sonra Bulgar Türklerine karşı baskılarını arttırarak büyük miktarlardaki göçü başlatmıştır. En büyük göç hareketi 1950-1951 yıllarında meydana gelmiştir. Bu göç hareketi daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir.

D-BALKAN PAKTI VE TÜRKİYE

1- Balkan Paktı’nın İmzalanması

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra Balkanlardaki Sovyet hâkimiyeti Türkiye ve Yunanistan’ı endişelendirmiş ve bu endişe nedeniyle Türkiye ve Yunanistan NATO’ya girmişti. Türkiye’nin NATO’ya girme isteğine Sovyetler Birliği büyük tepki göstermişti. Moskova yönetimi 13 Kasım 1951 tarihinde Türk hükümetine gönderdiği notada tepkisini açıkça dile getirmişti⁴³⁰. Türkiye, SSCB’nin tutumu ve Balkanlar’daki nüfuzu karşısında kendi güvenliğini sağlamak için bölgesel bir savunma sistemi kurmaya yöneldi. Bunun için en uygun adaylar komşusu Yunanistan ve Josip Broz Tito’nun⁴³¹ yönetimindeki Yugoslavya idi⁴³².

⁴²⁷ B. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu**, s.228.

⁴²⁸ A. Tanoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi", s.158.

⁴²⁹ Deniz Çalışkan, **Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri**, (Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2014, s.74.

⁴³⁰ Melek Fırat, "Yunanistan’la İlişkiler- Türk Dış Politikası 1919-1980", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar I**, Editör: Baskın Oran, İstanbul, 2004, s.587.

⁴³¹ Josip Broz Tito, 7 Mayıs 1892 tarihinde Hırvatistan’ın Kumroves adlı köyünde doğmuştur. Ailesinin yedinci çocuğu olarak doğmuştur. 1907 yılında 15 yaşına gelince, Sisak kasabasına gidip bir tornacı-anahtarcının yanında çırak olarak çalışmış ve 1910 yılında buradan mezun olmuştur. Çıraqlığı döneminde, Hür Söz adlı sosyalist gazeteyi okumaya ve satmaya başlamış ve 1 Mayıs kutlamalarına ilk defa 1909 yılında katılmıştır. Zagreb’te iş bulunca, Metal İşçileri Sendikası’na ve Hırvatistan-Slovenya Sosyal Demokrat Partisi’ne üye olmuştur. Mayıs 1913 yılında Avusturya-Macaristan ordusuna askere alınan Josip, astsubay okuluna yazılmış ve buradan en genç başçavuşu olarak mezun olmuştur. Tito 1945 yılında ülkenin yönetim şekline resmi olarak monarşiden federal cumhuriyete çevirmiştir. 13 Ocak 1953 tarihinde Yugoslavya devlet başkanı seçilen Tito 16 Mayıs 1974 tarihinde yaşam boyu devlet başkanı ünvanı oldu. 1980 yılında ölümüne kadar bu görevi sürdürdü. Mustafa Kahramanyol, Fahriye Emgili,

Balkan Paktı'nı oluşturacak bu üç devletin her birinin farklı gerekçeleri ve beklentileri vardı. Moskova yönetimi ile ilişkileri bozulan ve Cominform'dan çıkarılan Yugoslavya savaş sonrasında sadece ekonomisi ile uğraşmamış güvenlik endişesi de duymaya başlamıştı. Bunu fırsat bilen ABD Yugoslavya'ya ekonomik ve askeri yardımda bulunmuştu. Ayrıca ABD yönetiminde 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olmasından sonra, Yugoslavya'yı kendi safına çekmek suretiyle SSCB'yi güneyden çevreleyebileceği fikri oluşmuştu⁴³³. Ama Sosyalist Yugoslavya'nın rejimi sebebiyle NATO'ya girmesi mümkün olmamıştı. Bunun yerine Türkiye ve Yunanistan ile Yugoslavya arasında bölgesel bir savunma paktı yapmak suretiyle Yugoslavya'nın Batı Savunma sistemi içine alınması düşünülmüştü⁴³⁴. Yunan Hükümeti de Bulgaristan ve Arnavutluk karşısında güvenliğini sağlamak amacıyla Türkiye ve Yunanistan işbirliği yapılması taraftarıydı⁴³⁵.

NATO'nun güney kanadını oluşturan İtalya, Yunanistan ve Türkiye arasında Yugoslavya sınırı nedeniyle kopukluk bulunuyordu. Eğer Yugoslavya'yı da içine alabilecek bir düzen oluşturulabilirse bu kopukluk ortadan kalkmış olacaktı. Balkan Paktı'nın kurulmasında bu düşünce de etkili oldu⁴³⁶.

Paktı oluşturan devletler Doğu ve Batı Blokları arasındaki Soğuk Savaş mücadelesinden etkilenen devletlerdir. Ayrıca üç Balkan ülkesinde hâkim olan, Sovyetler Birliği'nin kendilerini kontrol altına alma endişesi, pakt kurulması için gerekli olan süreci hızlandırdı⁴³⁷.

Üç Balkan ülkesi arasında 1952 yılında görüşmeler başladı. Görüşmeler neticesinde 28 Şubat 1953 tarihinde Ankara'da resmi adı "*Türkiye Cumhuriyeti, Yunan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (Ankara Antlaşması)*" olan Balkan Paktı imzalandı⁴³⁸.

"Tito ve Balkan Siyaseti", **Avrasya Etüdüleri** L, 2016, s.318-319); www.tarihkomplo.com/2015/05/maresal-tito.html (Erişim: 06.06.2018, Saat: 18.58).

⁴³² Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul 1987, s.585.

⁴³³ M. Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler-Türk Dış Politikası 1919-1980", s. 588.

⁴³⁴ M. Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler -Türk Dış Politikası 1919-1980", s.588.

⁴³⁵ R. Uçarol, **Siyasi Tarih**, 586.

⁴³⁶ Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası, (1939'dan Günümüze Kadar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s.353.

⁴³⁷ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikası'nda 1950'li Yıllar**, Ankara 2001, s. 53.

⁴³⁸ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları II**, s.471.

2- Balkan Paktı'nın Metni

“1. Bağıtlı Taraflar, aralarında sürekli biçimde işbirliği yapılmasını sağlamak amacıyla, ortak çıkarlarını ilgilendiren bütün sorunlar üzerinde de danışmalarda bulunacaklardır. Bağıtlı Tarafların Dışişleri Bakanları, milletlerarası siyasal durumu incelemek ve bu antlaşmanın amaçlarına uygun düşecek gerekli kararları almak üzere düzenli bir biçimde yılda bir defa ve gerekli görülürse daha sık olara, konferansa düzenleyerek toplanacaklardır.

2. Bağıtlı Taraflar, kendi bölgelerinde barış ve güvenliğin korunması için ortak çabalarını sürdürmek ve kendilerine karşı kışkırtılmış bir saldırı olursa, gerekli savunma önlemleri de kapsam içine girmek üzere, güvenliklerini ilgilendiren sorunları birlikte incelemeyi sürdürmek kararındalar.

3. Bağıtlı Tarafların Genelkurmayları, uyumlu kararların alınabilmesi için aralarında anlaşarak saptayacakları savunma sorunlarına ilişkin önerileri hükümetlerine sunmak üzere işbirliği yapmayı sürdürecektir.

4. Bağıtlı Taraflar ekonomi, teknik ve kültürel alanlardaki işbirliğini geliştireceklerdir. Gerektiğinde ekonomik, teknik ve kültürel sorunların çözümü için uygun görülen anlaşmalar yapacak ve örgütler kuracaklardır.

5. Bağıtlı Taraflar, aralarında çıkabilecek her uyuşmazlığı, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında belirlenmiş bulunan barışçı yollardan, anlayış ve dostluk ruhu içinde çözmeyi ve birbirlerinin içişlerine herhangi bir biçimde karışmaktan kaçınmayı yükümlenirler.

6. Bağıtlı Taraflar, içlerinden birine karşı yöneltilen ya da onun çıkarlarına zarar verebilecek nitelikte olan bir ittifak yapmaktan ya da bir harekete katılmaktan kaçınacaklardır.

7. Bağıtlı Taraflardan her biri, kendisi ile üçüncü bir devlet ya da devletler arasında bugün yürürlükte bulunan milletlerarası yükümlülüklerin hiçbirinin, bu antlaşmanın hükümleri ile çelişmediğini beyan eder ve ileride bu antlaşmaya aykırı olabilecek herhangi bir milletlerarası yükümlülük üstlenmeyeceklerini kabul ederler.

8. İşbu antlaşma, Türkiye ve Yunanistan'ın 4 Nisan 1949 tarihli Kuzey Atlantik Paktı'ndan (NATO) doğan hak ve yükümlülüklerini her ne biçimde olursa olsun, etkilemez ve edecek gibi yorumlanamaz.

9. İşbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra, bütün Bağlıklı Taraflarca Andlaşmanın amaçlarının gerçekleşmesi için katılmaları yararlı sayılacak her Devlet, üç Bağlıklı Devletle aynı koşullar içinde ve aynı haklara sahip olmak üzere, işbu Andlaşmaya katılabileceklerdir. Katılacak her devlet, katılma belgesinin sunulması ile Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasının taraflardan biri olacaktır.

10. Fransızca metni geçerli sayılacak olan işbu Andlaşma, Bağlılıkların her biri tarafından onaylanacak ve onay belgeleri Yugoslavya federatif Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığına sunulacak ve en son onay belgesinin sunulduğu gün yürürlüğe girecektir⁴³⁹.

Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesini izleyen 5 yılın sonunda, imzacı devletlerden her biri, diğer imzacı devletlerin hükümetlerine, bir yıl öncesinden bildirmek şartıyla anlaşmadan çekilebilecekti. Ankara'da 28 Şubat 1953 tarihinde, üç örnek olarak düzenlenmiş ve imzacı taraflara birer örnek verilmiştir⁴⁴⁰.

Fuad Köprülü

Koca Popoviç

Stefanos Stefanopulos

3- Balkan Paktı'nın İçeriği

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. Maddesine⁴⁴¹ göre imzalanan, 10 maddelik Ankara Antlaşması aynı zamanda Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Üçlü ittifak yolunda atılan ilk adım olmuştur. Antlaşmanın giriş kısmında savunma konularında danışmalar ve işbirliği yapılması gerektiği belirtilmiş ve 1. , 2. , 3. maddelerde ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Dışişleri Bakanlarını bu amaç

⁴³⁹ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlılıkları II**, s.476-477.

⁴⁴⁰ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlılıkları II**, 477; Cumhuriyet Gazetesi, 1 Mart 1953.

⁴⁴¹ Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hâle getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, s.16, www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf (Erişim: 06.06.2018, Saat: 19.40).

doğrultusunda yılda en az bir defa toplantı yapmaları ve ülkelerin genelkurmayları arasında işbirliği yapılması da öngörülmüştür⁴⁴².

Sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerden yakın işbirliğinin teşvik edildiği Ankara Antlaşması'nın 6. Maddesine göre, birbirlerinin aleyhine olan veya çıkarlarına aykırı düşecek hiçbir harekete katılmamayı taahhüt etmişlerdir⁴⁴³. 8. maddede antlaşma dolayısıyla, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO içerisindeki sorumluluklarının etkilenmeyeceği belirtilmişti⁴⁴⁴.

Antlaşması'nın 9. Maddesi'ne, paktın katılıma açık olduğu hükmü konuldu. Bu da SSCB himayesinden kurtarılacakları ümit edilen Balkan Devletleri'ne özellikle Bulgaristan ve Arnavutluk'a açık kapı bırakılması demektir⁴⁴⁵.

10. Madde'de ise, antlaşmanın yürürlüğe giriş yöntemi açıklanmış olup antlaşmanın süresi kesin olarak saptanmamıştı. Ancak 5 yıldan önce son verilemeyeceği belirtilmiştir. Daha sonra Ankara Antlaşması'nın süresi Bled Antlaşması'nın süresine bağlı tutulmuştur. Bu süre 20 yıl olmuştur⁴⁴⁶.

Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti arasında imzalanan 28 Şubat 1953 günü Ankara'da imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, Yunan ve Yugoslavya Parlamentolarında 23 Mart 1953'de⁴⁴⁷; TBMM'de ise 18 Mayıs 1953 tarihinde oy birliği ile onaylandı⁴⁴⁸.

Katılımcı ülkeler Dışişleri Bakanları toplantısında Daimi Sekreterlik kurulması kararlaştırıldı. Ayrıca Daimi Sekreterliğin, her ülkenin yüksek rütbeli birer diplomatik temsilcisi ile daimi bir bürodan oluşmasına karar verildi. 7 Kasım 1953 tarihinde Belgrad'da imzalanan ek bir antlaşma ile Balkan Paktı Daimi Sekreterliği kuruldu⁴⁴⁹.

7 Kasım 1953 tarihinde Balkan Paktı Daimi Sekreterliğini kuran antlaşmayı; Türkiye adına Belgrad Büyükelçisi Agah Aksel, Yunanistan adına Belgrad Büyükelçisi

⁴⁴² F. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, s.631; R. Uçarol, **Siyasi Tarih**, s.587.

⁴⁴³ Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye(1945-1965)**, Ankara 1996, s.99.

⁴⁴⁴ O. Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye(1945-1965)**, s.101.

⁴⁴⁵ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları II**, s. 472.

⁴⁴⁶ Mehmet Gönlübol- Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası(1945—1965)" **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, Ankara 1996, s.238.

⁴⁴⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Mayıs 1953.

⁴⁴⁸ O. Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye(1945-1965)**, s.104.

⁴⁴⁹ O. Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye(1945-1965)**, s.105.

Spiro Kpentonides, Yugoslavya adına ise Dışişleri Bakanı Koca Popoviç imzalamıştır⁴⁵⁰.

4- Türk Kamuoyunda Balkan Paktı

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü paktın imza merasimi sonrasında yaptığı konuşmada; 28 Şubat 1953 tarihli Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın BM Anayasası prensiplerine ve barış idealine sonuna kadar bağlı üç Balkan Devleti arasında mevcut işbirliği zihniyetinin ve samimi dostluğunun ürünü olduğu kadar, bağımsızlıklarının korunmasında kesin olarak kararlı olan üç Balkan milletinin realist görüşlerinin sonucu da olduğunu belirtti. Konuşmasının sonunda ise; antlaşmanın hazırlanmasında büyük çabaları olan Yunan ve Yugoslav mevkidaşları ile aynı ortamda bulunmaktan duyduğu memnuniyeti dile getirdi⁴⁵¹.

Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadir Nadi 28 Şubat 1953 “*Üçlü Dostluk ve İşbirliği Antlaşması*” başlıklı yazısında paktın önemini; bu antlaşmanın imzalanması ile birlikte tarihte ilk defa Marksist-Sosyalist bir devletin, Sovyet Rusya'nın emri dışında kendi milli iradesine dayanarak hür milletler topluluğu ile resmen işbirliğine girmesi olarak yorumlamıştı. Tito'nun bu davranışının milletlerarası ilişkilerde her şeyden önce milli bağımsızlık prensibine bağlanmak gerektiğinin açıkça ilanı olduğunu dile getirmişti⁴⁵².

Ahmet Şükrü Esmer Ulus Gazetesi'nde yayınlanan 28 Şubat 1953 tarihli yazısında; 1934 tarihli Balkan Antantı gibi 28 Şubat 1953 tarihli Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasının da Türk-Yunan dostluğunun üzerine kurulduğunu belirtmiş, Yugoslavya'nın geçmişte yapılan Balkan Antantı sebebiyle bu iki devletin yabancıları olmadığını ve her üç devlet de son yıllar içinde karşılaştıkları tehlikeler nedeniyle bir araya gelmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Bu üç devlet (Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya) arasındaki işbirliğinin; tarihin, coğrafyanın ve stratejinin zorunlu kıldığını dile getirmiştir⁴⁵³.

Ulus Gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın ise; Balkan Paktı'nın imzalanması sonrasında, Bolşevik istilasını altında hürriyetten ve insan haklarından yoksun yaşayan

⁴⁵⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Kasım 1953; Akşam Gazetesi, 8 Kasım 1953.

⁴⁵¹ Cumhuriyet Gazetesi, 1 Mart 1953.

⁴⁵² Nadir Nadi, “Dostluk ve İşbirliği Antlaşması”, Cumhuriyet Gazetesi, 28 Şubat 1953, s.1.

⁴⁵³ A. Ş. Esmer, “Üçlü Antlaşma”, Ulus Gazetesi, 28 Şubat 1953, s.3.

Balkan Milletlerinin, hemen yanı başlarında bulunan hür ve mesut bir durumda yaşayan milletleri gördüğü zaman Moskova yönetimine olan kızgınlıklarının artacağı öngörüsünde bulunmuştur⁴⁵⁴. Bu sözleriyle antlaşmanın hürriyete ve insan haklarına katkı sağlayacağını ifade etmiştir.

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü 24 Şubat 1954 tarihinde TBMM’de Demokrat Parti Hükümetinin ilk dört yıldaki dış politikasını özetlerken Türk-Yunan-Yugoslav Dostluk ve İşbirliği Antlaşması’na değinerek şu ifadelere yer verdi: 28 Şubat 1953 tarihli Dostluk ve İşbirliği Antlaşması’nın da Atlantik Antlaşması gibi, Birleşmiş Milletlerin barışın korunması amacına dayanır. Öte taraftan üç memleket Genelkurmayları arasında yapılan görüşmelerden alınan neticeler memnuniyet vericidir. Bu antlaşma askeri ve siyasi karakteri yanında üç ülke arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirmek için birtakım hükümler içermektedir. Bu antlaşmayı her alanda geliştireceğiz.⁴⁵⁵ Köprülü bu sözlerle antlaşmayla birlikte üç ülke arasında her alanda ilişkilerinin gelişeceğini ifade etmiştir.

5- Dış Kamuoyunda Balkan Paktı

Amerikan, İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanları bu dostluk ve işbirliği antlaşmasını büyük bir memnuniyetle karşılarken Moskova, Sofya, Budapeşte, Bükreş ve Prag radyoları Balkan Paktı aleyhinde propaganda kampanyasına başladılar. Balkan Paktı’nın iddia edildiği gibi, barışı koruması için değil tam aksine komşularını tehdit etmek için yapılmış bir Taarruz Paktı olduğunu ifade etmişlerdir⁴⁵⁶. Komünist yönetim bu şekilde antlaşmaya aleyhinde bir algı yaratmaya çalışmıştır.

New York Times Gazetesi’nde ise Balkan Paktı’nın sosyalist bir ülkeyi Batı savunma sistemine bağlamakla kalmayıp, aynı zamanda Demir Perde arkasındaki diğer ülkeleri de demokratik devletler safına katılmaya teşvik edeceği ileri sürülmüştür⁴⁵⁷.

Önde gelen İngiliz gazetelerinden Times 28 Şubat 1953 tarihli nüshasında; Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Ankara’da imzalanacak olan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması’nın 1 yıldan beri devam eden yoğun bir diplomasi faaliyetinin

⁴⁵⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, ‘‘İmzalanan Misak’’ **Ulus Gazetesi**, 2 Mart 1953, s.1.

⁴⁵⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, IX- XLIX/XXVIII, 24.02.1954, s.775.

⁴⁵⁶ **Son Posta Gazetesi**, 4 Mart 1953.

⁴⁵⁷ **Milliyet Gazetesi**, 28 Şubat 1953; **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Şubat 1953.

mükâfatı olduğunu belirtiyordu. Demir Perde arkasında bulunan Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk'un teşebbüste bulunma ihtimallerinin zayıf olduğunu ifade etmişlerdir⁴⁵⁸.

Bulgar Mültecileri Birliği Başkanı İvan Monov, kendisine Balkan Paktı'nın Bulgaristan'daki yankıları hakkında fikir soran Yougopress Ajansına verdiği beyanatta; Türk, Yunan ve Yugoslav Hükümetleri'nin aldığı ortak kararlar sonucunda oluşturulan Balkan Paktı'nın Bulgar halkının büyük çoğunluğu tarafından ilgiyle takip edildiğini ifade ediyordu⁴⁵⁹.

Fransa'nın büyük gazetelerinden Le Monde; Ankara'da imzalanan Balkan Paktı'nın şimdilik askeri bir antlaşmadan ziyade; siyasi, iktisadi ve kültürel maddeleri içeren bir dostluk paktı olduğu haberine yer vermekteydi⁴⁶⁰.

6- Balkan İttifakı (Bled Antlaşması) 9 Ağustos 1954

Türk Hükümeti 28 Şubat 1953 tarihli Ankara Antlaşması'nın bağlayıcı bir ittifak haline gelebilmesi için 1954 yılına kadar yoğun diplomatik faaliyetlerde bulundu. Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito 1954 Nisanı'nda Ankara'yı Haziran'da ise Atina'yı ziyaret etti⁴⁶¹.

İttifak Antlaşması'nın ön tasarisını hazırlamak üzere Atina'da üçlü bir komisyon toplandı. Komisyonun çalışmaları sırasında iki önemli noktada görüş ayrılığı belirmiştir. Bunlardan birincisi, Türkiye ve Yunanistan'ın doğrudan doğruya kendilerine yapılan bir saldırı yüzünden değil de NATO içindeki yükümlülükleri nedeniyle bir savaşa sürüklenmeleri halinde Yugoslavya'nın durumu; ikincisi ise Yugoslavya'nın bir saldırıya uğraması halinde bu devletin savunması konusunda Türkiye ve Yunanistan'ın tutumlarının ne olacağı idi. Yugoslavya ikinci ihtimalin meydana gelmesi halinde, kendisine Türkiye ve Yunanistan tarafından yardım yapılmasını talep etti. Türkiye ve Yunanistan da NATO üyesi oldukları için bu ittifakta öngörülenden daha geniş yükümlülükler altına girmekten kaçındılar⁴⁶².

29 Temmuz 1954 tarihinde NATO üyesi Türk ve Yunan Hükümetleri Üçlü İttifak metnini, NATO Konseyi'ne getirmişlerdir. Hazırlanan metin NATO Konseyi

⁴⁵⁸ **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Mart 1953.

⁴⁵⁹ **Son Posta Gazetesi**, 4 Mart 1953.

⁴⁶⁰ **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Mart 1953.

⁴⁶¹ O. Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye,(1945-1965)**, s. 107.

⁴⁶² Mehmet Gönülöbol- Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", s.241.

tarafından onaylanmıştır⁴⁶³. Balkan Paktı (Ankara Antlaşması), 9 Ağustos 1954 tarihinde Yugoslavya'nın Bled Şehrinde Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan ikinci bir antlaşma ile ittifaka dönüşmüştür⁴⁶⁴.

a) Bled Antlaşması'nın Metni (9 Ağustos 1954)

"1. İmzacı Devletler, içine girebilecekleri tüm milletlerarası uyuşmazlıkları, Birleşmiş Milletler Antlaşması hükümlerine uygun olarak, barışçı yollardan çözmeyi ve milletlerarası ilişkilerinde Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir biçimde tehdit ya da kuvvete başvurmaktan kaçınmayı yükümlenirler.

2.İmzacı Devletler, içlerinden birine ya da bir kaçına karşı, ülkelerinin herhangi bir yerine yönelik olarak girişilecek her silahlı saldırıyı tüm İmzacı Taraflara yöneltmiş bir saldırı saymak ve dolayısıyla, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. Maddesinde tanınan tek başına ya da ortak meşru savunma hakkını kullanarak, silahlı kuvvet kullanımı da kapsam içine girmek üzere, etkin bir savunma için gerekli görecekları tüm önlemleri birlikte kararlaştırarak almak ve saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara gecikmeksizin tek başına ve ortaklaşa yardım etmek konusunda anlaşmışlar.

3.Bu antlaşmanın amaçlarının sürekli ve etkin bir biçimde gerçekleşmesini sağlamak üzere, İmzacı Taraflar, savunma kuvvetinin sürdürülmesi ve güçlendirilmesi için birbirlerine yardım etmeye yükümlenirler.

4.Bu antlaşmanın etkin bir biçimde uygulanmasını sağlamak üzere şu kararlar alındı.

a) Bir Daimi Konsey kurulmuş olup bu İmzacı Tarafların Dışişleri Bakanları ile durumun gereklerine ve incelenecek konuların niteliğine göre, katılmaları gerekecek olan İmzacı Taraflar Hükümetlerinin diğer mensuplarından oluşacaktır.

Daimi Konsey düzenli biçimde yılda iki kez toplanacaktır. Tüm İmzacı Taraflar Hükümetlerince gerekli görülen durumlarda ayrıca toplantılar yapılabilecektir.

Daimi Konsey, toplantı içinde bulunduğu zamanlarda, görevlerini, saptanacak yeni bir yönteme göre, Ankara Antlaşması Daimi Sekreterliği aracılığı ile yerine getirecektir.

⁴⁶³ O. Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye(1945-1965)**, s.109.

⁴⁶⁴ Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk politikası(1939'dan Günümüze Kadar)**, Ankara 1983, s.353.

Ankara Antlaşmasınının 1. Maddesi'nde öngörülen Dışişleri Bakanları Konferansı'nın yerine Daimi Konsey geçmiştir. Daimi Konseyin temel konulardaki kararları oy birliği ile alınacaktır.

b) İmzacı Tarafların Genelkurmayları, Ankara Antlaşması'nın 2.ve 3.maddelerinin uygulanması için giriştikleri ortak çalışmaları, bu antlaşmanın hükümleri göz önünde bulundurarak sürdürecektir.

5.Antlaşmanın 2. Maddesinde öngörülen durum ortaya çıkarsa, İmzacı Devletler arasında hemen danışmalara girişilecek ve Sürekli Konsey, böyle bir duruma karşı koymak için söz konusu 2. Madde gereğince alınmış önlemleri tamamlayıcı ortak önlemleri saptamak üzere gecikmeksizin toplanacaktır.

6.Milletlerarası durumun tehlikeli biçimde bozulması, özellikle bu bozulma İmzacı Devletlerin bölgesindeki güvenliği doğrudan doğruya ya da dolaylı biçimde etkileyebilmesine neden olabilecek bölgelerde ortaya çıkması üzerine, İmzacı Taraflar durumu incelemek ve tutumlarını belirlemek üzere danışmalarda bulunacaklardır.

İmzacı Devletlerden biri ya da birkaçının, bu antlaşmanın imzalandığı günde karşılıklı yardım yükümlülüğü ile bağlı bulunduğu bir ülkeye karşı silahlı bir saldırı olursa, İmzacı Devletler kendi bölgelerinde böylece doğan duruma karşı koymak için, BM'nin amaçlarına uygun olarak, alınması gereken önlemler konusunda danışmalarda bulunacaklardır.

7.İmzacı Taraflar, karşılaşmış bulunacakları silahlı saldırıdan ve almış olacakları meşru savunma önlemlerinde hemen 'BM Güvenlik Konseyi'ne bilgi verecekler ve bu önlemleri Güvenlik Konseyi BM Antlaşması'nın 51. Maddesi'nde yapılan önlemleri edimli biçimde yürürlüğe koyunca, sona erdireceklerdir.

Bunun gibi, İmzacı Devletlerin Hükümetleri, BM Genel Kurulu'nun Savaş durumunun başlaması üzerine, devletlere düşen görevlere ilişkin olarak kabul ettiği 378(V) A sayılı ve 17 Kasım 1950 tarihli kararda öngörülen açıklamayı hemen yapıp bu karara uygun biçimde hareket edeceklerdir.

8.İmzacı Taraflar, aralarında birbirlerine karşı yönelik herhangi bir birleşmeye katılmamak ve bu antlaşmanın hükümleriyle bağdaşmayacak herhangi bir yükümlülüğe girişmemek konusundaki kararlarını yinelerler.

9.Bu antlaşmanın hükümlerdi, İmzacı Taraflar için BM Antlaşması'ndan doğan hak ve yükümlülükleri etkilemez ve herhangi bir biçimde etkilediği yolunda yorumlanamaz.

10.Bu antlaşma, Türkiye ve Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Paketi'nden (NATO) doğan hak yükümlülüklerini etkilemez ve herhangi bir biçimde etkilediği yolunda yorumlanamaz.

11.İmzacı Devletler arasında 28 Şubat 1953 tarihinde Ankara'da imzalanmış bulunan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, bu antlaşmanın hükümleriyle değiştirilmediği ölçüde, yürürlükte kalacaktır.

12.28 Şubat 1953 tarihli Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın 9.maddesi hükümleri, aynı koşullar içinde bu antlaşmaya uygulanacaktır.

13.Bu antlaşma 20 yıllık bir süre için imzalanmıştır. İmzacı Devletlerden hiçbiri sona erdiği günden bir yıl önce sona erdirme kararı bildirmemişse, antlaşmanın süresi kendiliğinden uzama yoluyla, bir yıl için uzayacak ve taraflardan birisince öyle bir bildirim yapılmasına değin, aynı biçimde yürürlüğünü sürdürecektir.

14.Bu antlaşma, İmzacı Taraflarca kendi anayasaları kurallarına göre onaylanacak ve sonuncu onay belgesinin sunulduğu günden başlayarak yürürlüğe girecektir. Onay belgeleri Yunanistan Krallığı Dışişleri Bakanlığına sunulacaktır. Antlaşma, Birleşmiş Milletlerde kütüğe geçirilecektir.

Bu antlaşma birbirinin aynısı üç örnek olarak Fransızca kaleme alınmış ve İmzacı Taraflardan her birine bir örnek sunuldu.

Fuad Köprülü, Koca Popoviç, Stefanos Stefanopulos"⁴⁶⁵.

b) Bled Antlaşması'nın İçeriği

On dört maddeden oluşan "İttifak, Siyasi İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması", askeri bir ittifaktır⁴⁶⁶.

Antlaşma ile bu ülkelerden birine ya da birkaçına, ülkelerinin herhangi bir yerinde meydana gelebilecek silahlı bir saldırı bütün imzacı taraflara yöneltilmiş

⁴⁶⁵ İ. Soysal, *Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağlıları II*, s.481-485; Mehmet Gönlübol- Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", s.242-243.

⁴⁶⁶ O. Sander, *Balkan Gelişmeleri*, s.108.

sayılabileceği hükmü getirilmiş, ayrıca üç ülkenin Dışişleri Bakanlarından oluşan Daimi Konseyin de kurulmasına karar verilmiştir⁴⁶⁷.

20 yıllık bir süre için imzalanan⁴⁶⁸ Bled Antlaşması, Ankara Antlaşmasını ortadan kaldırmamıştır. Ankara Antlaşması'nın hükümleri değiştirilmeden yürürlükte kalmıştır. Sadece Ankara Antlaşması'nın 1. Maddesinde kurulan “*Dışişleri Bakanları Konseyi*” Bled Antlaşması'nda 4. Madde ile “*Daimi Konsey*” durumuna getirildi⁴⁶⁹.

6. Madde de ise; milletlerarası ve özellikle kendi bölgelerindeki durum tehlikeli biçimde bozulursa imzacı tarafların danışma içine girmeleri, ayrıca bir yardımlaşma paktı ile taraflardan bir ya da birkaçının müttefiklerden birinin saldırıya uğraması durumunda, bölgelerinde alınması yararlı önlemler için görüşmeler yapmaları öngörüldü.

7. Madde'ye göre; tarafların bir saldırı durumunda Birleşmiş Milletler ile bağlantı içinde kalmaları; 8.maddede; birbirlerine karşı bir ittifaka ya da yükümlülüğe girmemeleri; 10 maddede ise antlaşmanın Türkiye ve Yunanistan'ın NATO ile ilişkilerini etkilemeyeceği belirtilmiştir⁴⁷⁰.

Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti arasında 9 Ağustos 1954'te imzalanan Bled Antlaşması TBMM tarafından birkaç ay sonra yani 16 Şubat 1955 tarihinde onaylandı⁴⁷¹.

Bled Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra, Balkan İttifakı Daimi Konseyi'nin 28 Şubat- 2 Mart 1955 tarihleri arasında Ankara'da yaptığı birinci toplantısının sonunda Balkan Danışma Meclisinin kurulmasına dair bir antlaşma imzalandı. Üç ülkenin parlamentolarından seçilen yirmişer temsilcinin oluşturacağı bu meclisin görevi; Balkan Paktı Devletlerinin ortak menfaatlerini korumak ve her alanda işbirliğini geliştirmeye yardım edecek tüm olanakları araştırmaktır. Danışma Meclisi ayrıca Daimi Konseye tavsiye ve tekliflerde bulunabilecekti⁴⁷². Antlaşma 30 Eylül 1955 tarihinde yürürlüğe girdiği halde, Balkan Paktı'nın o dönemde varoluş nedenini yitirmesi nedeniyle maalesef uygulamaya konulamadı⁴⁷³.

⁴⁶⁷ F. Armaoğlu, **20. yy Siyasi Tarihi**, s.632.

⁴⁶⁸ F. Armaoğlu, **20. yy Siyasi Tarihi**, s.632.

⁴⁶⁹ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağlıları II,(1945-1990)**, s.472.

⁴⁷⁰ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağlıları II,(1945-1990)**, s.472-473.

⁴⁷¹ **Milliyet Gazetesi**, 28 Şubat 1955; **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Mart 1955.

⁴⁷² **Milliyet Gazetesi**, 28 Şubat 1955; **Milliyet Gazetesi**, 3 Mart 1955.

⁴⁷³ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları II,(1945-1990)** s.473.

7- Balkan Paktı'nın Çöküş Nedenleri

Balkan Paktı'nın kısa sürede önemini yitirmesinin balıca iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi; Sovyetler Birliği lideri Stalin'in 5 Mart 1953'te ölümünden sonra Sovyet dış politikasındaki yumuşama⁴⁷⁴ ve yeni Sovyet liderleri Nikita Kruşçev ve Nikolay Bulganin'in bu yumuşama havası yaratma girişimi içinde Yugoslavya'ya özel bir önem vermiş olmalarıdır⁴⁷⁵. Yeni Sovyet liderlerine göre, Stalin'in Yugoslavya politikası kendilerine yaramadığı gibi Yugoslavya'yı da Batı ile işbirliğine itmiştir. Onlara göre Stalin'in Yugoslavya politikası yanlıştı. Bu yüzden Stalin'den farklı bir politika izleme niyetinde olmuşlardır.

SSCB liderleri Başbakan Nikolay Bulganin ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Birinci Sekreteri Nikita Kruşçev, Yugoslavya'nın Batı ile daha fazla yakınlaşmasını önlemek için 1955'de Belgrad'ı ziyaret ettiler⁴⁷⁶. Kruşçev Yugoslavya'nın 7 yıl önce komünist aileden ihraç edilmesinin yanlış olduğunu ifade ederek bu durumdan dolayı özür diledi⁴⁷⁷.

Yugoslavya açısından Sovyet tehdidi ortadan kalktıktan sonra, Mareşal Josip Tito, 1955 yılı sonunda bir konuşma yaparak Balkan Paktı'nın hem kendileri hem de müttefikleri olan Türkiye ve Yunanistan'ın dış tehditlere maruz kaldığı bir zamanda kurulduğunu ancak bu tehlike kalktığı için Balkan Paktı'nın askeri alanda işlevini tamamladığını belirtmiştir⁴⁷⁸.

Mareşal Tito, Sovyetler Birliği'nin kendilerine karşı takındığı yumuşak ve ılımlı tutum üzerine dünya siyasetindeki iki kutuplu yapıdan bağımsız, tarafsız bir politika gütmek hatta böyle bir harekete liderlik yapmak yolunu seçti⁴⁷⁹.

Balkan Paktı'nın, önemini yitirmesindeki ikinci sebep; Yunanistan ve Türkiye arasında Kıbrıs Meselesi ve 6-7 Eylül olayları yüzünden ortaya çıkan gerginlikti. Bu olaylar sonucunda Türk-Yunan ilişkileri belirgin bir şekilde sarsıldı⁴⁸⁰.

Yunan Hükümeti Bled Antlaşması'ndan sonra yani 16 Ağustos 1954 tarihinde, Kıbrıs'ta Self Determinasyon hakkı için Birleşmiş Milletlere başvurdu. Yani

⁴⁷⁴ O. Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye**, s.102.

⁴⁷⁵ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağlıları II, (1945-1990)**, s.473.

⁴⁷⁶ O. Sander, , **Siyasi Tarih, 1918-1994**, İstanbul 2002, s.56-57.

⁴⁷⁷ H. Bağcı, **Türk Dış Politikası'nda 1950'li Yıllar**, s.56-57.

⁴⁷⁸ H. Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, s.57.

⁴⁷⁹ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları II, (1945-1990)**, s.473.

⁴⁸⁰ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağlıları II, (1945-1990)**, s.474.

Yunanistan bir yandan Türkiye ile ittifak yaparken, diğer taraftan da müttefiki aleyhinde BM'ye şikâyetle bulunuyordu. Yunanistan hükümeti daha da ileri giderek, Kıbrıs'ın en geç 22 Ağustos 1954 tarihine kadar kendilerine devredilmesini talep etti. Kıbrıs Meselesi, Aralık 1954'te BM Genel Kurulu'nun önüne geldi. Yapılan oylama sonucunda sorunun şimdilik görüşülmemesine karar verildi. Bu karar üzerine Yunanistan Balkan Paktına karşı soğuk bir tavır takındı. İki komşu ülke arasındaki gerginlikler sadece Balkan Paktı'nı değil NATO içindeki işbirliğini de olumsuz bir biçimde etkiliyordu⁴⁸¹.

Daimi Konsey'in 1955 yılındaki ikinci toplantısının Atina'da yapılması gerekirken Yunan Dışişleri Bakanı Teodakis 23 Aralık 1955'te verdiği demeçte 6-7 Eylül Olayları'nın İstanbul ve İzmir'de meydana getirdiği hasar karşılıncaya kadar, Türkiye ile Balkan Paktı işbirliği yapmalarının mümkün olmadığını açıklamış ve bu görüşünü 24 Ocak 1956'da tekrarlamıştır. Yugoslavya Devlet Başkanı Tito, Türk ve Yunan Büyükelçileri ile konuşarak gelecek Daimi Konsey Toplantısının Belgrad'da yapılmasını karara bağlamışsa da konsey toplantısı gerçekleştirilememiştir⁴⁸².

3 Nisan 1955 tarihinde yürürlüğe giren Balkan Paktı birkaç ay sonra işlevini yitirdi. Ayrıca Bled Antlaşması ile kurulan Daimi Konsey, Ankara'da yaptığı ilk toplantıdan sonra bir daha toplanamamış ve sekreterlik çalışamaz duruma gelmiştir. Balkan Danışma Meclisi de hiçbir zaman bir araya gelememiştir⁴⁸³. Ankara ve Bled Antlaşmalarının kâğıt üzerinde kalan 20 yıllık süreleri, 3 Nisan 1975'te resmen sona ermiştir⁴⁸⁴.

8- Balkan Paktı'nın Sonuçları

a) Yunanistan Açısından Balkan Paktı

Balkan Paktı'nın imzalanmasından sonra Bulgaristan, Yunanistan'a karşı olan sert tutumunu terk etmiş ve iki ülke arasında 1953 yılı sonunda ticaret, haberleşme ve sınır antlaşmaları yapılmıştır. Yunanistan ayrıca bir diğer Balkan ülkesi Romanya ile de 1956 Ağustosunda diplomatik ilişkiler kurmuştur. Romanya İkinci Dünya Savaşı'nda

⁴⁸¹ O. Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye**, s.115-116.

⁴⁸² O. Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye**, s.119-120.

⁴⁸³ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağlıları II,(1945-1990)**, s.473-474.

⁴⁸⁴ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları II(1945-1990)**, s.474.

verdiği zarar nedeniyle Yunanistan'a 6 milyon dolar savaş tazminatı vermiştir. Bu durum iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmiştir⁴⁸⁵.

Yunanistan Balkan Paktı'nın işlevini yitirmesiyle ortaya çıkan durumda Türkiye'ye karşı Yugoslavya'yı yanına çekerek dış politikasının en önemli ögesi haline gelmiş olan Kıbrıs için destek sağlamayı amaçlamıştır. Yunanistan amacına ulaşarak 1956 yılında Kıbrıs'taki "*Self Determinasyon*" ilkesini Yugoslavya'ya kabul ettirdi. Zaten Yunanistan ve Türkiye güvenliklerini NATO şemsiyesi altında gördükleri için Balkan Paktını önemsememişler, ABD'nin isteği üzerine kuruluş sürecine katılmışlardı⁴⁸⁶.

b) Yugoslavya Açısından Balkan Paktı

Yugoslavya için Balkan Paktı, o dönemde sorunlar yaşadığı İtalya'ya karşı bir denge unsuru olmuştur. SSCB ve onun uydusu olan Balkan ülkelerine karşı da önemli bir güç oldu. Yugoslavya 12 Aralık 1953 tarihinde Arnavutluk ile sınır olaylarına engel olmak için bir antlaşma imzaladı. 26 Aralık 1953 tarihinde ise Yugoslavya ile Bulgaristan arasında demiryolu nakliyatını düzenleyen bir anlaşma imzalanmıştır⁴⁸⁷.

Balkan Paktı ile Balkanlar'daki gerginlik azalmış ve Yugoslavya ile İtalya arasındaki Trieste sorunu çözülmüştür. Dönemin Türkiye Başbakanı Adnan Menderes 4-9 Mayıs 1955 tarihleri arasında Yugoslavya'ya resmi ziyarette bulundu. Yugoslavya Federal İcra Konseyi İkinci Başkanı Edvird Kardelj Balkan Paktı için Adnan Menderes'e şöyle demiştir: "*Balkan İttifakı, dünya sulhu ufuklarının fazla karanlık görüldüğü bir zamanda teessüs etmişti. O zamandan beri dünyada birçok şey değişmiş, daha devamlı barış ihtimalleri bugün daha ziyade hakikat sahasına girmiştir. Bununla beraber Balkan Paktı hiçbir şekilde değerini kaybetmemiştir*". Bu ifadeler Yugoslavya'nın bir yandan SSCB'nin uzattığı eli sıkıya hazırlanırken bir yandan da Balkan Paktı'nın önemini kaybetmediğini düşündüğünü göstermektedir. Yani Yugoslavya paktı Sovyetlere karşı bir koz olarak kullanmak istiyordu⁴⁸⁸.

⁴⁸⁵ O. Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye**, s.122-123.

⁴⁸⁶ S. Kocabaş, **Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol 1950-1960**, s.130.

⁴⁸⁷ O. Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye**, s. 123-124.

⁴⁸⁸ F. Armaoğlu, **20. Yy Siyasi Tarihi**, s.632-633.

c) Türkiye Açısından Balkan Paktı

Balkan Paktı, Türkiye'ye somut yararlar sağlamadı. Türkiye, paktın başarısızlığını Yunanistan ve Yugoslavya'ya yükledi. Bu da Türkiye'yi Balkanlar'da etkin bir dış politika izlemekten alıkoymuyordu. Türkiye 1955 yılının ilk aylarından itibaren ağırlığını Orta Doğu'ya çevirmiş ve Irak, İran, Pakistan ile ilişkilerini kuvvetlendirmişti⁴⁸⁹.

30 Mayıs 1953 tarihli nota ile SSCB, artık Türkiye'den hiçbir toprak talepleri olmadığını bildirdi. Türk Hükümeti 18 Temmuz 1953'te verdiği karşılık notasında, Sovyetler Birliği'nin toprak taleplerinden vazgeçmiş olmasını memnuniyetle karşıladığını ve iyi komşuluk ilişkilerinin kurulmasını içtenlikle istediğini belirtti⁴⁹⁰. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı tutumunu değiştirmesi nedeniyle Balkan Paktı'nın Türkiye'ye az da olsa faydası olmuştur denebilir.

E- 1950-1955 KIBRIS SORUNU VE TÜRKİYE'NİN POLİTİKASI

Kıbrıs Adası, 3.572 mil karelik yüzölçümüyle Akdeniz'in üçüncü büyük adası olup Türkiye'ye 40; Yunanistan'a ise 600 mil uzaklıkta bulunmaktadır. Kıbrıs 15 Mayıs 1571 tarihinde Padişah II. Selim döneminde Lala Mustafa Paşa tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na katılmış ve 1878 tarihine kadar kesintisiz olarak Osmanlı yönetiminde kalmıştır⁴⁹¹.

İngiltere, 1875 Temmuz'unda Hersek isyanı ile başlayan Yakın Doğu buhranında iki yol izleyecekti. Birinci yol Osmanlı Devleti ile Rusya arasında herhangi bir savaşın çıkmasına engel olmak, ikinci yol savaşa engel olmadığı takdirde Yakın Doğu'da statükonun bozulması halinde kendi menfaatlerini korumak şeklinde olacaktı. İngiltere savaşın çıkmasına engel olamadı ve 24 Nisan 1877 tarihinde Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Savaşta Osmanlı Devleti yenilgiye uğradı. Rus ordularının İstanbul yakınlarına kadar ilerlemesi üzerine 3 Mart 1878 tarihinde Ayastafanos antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile birlikte Osmanlı Devleti Balkanlarda ve Doğu Anadolu'da büyük toprak kaybına uğramıştı. Ruslar Batıda kurulacak olan büyük Bulgaristan aracılığıyla nüfuzlarını Ege Denizi'ne kadar yaydıkları gibi, Doğuda da Batum, Kars, Ardahan, Bayezid'i alarak Basra Körfezine yaklaşıyorlardı. Bu durum

⁴⁸⁹ O. Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye**, s.124-125.

⁴⁹⁰ Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri(1920-1953)**, Ankara 1991, s.310-311.

⁴⁹¹ **Aynı Tarihi**, S.267,(Şubat 1957), s.230-231.

İngiltere'yi rahatsız ediyordu. Çünkü İngiltere'nin Hindistan sömürmesine giden en kısa yolu Rus tehdidine maruz kalmıştır. İngiltere Akdeniz'deki egemenliğini pekiştirmek amacıyla 19. yy'ın ikinci yarısında Kıbrıs'a el koymak istedi. Rus Savaşı'ndan yenik çıkan ve 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalan Osmanlı Devleti 4 Haziran 1878 tarihinde İngiltere ile yeni bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşma ile Kıbrıs'ın idaresi İngiltere'ye bırakılıyordu⁴⁹².

1 Temmuz ve 14 Ağustos'ta antlaşmayı destek mahiyetinde iki antlaşma daha imzalanmıştır. 1 Temmuz 1878'de imzalanan ve adına Ek Protokol denilen antlaşma II. Abdülhamit'i rahatlatmıştır⁴⁹³. 6 madde olan antlaşmada; "1. Kıbrıs'ta bir şer'i mahkemenin faaliyette bulunacağı, 2. Adada mevcut vakıfların Osmanlı Evkaf Nezaretinin temsilcisiyle bir İngiliz memurunun müşterek idaresine verileceği, 3. Adada masraflar çıktıktan sonra gelir fazlası olarak tespit edilen 22.936 kesenin her yıl Osmanlı hazinesine ödeneceği, 4. Adada miri arazi ve Padişah emlâkinin serbestçe satılıp iltizama verilebileceği, 5. Ada topraklarının, âmme menfaati namına İngiliz hükümeti tarafından değeri fiyatına satın alınabileceği" Protokolün 6. maddesine göre; eğer Rusya, Kars ve son muharebede zapt etmiş olduğu diğer yerleri Osmanlı Devleti'ne iade edecek olursa, Kıbrıs İngiltere tarafından boşaltılacaktı"⁴⁹⁴. Böylece ada İngiltere'ye bu bedel karşılığında kiraya verilmiştir. İngiltere kiracı statüsüyle Kıbrıs Adasına ayak basarak Süveyş Kanalıyla Hindistan yolunu ve Orta Doğu ülkelerini kontrolünde tutmuştur.

Rum toplumunun değişmez hedefi; Megali İdea (Büyük İdea) hedefi çerçevesinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını ifade eden düşünce Enosis'dir. Kelime anlamı ile ilhak demek olan Enosis, ilk Megali İdea haritasının çizildiği 1791-1796 yıllarından beri gündemde olan bir konudur⁴⁹⁵. Ancak, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla beraber Kıbrıs'ta Rumlar'ın "Enosis" istekleri daha da belirginleşti. "Enosis" akımının öncüsü kilise olmuştur. Kiliseyi de Yunanistan'da eğitim görmüş öğretmenler ile köylüyü sömüren tüccarlar-tefeciler desteklemişti. 1898'de Girit'in Osmanlı Devleti'nden alınıp başına Rum yöneticinin getirilmesi Kıbrıs'taki enosis

⁴⁹² Ercümen Kuran, "Kıbrıs İdaresinin İngiltere'ye Terki", Cevat Gürsoy, Halil İnalçık, Ercümen Kuran, Fikret Alasya, **Kıbrıs ve Türkler**, S:B 2, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1964, s.59-63.

⁴⁹³ M. Sarıca, **Kıbrıs Sorunu**, s.4.

⁴⁹⁴ E. Kuran, "Kıbrıs İdaresinin İngiltere'ye Terki", **Kıbrıs ve Türkler**, s.64-65.

⁴⁹⁵ Turgay Bülent Göktürk, "Rumlar'ın Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi ve Sonrası", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi VII/XVI-XVII**, 2008/Bahar-Güz, s.336.

etkinliklerini önemli ölçüde özendirdi. 1903-1904 yıllarında enosis kampanyası güçlü şekilde devam etti. 1911-1912 yıllarında ise Kıbrıs'ta enosis fikrini savunanların isteklerini anayasal değişiklikler üzerinde yoğunlaştırarak adada tek söz sahibi olmak istemişlerdir. Öte taraftan, Osmanlı Devleti'nin 1912-1913 yıllarında Balkan Savaşları'nda Balkanlar'daki son topraklarını yitirmesi Kıbrıs'ın Müslüman halkını olumsuz etkilemiştir. Adadaki enosis fikrini savunanların da Müslümanlara yönelttikleri kışkırtıcı faaliyetler artmış ve bu faaliyetler neticesinde kanlı olaylar meydana gelmişti. 27 Mayıs 1912'de Lefkoşa ve Limasol'da yaşanan saldırı olaylarında Müslüman ve Rumlardan birkaç kişi ölmüş yüzden fazla kişi de yaralanmıştır. İki toplumu düşman yapan enosis düşüncesi Yunanistan'ın kışkırtmasıyla güçlenmiş, İngiltere'nin de bu konuda yanlı davranmasıyla boyutlarını genişletmişti⁴⁹⁶.

Türkler 1914'te yani I. Dünya Savaşı'nda Almanların safında savaşa katıldı. Bunun üzerine İngiltere 5 Kasım 1914'te Kıbrıs'ı ilhak etti. Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra, İtilaf Devletleri Osmanlı Hükümeti'ne 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşmasını imzalatmışlardı. Bu antlaşmanın 115, 116 ve 117. Maddelerinde Kıbrıs sorununa değinilmişti Buna göre taraflar, Kıbrıs'ın İngiltere'ye bağlanmasını onaylamışlardır. Osmanlı Devleti de bu antlaşma ile Kıbrıs'taki bütün haklarından vazgeçmiştir. Kıbrıs adasında doğmuş ya da orada oturan Osmanlı uyruğuna mensup kişiler İngiliz uyruğuna geçtiler⁴⁹⁷.

Sevr Antlaşması her açıdan olduğu gibi Kıbrıs konusunda da Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır. Fakat Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Anadolu'da başlayan Millî Mücadele başarıyla sonuçlandırılınca Sevr Antlaşması geçersiz kalmış ve TBMM Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasındaki barış görüşmeleri 20 Kasım 1922'de Lozan Konferansı'nda başlamıştı. Aradaki kesintilerle birlikte yaklaşık sekiz ay süren çetin görüşmelerin ardından taraflar 23 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nı imzaladılar. 23 Ağustos'ta da TBMM tarafından onaylanan antlaşmanın 16, 20 ve 21. Maddeleri Kıbrıs'la ilgili düzenlemeleri içermektedir.⁴⁹⁸. Özetlemek gerekirse TBMM Hükümeti 16. Madde ile Kıbrıs üzerindeki haklarından vazgeçmiştir. 20. Madde ise; Osmanlı'nın 5 Kasım 1914'te İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhakını tanıdığını belirten hükümleri içermektedir. Konumuz gereği çok önemli bir antlaşma maddesi olan 21.

⁴⁹⁶ Hüner Tuncer, **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005, s.56.

⁴⁹⁷ İbrahim Sadi Öztürk, **Türklüğün İdam Fermanı Sevr Antlaşması (Tam Metin 433 Madde Mondros ve Lozan Ekleriyle)**, Fark Yayınları, Ankara, 2007, s.84.

⁴⁹⁸ **Aynı Tarihi**, S. 267, (Şubat 1957), s.230-231; İ. Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945) I**, s.99-100.

Madde üzerinde yoğunlaşmak faydalı olacaktır. Bu maddeye göre; “5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs adasında yerleşmiş olan Türk uyrukları, yerel yasanın belirlediği koşullara göre, İngiltere uyrukluğuna geçecek ve böylece Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Bununla birlikte, bu Türkler, isterlerse, bu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir. Bu durumda, seçme haklarını kullandıkları günü izleyen on iki ay içinde Kıbrıs Adası’ndan ayrılmak zorunda kalacaklardır. İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konulması günü Kıbrıs Adası’nda yerleşmiş bulunup da, yerel yasanın belirlediği koşullara uyularak yapılan istem üzerine, o gün İngiltere uyrukluğunu edinmiş ya da edinmek üzere bulunmuş olan Türk uyrukları da bu nedenle Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Şurası da kararlaştırılmıştır ki, Kıbrıs Hükümeti, Türkiye Hükümetinin izni olmaksızın Türk uyrukluğundan başka bir uyrukluğa edinmiş olan kimselere İngiltere uyrukluğunu tanımayı reddetmek yetkisine sahip olacaktır”⁴⁹⁹. Antlaşmada belirtildiği gibi bu madde Kıbrıslı Türklere ya İngiliz uyrukluğunu ya da Türk uyrukluğunu seçmekten başka seçenek bırakmamıştır. Lozan Antlaşması ile resmi olarak İngiliz toprağı haline getirilen Kıbrıs’ta, Türkiye ile hukuki bağlarını koparacağı için, burada yaşayan Türklerin göç etmelerine neden olacak psikolojik ortam hazırlanmıştır.

İngiltere’nin 1925 yılında sömürge (Crown Colony) ilan ettiği Kıbrıs’ta yaşayan Rumlar adanın Yunanistan’a katılmasını savunuyorlardı. Bu amaca ulaşabilmek için örgütlenmişlerdir. Baskıdan bunalan Kıbrıslı Türkler 1923-1925 yılları arasında Türkiye’ye göç etmiş bu göç 1939 yılına kadar sürmüştür. İkinci Dünya Savaşından sonra Kıbrıs’ın konumu nedeniyle İngiltere için önemi artmıştı. İngiltere, Doğu Akdeniz’deki varlığını sürdürebilmek amacıyla Kıbrıs’taki varlığına sınıksız sarılmıştır. İngiltere’nin Koloniler Bakanı Yardımcısı Sir A. J. Dawe, 1945’te Kıbrıs’ın önemini şu ifadelerle açıklamıştır: “Koloniler Bakanlığı olarak bizim görüşümüz, tarihsel olarak Yunanistan’ın Kıbrıs’ta bir hakkı olamayacağı ve Kıbrıs Sorunu diye bir sorunun da var olmadığı yolundadır”⁵⁰⁰.

1- Kıbrıs’ta Enosis Faaliyetleri ve 1950 Plebisiti

İngiliz yönetimi 12 Mayıs 1946 tarihli anayasa önerileriyle adaya özerklik vermek istedi. Bu anayasa önerileri Enosis’i önermediği için kilise tarafından

⁴⁹⁹ İ. Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945) I*, s.99-100.

⁵⁰⁰ H. Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?*, s.71.

reddedildi.⁵⁰¹ Adadaki solcu belediye başkanları ile sol kuruluşların temsilcileri 26 Kasım 1948'de İngiliz Sömürgeler Bakanlığına bir mektup göndererek Enosis isteklerini vurgulamışlardır⁵⁰².

21 Kasım 1949'da ise AKEL (Emekçi Halkın İleri Partisi) ile birlikte solcu belediyeler ve sendikalar ve diğer sol kuruluşların imzalamış olduğu bir Enosis başvurusu yazılı muhtıra şeklinde BM'ye gönderilmiştir. Enosis konusunda BM'ye yapılan ilk başvuru bu oldu. Muhtıranın 9. Maddesinde, self-determinasyon hakkı istendi. Buna göre;

“Halkımız için anavatan Yunanistan’la birleşmek demek olan self-determinasyon hakkının tanınmasını istiyoruz. Yineliyoruz ki Kıbrıs’ın tüm Rum halkı, Yunanistan’la birleşme arzusunda tam bir görüş birliği içindedir. Fakat bu konuda zerre kadar bir kuşku varsa, BM gözetiminde yapılacak bir plebisit tüm kuşkuları dağıtacaktır”⁵⁰³.

1 Aralık 1949'da II. Makarios başkanlığında toplanan kilisenin Sen Sinod Meclisi 15 Ocak 1950'de çok geniş kapsamlı bir Enosis plebisiti düzenlemeyi kararlaştırdı. Bu kez AKEL, doğrudan kendisi plebisit uygulaması başlatarak 5 Aralık 1949'dan itibaren BM'ye gönderilmek üzere yeni ve yaygın bir imza kampanyası organize etti. Kilise AKEL'i tek başına hareket etmesinden dolayı eleştirerek halkı 15 Ocak'ta kendilerinin organize edeceği plebisite katılmaya çağırdı⁵⁰⁴. Kıbrıs Türk halkı ise ilhak, muhtariyet, Enosis plebisitini çeşitli mitingler düzenleyerek şiddetle protesto etmiştir.

Enosis plebisiti, 15 Ocak günü kiliselere konan deftere imza atma şeklinde gerçekleşmiştir. Enosis'e evet diyenler, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini istiyoruz şeklinde yazan sayfayı imzalarken; karşı olanlar Yunanistan'la birleşmeye karşıyız sayfasını imzalamışlardır. Yaklaşık bir hafta süren imza kampanyası sırasında 224.747 seçmenden 215. 108'i Enosis'e evet demişti. Sonuç AKEL ve kiliseyi memnun etmiştir. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi 18 cilde ulaşan Enosis'e evet imzalarını Yunan Hükümetine takdim etmek amacıyla Atina'ya bir heyet göndermiştir. Sonuçlar, ESEA (Enosis

⁵⁰¹ Süleyman Özmen, **Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 212.

⁵⁰² S. Özmen, **Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs**, s.213.

⁵⁰³ S. Özmen, **Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs**, s.213.

⁵⁰⁴ S. Özmen, **Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs**, s.214.

Mücadelesi Düzenleme Kurulu) tarafından açıklandı⁵⁰⁵. Rum heyeti Yunan Hükümeti'nden Enosis talebini BM'ye taşımamasını istemişlerdir. Yunan Hükümeti bu isteği reddetmiştir çünkü Yunanistan İngiltere ile iyi ilişkiler kurmak zorunda idi. Plebisit sonuçları Başpiskopos tarafından 4 Şubat 1950'de sömürge yönetimine resmen bildirildi⁵⁰⁶. Ancak İngiliz sömürge yönetimi sonuçları tanımadığını açıkladı⁵⁰⁷. 1950 plebisitini hukuki açıdan değerlendirdiğimizde bu sebeplerden dolayı geçersiz olmuştur:

“1. Plebisite müsaade eden hukuki ve uluslararası bir antlaşma mevcut değildir.

2. Plebisit devletler genel hukuku açısından ne hakkı ne de yetkisi bulunmayan kilise tarafından düzenlenmiştir.

3. Oy verme süreci Pazar ayininden sonra Rum Ortodoks kiliselerinde cereyan etmiştir. Dolayısı ile ne Ada ahalisinin %20'sini oluşturan Türkler, ne de Katolikler ve ne de Ortodoks olmayan diğer Kıbrıslılar plebisite katılmışlardır.

4. Sıfatları, gayeleri, milliyetleri ve rey verme hadisesinin mahallî bakımdan, plebisiti organize edenlerin tarafsız olmaları imkânsızdır.

5. İngiltere, plebisitin sonucunu tanımayacağını bildirmiştir.

6. Plebisitin hazırlanış sistemi yolsuzdu. Oy verecekleri tespit edecek hiçbir liste yoktur. Oy verme hususunda hiçbir nizamname yoktur”⁵⁰⁸.

Bu açıdan değerlendirdiğimizde 1950 plebisitinin uluslararası hukuk açısından hiçbir geçerliliği olmadığı kanısına varabiliriz.

Plebisitten sonra da Rumların Enosis faaliyetleri devam etmiştir. Enosis düşüncesini gerçekleştirmek, İngilizleri adadan atıp Türkleri de yok etmek amacıyla EOKA adlı bir örgüt kuruldu. EOKA, “Kıbrıs Mücadelesi İçin Milli Teşkilat” (Ethniki Organosis Kypriou Agonistan) anlamına gelen kelimelerin baş harflerinden oluşmuştur. Kıbrıs Rum kesiminde kurulan örgütün görünen lideri Georgios Grivas, gizli lideri III. Makarios olmuştur⁵⁰⁹. 1950 yılının Ekim ayında Kıbrıs Başpiskoposu II. Makarios ölünce yerine III. Makarios geçmiştir. EOKA'ya hazırlık amacıyla III. Makarios, 1951

⁵⁰⁵ S. Özmen, *Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs*, s.220.

⁵⁰⁶ S. Özmen, *Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs*, s.220.

⁵⁰⁷ S. Özmen, *Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs*, s.220.

⁵⁰⁸ Ömer Tansel, *Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s.53-54.

⁵⁰⁹ Aydın Olgun, *Kıbrıs Gerçeği (1931-1990)*, Ankara, 1991, s.17.

sonlarında PEON adlı gençlik örgütünü kilise desteğiyle kurmuştur. Fakat İngiltere bu örgütün kendi aleyhinde çalıştığını anlayınca 1953 yılında PEON'u kapatmıştır. 7 Mart 1953 tarihinde ABD'den ayrılan Makarios Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak toplantısına katılmış ve Enosis'e bağlılık yemini etmiştir⁵¹⁰.

2- Fuad Köprülü Dönemi Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs Politikası

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye, İngiltere ile yakınlaşma politikası izlemesi; Akdeniz dengesi açısından Yunanistan ve İngiltere ile iyi ilişkilerine gölge düşürmekten kaçınması nedenleriyle Kıbrıs sorunu ile yakından ilgilenmemiş ancak adadaki gelişmeleri izlemekle yetinmiştir⁵¹¹.

1950 seçimlerinde, gerek Cumhuriyet Halk Partisi gerek Demokrat Parti seçim propagandalarında Kıbrıs sorununa değinmemişlerdir⁵¹². Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidara geçtikten sonra Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Fuad Köprülü 20 Haziran 1950 tarihinde yapılan Demokrat Parti Grup toplantısında Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu diye bir sorununun var olmadığını dile getirmişti⁵¹³.

Görüldüğü üzere, Türkiye'nin 1950'li yılların başlarında henüz bir Kıbrıs Politikası oluşmamıştı. Çünkü Demokrat Parti Hükümeti'nin öncelikli amacı, Batı Bloğu içinde yer alabilmek, NATO Örgütü'nün üyesi olmak ve Sovyet tehlikesine karşı batı ile olan ilişkilerini bozmamaktı⁵¹⁴. Ama Demokrat Parti gerçek anlamda 1951 yılında Yunanistan'ın resmen Enosis talep etmesi sonucu Kıbrıs meselesi ile ilgilenmek zorunda kalmıştır. Yunan Başbakanı Sofokles Venizelos 16 Şubat 1951 tarihinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi gerektiğini resmen beyan etmiştir. Venizelos'un beyanatı Türkiye'de geniş bir yankı bulmuştur⁵¹⁵. Demokrat Parti Tekirdağ Milletvekili Zeki Erataman Kıbrıs konusu ile ilgili şunları söylemiştir: *"Biz, Yunanlılara, Yunanlıların bize dost olduğu kadar dost kalacağız. Ne bir santim fazla, ne bir santim noksan"*⁵¹⁶. Ardından Fuad Köprülü konu hakkında şu ifadelerde bulunmuştu: *"Kıbrıs meselesinden bahsettiler. Benim bu hususta gazetelerde de okuduğumdan fazla bir malûmatım yoktur. Şarki Akdeniz statüsünde her hangi bir tebeddülât bahis mevzuu*

⁵¹⁰ S. Özmen, *Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs*, s.188.

⁵¹¹ H. Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?*, s.72.

⁵¹² H. Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?*, s.72.

⁵¹³ *Akşam Gazetesi*, 21 Haziran 1950.

⁵¹⁴ H. Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?*, s.72.

⁵¹⁵ Ö. Tansel, *Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası*, s.27.

⁵¹⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, IX -L/ V, 24.02.1951, s.695.

olduğunu veya olacağını zannetmiyorum. Yalnız şunu açıkça söyleyebilirim ki kendisiyle en yakın dostluk münasebetleri tesis ettiğimiz ve hakikaten dünyanın bugünkü vaziyetinde demokrat milletleri tehdit eden harb âfeti karşısında, Yunanistan'la Türkiye aşağı yukarı mukadderat birliği etmiş vaziyettedir. Bu iki memleket arasındaki dostluğun bozulması için muayyen membalardan sarfedilen gayretlerin her iki devletin başında bulunan insanların iyi görüşleri ve niyetleriyle hiçbir tesir yapmayacağından eminim”⁵¹⁷. Kıbrıs Türk toplumunun yayın organı olan Halkın Sesi gazetesi Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'e hitaben iki mektup yayınlamıştır. Celal Bayar için yayınlanan mektupta: “Makedonya ve Girit facialarının İzmir katliamlarının Kıbrıs'ta tekrarlanmasına, demokrat Türkiye devletinin müsaade etmeyeceğinden şüphemiz yoktur”⁵¹⁸ şeklinde ifade edilirken Adnan Menderes için ise şöyle bir mektup yazılmıştır: “Büyük Atatürk'ün emanetini dirayet ve kiyasetle yürütmesini bilen sizin gibi kıymetli bir devlet adamına, eşsiz bir hürriyet ve demokrasi mücahidine, Kıbrıs Türkleri inançla, güvenle yalvarıyoruz. Bizi bu badireden kurtarınız. Elinizdeki geniş imkânları kullanarak size her hususta bağlı olan Kıbrıs Türklerini asırlık düşmanlara terk etmeyiniz”⁵¹⁹. Dönemin basınında Kıbrıs meselesine yönelik bir takım yazılar yayınlanmıştır. Bu yazılardan biri de Hürriyet gazetesi başyazarı Sedat Simavi tarafından kaleme alınmıştır. Sedat Simavi 10 Mayıs 1951 tarihinde gazetede yazdığı bir yazıda şu ifadelerle yer vermiştir: “ Kıbrıs ve On İki Ada konusunu Türkiye'nin milli davası olarak görüyoruz. Er geç bu vatan topraklarının, asıl sahibi olan Türkiye'ye döneceğine inanıyorum. Şuna kaniyim ki, bu adalar Türkiye ile dostluk pahasına da olsa Yunanistan'ın elinde kalmayacaktır”⁵²⁰. Sedat Simavi Demokrat Parti Hükümetini milli çıkarlara aykırı davranmakla suçluyordu. Özellikle de Fuad Köprülü'yü bu konuda eleştirmiştir.

NATO Konseyi 22 Ekim 1951'de Yunanistan'ı ve Türkiye'yi NATO'ya kabul kararını vermişti. 1954 ve 1955'te Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos, Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'den, Kıbrıs konusu gibi küçük bir konunun Türk-Yunan ilişkilerine zarar vermesinin düşünülmemeyeceğini bildiren mesajlar aldığını söylemiştir⁵²¹. 1950'lerde Yunanistan'ın Enosis politikasını benimsemesinin altında yatan önemli bir neden de, bu yıllarda Türk Hükümeti'nin

⁵¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi V, 24.02.1951, s.698.

⁵¹⁸ Ö. Tansel, **Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası**, s.28.

⁵¹⁹ Ö. Tansel, **Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası**, s.28.

⁵²⁰ Ö. Tansel, **Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası**, s.29.

⁵²¹ H. Tuncer, **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?**, s.73.

Enosis'in önlenmesini büyük ölçüde İngiltere'ye bırakma yönündeki tutumu olmuştu⁵²². Yani Türkiye 1950'lerin ilk yarısında İngiltere'nin politikası doğrultusunda, adanın statüsünde hiçbir değişikliğin yapılmamasını savunmuş, eğer statüde bir değişiklik yapılacaksa bunda Türkiye'nin de söz sahibi olması gerektiğini açıklamıştı⁵²³.

Türkiye'de muhalefet iktidarı Kıbrıs konusunda tavırsızlıkla suçladı. Kıbrıs konusu 1954 yılında Türk kamuoyu gündeminin ilk sıralarına yerleşmiştir. Adnan Menderes ise çökmekte olan Balkan Paketi'ne zarar gelmemesi için Kıbrıs ile ilgili olarak yapılması planlanan mitinglere karşı çıkmıştır⁵²⁴.

Yunanistan, 1954 Mart'ından itibaren İngiltere'den Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesini istemiştir. 3 Mayıs 1954 tarihinde Yunanistan Başbakanı Alexandros Papagos sorunu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na götüreceğini açıklamıştır. Bu durumdan endişe duyan Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Türkiye'den yardım talep etmiştir. Bunun üzerine Türkiye Yunan Hükümeti'ne bir nota göndermiştir. Gönderilen notada; Türkiye'nin adadaki statükodan yana olduğunu, eğer adanın geleceğine dair herhangi bir çaba göstereceklerse bu konuda Türkiye'nin de taraf gösterilmesi gerektiğini ve sorunu Birleşmiş Milletlere götürmenin Türkiye-Yunanistan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceğini bildirmekle yetinilmiştir⁵²⁵. Kıbrıs Meselesinin Birleşmiş Milletler genel kurulunda görüşülmesine karar verilmeden önce İngiltere Devlet Bakanı Selwyn Lloyd, İngiltere'nin müzakerelere katılmayacağını ve Kıbrıs hakkında Birleşmiş Milletler tarafından verilecek kararı hükümsüz kabul edeceğini genel kurula bildirmiştir. Yunanistan Dışişleri Bakanı Stephan Stephanopoulos ise Yunanistan'ın, Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs hakkında vereceği kararlara uyacağını söylemiştir. Yunan Hükümeti 20 Ağustos 1954 tarihinde BM Genel Sekreterine başvurarak Kıbrıs'a self determinasyon tanınması konusunun Genel Kurulda görüşülmesini istemiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu İngiltere'nin boykot tehdidinde rağmen Kıbrıs Meselesini 19 oya karşı 30 oyla görüşmeye karar vermiştir. Bu oylama sırasında; Sovyet Bloğu, Yugoslavya, Irak dışındaki Arap Devletleri, Birmanya, Endonezya, Filipinler ve Meksika Yunan görüşüne olumlu oy vermişlerdir. Kıbrıs konusunun BM'nin gündemine alınmaması yolundaki İngiliz önerisine ise; Avustralya, Belçika, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Fransa, Güney Afrika Cumhuriyeti, Hollanda, İsveç, Kanada,

⁵²² H. Tuncer, **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?**, s.73.

⁵²³ H. Tuncer, **Kıbrıs Sarmalı nasıl Bir Çözüm?**, s.73.

⁵²⁴ **Ayn Tarihi**, S.250, (Eylül 1954), s.175-176.

⁵²⁵ Esra Sarkoyuncu Değerli, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)", **Akademik Bakış**, VI/XI, Kış 2012, s.89.

Kolombiya, Liberya, Lüksemburg, Norveç, Paraguay, Peru, Şili, Türkiye ve Yeni Zelanda olumlu oy vermişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Bolivya, Habeşistan, Hindistan, İran, Irak, Pakistan, Panama ve Venezüella ise çekimser oy kullanmışlardır⁵²⁶. Kıbrıs'taki Türk azınlığının temsilcileri Birleşmiş Milletler genel merkezinde düzenledikleri basın konferansında adanın mukadderatını tayin için bir plebisit yapılmasına muhalif olduklarını bildirmişlerdir. Temsilciler, adadaki Yunanlıların büyük bir kısmının Moskova'ya tabi komünistler olduğunu ve bir plebisitin ancak komünist tahrikine yarayabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca temsilciler Adadaki Türk ve Yunanlılar arasında istikrarı sağlayan İngiliz idaresinden övgüyle bahsetmişlerdir. Kıbrıs anlaşmazlığının gündeme alınması yalnız müzakerelerin yapılabilmesine yol açtığı bilindiği halde Yunanlılar bunu bir oldubitti haline getirerek taşkınlıklar yapmışlardır. Adadaki Türkler ise kararı büyük bir sükûnetle takip etmişlerdir⁵²⁷. Türk Milliyetçi Partisi lideri Fâzıl Küçük, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bir mesaj göndererek, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı meselesinin Genel Kurulda müzakeresini protesto etmiştir. Mesajda, Türk halkının Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına muhalefet edeceğini bildirmiştir. Ayrıca ada statüsünde değişiklik yapılmak isteniyorsa adanın ilk ve hakiki sahibi olan Türkiye'ye iadesi istenmiştir⁵²⁸.

Birleşmiş Milletlerde Kıbrıs Meselesinin görüşülmesi sırasında Yunanistan heyeti başkanı ve Dışişleri Bakanı olan Stefanopulos uzun bir konuşma yapmıştı. Batı Trakya'da yaşayan Türklerin Yunan idaresinde çok rahat olduklarını söylemesi Türk heyetini olduğu gibi Batılı delegeleri de şaşırtmıştır. Çünkü durum Stefanopulos'un ifade ettiği gibi değildi. Gerçek ise şunlardan ibaretti: *“100.000 Türk'ün, Yunan idaresinden kurtulmak için bütün mallarını bırakarak Türkiye'ye kaçtıkları herkesçe bilinirken, bunun Yunan Hariciye Nazırının bütün dünya milletleri heyetleri önünde aksini iddia etmesi gayet tuhaf bir durum yaratmıştır”*. Durum eğitime gelince durum şu şekildedir: *“Şehrimizdeki bütün mekteplerde çift tedrisat yapılacağı hususundaki haberler tamamıyla asılsızdır. Ancak henüz tamiri tamamlanmayan İstanbul kız lisesindeki tamirat dolayısıyla bir buçuk aylık muvakkat bir zaman için İstanbul erkek lisesinde öğleden önce erkek, öğleden sonra da kız talebelerin tedrisat yapılmasına Vekâletçe karar verilmiştir. Diğer taraftan Çamlıca kız lisesinde askeri barakalar kurularak tedrisat yapılacağına dair yapılan neşriyata da temas etmeden müdür,*

⁵²⁶ **Aynı Tarihi**, S.250(Eylül 1954), s.180; **Akşam Gazetesi**, 25 Eylül 1954.

⁵²⁷ **Akşam Gazetesi**, 25 Eylül 1954.

⁵²⁸ **Akşam Gazetesi**, 26 Eylül 1954.

*barakaların sadece mektep binası dahilinde bulunan ve depo olarak kullanılan odaların boşaltılması gayesi ile yapılacaktır. Gayemiz mektepsiz öğrenci bırakmamaktır. İcabederse müdür odalarını boşaltarak ve buralarda sınıflar ihdas ederek tedrisat yaptıracağız”*⁵²⁹. Türk hükümeti, Birleşmiş Milletlerdeki baş delege Selim Sarper’e Kıbrıs meselesiyle alakalı olan son durum hakkında talimat göndermiştir. Yunan Dışişleri Bakanının Birleşmiş Milletlerde verdiği nutuk Ankara’da hayretle karşılanmıştır. Yunanlıların taşkınlıkları Türkiye tarafından takip ediliyordu, Stefanopulos’un nutku ileri giden Yunan hareketlerine en açık örnek olmuştur. İngiltere’nin protesto amacıyla müzakerelere katılmaması davayı açıklaması bakımından doğru bir hareket olmamıştır. Kıbrıs hakkındaki Türk görüşünün müdafaası Türk heyetine kalmıştır. Türk heyeti, Kıbrıs’ın bugünkü siyasi, idari, ekonomik ve jeolojik durumunu açıklayarak anavatanla olan bağımlı anlatacaktır. Bu şekilde bir hareket davayı kazanmak bakımından oldukça önemliydi. Birleşmiş Milletlerin vereceği karar tavsiye niteliğinde olacak ve Kıbrıs adasının hukuki durumunda herhangi değişiklik söz konusu olmayacaktır⁵³⁰.

Kıbrıs anlaşmazlığı, Birleşmiş Milletlerde en önemli mesele olmaya devam etmektedir. Mısır delegesi Muhammed Azmi, Kıbrıs anlaşmazlığının İngiltere ve Yunanistan arasında dostane bir şekilde çözülebileceğini ileri sürmüştür. Mısır heyeti başkanı faaliyete geçerek aracı olmaya başlamıştır. Mısır’ın aracılığını İngiltere de istemiştir. Beyanatta bulunan Muhammed Azmi şu açıklamayı yapmıştır: “*Kıbrıs ihtilafının Birleşmiş Milletlere aksinden sonra yapmış olduğum tetkiklerde, bu dâvanın dostane bir şekilde halline imkân olduğunu gördüm. Teklif etmiş olduğum formülü bazı sebeplerden dolayı maalesef açıklayamayacağım. Mamefiş her iki taraf bu teşebbüsümü müsait karşılamıştır. İki dost devletin Kıbrıs meselesinin hallinde en kısa zamanda anlaşmaya varacağına kuvvetle eminim*”⁵³¹. Kıbrıs başpiskoposu Makarios Kıbrıs müzakerelerine katılmak amacıyla New York’a hareket edecektir. Makarios Genel Kurula bilgi vereceğini ve karar verilinceye kadar orada kalacağını söylemiştir. Yetkili kişiler tarafından çağrıldığı takdirde Genel Kurul’da açıklamada bulunacağını söyleyerek şunları ifade etmiştir: “*Düşmanlarımızın birçok delegeler üzerinde tesir icra etmeğe çalıştıklarını biliyor ve bunu küçümsemiyorum. Bununla beraber, dâvamızın, Birleşmiş Milletler hükümleri çerçevesinde bağımsızlık istemekten ibaret*

⁵²⁹ Akşam Gazetesi, 26 Eylül 1954.

⁵³⁰ Akşam Gazetesi, 27 Eylül 1954.

⁵³¹ Akşam Gazetesi, 29 Eylül 1954.

*olduğuna muhaliflerimizi dahi ikna edeceğimizden ümitvarız. Ádet yerini buluncaya kadar, yani Yunanistan'la birleşinceye kadar mücadeleye devam edeceğiz. Şimdiye kadar mücadelemizi sulh yolunda yürüttük, fakat İngiltere'nin takındığı tavır bundan sonraki hareketlerimizde mücadelenin nevini değiştirmemize yol açabilir*⁵³². İngiltere'nin Kıbrıs için hazırladığı yeni anayasa hakkında fikri sorulunca konuya şöyle yanıt vermiştir: “Seçimleri boykot edeceğiz, zira eğer Kıbrıs komünistleri seçimlere iştirak ederlerse vaziyet milliyetçiler için utanç verici bir mahiyet alacaktır”⁵³³. Bu sözlerle Makarios, İngiltere'nin Kıbrıs için hazırladığı anayasaya karşı çıkmıştır. Türkiye, Kıbrıs Meselesinin BM'nin gündemine alınmasına sert tepki göstermiş, Zafer Gazetesi'nde çıkan bir yazıda; Yunanistan, Lozan Antlaşması'na uymamakla suçlanmış ve adanın başka bir devlete devrinin söz konusu olması durumunda bu devletin, Türkiye olması gerektiği savunulmuştur⁵³⁴. Makarios Türkiye'nin Kıbrıs davasına karışması durumunda çok kötü sonuçlanacağını belirterek Türkiye'yi tehdit etmiştir. Makarios Anka Ajansına bir beyanat vererek, Kıbrıs'ın ilhakı için çok çaba sarf edeceklerini, adada %18'i geçmeyen bir Türk azınlığı için Türk hükümetinin hak iddia etmesinin anlamsız olduğunu, Kıbrıs için ancak Kıbrıs halkının karar verebilecek durumda olduğunu ifade etmiştir. Kıbrıs'ın mutlaka Yunanistan'a katılacağını söyleyen Makarios, Türkiye'nin bu davaya karışmasının kötü olacağını ve Kıbrıslıların hürriyetlerinin Yunanistan ve Türkiye arasındaki dostluktan daha önemli olduğunu belirtmiştir⁵³⁵. Bu sözlerle Makarios Türkiye'yi küstahça tehdit etmiştir. Mısır heyeti başkanı Muhammed Azmi Yunan Dışışleri Bakanlığı genel sekreteri Kiruu ile tekrar konuşmuştur. Sızan haberlere göre, Yunanistan, Mısır teklifini kabul ettiğinde Kıbrıs anlaşmazlığının Türkiye, İngiltere, Yunanistan ile Amerika arasında hususi bir konferansta halledileceğini ummaktadırlar⁵³⁶. Yunan Dışışleri Bakanı Stefanopoulos Selim Sarper ile yemek yemiştir. İki diplomat Kıbrıs sorununu çözebilmek için Mısır delegesi tarafından teklif edilen formül üzerinde fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Ancak her ikisi de bu konuda bilgi vermemişlerdir⁵³⁷. Kıbrıs Heyeti başkanı Faiz Kaymak New York ziyaretinin çok verimli geçmediğini ancak Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesinin söz konusu olmadığını söylemiştir⁵³⁸. Türk Dışışleri Bakanı Fuad Köprülü,

⁵³² Akşam Gazetesi, 29 Eylül 1954.

⁵³³ Akşam Gazetesi, 29 Eylül 1954.

⁵³⁴ Zafer Gazetesi, 30 Eylül 1954.

⁵³⁵ Akşam Gazetesi, 30 Eylül 1954.

⁵³⁶ Akşam Gazetesi, 1 Ekim 1954.

⁵³⁷ Akşam Gazetesi, 3 Ekim 1954.

⁵³⁸ Akşam Gazetesi, 3 Ekim 1954.

önümüzdeki günlerde Kıbrıs konusunda kamuoyu aydınlatacak nitelikte bir açıklamada bulunacaktır. Köprülü açıklamasında, Kıbrıs üzerindeki Türk görüşünü açıklayacak ve Yunan Hükümetinin siyasetini eleştirecektir. Dışişleri Bakanı Köprülü'nün Kıbrıs konusunda, adadaki 100 bin kişilik Türk'ün istikbali ve adanın mukadderatını içeren bir beyanat verecektir. Türkiye'nin yeni Atina Büyük Elçisi Settar İksel Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopolus'u ziyaret ettiğini ifade ederek şu beyanatta bulunmuştur: *"Dün, Yunan Dışişleri Vekili Stefanopoulos'u ziyaret ederek kendisine, yakında krala takdim edeceğim, itimatnamenin bir suretini verdim. Bu usuldendir. Bu ziyaretimin Atina hükümetine bir nota verdiğim hakkında çıkan haberlerle alâkası yoktur. Böyle bir nota verilmemiştir"*.⁵³⁹ Kıbrıs hakkında ne düşündüğüne dair sorulan soruya Settar İksel şöyle yanıt vermiştir: *"Mesele Birleşmiş Milletlerde müzakere edilmektedir. Kıbrıs davasının en münasip şekilde halledilmesini temenni ederiz"*⁵⁴⁰. Yine Kıbrıs Başpiskoposu Makarios'un kendisini hususi ziyarette bulunduğuna dair sorulan soruya şu yanıtı vermiştir: *"Bu tamamen yalandır. Böyle ziyaret olmadığı gibi, böyle bir buluşmayı icabettirecek sebep de yoktur"* demiştir⁵⁴¹. Kıbrıs Başpiskoposu Makarios bir basın toplantısı yaparak Kıbrıs meselesi hakkında beyanatta bulunmuştur. Beyanatta İngiltere'yi eleştiren bir takım ifadelere yer vermiştir. Kıbrıs meselesinin İngiltere'nin muhalefetine rağmen Birleşmiş Milletler gündemine alınması sorunun çözümü için bir adım olduğunu ve İngiltere'nin bir iç meselesi olmayıp milletlerarası bir dava olduğunu söylemiştir. İngiltere'yi eleştirmeye devam eden Makarios sözlerini şöyle sürdürmüştür: *"İngiltere'nin Birleşmiş Milletlerdeki murahhası, vaziyeti karıştırmak için ahlaki esaslardan âri hayâsız bir politika takip ediyor ve Yunanistan'ın imzalamış olduğu Lozan muahedelerini Yunanistan imza etmişse hürriyetini istemekte olan Kıbrıs halkı imzalamamıştır. Kıbrıs halkı İngilizlerin karaya çıkmış oldukları muahedeyi de imza etmiştir. İngilizlerin ileri sürdükleri bütün deliller esassız ve çürüktür"*⁵⁴². Sözlerine devam eden Makarios, bazı devletlerin özellikle dost ve müttefik devletlerle Amerika'nın aleyhte oy vermesi kendilerini çok üzdüğünü beyan etmiş ve şöyle demiştir: *"Bu hattı hareket Yunan hükümetini düşündürmelidir. Eğer dostluklar, menfaate dayanıyorsa biz de realist olmalıyız. Yunanistan da menfaatini dostluklara tercih etmelidir. Birleşik Amerika'ya üsler verdik, Kıbrıs esarete kaldığı halde*

⁵³⁹ Akşam Gazetesi, 11 Ekim 1954.

⁵⁴⁰ Akşam Gazetesi, 11 Ekim 1954.

⁵⁴¹ Akşam Gazetesi, 11 Ekim 1954.

⁵⁴² Akşam Gazetesi, 13 Ekim 1954.

milletlerin hürriyetini müdafaa etmek için Kore'ye asker gönderdik"⁵⁴³. Bu sözlerle Makarios Yunan Devleti'ni diğer devletlerle çıkar ilişkisi kurmaya davet etmiştir. Ankara'da, Kıbrıs meselesi günün en önemli konusu olmakta devam ediyor. Ancak muhalefete mensup çevreler hükümetin bu konudaki çabasını yetersiz bulmaktadır. Özellikle Birleşmiş Milletler genel kurulunda Kıbrıs meselesiyle ilgili Irak delegesinin yaptığı teklife Türk delegesinin çekimser oy vermesi çeşitli yorumlara neden olmuştur. İktidara ve muhalefete mensup yayım organlarında bu mesele günlerce tartışılmıştır. Artık bu meselenin TBMM'ye aksedeceği tahmin edilmektedir⁵⁴⁴. Yaklaşık 1 ay sonra İngiltere Kıbrıs'ın ilhak edilemeyeceğini Kıbrıs'a anayasa ve muhtariyet bahşedeceklerini, ada halkının kendi kendini yönetmeyi öğreneceğini ifade etmiştir⁵⁴⁵. Denizli Milletvekili Baha Akşit, Meclis Başkanlığına bir soru önergesi vererek Kıbrıs meselesi konusunda hükümetin görüşünün ne olduğunu, Batı Trakya'da ve adalarda meskûn bulunan Türklerin kültürlerini yükseltmek ve inkılâpların benimsetilmesi için ne gibi tedbirler aldığı sormuştur⁵⁴⁶. Bu sorunun muhatabı olan Fuad Köprülü mecliste 10. birleşime de katılmadığı için soru önergesi yanıtlanmadan düşmüştür⁵⁴⁷.

Birleşmiş Milletlerin Yunan başvurusunu olumlu karşılamaının ardından, Kıbrıs konusu bu kuruluşun 14 Aralık 1954 tarihindeki oturumunda ele alınmıştır. İngiliz Başdelegesi Selwyn Lloyd bu meselenin BM teşkilatında ele alınmaması gerektiğini dile getirmiş ve Kıbrıs'ın neden Yunanistan'a verilmesinin istenmediğini şu şekilde izah etmiştir.

"1. Türkiye, Kıbrıs'ı Lozan Antlaşması ile İngiliz idaresine bırakmıştır. Yunanistan'ın talebinin kabul edilmesi bu antlaşmanın ihlâli olacaktır. Yunanistan da bu antlaşmayı imzalamıştır. Şimdi de Birleşmiş Milletler'den bu antlaşmanın değiştirilmesini istemektedir.

2. Yunan talebinin kabul edilmesi halinde birçok memleketlerde, bilhassa Lâtin Amerika'da birçok hudut ihtilâfları ortaya çıkacaktır. İngiltere, isimlerini açıklamamakla beraber, bazı memleketlerin hudutlarındaki azınlıkların, hudut tahsisi yapılmasını isteyeceklerini ve ayaklanacaklarını belirtmiştir.

⁵⁴³ **Akşam Gazetesi**, 13 Ekim 1954.

⁵⁴⁴ **Akşam Gazetesi**, 14 Ekim 1954.

⁵⁴⁵ **Akşam Gazetesi**, 13 Kasım 1954.

⁵⁴⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, IX-VII/II, 22.11.1954, s.128.

⁵⁴⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, IX-X/II, 29.11.1954, s.158.

3. İngiltere stratejik sebeplerden dolayı da Kıbrıs'ı bırakmak istememektedir. İngiltere'nin, Ürdün ve diğer Orta Doğu memleketlerine karşı vecibelerini yerine getirebilmesi, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın dahil buldukları NATO'nun tahmil ettiği vazifelerin yapılabilmesi için Kıbrıs'a ihtiyacı vardır"⁵⁴⁸.

Aynı gün Komisyon'da söz alan Türkiye temsilcisi Selim Sarper, Yunanistan'ın Enosis doğrultusunda bir politika izlemesini eleştirmiş ve Ada'nın Türkiye için taşıdığı önemi açıklamıştır⁵⁴⁹. Selim Sarper görüşmenin ertelenmesini desteklemiş ve Yunanistan tarafından ortaya atılan meselenin tamamıyla yapay olduğunu söyleyerek şu ifadelerle yer vermiştir: "Yunanistan'ın Kıbrıs adası ile tarihi, coğrafi ve iktisadi bir alâkası yoktur. Kıbrıs Türk topraklarının bir parçasıdır. Ada, Yunanistan'dan 1000, Türkiye'den ise ancak 60 kilometre mesafededir. Kıbrıs, asırlarca Türkiye'nin idaresi altında kalmış gayrimüslim halk, dinini ve lisanını muhafaza etmiştir. Ada halkı da Yunanlı değildir"⁵⁵⁰. Selim Sarper bunları ifade ettikten sonra Kıbrıs'taki Türk varlığına da değinmiştir. "Bu konuda ilan etmem gereken bir nokta da, Kıbrıs'taki 100.000'den fazla Türk'ün Enosis'e karşı olduklarıdır. 1950'den beri, Ada'nın Türk halkı örgütümüze yaptıkları başvurular bütün delegasyonların bilgisindedir. Saygıdeğer delege arkadaşlara bu vesile ile işin diğer bir yönünden daha söz etmek istiyorum. Kıbrıs'tan çeşitli nedenlerle dışarıya çıkmış 300.000'den fazla Türk vardır. Bunlar bugün Türkiye'de, Amerika'da, İngiltere'de vs. memleketlerde bulunmaktadırlar. Kıbrıs statükosunda bir değişiklik yapacak herhangi bir durumda, bunların da oylarının alınması gayet tabiidir. Bu konudaki açıklamalarım bir son vermeden evvel şu hususu sayın delegelerin dikkatlerine tekrar arz etmek isterim: O da başka türlü gösterilmek hususundaki son ve acele gayretlere rağmen, Yunanistan'ın maksadının sadece ilhak olduğunu sayın delege arkadaşlarımı anlamakta güçlük çekmemiş olmalarıdır. Filhakika, daha gündem müzakereleri sırasında sayın konuşmacılar bu hususu belirtmişlerdir. Demecime nihayet vermeden evvel, şu hususu da dikkat nazarınıza ehemmiyetle arz etmek isterim ki, Türkiye kamuoyu ve basını Kıbrıs meselesini büyük bir duyarlılık ve heyecanla izlemekte ve kurulan örgütler aracılığıyla ilgisini şiddetle hissettirmektedir. Türk hükümetinin bütün bu baskılara karşın izlemekte olduğu temkinli hareket hattı, onun mevcut ahdi vaziyete ve uluslararası kurallara riayet hususundaki samimi arzusundan ve dostlarına vefakârlığından ileri gelmektedir. Fakat herhangi bir

⁵⁴⁸ Akşam Gazetesi, 14 Aralık 1954.

⁵⁴⁹ Ayn Tarihi, S.253, (Aralık 1954), s.110-123.

⁵⁵⁰ Akşam Gazetesi, 15 Aralık 1954.

nedence ve her ne şekilde olursa olsun, günün birinde Kıbrıs'ın mukadderatı ve geleceği söz konusu yapılırsa, bu takdirde Türkiye'nin de işbirliği ve oluru alınmadıkça hiçbir şekli, hakka dayandırılmış sayılmayacağından sonuç da sürekli olmayacaktır”⁵⁵¹ şeklinde konuşmasını bitirmiştir. Bu konuşmadan anlaşıldığı kadarıyla Demokrat Parti Hükümetinin Kıbrıs için ortaya koyduğu tavır çok nettir. Yapılan tartışmalar sonucunda Türkiye'nin verdiği mesaj şöyledir:

“1.Kıbrıs'ta statükodan yanayız.

2.Uluslararası hukuka saygılıyız.

3.Kıbrıs sorunu İngiltere'nin bir iç sorunudur.

4.Eğer Kıbrıs'ta statüko değişecek olursa buna Türkiye müdahil pozisyonunda olur. Bu, hukuksal haklarına ve Kıbrıs'ta mevcut olan Kıbrıs Türk toplumunu koruma amacına yöneliktir”⁵⁵².

Yunanistan'ın self determinasyon talebi 17 Aralık 1954 tarihinde yapılan oylama sonucunda 8 çekimser oya karşı 50 ret oyuyla reddedilmiştir. Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların yenilgiye uğramasında en önemli rol yukarıda bahsi geçen Türkiye'nin tezleri olmuştur. Yunanistan yaptığı başvuruda başarısız olduğu halde 1954 yılından sonraki yıllarda da self determinasyon hakkı için birçok kez Birleşmiş Milletlere başvuru yapacaktır⁵⁵³.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra giderek büyüyen ve yavaş yavaş Türkiye'nin dış politikasının en büyük sorunu haline gelecek olan Kıbrıs meselesi, Fuad Köprülü'nün Dışişleri Bakanı olduğu dönemde BM'de nispeten Türk tezleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Köprülü döneminden sonra da Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların iddiaları ile Kıbrıs meselesi tırmandırılmaya devam edecektir.

F-ORTADOĞU'DA SAVUNMA PAKTI OLUŞTURMA ÇALIŞMALARI

1- Ortadoğu Komutanlığı

Ortadoğu Komutanlığı bazı aşamalardan geçerek, Bağdat Paketi meydana gelmiştir. Ortadoğu bölgesinde bir savunma sistemi kurma fikri Doğu-Batı mücadelesinin yanı sıra İngiltere'nin Ortadoğu Bölgesi'nden ve özellikle de Süveyş

⁵⁵¹ Ö. Tansel, **Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası**, s.62-63.

⁵⁵² Ö. Tansel, **Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası**, s.63.

⁵⁵³ Ö. Tansel, **Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası**, s.67.

Kanalı'ndan çıkmak istemeyişinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ortadoğu Komutanlığı'na geçmeden önce İngiltere ile Mısır arasındaki Süveyş anlaşmazlığına değinmek gerekir. 1936 yılında yapılan antlaşma ile İngiltere Mısır'dan çekilmeyi kabul etmişse de herhangi bir saldırı durumunda Mısır'a tekrar asker sokma ve Süveyş Kanalı'nda belirli miktarda kara ve hava kuvveti bulundurabilme hakkına sahip olmuştur. Süveyş Kanalı'nın inşaatı 1859 yılında başladı. 15 Ağustos 1869 tarihinde tamamlandı. 17 Kasım 1869 tarihinde ise dünya deniz ulaşımına açıldı. Söz konusu kanal, Osmanlı'dan özel izin alan Fransız Kanal Şirketi tarafından yapıldı. Bu durumdan faydalanan Fransa Kanalı açma ve işletme hakkını elde etti⁵⁵⁴. Süveyş Kanalı'nı açan Fransa bu bölgede üstün hale gelmiş ve bu durum İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Çünkü Mısır, İngiltere'nin imparatorluk yolu üzerinde bulunuyordu. İngiltere; Cebelitarık, Malta, Mısır, Aden'den geçerek Hindistan'a ulaşıyordu. Ancak, artık Fransızlar Süveyş Kanalı ile İmparatorluk Yolu'nun geçtiği bölgeye hâkim olmuşlardı. Kanal üzerindeki ilgisini inkâr etmeyen İngiltere'ye daha sonra gelişen olaylar yardım etti. Dönemin Mısır Valisi İsmail Paşa, borçlarından kurtulmak için 1875 yılında Mısır'ın Kanal Şirketi'ndeki 176 bin hisse senedini satışa çıkardı. Bu durumdan faydalanan İngiltere, hisseleri satın almak suretiyle Kanal Şirketi'ne ortak oldu. Bununla yetinmeyen İngiltere, 1882'de Mısır Hükümetinin kendisine olan borçlarını ödemediğini bahane ederek Mısır'ı işgal etti. İngiltere, Mısır'ı 1882 tarihinde işgalinden sonra her ne kadar 1922'de sözde bağımsızlık verdiğini ilan ettiyse de, bu tamamen sözde bağımsızlıktı. Sözde bağımsızlık, Mısır milliyetçilerini tatmin etmediği için daha önce başlayan mücadele şiddetlenerek devam etti⁵⁵⁵. II. Dünya Savaşı sırasında İtalya'nın Libya'dan Mısır'a saldırması nedeniyle İngiltere Mısır'a 200.000 kişilik bir askeri kuvvet sevk etmiş ve Kuzey Afrika'daki muharebeler 1943 yılına kadar devam etmiştir⁵⁵⁶.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mısır Hükümeti, İngiltere'nin kendi topraklarındaki askerlerini geri çekmesini istedi. Fakat İngiltere Mısır'dan hemen çekilmeyi kabul etmeyince iki ülke arasındaki görüşmeler 1954 yılına kadar sürdü. İngiltere'nin bölgeden çekilmek istememesinde Doğu-Batı mücadelesinin başlaması ve Sovyet Rusya'nın İran, Türkiye ve Yunanistan'ı kendi kontrolüne alarak Ortadoğu'ya

⁵⁵⁴ Türel Yılmaz, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, Barış Platin Yayınevi, Ankara, 2009, s.83.

⁵⁵⁵ T. Yılmaz, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, s.84-85.

⁵⁵⁶ Ömer Osman Umar, **Bağdat Paketi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s.11.

uzanmak politikasının büyük etkisi vardı. Diğer taraftan 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın çıkması da İngiltere'nin Ortadoğu'dan çıkmak istememesine gerekçe olmuştur. İngiltere, Amerika ve Fransa Arap-İsrail çatışmasını önlemek amacıyla 25 Mayıs 1950'de bir bildirme yayınlarak Ortadoğu ülkelerine silah ambargosu uygulama kararı almışlardır. Bu üç devlet de Ortadoğu bölgesi ile yakından ilgilenmişlerdir⁵⁵⁷.

Amerika ve İngiltere arasında İngiltere'nin Süveyş'te kalmasını sağlayacak formül olarak Ortadoğu Komutanlığı adı altında Süveyş'te bir müttefik karargâhı kurma fikri 1951 Haziran'ından itibaren oluşmaya başladı. Türkiye'yi de bu komutanlığın bünyesine dâhil etmek istiyorlardı. Çünkü komutanlık bünyesinde sadece batılı devletlerin olması Mısır'da batı emperyalizminin hâkim olduğu izlenimini uyandıracaktı.⁵⁵⁸

Türkiye de gerek kendi güvenliği açısından gerekse batı ile yakınlaşma politikası gereğince öncüsü ABD ve İngiltere olan Ortadoğu Komutanlığı fikrine sıcak bakıyordu. Fuad Köprülü'ye göre, Türkiye İslam ülkeleri arasında lider konumunda olduğundan, Araplar ancak Türkiye öncülüğünde batı tarafına çekilebilirdi. ABD'ye de bu düşüncesini kabul ettirmeye çalışmıştır. Ona göre, Doğu Akdeniz'in güvenliği Türkiye'ye ve daha az düzeyde Yunanistan'a bağlıdır. Arap dünyası ile daha yakın bir işbirliği arzu ediliyorsa, bu ancak Türkiye'ye savunma garantisinde bulunularak elde edilebilir⁵⁵⁹.

İngiltere Genelkurmay Başkanlığı 24 Haziran 1951'de Türkiye'nin ve Yunanistan'ın Ortadoğu Komutanlığı'nda yer alacağını düşünerek, her iki ülkenin de NATO'ya girişini kabul etti. Türkiye NATO'ya girmeden Ortadoğu Komutanlığı'na girmek istememiştir bu yüzden Genelkurmay bu komutanlığın NATO'ya bağlı olmasını istemiştir⁵⁶⁰.

İngiltere Dışişleri Bakanı Herbert Morrison, 3 Temmuz 1951'de Türkiye Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'ye memorandum göndererek Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemek için Türkiye'nin Amerika, İngiltere, Fransa ile birlikte bölgede

⁵⁵⁷ Fahir Armaoğlu, "(Amerikan Belgeleri İle) Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktı'na 1951-1955", **Bellekten**, LIX/CCXXIV, Ankara, 1995, s.191-192.

⁵⁵⁸ F. Armaoğlu, "(Amerikan Belgeleri İle) Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktı'na ", s.193.

⁵⁵⁹ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara, 1990, s. 48.

⁵⁶⁰ Behçet Kemal Yeşilbursa, **Orta Doğuda Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere-Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945-1955)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.59.

bir müttefik komutanlığı kurulmasına katılması gerektiğini bildirdi⁵⁶¹. Türkiye, İngiltere'nin bu önerisini kabul etti.

8 Eylül 1951 tarihinde İngiltere ve Amerika yetkilileri, Kahire merkezli İngiliz, Amerika, Fransız ve Türk danışmanlardan oluşan bir komite tarafından desteklenecek bir müttefik komutanın komutası altında Ortadoğu Komutanlığı oluşturmaya karar verdiler⁵⁶². Ortadoğu Komutanlığına Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye'den oluşan üst komisyon destek verecekti. Mısır'ın da bu komutanlığa katılmasının örgütün genişlemesini sağlayacağı düşünüldü⁵⁶³. İngiltere, Fransa, Amerika, Mısır ve Türkiye'nin de içinde olduğu Ortadoğu Komutanlığı ile Sovyetler Birliği'ne karşı savunma birliği oluşturuldu. Plana göre İngilizler Süveyş'te bir üs oluşturacaktı⁵⁶⁴.

13 Ekim 1951'de dört devletin (Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye) Kahire'deki büyükelçileri Mısır'ı üye olarak Ortadoğu Komutanlığına katılmaya davet etti. Fakat Mısır Hükümetinin, İngiliz askerleri Süveyş Kanal Üssü'nden tamamen çekilmeden herhangi bir savunma teklifini değerlendirmeyeceği ortada idi. Bundan ötürü Mısır Hükümeti 17 Ekim'de daveti reddetti. Bu sebepten dolayı Ortadoğu Komutanlığı projesi ilk etapta sorunla karşılaşmış oldu⁵⁶⁵.

Ortadoğu Komutanlığı'nı kurmaya çalışan İngiltere, Amerika, Fransa ve Türkiye 10 Kasım 1951'de 11 maddelik bir deklarasyon yayınlamışlardır. Buna göre; hür dünyanın savunması için bu komutanlığa ihtiyaç olduğu, buna bütün bölge ülkelerinin eşit olarak katılacakları ve kurulacak örgütün, bölgenin kendi iç sorunlarına karışılmayacağı dile getirildi⁵⁶⁶.

Fuad Köprülü Ortadoğu Komutanlığı konusunda TBMM'de izahatta bulundu. İzahata göre; bu mesele iki konuya ayrılabilir birtakım yorumlara yol açmıştır. Birincisi Sovyet Rusya'nın ortaya attığı dedikodudur. Sovyet Rusya, Türkiye elçisine olduğu gibi Amerika, İngiltere ve Fransa'nın elçilerine de birer nota göndererek bu birliğin tıpkı Atlantik Paktı gibi kendilerine karşı saldırı amacı taşıdığını, Orta Doğu memleketlerinin istiklâlini ellerinden alacaklarını iddia ediyordu. İkinci konuya gelince,

⁵⁶¹ F. Armaoğlu, “(Amerikan Belgeleri İle) Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktına”, s.193.

⁵⁶² Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara, 2000, s.109.

⁵⁶³ Thomas A. Bryson, **Alakatu'd – Diplomasıyyeti'l Emerkiyye Maa's- Şarki'l –Evsat Min 1784 İla 1975**, Dımaşk, 1985, s.441.

⁵⁶⁴ Mustafa Bilgin, **Britain and Turkey İn The Middle east Politics and İnfluence İn The Early Cold War Era**, New York, 2008, s.165.

⁵⁶⁵ B. K. Yeşilbursa, **Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm**, s.70-71; Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s.16.

⁵⁶⁶ F. Armaoğlu, “(Amerikan Belgeleri İle) Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktı'na”, s.195.

sadece güvenlik amacıyla kurulan Ortadoğu Komutanlığı'nın niteliği ne olacak? Hangi devletleri kapsayacaktır? Buna katılacak devletlere ne gibi sorumluluk yükleyecekti? Atlantik Paketi ile ilgisi var mıdır? Bu gibi sorular milletlerarası basında da yer aldığı için sorulara cevap vermenin fayda getirmeyeceğini düşünerek soruları yanıtızsız bırakmıştır. Sözlerine devam eden Köprülü; amacın maddi ve manevi önemine rağmen dışarıdan gelebilecek bir saldırıya karşı açık bulunan Orta Doğu'nun savunulması ve Orta Doğu Devletleri'nin askeri ihtiyaçlarının tespit edilmesidir. Orta Doğu Komutanlığı'nı ortaya atan dört devlet arasında herhangi bir sözleşme, plan yapılmamıştır. Bunlar zamanla olayların seyrine göre inceden inceye düşünülerek yapılacak, siyasi ve hukuki temellere dayandırılacak şeylerdir. Köprülü'ye göre Orta Doğu'nun emniyeti güney sınırimızın emniyeti demektir. Türkiye Atlantik Paketi'na girmek üzere bulunduğu sıralarda Ortadoğu Komutanlığı Projesi ile Atlantik Paketi arasında bir bağ olduğunu düşünenler oldu. Oysa Fuad Köprülü Ortadoğu Komutanlığı'nın bir proje olduğunu ve Atlantik Paketi ile bir bağının olmadığını ifade etmiştir. Köprülü güney komşumuz olan Suriye ile iyi komşuluk ilişkilerinin, İran hükümetiyle de dostane ilişkilerinin sürdüğünü ve İran'ın İngiltere ile olan ihtilafının devam ettiğini bu konuda her iki ülkeye de dostça tavsiyelerde bulduklarını dile getirdi⁵⁶⁷. Fuad Köprülü'nün ifadelerinden anlaşıldığı üzere bu dönemde Türkiye için Ortadoğu'nun güvenliği oldukça önemlidir. Türkiye Ortadoğu'da arabulucu rol almaktan geri durmamıştır. Tabi bu durumda ABD'nin önemli bir rolü olmuştur.

İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile Dışişleri Bakanı Anthony Eden, 7-9 Ocak 1952 tarihleri arasında Washington'u ziyaret ederek Amerikalı meslektaşlarıyla birlikte Ortadoğu Komutanlığı konusunu görüştüler⁵⁶⁸. Görüşmelerde Birleşik Amerika Kurmay başkanları karma heyeti şefi General Omar Bradley de hazır bulunmuştur. General Bradley'in, bir Ortadoğu Komutanlığı kurulması meselesinin hangi nedenlerle geciktiği ile ilgili açıklama yaptığı anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi Mısır böyle bir teşkilata katılmayı reddetmiştir. Başkan Truman görüşmelerde Mısır ve İran'da Komünistlerin karışıklıklar çıkarmaları imkân ve ihtimalleri üzerinde durmuş ve böyle bir tehlike karşısında duyulan endişeleri belirtmiştir. Churchill, Truman'la yaptığı

⁵⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi I, 19.12.1951, s.228-229.

⁵⁶⁸ F. Armaoğlu, "Amerikan Belgeleri İle Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paketi'na", s.196.

üçüncü görüşmeyi müteakip öğleye doğru ayrılırken gazetecilere herkesin memnun ve her şeyin yolunda olduğunu belirtmiştir⁵⁶⁹.

ABD, Ortadoğu Komutanlığı'nın amacını; Ortadoğu savunmasını, toprakları bu bölge içinde bulunsun ya da bulunmasın, bölgenin savunmasına ilgi gösteren tüm devletlerin işbirliği çabalarıyla güçlendirmek olarak tanımlıyordu. Amerika, komutanlığın savaş ya da uluslararası acil durumlarda askeri operasyon planları yapmak yanında Ortadoğu ülkelerine danışmanlık ve malzeme sağlamayı planlıyordu⁵⁷⁰.

İngiltere Nisan 1952'de Ortadoğu Komutanlığı'na kurucu olarak Irak'ın da alınmasını istedi. Neden olarak da Irak'ın bölge savunmasına ilgi göstermesi ile Irak'ın Mısır'dan sonra ikinci güçlü Arap ülkesi olmasını göstermiştir. Böylece Mısır, savunmanın merkezini oluştururken Türkiye ile Irak cephenin kuzey kalesini oluşturacaklardı⁵⁷¹.

Mısır'ı Ortadoğu Komutanlığı'na dâhil etmekte başarısız olan İngiltere 18 Haziran 1952'de ABD'ye verdiği muhtıradan Ortadoğu Komutanlığı yerine Ortadoğu Savunma Organizasyonu adının kullanılmasını teklif etti. ABD bu teklifi kabul etmiştir. Ortadoğu Savunması askeri bir mesele olmaktan çıkarılıp daha geniş kapsamlı siyasal nitelikte bir savunma örgütü sistemine dönüştürülmekteydi. Ortadoğu Komutanlığı yerine ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye ile birlikte Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika'nın da katılımıyla Ortadoğu Savunma Organizasyonu kurulmasına karar verildi⁵⁷².

Türkiye Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Arap ülkelerinin Ortadoğu Komutanlığı'na katılmaya davet edilmesini ve bu arada Mısır'ın da katılımına açık olduğunu belirtmesi gerektiğini düşünüyordu. İngiliz nüfuzunun Irak ve Ürdün'ün de katılmasını sağlayabileceği, ABD etkinliğinin ise Suudi Arabistan'ı katılmaya teşvik edebileceğini savunuyordu. ABD kara kuvvetleri komutanı General Joseph Collins Ortadoğu savunmasında gerçek umudun Türkiye'ye bağlı olduğunu vurguluyordu⁵⁷³.

⁵⁶⁹ **Akşam Gazetesi**, 9 Ocak 1952.

⁵⁷⁰ George McGhee, **ABD-Türkiye-Ortadoğu**, Çev: Belkıs Dişbudak Çorakçı, Bilgi Yayınevi, İstanbul,1992, s.184-204.

⁵⁷¹ F. Armaoğlu, "Amerikan Belgeleri İle) Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktı"na, s.199.

⁵⁷² Özhan Meriç, **Türkiye'nin Doğu Politikası ve Bağdat Paktı** (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2009, s.110.

⁵⁷³ G. McGhee, **ABD- Türkiye-Ortadoğu**, Çev: Belkıs Çorakçı, s.213.

Yine Türkiye Dışişleri Bakanı Köprülü Ortadoğu Savunma Örgütü için Arap devletlerine yapılacak olan davetleri o devlet karşısında hangi devlet etkili ise onun yapmasını istedi. Türkiye'nin Suriye ve Lübnan'a teklif götürmesi, İngilizlerin Irak ve Ürdün'e Amerika'nın ise Suudi Arabistan'a bu teklifi yapmasını gündeme getirdi. Ortadoğu Savunma Örgütü gündeme gelince, Türkiye'nin Mısır ve Suriye ile olan ilişkileri bozuldu. Bu nedenle Türkiye de Ürdün ve Irak'a yöneldi⁵⁷⁴.

Köprülü, Ortadoğu savunması demek Türkiye'nin savunulması demek olduğunu dile getirdi. Sovyetlerin İran ya da Irak'a saldırabilmek için önce Türkiye'ye saldırmak ya da Türk kuvvetlerini saf dışı etmek zorunda olduğunu vurguladı. Bu yüzden Türk kuvvetlerinin gücünün artırılması gerektiğine işaret etti⁵⁷⁵.

1953 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü yaptığı konuşmada, Ortadoğu ülkelerinin tamamının büyük bir tehlike ile karşı karşıya olduğundan dolayı bir savunma paktının kurulmasının zorunlu olduğunu söyledi. Bu tehlikenin tüm Ortadoğu ülkelerinin yanı sıra Türkiye'nin de ekonomisini ve bağımsızlığını tehdit ettiği için bölgedeki tüm devletlerin eşit haklar altında bu savunma paktına katılmaları gerektiğini vurguladı⁵⁷⁶.

Tüm çalışma ve mücadelelere rağmen Mısır'ın kışkırtması sonucu Arapların karşı çıkmasından dolayı Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun kurulmasından vazgeçilmiştir⁵⁷⁷.

2- Kuzey Seddi (Kuşağı) Projesi

Haziran 1950'de Kore Savaşı başladıktan sonra ABD, Uzak Doğu ve Avrupa'da güvenlik tedbirleri aldı. Benzer bir güvenlik tedbiri de Ortadoğu bölgesinde almak amacıyla faaliyete başladı⁵⁷⁸. Soğuk Savaş'ın etkin olduğu 1950'li yıllarda ABD'nin Ortadoğu'daki önceliği, bölgedeki bazı Batı yanlısı devletlerden oluşacak Kuzey Kuşağı ile Sovyetlerin bölgeye ve güneye yönelik yayılmacı girişimlerini engellemektir⁵⁷⁹. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles Ortadoğu savunması konusunda Kuzey Kuşağı kavramı üzerinde duruyordu. Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'daki baskı ve saldırı tehdidini

⁵⁷⁴ Mustafa Bilgin, **Britain and Turkey In The Middle East Politics and Influence In The Early Cold War Era**, Newyork, 2008, s.178.

⁵⁷⁵ G. McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, Çev: Belkis Çorakçı, s.223.

⁵⁷⁶ Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s. 27.

⁵⁷⁷ Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s.47.

⁵⁷⁸ Türel Yılmaz, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Ankara, 2004, s.85.

⁵⁷⁹ A. Öner Pehlivanoglu, **Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul, 2004, s.66.

görmüş bunun yanında Ortadoğu ülkelerinin bir savunma örgütünde Batılı güçlerle bir araya gelmek istemediğini de gözlemlemiştir. Bu yüzden Dulles, Türkiye'nin Kuzey Kuşağı'nı oluşturmada önderlik etmesi gerektiği görüşündeydi⁵⁸⁰.

İngiliz Scotsman Gazetesi'nde 5 Ocak 1953 tarihinde Türkler ve Ortadoğu Müdafaası başlığı ile yayınlanan yazıda, Türkiye ile Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Paktı'na üye olmaları ile birlikte Türkiye'nin diplomatik alanda çok başarılı bir gelişme gösterdiğine dikkat çekiliyordu⁵⁸¹.

1953 yılı başlarından itibaren Türkiye, bir Ortadoğu Müdafaa Paktı kurmak amacıyla bir takım girişimlerde bulundu. 17 Ocak 1953 tarihli Daily Mail Gazetesinde Türkiye, bir Ortadoğu Paktı kurmayı ümit etmektedir başlığı ile yayınlanan makalede Türk diplomatların başaracaklarına inandıkları en önemli mesele bu paktın kurulması olduğu vurgulanıyordu. Paktın kurulması için Türkiye Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü ile Arap temsilciler arasında görüşmelerin başladığı vurgulanan gazetede makalede şu yoruma yer verilmekteydi:

*“Bir Ortadoğu Müdafaa teşkilatının ihdas edilmesi, Türk diplomatlarının 1953'te karşılayacağı en dikenli meselelerden biri olacaktır. Bununla birlikte Türk diplomatları bu meseleyi halletmek azmindedirler ve başaracaklarını ummuşlardır”*⁵⁸².

1 Haziran 1953 tarihinde Türk Hükümeti, Ortadoğu Savunması ile ilgili ABD'nin Ankara'daki Büyükelçiliğine bir memorandum verdi. Memorandumda, Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na Mısır ve diğer Arap devletlerinin ilgisiz kaldığı vurgulanıyordu. Bu yüzden Türk Hükümeti daha sonra Ortadoğu Devletlerine de açık olmak şartıyla Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin Ortadoğu Savunma Örgütü kurmaları gerektiğini savunuyordu. ABD 18 Haziran'da verdiği cevapta Arap devletlerinin muhalefetine rağmen sadece batılı devletlerin yer aldığı bir savunma organizasyonu kurmanın tehlikeli olacağını açıkladı.

Böylece Ortadoğu bölgesinde Türkiye, Pakistan, Irak, İran ve Suriye'den oluşacak bir Kuzey Kuşağı Projesi ile Sovyetler Birliği'nin güneyindeki devletler ön plana çıktı. Bu ülkelerin gerisinde bulunan petrol kaynakları, stratejik konumu olan yerleri içerisine alan Süveyş Kanalı'ndan Umman Denizi'ne ve Pakistan'a kadar geniş

⁵⁸⁰ Bürkan Serbest, ‘‘Bağdat Paktı'nın Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü’’ **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, V/III, 2016, s.404.

⁵⁸¹ Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s.47.

⁵⁸² Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s.47-50.

bir alanın savunulması düşünöldü. ABD'nin Ortadoğu Paktı konusunda kararlı olduğunu gören Türkiye Başbakanı Adnan Menderes harekete geçti. Bu dönemde böyle bir pakta en yakın ölkelerden biri Pakistan diğeri ise Irak olmuştur. 2 Haziran 1953'te Londra'da Kraliçe Elizabeth'in taç giyme töreni sırasında Türkiye Başbakanı Adnan Menderes konuyu Irak parlamentosunda çoğunluk partisi lideri Nuri Said Paşa'ya açmıştır. Ama Nuri Said Paşa, Irak'ın henüz hazır olmadığını, biraz sabretmek gerektiğini ifade etmişti⁵⁸³.

17 Haziran 1953 tarihinde Washington'da İngiltere ve Amerika arasında yapılan görüşme sonunda Ortadoğu Savunma Örgütünün şimdilik rafa kaldırılmasına, savunma için Batı ile işbirliğine girmeye hazır bulunan devletlerle bireysel olarak çalışılmasına karar verilmiştir. Bu devletler Türkiye, Pakistan, Irak ve İran idi. Bu karara rağmen İngiltere Ortadoğu Savunma Organizasyonu kurmaya kararlı idi⁵⁸⁴.

İngiltere, Amerika'nın Ortadoğu için düşündüğü Kuzey Kuşağı Projesine ilk adımda karşı çıksa da daha sonra kabul etmek zorunda kalmıştır. Kuzey Kuşağı ölkelerini bir araya getirmede Türkiye liderlik rolünü üstlendi⁵⁸⁵.

Türkiye ise Ortadoğu Savunma Örgütü'nün Türkiye, Amerika, İngiltere ve Fransa devletleri arasında Araplar olmadan kurulması fikrini savundu. İngiltere aynı görüşte olmasına rağmen, Amerika istemediğı için Türkiye'nin bu fikri gerçekleşmemiştir⁵⁸⁶.

3- Türkiye-Pakistan Antlaşması

Pakistan Komünizme karşı koymak ve ABD'nin desteğiyle Keşmir Sorununu çözmek amacıyla Ortadoğu savunma sistemine katılmak istemiştir⁵⁸⁷. ABD'nin Ortadoğu ölkeleri arasında bir pakt kurmak girişimi sonuç vermeyince Türkiye faaliyete geçmiştir. Çünkü Türkiye NATO'ya giren Batı savunma ittifakındaki tek Ortadoğu ölkesi olmuştur. İttifakı oluşturma açısından Kuzey Seddi ölkesi olan Pakistan da gerek jeopolitiğiyle gerekse insan gücü bakımında büyük bir öneme sahipti⁵⁸⁸.

⁵⁸³ İsmail Soysal, "1955 Bağdat Paktı", **Belleten**, LV/CCXII-CCXIV, Ankara, 1991, s. 185.

⁵⁸⁴ B. K. Yeşilbursa, **Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm**, s.120-121.

⁵⁸⁵ Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s.54.

⁵⁸⁶ Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s.54.

⁵⁸⁷ Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s.55.

⁵⁸⁸ Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s.55.

Kuzey Kuşığı Savunma Projesinde ilk adım olan 1954 Türkiye-Pakistan Antlaşması'ndan önce Türkiye ile Pakistan arasında 26 Temmuz 1951 tarihinde Türkiye henüz NATO'ya girmeden önce bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Dostluk Antlaşması 5 Mayıs 1952 tarihinde yani Türkiye NATO'ya girdikten sonra onaylanmıştır⁵⁸⁹. Anlaşma maddeleri oldukça önemlidir. Buna göre;

1.Yüksek Akid Taraflar arasında ebedi barış ve dostane münasebetler cari olacak ve bundan maada Yüksek Akid taraflar iki memleket halkı arasındaki samimi münasebetleri idame ettirmeye ve kuvvetlendirmeye çalışacaklardır.

2.Yüksek Akid Taraflar, milletlerarası esaslara ve usullere uygun şekilde aralarında diplomasi ve konsolosluk münasebetlerinin idamesi ve her Akid Tarafın diğerinin nezdindeki diplomasi ve konsolosluk temsilcilerinin, mütekabiliyet esasına göre ve müselleme beynelmilel esaslara uygun şekilde, en ziyade mazharı müsaade Devlet muamelesi görmeleri hususunda mutabık kalmışlardır.

3.Yüksek Akid Taraflar, konsolosluk, ticaret işleri, gümrük, kültür münasebetleri, ulaştırma, sivil havacılık, suçluların iadesi, tebaalarının, yekdiğerinin ülkesinde ikameti, tahkim ve her iki memleketi ilgilendiren diğer bütün meselelere mütaallik olarak, mütekabiliyet esasına müstenit anlaşmaların aralarında akdi zimmında mümkün olan süratle müzakerelere girişilmesi hususunda mutabık kalmışlardır.

4.Yüksek Akid Taraflar, aralarında bütün anlaşmazlıkların mutad diplomatik yollardan, dostane ve müslihane bir şekilde halledilmesini kabul ve tasrih ederler ve bu usulün muvaffak olamadığı hallerde Birleşmiş Milletler Andlaşmasının hükümlerine ve kaidelerine uygun olan herhangi diğer bir usulü tatbik etmeyi taahhüt eyerler.

5. İşbu Antlaşma Yüksek Akid Taraflardan her birinin kendi Anayasa usullerine göre tasdik olunacak ve tasdiknamelerin mümkün olan en kısa zamanda Karaçi'de teatisinden 15 gün sonra yürürlüğe girecektir⁵⁹⁰.

1953 yılı yazında İngiltere Mısır sorunlarıyla uğraşırken, Amerika Kuzey Kuşığı Savunma Projesi'ne devam etti. Hedef Irak ve Pakistan devletleriyle ayrı ayrı anlaşmalar imzalamak olmuştur. 30 Temmuz 1953'te Dulles, Ortadoğu'daki büyükelçilerinden Ortadoğu Savunma Örgütü projesinin artık rafa kalktığını bu nedenle

⁵⁸⁹ Resmi Gazete, S.3586,13 Mayıs 1952.

⁵⁹⁰ Resmi Gazete, S.3586, 13 Mayıs 1952.

Türkiye, Pakistan, Irak ve İran gibi ülkelerle yakın işbirliğinin teşvik edilmesini istedi. Ayrıca Dulles, Kuzey Kuşağı Projesini teşvik için 30 milyon dolarlık askeri yardımın hazır olduğunu söylemiştir. Eylül 1953 tarihinden itibaren Pakistan, Ortadoğu Savunmasına katılmaya çalıştı. Türkiye'yi ziyaret eden Pakistan Kara Kuvvetleri Komutanı General Eyüp Han verdiği bir demeçte Pakistan'ın Türkiye ve Irak'ı içine alan bir pakta taraftar olduğu ancak Amerika'nın askeri ve ekonomik yardımının şart olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin cevabı ise, bunun temeli çok dikkatli bir şekilde atılmalıdır şeklinde oldu. Çünkü Türkiye bu sırada Pakistan'ın Türkiye'yi Hindistan'a karşı koz olarak kullanmasından çekinmekteydi⁵⁹¹.

Pakistan Kara Kuvvetleri Komutanı Türkiye'yi ziyaretinden sonra Amerika yardımlarını görüşmek için Amerika'ya gitti. Bu duruma Hindistan tepki gösterdi. Pakistan Genel Valisi Ghulam Muhammed 23 Kasım 1953'te Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Pakistan ile pakt yapmak istediklerini ve Irak'ın da bu pakta katılması gerektiğini söylemiştir⁵⁹².

Amerika Dışişleri Bakanı Dulles de Türkiye - Pakistan Antlaşması'nın Batılı devletler tarafından desteklenmesini istemiştir. Dulles, İran ve Irak'ın bu antlaşmaya katılması için gerekli şartların henüz oluşmadığına inanıyordu⁵⁹³.

5 Aralık 1953'te İran ve İngiltere arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden başladığı ilan edilmiştir. İran petrolünün işletilmesi konusundaki anlaşmazlık çözüldü. İran-İngiltere petrol anlaşmazlığının çözümü Ortadoğu'da bir savunma paktının kurulmasının önündeki önemli bir engeli ortadan kaldırdı. Amerikan Başbakan Yardımcısı Richard Nixon, 1953 yılı Aralık ayında Pakistan'ı ziyaret etti. Ortadoğu devletleri ile bir savunma paktı oluşturmanın ilk adımı olarak 28 Aralık 1953'te ABD ile bölgede önemli bir konuma sahip olan Pakistan arasında bir teknik ve ekonomik yardım antlaşması imzalandı⁵⁹⁴. Bu antlaşma bölgesel savunma anlaşmasına yönelik askeri yardımlar içeriyordu. Bu antlaşma ile Pakistan Hindistan'a karşı Amerika'dan askeri destek almaya önem vermiştir⁵⁹⁵. Amerika 5 Ocak 1954'te Pakistan'a yardım

⁵⁹¹ Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s.55-56.

⁵⁹² Ö. O.Umar, **Bağdat Paktı**, s.56.

⁵⁹³ F. Armaoğlu, "Amerikan Belgeleri İle) Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktına", s. 224.

⁵⁹⁴ Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s.57.

⁵⁹⁵ Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s.58.

kararı aldı. Türkiye'nin onayından sonra Başkan Eisenhower 12 Ocak 1954'te Pakistan'a askeri yardımı onayladı⁵⁹⁶.

Türkiye ile Pakistan arasında Dostça İşbirliği Antlaşması 2 Nisan 1954'te Karaçi'de yapıldı. Antlaşmayı, Pakistan Dışişleri Bakanı Zülfikar Han ile Türkiye Büyükelçisi Selahattin Arel imzaladı. 12 Haziran 1954'ten itibaren yürürlüğe girmiştir.

Antlaşmanın giriş kısmında BM amaçlarına uyum içinde girişilecek işbirliğinin Ortadoğu ülkelerinin çıkarlarına uygun olacağı, dünya barışı ve güvenliği sağlayacağı belirtildi.

Antlaşmanın ikinci bir maddesinde tarafların ortak menfaatlerini ilgilendiren milletlerarası meselelerde istişarede bulunacakları ve büyük ölçüde işbirliği yapacakları belirtildi.

Savunma alanında işbirliği konusunda şöyle denilmiştir:

“1. Teknik tecrübe ve terakkilerden müştereken istifade için bilgi teatisi

2. Silah ve mühimmat imalinde imkân nispetinde tarafların ihtiyaçlarının tatminine çalışılması,

3. Tahrik edilmeksizin kendilerine karşı hariçten bir saldırı vukuu takdirinde, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. Maddesine uygun olarak, ne şekilde ve ne nispette işbirliğini yapılabileceğini tetkik ve tespiti hususlarında tecelli edecektir.

Antlaşmanın beşinci maddesine göre, “akit taraflar, her biri ile üçüncü bir devlet veya diğer devletler arasında elyevm mer'i bulunan milletlerarası taahhütlerin hiçbirinin işbu antlaşmanın mezkûr taahhütler üzerinde tesir icra eylemeyeceğini ve icra edebilecek şekilde tefsir edilemeyeceğini beyan ve diğer taraftan işbu antlaşmaya muhalif olabilecek herhangi bir milletlerarası taahhüde girişmemek mükellefiyetini deruhte etmektedirler”⁵⁹⁷.

6. Maddede antlaşmanın amaçlarına hizmet edecek diğer devletlerin de katılımına bu antlaşmanın açık olduğu belirtiliyordu. Bu maddede Türkiye- Pakistan Antlaşmasının asıl amacının diğer Ortadoğu devletlerinin de katılacağı genel bir savunma örgütünün kurulması olduğu açıkça görülüyordu⁵⁹⁸.

⁵⁹⁶ Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s.58.

⁵⁹⁷ Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s.64.

⁵⁹⁸ Mehmet Gönlübol, Haluk Ülman, “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)”, s.272.

Bu antlaşma ile birlikte Kuzey Kuşağı'nın iki üyesi arasındaki işbirliği başlamıştır. Antlaşmanın yapılmasında Pakistan ve Hindistan anlaşmazlığı da etkili oldu⁵⁹⁹.

Londra'da Times Gazetesi'nde çıkan bir yazıda Ortadoğu müdafaası konusu ele alınıyordu. Gazetede yazıda İngiltere'nin Mısır ile Süveyş Kanalı üzerinde bir anlaşmaya varılmış olması ve Türkiye ile Pakistan arasında da bir paktın kurulması ve Ortadoğu'da bütün bölgeyi içine alan bir paktın kurulmasından sonra Ortadoğu'da bütün bölgeyi içine alan bir paktın kurulmasına gerek kalmadığı yönünde bir yorum yapılmıştır. Ardından da şu ifadeler dile getiriliyordu: *“Bu teşkilatın düzeltilmesi siyasete dışarıdan verilecek emirler ile olmaz. Çünkü Araplar ile coğrafi ve dini gibi birçok alakalarla bağlı olan Türkiye ve Pakistan devletlerinin aralarındaki pakt Arapların yanında bir takdir görmelidir. Ortadoğu'yu müdafaa yolunda Arap liderlerinin kuracakları teşkilatın mezkûr pakt ile ilgili bir proje vücuda getirmesi ihtimal içindedir. İşte o vakit Batı Devletleri yardımlarını hakimane ve dirayetkârane takdim edebilir. Böylece bütün Ortadoğu devletlerinin huzur ve emniyetlerini sağlayabilirler”*⁶⁰⁰.

Türkiye Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü konu ile ilgili France Pres Ajansı'na verdiği demeçte şu ifadeleri kullanıyordu: *“Şimdi, Türkiye-Pakistan Antlaşması metninin neşredilmiş olması üzerine herkes bu antlaşmanın, onun gayelerine hizmeti samimiyetle arzu eden bütün memleketlerin iltihakına açık olduğunu müşahede edebilecektir. Bu iltihak hükmü, başlı başına Ortadoğu memleketlerine bir nevi açık davetiye teşkil etmektedir. Buna Ortadoğu'nun menfaatine uygun bir şekilde cevap verilmesini temenni ederiz. Bununla beraber, antlaşmaya iltihak edip etmemek kararı alakalı memleketlere aittir. Teşebbüs kayıtsız şartsız onlara bırakılmış olduğundan şu anda ben ancak bir temenni ifadesi ile iktifa ve bir gün Arap memleketlerinin Türk-Pakistan Antlaşması'nın Ortadoğu lüzumu bugün dünden daha az olmayan bir müdafaa sisteminin çekirdeği haline gelmesine imkân verecek şekilde hareket edip etmeyeceklerine dair tahminlerden içtinap ederim”*⁶⁰¹.

Sovyetler Birliği verdiği bir nota ile Pakistan ile yapılan antlaşma nedeniyle Türkiye'yi protesto etmişti. Ayrıca Hindistan ile Arapları da Türkiye'ye karşı

⁵⁹⁹ Ö. O. Umar, **Bağdat Paketi**, s.64.

⁶⁰⁰ Ö. O. Umar, **Bağdat Paketi**, s.65.

⁶⁰¹ Ö. O. Umar, **Bağdat Paketi**, s.65.

kışkırtıyordu⁶⁰². Sovyetler Birliği böyle bir pakta diğer Ortadoğu ülkelerinin de katılmasına örnek oluşturacağı, ortada bir saldırı tehlikesi olmadığını, paktın savunma niteliği taşımayacağı, bunun NATO'nun bir manevrası olduğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya'da durumu tehlikeye sokacağını aynı zamanda Türk- Sovyet ilişkilerine zarar vereceğini ileri sürdü. Türkiye de notaya verdiği cevapta amacının sadece barışı güçlendirmek olduğunu belirtmiştir⁶⁰³.

Antlaşma hem SSCB hem de Arap devletlerinin tepkisine neden oldu. Ancak Türk yetkililer Irak'ın da antlaşmaya katılması için büyük çaba gösterdiler. Irak Başbakanı Nuri el-Said de SSCB tehlikesinden dolayı Batı Devletleriyle ittifak yapmak istiyordu. Nuri el-Said Ağustos ayında Mısır'a giderek Nasırla konuyla ilgili görüşme yapmıştır. Ancak Nasır, Mısır'ın hiçbir Batılı ittifaka katılmayacağını vurgulamıştır. Nuri el-Said daha sonra yani Eylül ayında konuyu görüşmek amacıyla Türkiye'ye geldi. Yapılan görüşmede, bölge güvenliği için oluşturulacak sisteme Mısır'ın dâhil olması için çabalama ve Suriye, Pakistan, İran'la da temas kurma kararı alındı. Yine iki devlet adamının Ocak 1955'te Bağdat'ta yaptıkları görüşmelerin sonunda yakın zamanda bir antlaşma imzalayacakları ilan edildi. Antlaşma yapılacağına dair açıklama Arap devletlerinin büyük tepkisine neden oldu. Özellikle Mısır iki devlete karşı yoğun bir propaganda başlattı. Çünkü Mısır, kendi liderliğinde bir Arap devletleri örgütü kurmak istiyordu. Suriye ve Suudi Arabistan da antlaşma planı için Irak ve Türkiye'ye karşı cephe aldılar⁶⁰⁴.

4- Bağdat Paktı'nın Kurulması

İngiltere Ortadoğu'da içinde Türkiye'nin de olacağı bazı Arap devletleriyle bölgesel bir savunma örgütü kurmak istedi. Yani İngiltere Arap devletleriyle daha önce yaptığı mevcut ikili antlaşmaların yerini alacak ama bu antlaşmaların sağladığı hakları aynen koruyacak çok taraflı bir Ortadoğu Birliği kurmak istiyordu⁶⁰⁵. İngiltere bu proje ile bölgede İngiliz varlığına duyulan tepkiyi azaltmak niyetinde olmuştur. Türkiye'nin üyeliği de bu noktada önem taşıyordu. Türkiye hem en büyük ve en güçlü orduya sahip bir bölge ülkesi olarak Ortadoğu'nun savunmasında önemli bir rol oynayacak hem de Müslüman bir bölge ülkesi olarak Orta Doğu Komutanlığı Projesinin tamamen Batı

⁶⁰² F. Armaoğlu, "Amerikan Belgeleri ile Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktı'na", s.226.

⁶⁰³ Ö. O. Umar, **Bağdat Paktı**, s.66.

⁶⁰⁴ Ö. Meriç, **Türkiye'nin Doğu Politikası ve Bağdat Paktı**, s.117.

⁶⁰⁵ Behçet Kemal Yeşilbursa, "Bağdat Paktı (1955-1956)" Tarihin Peşinde, **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.VI, 2011, s.85-100.

damgası taşımamasını önlemiş olacaktı. Türkiye'nin düşüncesini ise dönemin Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü Mecliste şöyle izah etmekteydi; *“Maksad, maddi ve manevi ehemmiyetine rağmen dışarıdan gelecek bir taarruza karşı maalesef açık bulunan Ortadoğu'nun böyle bir tecavüze karşı müdafaa için planlar yapılması, Ortadoğu Devletleri'nin böyle bir müdafaa için askeri bakımdan ihtiyaçlarını tespit ve imkân nispetinde temin olunmasıdır”*⁶⁰⁶.

Bölgesel Pakt düşüncesine sıcak bakmayan ABD Kore Savaşı'ndan sonra Sovyet tehdidine karşılık Ortadoğu Komutanlığı fikrini destekledi. Ortadoğu Komutanlığı projesi Mısır tarafından reddedilince Haziran 1952'de İngiltere ve ABD Ortadoğu Komutanlığını askeri komutanlık olmaktan çıkarıp bir planlama örgütüne dönüştürmeyi ve bu bağlamda da adını Ortadoğu Savunma Örgütü olarak değiştirmeyi kararlaştırdılar. İngiltere her koşulda bu örgütün kurulmasını ve Arap devletlerinin katılması için çaba gösterilmesi gerektiğini savunuyordu. Ayrıca Mısır dışındaki Irak ve Ürdün gibi Arap devletleriyle görüşülmesini istiyordu. ABD ise örgütün kuruluş aşamasında Arap devletlerinin katılımının zorunlu olduğunu ve öncelikle de Mısır'a ağırlık verilmesini savunuyordu⁶⁰⁷.

Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa Ankara'ya gelerek, 9-19 Ekim tarihleri arasında Türk yöneticilerle görüşmeler yaptı. Bu ziyaretten sonra Menderes ve Köprülü de Bağdat'a gittiler. 6-14 Ocak tarihlerinde yapılan görüşmeler neticesinde bir antlaşma yapılmasına karar verildi⁶⁰⁸. Uzun çabalar sonucunda 24 Şubat 1955'de Bağdat'ta Türkiye ile Irak arasında Karşılıklı İşbirliği Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre, taraf ülkeler birbirleriyle BM Antlaşmasının 51. maddesine göre, barışın ve birbirlerinin güvenliklerinin korunması için işbirliği yapacaklardı. Antlaşma, herhangi bir devletin katılmasına açık bulunacaktı. Türkiye-İrak arasında imzalanan antlaşmaya 4 Nisan 1955'te İngiltere'nin, 23 Eylül'de Pakistan'ın, 3 Kasım'da da İran'ın katılımlarıyla beş devlet arasında Bağdat Paktı kuruldu⁶⁰⁹. ABD ise bu pakta girmeye yanaşmadı ama maddi ve teknik olarak pakta destekledi.

Bağdat Paktı, Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen bölge barışını ve işbirliğini sağlayamamış, Arap Birliği'nden tepki görmüştür. Bu paktın kuruluşu Türk-Sovyet ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Zaten sağlam temeller üzerine kurulmadığı için

⁶⁰⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Aralık 1951.

⁶⁰⁷ B. K. Yeşilbursa, “Bağdat Paktı (1955-1959)”, s.85-100.

⁶⁰⁸ M. Çalışoğlu, Mehmed Fuad Köprülü'nün Siyasi Hayatı, s.123.

⁶⁰⁹ D. İ. Erdoğan, T. Kabadayı, H. Üreten, Gülay Gündeay, Türk Tarihinde Adnan Menderes, s.602.

Mısır ve Sovyet Rusya'nın yönlendirmesi ile 14 Temmuz 1958 Irak'ta meydana gelen ihtilal paktın sonunu getirmiştir⁶¹⁰.

⁶¹⁰ S. Kocabaş, **Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesine Giden Yol 1950-1960**, s.131-132.

SONUÇ

İstanbul'da doğan Fuad Köprülü başarılı eğitim hayatından sonra kendini ilmi alanda geliştirmiş ve bu alanda önemli çalışmalar yapmıştır. 1913 yılında büyük yenilgiyle biten Balkan Savaşlarından sonra Osmanlıcılık fikri işlevini yitirmiştir. Fuad Köprülü bu dönemden sonra Türkçülük fikrini savunmuştur. Ziya Gökalp ile bu dönemde karşılaşan Fuad Köprülü'nün entelektüel kimliği milliyetçilik düşüncesi etrafında şekillenmiştir. Fuad Köprülü Türk tarihi, kültürü ve edebiyatı üzerinde yaptığı önemli çalışmalarla adından söz ettirmiştir.

1935 yılında Mustafa Kemal Atatürk sayesinde siyasi hayata başlayan Fuad Köprülü bu dönemde pek aktif olmamıştır. Köprülü bu dönemde 1946 yılına kadar CHP'de milletvekili olarak görev yapmıştır. Daha sonra Fuad Köprülü CHP yönetiminin ve İsmet İnönü'nün uyguladığı politikaları Adnan Menderes, Celal Bayar ve Refik Koraltan ile beraber eleştirmeye başlamıştır. Yapılan eleştiriler neticesinde Celal Bayar CHP'den istifa etmiş, Köprülü ve arkadaşları ise ihraç edilmiştir. CHP'den ayrılan dört arkadaş 1946 yılında Demokrat partiyi kurarak aynı yıl yapılan genel seçimler sonucunda meclise girmiştir. Bu dönem itibariyle Türkiye'de çok partili dönem başladı. 1950 seçimlerinde üstün başarı elde eden Demokrat Parti iktidar olmuş Fuad Köprülü de Dışişleri Bakanı olmuştur. Bu dönemde dış politika açısından önemli kararlar alınmıştır. Köprülü Türk Dış Politikasının şekillenmesinde aktif rol oynamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Kore Savaşı sırasında NATO 'ya üye olduktan sonra bir takım bölgesel paktlara katılarak dış siyasette önemli rol oynamıştır. Tüm bu önemli gelişmelerin ardından Fuad Köprülü 15 Nisan 1955'de Dışişleri Bakanlığında ayrılmıştır. Köprülü istifa etmesine rağmen kabineden çıkarılmayıp Devlet ve Savunma Bakanlıkları ile Başbakan Yardımcılığı görevlerini de üstlenmiştir. IV. Menderes Hükümeti'nde de Fuad Köprülü tekrar Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmiş ancak 21 Haziran 1956 tarihinde istifa etmiştir. 7 Eylül 1957 tarihinde ise emek verdiği Demokrat Parti'den de istifa etmiştir. Bundan yaklaşık iki buçuk yıl sonra 27 Mayıs 1960 tarihinde cumhuriyet tarihinin ilk darbesi meydana geldi. Bu darbe bazı general ve subayların oluşturduğu 38 kişilik Milli Birlik Komitesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu arada Fuad Köprülü'nün annesi Hatice Hanım 27 Ağustos 1960 tarihinde vefat etmiştir. Daha üzüntüsünü bile yaşayamadan kısa süre sonra 6-7 Eylül olaylarıyla ilgili olarak tutuklanarak Yassıada'ya gönderilmiştir. Yassıada mahkemeleri 14 Ekim 1960 tarihinde başladı. 6-7 Eylül olaylarıyla ilgili dava 19 Ekim 1960 günü başlamış ve 20 oturum

sonunda 5 Ocak 1961 tarihinde sona ermiştir. Köprülü bu davada suçlu bulunmayarak serbest bırakılmıştır. Serbest bırakıldıktan sonra siyasi hayatı çok aktif olmasa da devam etmiştir.

Demokrat Parti'den istifa eden Fuad Köprülü 1961 yılında Yeni Demokrat Parti'yi kurarak siyasi mücadelesini bu partide sürdürmek istemiştir. Bir süre sonra kurduğu partinin amblemini Adalet Partisi teşkilatına vermiştir. Kısa bir süre sonra yani 1965 yılında trafik kazası geçiren ve kendini toparlayamayan Fuad Köprülü 28 Haziran 1966 tarihinde vefat etmiştir. Cenaze merasiminden sonra Çemberlitaş aile mezarlığına defnedilmiştir. Vefat eden Köprülü ardında birçok eser bırakmıştır. Bakanlığı döneminde zaman zaman eleştiri olsa da genel olarak siyasi alanda başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Buna rağmen siyasi kimliği ilim adamlığının gölgesinde kalmıştır. Bu da siyasi alanda daha az tanınmasına neden olmuştur.

EKLER

EK 1. Türkiye Cumhuriyeti İle Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Ankara'da 28 Şubat 1953 Günü İmzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasına Ek Antlaşma

Türkiye Cumhuriyeti İle Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Ankara'da 28 Şubat 1953 Günü İmzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasına Ek Antlaşma/ (Belgrad, 7 Kasım 1953)

“1.28 Şubat 1953 günü Ankara'da imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın amaçlarını en etkin biçimde geliştirmek ve her alanda da işbirliğini sürdürmek ve geliştirmek için Ankara Antlaşması'nı imzalayan ülkeler arasında bir Daimi Sekreterlik kuruldu.

2. Daimi Sekreterliğin görevleri:

a) Ankara Andlaşmasının 1.maddesinde öngörülen Dışişleri Bakanları konferansını hazırlamak,

b)Ankara Andlaşması üyesi ülkeler arasında siyasal, askeri, kültürel, ekonomik ve teknik işbirliği çerçevesine giren tüm sorunları incelemek ve bunları üzerinde hükümetlerin ilgisini çekmek,

c)Ankara Andlaşması üyesi hükümetlere önerilerde bulunmak üzere, sözleşmeler ve andlaşmalar bağutlanması ve çeşitli sorunlar üzerinde ortak bir politika güdülmesi gibi konular da kapsam içine girerek, Ankara Andlaşmasının amaçlarının gerçekleşmesi için gerekli önlemleri incelemek ve araştırmak,

d)Ankara Antlaşması'nın 4.maddesinde açıklanan amaçların gerçekleşmesi için, durum gerektiriyorsa, belirli zamanlarda konferanslar toplanmasını, sürekli ve geçici komisyonlar ve başka organlar kurulmasını adigeçen Andlaşma üyesi hükümetlere önermek”.

3.Sürekli Sekreterlik:

“a)Ankara Antlaşmasına üye ülkelerden her birinin Büyükelçi veya Ortaelçi düzeyinde birer siyasal temsilcisinden ve gerekli ise, her biri için birer yardımcıdan oluşan bir sekreterlik komitesi ile,

b)Sekreterliğin teknik yürütme organı olmak üzere Sürekli Bürodan oluşur.

4. Sürekli Sekreterlik Komitesi, kararlarını ancak tüm üyelerinin ya da bunların yardımcılarının katılması ve oybirliği ile alır.

5. Sürekli Sekreterlik Komitesinin Başkanı, belirli bir süre için sekreterliğin ülkesinde çalışmalarını yürüttüğü devletin temsilcisidir.

6. Sürekli Sekreterliğin merkezi, Dışişleri Bakanları Konferansı'nın sıra ile toplanacağı ülkede bulunacaktır.

7. Devletlerin temsilcileri, bunların yardımcıları ve onlara bağlı görevli diplomatik sana sahip kişiler görev gördükleri ülkede kendilerinininkine eşit düzeyde olup orada bulunan öbür diplomatik temsilcilerin ya da o ülkede bulunan misyonların diplomatik statüyü sahip mensuplarının yararlandıkları tüm diplomatik bağımsızlık ve ayrıcalıklardan yararlanırlar.

Bu temsilciliklerin büroları, kuryeleri, arşivleri ve yazışmaları diplomatik misyonlara tanınan bağımsızlık ve ayrıcalıklara sahiptir.

8. Sürekli Sekreterlik Bürosu, bir Büro şefi ile gerekli sayıda görevlilerden oluşur.

Büro Şefi, Sürekli Sekreterlik Komitesi tarafından bir yıl için atanır.

Görevlilerin geri kalanı Büro şefi tarafından ve, işbu Antlaşmanın 4. Maddesindeki ilkelere uygun olarak, Daimi Sekreterlik Komitesinin onayı ile atanır.

9. Bağlı Taraflardan her biri, temsilci ile yardımcısının ve Sekreterlikteki temsilciliğinde çalışanların tüm giderlerini üstlenir.

Büro giderleri ile öbür ortak harcamalar Bağlı Taraflarca eşit biçimde karşılanır. Sürekli Sekreterlik Komitesi Bürosunun giderlerinin karşılanması için Bağlı Taraflarca ödenmek üzere, tahmini esaslara göre her yıl götürü bir ödenek koyar.

10. Sekreterliğin, Büronun, Sürekli ve Geçici Komisyonların ve Sürekli Sekreterliğin öbür organlarının kuruluş ve işlemesine ilişkin ayrıntılı hükümler doğrudan doğruya Sürekli Sekreterlik Komitesi tarafından, İç Tüzüğüne yazılmak üzere belirlenecek ya da bu Komisyonlar ile öbür organların kuruluşuna ya da belirli görevler verilmesine ilişkin kararlarla saptanacaktır.

11. İşbu Andlaşma Fransızca ve birbirinin aynı üç örnek olarak düzenlenmiştir.

12. İşbu Andlaşma Bağlılıkların her biri tarafından kendi anayasal yöntemlerine göre onaylayacak; bu onaylama öbür iki Tarafa aynı zamanda bildirilecek ve Anlaşma, son bildiri günü yürürlüğe girecektir”.

EK 2. Türkiye İle Irak Arasında Karşılıklı İşbirliği Andlaşması Maddeleri

“1. Yüksek Âkid Taraflar, emniyet ve müdafaaları için Birleşmiş Milletler Anayasasının 51’nci maddesine uygun şekilde İşbirliği yapacaklardır. Bu işbirliğinin tahakkuku için ittihaz etmeyi kararlaştırdıkları tedbirler aralarında hususi anlaşma mevzuu olabilir.

2. İşbu Andlaşma yürürlüğe girer girmez Yüksek Âkid Tarafların salâhiyetli makamları 1’nci maddede derpiş olunan işbirliğinin tahakkuku ve tatbikini temin maksadiyle alınması gereken tedbirleri tâyin ve tesbit edeceklerdir. Bu tedbirler, Yüksek Âkid Tarafların Hükûmetlerince tasvibini müteakip derhal tatbik mevkiine girmiş addedileceklerdir.

3. Yüksek Âkid Taraflar yekdiğerinin dahilî işlerine her hangi bir müdahalede bulunmamayı taahhüt ederler. Yüksek Âkid Taraflar aralarında zuhur edecek ihtilâfları Birleşmiş Milletler Anayasası gereğince sulh yolu ile halledeceklerdir.

4. Yüksek Âkid Taraflar bu Andlaşma hükümlerinin, içlerinden biri tarafından üçüncü bir Devlet veya Devletlerle giriştikleri beynelmilel taahhütlerden hiçbirisi ile tearuz teşkil etmediğini beyan ederler. Bu hükümler Âkid Tarafların yukarıda mâruz beynelmilel taahhütlerine mugayir değildir ve mezkûr beynelmilel taahhütlere mugayir oldukları şekilde de tefsir edilemezler. Yüksek Âkid Taraflar işbu Antlaşma ile gayrikabili telif her hangi bir beynelmilel mükellefiyet yüklenmemeyi taahhüt ederler.

5. İşbu Andlaşma Arap Birliği âzası Devletlerden her hangi birisinin veya bu bölgenin emniyet ve sulhu ile faal şekilde ilgili ve taraflarca mutlak olarak tanınan her hangi diğeri bir Devletin iltihakına açık bulunacaktır. İltihaknamenin ilgili Devlet tarafından Irak Hariciye Vezaretine tevdi tarihinden itibaren iltihak keyfiyeti tahakkuk etmiş addedilir.

İşbu Andlaşmaya iltihak eden her hangi bir Devlet, Andlaşmaya taraf olan bir veya daha fazla Devletlerle 1’inci maddeye tevfiikan hususi anlaşmalar yapabilir.

İltihak eden Devletin salâhiyetli makamı 2’nci maddeye göre tedbirler tâyin ve tesbit edebilirler. Bu tedbirler ilgili Tarafların Hükûmetlerince tasvibedilir edilmez tatbik mevkiine girmiş addedilirler.

6. Âkidlerin adedi asgari 4’ü bulduğu andan itibaren Andlaşmayı alâkadar eden maksatlar dairesinde çalışmak üzere vekiller seviyesinde bir daimî konsey kurulacaktır.

Konsey çalışma usullerini kendisi tâyin eder.

7. Bu Andlaşma beşer senelik müddetlerle yenilenebilmek üzere beş sene için mer'idir. Taraflardan her hangi birisi işbu Andlaşmayı nihayete erdirmek arzusunda bulunduğunu diğer Taraflara yazılı olarak, yukarda mâruz müddetlerden her hangi birisinin hitamından altı ay evvel bildirmek suretiyle bu Andlaşmadan çekilebilir. Bu takdirde Andlaşma diğer Taraflar için mer'iyette kalır.

8. İşbu Andlaşma Âkid Taraflarca tasdik olunacak ve tasdiknameler en kısa bir zamanda Ankara'da teati edilecektir. Tasdiknamelerin teatisi tarihinden itibaren Andlaşma mer'iyete girecektir”.

Türkiye Reisicumhuru adına

Adnan Menderes

Irak Kralı adına

Nuri Es Said

Türkiye Reisicumhuru adına

F. Köprülü

Irak Kralı adına

Burhanettin Başayan

EK 3. FOTOĞRAFLAR

25 Temmuz 1950

Atlantik pakına girmedikçe kendimizi emniyette sayamayız

Birleşmiş Milletler nezdindeki daimî
delegemiz Selim Sarperin beyanâtı

Londra 28 (Radyo) — Türkiyenin uçakla Newyorka gelen Birleşmiş Milletler nezdindeki daimî murahhası Selim Sarper, yaptığı beyanatta demiştir ki:
— Türkiye, kuzey Atlantik pakına veya buna benzer tedâfî bir ittifaka girmek talebinde değildir. Çünkü Türkiye, bu pakta kabul edilmedikçe kendisini emniyette hissedemez.

Selim Sarper, Türkiyenin Birleşmiş Milletler teşkilâtının davetine lezâzle Koreye gönderme karar verdiği 4300 mevcutlu silâhlı savaş birliğinin en kısa bir zamanda Koreye gönderilmesini ilâve etmiştir.

Selim Sarper, beyanatına devamla hemen Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lieyi ziyaret edeceğini söylemiştir.

Tamamîle, Türkiyenin Güvenlik Konseyi üsûlüne seçilmeyi arzû ettiğini kaydetmiş ve bu seçimin Türkiye tarafından kazanılmasının kuvvetle muhtemel bulunduğunu da telmih etmiştir.

Selim Sarper

meşûr bulunduğunu da telmih etmiştir.

Muhalefe İnönünün

Muhtemel bir tecavüz
ye nasıl yardım ed
düşünülmüştür.

C. H. P. genel başkanı İsmet İnönü, hükümetin Koreye bir savaş birliği göndermek kararı hakkında Hürriyet refikimizesi beyanatta bulunmuştur:

— Muhalefe İdretî üsûlile ise bu mesele hakkında vereceğim cevap, genel sekretörümüz Kasım Gülek'in bugün gazetelerde inittir eden beyanatından pek farklı olmayacaktır.

Çünkü, bugün hiç bir dünya meselesi bir harita üzerinde mütaâla edilmemektedir. Oñun müzün sıvaset adamları artık

28 Temmuz 1950

Fuat Köprülü, Paris'e ilk seyahatinde Meşûr Asker âbidesine çetenk koyduktan
defteri imzalıyor

30 Temmuz 1950

Dörtlü Takrir (Adnan Menderes, Refik Koraltan, Celal Bayar, Fuad Köprülü)

31 Temmuz 1950

31 Temmuz 1950 (Zafer Gazetesi)

31 Temmuz 1950 (Akşam Gazetesi)

Prof. Köprülü Pariste temaslarına başladı

Paris Radyosu dün gece Dışişleri Bakanımızın mühim bir demecini yayınladı

Paris, 1 (a.a.) (Özel muhabirimiz den) — Büyük elçimiz Numan Memencioğlu beraberinde müsteşar orta elçi Nurettin Vergin olduğu halde, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Strasbourgdâ yapacağı toplantıda bulunmak üzere bu akşam Paristen hareket edecek ve Perşembe günü Strasbourgdâ Dışiş-

leri Bakanı Fuat Köprülü ile buluşacaklardır.

Fuat Köprülü, Fransız, İngiliz ve İtalyan meslektaşlarıyla yaptığı mühim görüşmelerden sonra, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin gündeminde yazılı meselelerin tetkikini bitirmiştir.

Dışişleri Bakanımız bu gece Pa-

ris radyosunda yayınlanmak üzere Fransız radyosuna kısa bir demec vermiştir.

Bakan ezcümle şunları söylemiştir:

— Türk hükümeti Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin ilk talebine verdiği cevapta, Birleşmiş Milletler Anayasasından doğan bütün vecibeleri yerine getirmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Hükümetimiz bu cevapla, Kore hakkında alınan kararı menen desteklemekle iktifa edecek bir harekette bulunmamıştır.

Bundan dolayıdır ki, Trygve Lie den daha vazih bir talep alınca, Türk hükümeti ve memleketimin umumî efkârı Birleşmiş Milletler emrine bir savaş birliği tahsisinden çekinmemişlerdir.

★ (Devamı Sa. # 56: 7 de)

Göçmenlere kolavlık gösterilecek

Fuat Köprülü

★ (Baştarafı 1 inç de)

Türkiye, Birleşmiş Milletler Anayasası hiçe sayılarak tecavüze uğrayan bir memleketin bütünlüğünü ve hükümrânlık haklarını korumak için Birleşmiş Milletler tarafından karar altına alınan savunma teşkilâtına fiilen iştiraki vazifesini cümlesinden telâkki etmektedir.

2 Ağustos 1950 (Zafer Gazetesi)

Milletler t
lâhli kuvve
ne icabet e
2— Birle
deki tecavi
rının sair
rişme cesu
nıyor must
3— Kan
letler Kore
miş olsalar
4— Birle
rinin Kore
caklarında
5— Birle
kazanacağı
hunun kor
doğu ve t
müstakbel
tıracağına

Ge

Ön
sunu

Bevin

Fuat Köprülü

Strasbourg 7 (A.A.) — (Afp) : Köprülü yarın sabah Avrupa Dış Bakanları komitesinin içtimasında hazır bulunduktan ve öğleden sonra da asamblienin açılış oturumuna iştirak ettikten sonra saat 17 de Paris'e hareket edecektir.

Türkiye Dışişleri Bakanı 9/8 tarihinde Marsilya yolu ile Ankaraya gidecektir.

ri Bakanı Bevin dün gece Fuat Köprülü ile bir saatten fazla süren bir konuşma yapmıştır.

Sanıldığına göre, her iki Bakan Türkiyenin Kuzey Atlantik savunma teşkilâtına daha yakından iştirak etmek üzere izhar eylediği arzu üzerinde konuşmuşlardır.

Köprülü'nün beyanatı

7 Ağustos 1950 (Zafer Gazetesi)

Dış İşleri Bakanları Konseyi tehcir işini müzakere edecek

Fuat Köprülü Bulgaristan Türkleri meselesini dün Avrupa Konseyinde ortaya attı, buna dair verilen taktir bugünlerde görüşülecek

Dar kapı

Demokrat Parti iktidarı ise başlıca altı ay oluyor. Bir milletle, hatta bir partinin hayatında altı ay müddet

Roma 3 (A.P.) — Bugün Türkiye, Avrupa Konseyi Dış Bakanları Komitesine, Bulgaristanın bu memleketle yaşayan Türk azınlığına karşı giriştiği teğten tahcir hareketine dair bir taktir sunmuştur. Taktirde Bulgaristanın Türk tekuma mensub taktirben 250.000 kipiye karşı kalkıştığı bu hareketin insan haklarına aykırı

aidüğü beyan ve Türk teinin Avrupa Konseyi tarafından desteklenmesi talebi edilmiştir. Bulgar hükümeti, kalen Bulgaristanda yaşayan bu azınlıkla ilgili Türkiyeye sınırsız yardımaktadır. Türkiye sınırsız taktirde, böyle bir hareketin her iki taraf tehaalarının insan haklarına — Arhiv St. 3. S. 2 de —

Dış İşleri Bakanları Konseyi tehcir işini müzakere edecek

— Baştafakı I İnci sahıfada —
mı garanti eden 1925 tarihli Türk-
Bulgar anlaşmasının açık bir ih-
tilâ olduğuna beyan etmiştir. Dış
Bakanları Komitesi, Türk tehcir işi-
ni müzakere edecektir.

Moskova'nın yeni emirleri

Ankara 3 (Anka) — Moskova'dan
buraya gelen haberlere nazaran,
Moskova'dan verilen bir emirle büt-
tün dünya yurtdışındaki Bulgar elçi-
leri ve basın temsilcileri bahanduk-
ları yerlerde basın temsilcilerine
kaymanatta bulunarak, geçiren me-
selesinde kendilerinin haklı olduk-
larını göstermek ve hakikatleri tah-
sif palasına da olsa menedketimdir
aleyhinde bir hava yaratmağa çalış-
maktadır. Bunu kendisi bilen
ve demokratik prensiplere bağlı
olan basınla sıkı olmamakla be-
raber Fransız ve İtalyadaki kom-
ünist basında geniş zurette mem-
leketimiz aleyhinde bir kampanya
açılmasına vesile olmuştur. Bu cüm-
leden olarak Forzafara Manita, Vi-
va News, Mende Operya adlı ga-
zete ve dergileri şiddetle memleke-
timiz aleyhinde bir propağandaya
girmiş bulunuyorlar. Bunların bir
çokları kendi muhabirlerinin tesad-
düfesinden gönderdikleri resimlerle
sustuldu. Bu haberler de, evvelce
şahıncuz tarafından Bulgar hükü-
metinin bütün yabancı muhabirleri
huzula davet ederek kendilerinin
sebeb oldukları kitâhâklerden az-

zâfeye kâllıptıklarına dair verilen
haberi teyid edecek mahiyettedir.

Bulgaristanın 5 caddesine

5 suikastcinin ismi konuldu

Sofya 3 (T.H.A. husul muhabiri
bildiriyor) — Sofyadaki beş büyük
cadde isminin değıştirilmesi, 1925
senesinde 180 kişinin ölümüne ve
200 kişinin yaralanmasına sebeb
olan «Sveta Nedela kışması» sui-
kastci faillerinin neruvs menush
olduklarını meydana çıkarmıştır.
Mezmun babın kilise 1923 senesinde
bir mastlı bomba ile atılmış ve Bul-
gar hükümeti bu korkunç suikastci
komünistlerin yaptığını ilân etmiş-
ti. O zaman Moskova'da bulunan
Georgi Demitrov, suikast faillelerinden
Petrini, Kostof, Zedgorski, A-
delo Nüksiof ve Fridmanın komü-
nistlikle ve Kominternle hiç bir
ilâkaları olmadıklarının şiddetli bir
lisania beyan etmişti.

İşte şimdi, Sofyanın beş büyük
caddesine, komünist Bulgar hükü-
meti bu beş suikastcinin isimlerini
vermiştir.

Bu hal halkın gözünden kaçma-
mış ve ibadet ettikleri bir sırada
teshava olan 180 kişim, halen
hayatta bulunan akraba ve yakın-
ları, komünistlerin: «Bu suikastci
yapıcılar haydutlardır, birileri s-
ükaları yoktur.» dedikleri, adun-
ların isimlerini şimdi caddelere koy-
malarının sebebini anlamışlardır.

4 Kasım 1950 (Cumhuriyet Gazetesi)

Fuad Köprülünün Romadaki demeci

Dış İşleri Bakanı, Bulgaristandaki Türklerin tehciri işinin icabında Birleşmiş Milletlere verileceğini söyledi ve Avrupa ordusu meselesine temas etti

Roma 7 (a.a.) — Perşembe günü vapurla İstanbul'a hareket edecek olan Türkiye Dış İşleri Bakanı Fuad Köprülü France-Press Ajansı muhabirine verdiği beyanatta Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi çalışmalarından memnun olduğunu kaydetmiş ve «Avrupa Birliği bir hakikat olacaktır» demiştir. Türk Dış İşleri Bakanı Bulgaristandaki Türklerin tehciri meselesi hususunda Bakanlar Komitesinin verdiği karara temasa şöyle demiştir:

«— Avrupa Konseyi aldığı bu kararla Avrupa teshatünün var olduğunu isbat etmiştir. Türkiye'nin

Fuad Köprülü

bu meseledeki durumunun insanlık ve ahlak bakımından olduğu kadar hukuk bakımından da yerinde ve tenkid edilmez olduğunu kabul etmiştir. Bakanlar Komitesinin takbih karardan sonra Türkiye'nin bu davası Avrupa davası haline gelmiştir. Ve bu kararın Bulgaristana karşı büyük bir manevi kıymeti vardır.»

Bakan, Bulgaristan bu davada 1929 Türk - Bulgar sözleşmesini veya

1929 tarihli hakemlik sözleşmesini tam ve dürüst olarak tathiki kabul etmediği takdirde Türkiye'nin bu

— Arkan Sa. 3, Sü. 2 de

Fuad Köprülünün Romadaki demeci

— Baştarafı I inci sahifede —
anlaşmazlığı Birleşmiş Milletlere gö-
türeceğini tasrih etmiştir.

Avrupa ordusu

Avrupa ordusu meselesine temas eden Köprülü, Türkiyenin dünya sulhunu koruyacak her hal suretinin lehinde olduğunu söyleyerek şöyle demiştir:

«— Avrupa maddi ve manevi bir bütündür ve hür Avrupanın her türlü tecavüze karşı müdafaası bir zaruretler. Çünkü bu müdafa medeniyetin ve ahlak prensiplerinin müdafaası demektir. Şimdi bu müdafaayı sağlayacak çeşitli şekiller müzakere edilmektedir. Nazik bir mesele teşkil eden bu mevzular derin bir tetkike ihtiyaç göstermektedir.

Türkiyenin savunması

Türkiyeye gelince, müdafaasını sağlamak üzere muazzam fedakârlıklara katlandı. Eğer bütün hür milletler aynı iradeyi gösterir, aynı fedakârlıklara katlanırlarsa sulh yeniden teessüs eder ve bütün taarruz tedbirleri bertaraf edilmiş o-

lur.

Yalnız ve yalnız kararsızlık tehlikelidir. Türkiyenin kuvveti, haricden gelecek bozguncu propagandanın sarsamayacağı milletin sağlam iradesidir.»

Akdenizin savunması

Türkiye - Fransa - İtalya ittifakının Akdeniz bölgesine teşmil edilip edilemeyeceği hakkındaki suale Köprülü şu cevaba vermiştir:

«— Akdeniz bölünmez bir coğrafi bütündür. Binaenaleyh müdafaası da bölünmez bir meseledir ve vaziyeti dünyanın bu bölgesinde de müstekar hale getirmek elzemdir. Halen bu prensipin bilfiil tatbiki tetkik edilmektedir.»

Köprülü, Türkiye, İtalya ve diğer Akdeniz memleketleri arasında sınımlı bir dostluk mevcut olduğunu, bunun da bu bölgedeki müşterek menfaatlerin korunmasında istikbal için bir teminat teşkil ettiğini hatırlatmıştır.

8 Kasım 1950 (Cumhuriyet Gazetesi)

Dışişleri Bakanının Akşam'a beyanatı

Köprülü Konseyin kararlarından ve muhtelif temaslarından memnun kaldı

(Yansı ikinci sahifede)

Dışışleri Bakanı

Dışışleri Bakanını dün şehrimize getiren Muhammet Ali El-kebir vapuru havanı, sisli olması yüzünden rihüma yanaşamamış ve gemi bu sabaha kadar Haydarpaşa açıklarında demirli olarak kalmıştır. Bu sabah sis dağılması üzerine rihütümün açıklarındaki şmandıraya bağlanan gemi, yolcularını ancak bu sabah boşaltabilmiştir.

Dışışleri Bakanı Fuat Köprülü de geceyi gemide geçirmiştir.

Bakan, bu sabah kendisiyle görüşen bir muharririmize şunları söylemiştir:

— «Avrupa konseyinin Romadaki son toplantısına iştirak ettikten sonra memlekete dönmüş bulunuyorum. Konseyin bu seferki toplantısında insan hakları mukavelesinin imzalanmış olması şayanı dikkat bir hâdisedir. Bulgaristanın zorla ve taahhütleri hilâfına tehdit etmek istediği Türkler hakkında Avrupa konseyinin benim bu husustaki talebim üzerine verdiği karar hür Avrupa milletlerinin mânevi tesanüdünü göstermek bakımından çok hayırlı olmuştur.

Konseyin iştirimandan istifade ederek muhtelif meslekdaşlarla yaptığım temaslardan çok memnunum, İtalya hükümetinin gösterdiği nezaket ve misafirperverliği ayrıca belirtmek vâzifemdir.»

Dışışleri Bakanı bugün öğleden sonra bir basın toplantısı yapacaktır.

15 Kasım 1950 (Akşam Gazetesi)

18 Şubat 1952

Dün Lizbon'a hareket eden Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve refakatindeki heyet üyeleri
Yesilköyde uğurlayıcılar arasında

20 Şubat 1952

Fuad Köprülü'nün Fikirlerinden Etkilendiği Ziya Gökalp

ÖZ GEÇMİŞ

1990 Erzurum’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Erzurum’da tamamladı. 2009 yılında Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü kazandı ve kayıt yaptırdı. 2013 yılında lisans öğrenimini tamamladı ve 2014 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı. Yabancı dili İngilizcedir.

